

ISSN (online) 2786-8834

Громадська організація «Цивілістична платформа»

ЦИВІЛІСТИЧНА ПЛАТФОРМА

C. P. JOURNAL

Науковий юридичний журнал

Scientific legal journal

Тема номеру
«Право та технології»

**№ 1 (4)
2025**

Громадська організація «Цивілістична платформа»

ЦИВІЛІСТИЧНА ПЛАТФОРМА

C. P. JOURNAL

Науковий юридичний журнал

Scientific legal journal

Виходить 4 рази на рік

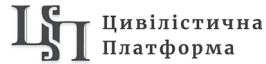
Заснований 2023 року

№ 1 (4)
2025

Харків
ГО «Цивілістична платформа»
2025

УДК 347(051.064.034)

ISSN (online) 2786-8834

Видавництво ГО «Цивілістична платформа»
61002, вул. Дарвіна, 19, Харків, Україна
<https://clp.org.ua/>

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції - Серія ДК № 7942 від 21.09.2023 р.

*Затверджено до друку на засіданні вченої ради
ГО «Цивілістична платформа»
(Протокол № 1 від 25.02.2025 р.)*

Головний редактор:
проф. І. Спасибо-Фатєєва

Заступник головного редактора:
С. ГЛОТОВ

Редакційна колегія:

О. Беяневич, Р. Майданик, С. Шимон, В. Кочин, Ю. Мица, Катя Захарова-Ассаф (Ізраїль),
Ліза Марія Херцог (Нідерланди)

Цивілістична платформа : наук. юрид. журн. / редкол.: І. Спасибо-Фатєєва
(гол. ред.) та ін. – Харків : ГО «Цивілістична платформа», 2025. – № 1(4). –
219 с. – DOI: <https://doi.org/10.69724/2786-8834-2025-4-1>

Зміст

Слово головного редактора

5

•

НАУКОВІ СТАТТІ

Калаур Іван, Зайцева-Калаур Інна

Цифрова річ як об'єкт цивільних прав: законодавча модель правового режиму
та доктринальні тенденції

6

Майданик Роман

Цифрова річ як майно та її оборотоздатність

19

Некіт Катерина

До питання про (не)ефективність сучасного підходу до регулювання відносин
щодо цифрових активів для захисту прав їх володільців

60

Глотов Сергій

Авторське право v. штучний інтелект: чи є машинне навчання використанням?

72

Гнатів Оксана, Сенник Світлана

Подання і збирання доказів: практика Європейського Союзу

90

Філатова-Білоус Наталія

Правова природа онлайн-акаунтів: речово-правова, зобов'язально-правова
чи щось інше?

102

Саад Шаді

Облікова система часток як основа диджиталізації в корпоративному праві
товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю

125

Сліпченко Святослав, Сліпченко Анатолій
Сутність приватних правовідносин, які виникають унаслідок цифрової
трансформації
142

Ісаєв Арсен
Цифрові речі та цифрові гроші за цивільним законодавством України
167

Рудольф фон Ієрінг
Історична школа юристів (переклад Г. Г. Жигуліна; за редакцією
О. Д. Кутателадзе та В. М. Зубаря)
179

•

СЛОВО МОЛОДОМУ НАУКОВЦЮ

(Переможці конкурсу на кращу наукову роботу студентів, аспірантів, молодих
та провідних вчених України на тему: «Технології & Право» 2024)

Куліш Марія
Цифрова приватність в умовах масового спостереження: правові та етичні
аспекти (перше місце)
201

Федрак Анастасія
Правовий захист контенту, опублікованого в соціальних мережах, як об'єкта
інтелектуальної власності (друге місце)
205

Мурач Дмитро
Non-fungible token (NFT): виклики та перспективи для інтелектуальної власності.
(третє місце)
209

•

ЦИВІЛІСТИЧНІ ШКОЛИ

Косак Володимир
Наукова школа приватного права Львівського національного університету
імені Івана Франка
216

Слово головного редактора

Шановні колеги!

Устояним є уявлення про градацію науковців та творців на «фізиків» і «ліриків». Такий собі доволі грубий розподіл, але всім завжди було зрозуміло, що «фізиками» є представники точних наук, а «ліриками» – ті, хто подвизається не лише у сфері мистецтва, літератури, музики, а й ті, професійні інтереси яких перебувають у сфері політики, соціології, права та ін.

Однак сучасне життя не уявляється без технологій, які використовуються не тільки в точних науках, а й у соціально-гуманістичній площині.

Право не є винятком. Цифровізація економіки не могла не відбитися на правовому регулюванні впровадження новітніх технологій. Це стосується й виникнення таких нових об'єктів, як цифрові речі, електронні гроші, акаунти та ін. Важливими є питання обороту цифрових речей, але не тільки їх, а й нерухомого майна, цінних паперів тощо, для чого необхідним є ведення відповідних реєстрів, обліку прав на ці об'єкти. Має бути врегульованим порядок фіксації прав на такого роду об'єкти, доступу до них, у певних випадках – змісту й охорони прав на них.

Актуальності набувають технології задля диджиталізації корпоративного управління, що відкриває нові можливості здійснення та захисту корпоративних прав. Традиційно важливими для економіки країни є інновації, патенти на винаходи, корисні моделі, промислові зразки.

Тож, обсяг тих напрямів, за якими технології і право впритул діють і взаємопроникають, стає дедалі ширшим.

Тому цей номер журналу присвячений цій актуальній темі. Звісно, вона не вичерпується лише тим, про що пишуть автори, але цьому немає краю, як немає краю розвитку технологій і змін у суспільстві.

Проф. Інна Спасибо-Фатеева

НАУКОВІ СТАТТІ

Калаур Іван
доктор юридичних наук, професор
заслужений юрист України,
професор кафедри цивільного права і процесу
Західноукраїнський національний університет,
Тернопіль, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-1736-6175>
e-mail: kalaury@gmail.com

Зайцева-Калаур Інна
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри цивільного права і процесу
Західноукраїнський національний університет,
Тернопіль, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-5924-5844>
e-mail: innavzk@gmail.com

УДК 347.122

<https://doi.org/10.69724/2786-8834-2025-4-1-6-18>

ЦИФРОВА РІЧ ЯК ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ: ЗАКОНОДАВЧА МОДЕЛЬ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ТА ДОКТРИНАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Калаур Іван, Зайцева-Калаур Інна. Цифрова річ як об'єкт цивільних прав: законодавча модель правового режиму та доктринальні тенденції

Анотація

Наукову статтю присвячено доктринальному аналізу законодавчих положень про цифрову річ та наукових тенденцій щодо розробки вчення про цей новий об'єкт цивільних прав, який створюється та існує виключно у цифровому середовищі та має майнову цінність. Визначено об'єктивні передумови внесення змін до Цивільного кодексу України, які розкривають поняття цифрової речі, окреслюють орієнтовний перелік благ, що становлять її види й зумовлюють можливість застосовувати до цифрових речей положення цього Кодексу про річ. В орієнтовний перелік видів цифрових речей не включені бездокументарні цінні папери, електронні гроші та онлайніві облікові записи, що стало предметом дискусії в юридичній літературі. В основу авторської підтримки законодавця покладено науковий аналіз змісту обидвох частин статті 177 Цивільного кодексу України, які законодавчо закріплюють

можливість існування об'єктів цивільних прав у матеріальному світі та/або цифровому середовищі, та сутність, правовий режим і притаманне лише їм функціональне навантаження у задоволенні інтересів учасників цивільних правовідносин.

Спростовано доцільність розбудови наукового підходу до визначення «цифрової речі» як окремого виду речі, що розвиває концепт широкого розуміння речі, який не властивий національному правопорядку. Зроблено застереження, що використання законодавцем у словосполученні «цифрова річ» категорії «річ» є умовним, воно не викликає потребу в пошуку нових критеріїв класифікації речей і зроблено задля законодавчої можливості поширення режиму речі на цифрову річ. Такий підхід відповідає тенденціям правопорядків загального права поширювати загальні положення про титули на майно щодо відносин присвоєння та передавання віртуальних активів.

Зроблено акцент на доводах, що відмежовують літературний твір як об'єкт авторського права від матеріального та цифрового об'єктів, в яких зафіксовано зміст твору, як окремих об'єктів цивільних прав, особливості правового режиму яких встановлені законом. У цифровому середовищі таким цифровим об'єктом є цифровий контент, особливості поставки якого визначаються окремим законодавчим актом. Втім, якщо цифровий контент розміщено на матеріальному носії, до його обороту застосовуються положення про речі.

Ключові слова: цифрова річ, цифровий контент, віртуальні активи, цифрове середовище, об'єкти цивільних прав, цінні папери, електронні гроші.

Вступ.

Постановка проблеми. Четверта промислова революція, яку ще називають цифровою ерою розвитку людства, сьогодні увійшла в четверту фазу (етап) свого перебігу – так звану *Digital Next Wave*. Цей етап характеризується глобальними суспільними трансформаціями, конвергенцією традиційного та цифрового бізнесу, глибокою інтеграцією цифрових технологій у всі аспекти життя та господарювання і включає в себе широкий спектр сучасних цифрових технологій, які використовуються для оптимізації виробничих процесів та створення нових можливостей для бізнесу¹.

Широкий та динамічний спектр інноваційних можливостей, які відкриває для людини та підприємництва невіддільний розвиток цифрових технологій, матимуть вагомий суспільний значимість та оптимально слугуватимуть задоволенню публічних і приватних інтересів, якщо суспільні відносини, що виникатимуть у процесі їх реалізації, отримають адекватне у часі та скероване на майбутнє правове регулювання. Втім потрібно зауважити, що в Україні до недавнього часу практична реалізація багатьох цифрових рішень значно випереджала чинну законодавчу базу, в якій були відсутні навіть поняття про те, що вже давно створено та успішно функціонує на ринку². На цей час до Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) внесено зміни, якими розширено коло об'єктів цивільних прав цифровими речами, якими є віртуальні активи, цифровий контент та інші блага, які створюються та іс-

¹ Калініченко Л. Л. Цифрова ера: трансформація та виклики перехідного періоду від «industry 4.0» до «industry 5.0». *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 61. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-5>

² Як зміниться регулювання сфери цифрових послуг та цифрового контенту. URL: <https://www.pwc.com/ua/uk/publications/tax-and-legal-alert/2023/digital-services-content-regulation.html> (дата звернення: 19.01.2025).

нують виключно у цифровому середовищі та мають майнову цінність. Новизна цих правових категорій зумовила великий інтерес до пізнання їх сутності, особливостей правового режиму та механізмів обороту. В науці цивільного права відсутні чіткі та однакові тенденції у розв'язанні перелічених завдань, а запропоновані доктринами рішення доволі часто мають діаметрально протилежну скерованість.

Загальний огляд підходів до дослідження тематики цифрової речі. У науці цивільного права останніми роками спостерігається значне поживлення у вивченні питань правового режиму віртуальних активів, цифрового контенту та інших благ, що створені та існують у цифровому середовищі, які, разом узяті, у ЦК України називаються цифровими речами.

Сутність цифрової речі крізь призму сутності окремого блага, яке вона становить, з'ясували А. С. Сліпченко та С. О. Сліпченко³. На їхнє переконання, сутність цифрової речі являє собою результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформацію, майнові права, безготівкові гроші, бездокументарні цінні папери, послуги, особисті немайнові блага тощо. Водночас С. О. Сліпченко доводить, що онлайн-обліковий запис не є об'єктом цивільних прав. Є. О. Мічурін зауважує, що поява у ЦК України цифрової речі є своєчасною і розглядає її як окремих вид речі, демонструючи широке розуміння речі, тобто не лише як матеріального, а й цифрового об'єкта цивільних прав⁴. І. Я. Бабецька, здійснюючи авторський підхід до виокремлення властивостей цифрової речі, припускає можливість вважати цифрові речі особливим родом безтілесних речей, або квазіречами, що зумовлює поширення на ці об'єкти режиму власності⁵. Р. А. Майданик доходить висновку, що право України, Англії та Уельсу характеризує тенденція до визнання криптоактивів об'єктами права власності, володіння або його функціональним еквівалентом у вигляді контролю над віртуальним активом⁶.

Метою і завданнями наукової статті є доктринальний аналіз законодавчих положень про цифрову річ як об'єкта цивільного права та з'ясування сучасних тенденцій науки цивільного права у розробленні вчення про цифрову річ як благо, яке створюється та існує виключно у цифровому середовищі та має майнову цінність.

Основна частина. Виходячи з довгострокових пріоритетів соціально-економічного, науково-технічного, національно-культурного розвитку нашої держави та враховуючи світові напрямки розвитку й досягнення у сфері інформатизації, в Україні затверджено Національну програму інформатизації (далі – Програма), яка спрямо-

³ Сліпченко А. С., Сліпченко С. О. Цифрова річ як «новий» об'єкт «нових» цивільних правовідносин. *Право і безпека – Law and Safety*. 2023. № 4 (91). С. 74.

⁴ Мічурін Є. О. Цифрова річ: щодо подальшого вдосконалення правового регулювання. *Актуальні питання модернізації приватноправових відносин: європейський досвід та перспективи. Матвєєвські цивілістичні читання: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 20 жовт. Київ, 2023. С. 101.*

⁵ Бабецька І. Я. Цифрові речі як об'єкти цивільних прав. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Серія Право*. Вип. 17(29). 2024. С. 142–149.

⁶ Майданик Р. А. Правові титули і передання криптоактивів: європейський досвід і перспективи. *Актуальні питання модернізації приватноправових відносин: європейський досвід та перспективи. Матвєєвські цивілістичні читання : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 20 жовт. Київ, 2023. С. 79.*

вана на розв'язання проблем розвитку інформаційного суспільства, підвищення ефективності та результативності державного управління, національної безпеки і оборони, демократизації суспільства⁷. Указана Програма визначає цифровізацію як процес впровадження цифрових технологій у всі сфери суспільного життя, а отже, і у сферу приватноправових відносин. З-поміж іншого, у Програмі опосередковується поняття цифрових технологій, зроблено акцент на правових рішеннях.

Однак в умовах конвергенції приватноправових відносин із цифровими технологіями, у площині їх законодавчого регулювання правові рішення до недавнього часу приймалися без базисної правової основи у ЦК України та мали дискретний характер, що зумовлювався завданнями законодавчого регулювання відносин. Показовою демонстрацією такого законодавчого підходу є визначення цифрового контенту в Законі України (далі – ЗУ) «Про авторське право і суміжні права» як будь-які відомості чи дані в електронній (цифровій) формі, що містять об'єкти авторського права та/або суміжних прав і можуть зберігатися та/або поширюватися у вигляді одного або декількох файлів (частин файлів), записів у базі даних на зберігаючих пристроях комп'ютерів, серверів тощо у мережі Інтернет (ст. 1)⁸.

Нині, окрім цифрового контенту, дедалі частіше об'єктами майнового обороту стають інші блага, які створені та існують виключно у цифровому середовищі. Наприклад, у метавесвіті люди можуть володіти віртуальною землею та жити на дохід від неї. Тож, віртуальна земля приносить реальні доходи та стає цінним активом. Тому, цифровий сектор економіки відкриває нові способи заробітку для українців.

Водночас Міністерство цифрової трансформації України разом із Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку тривалий час працює над легалізацією ринку віртуальних активів. Це сприятиме розвитку цифрової економіки та залученню додаткових коштів у державі, які можна спрямувати на підтримку Сил оборони. Адже часто віртуальний актив приносить реальний дохід⁹.

Україна є асоційованим членом Європейського Союзу та активно співпрацює з ЄС у сфері регулювання фінансових послуг. Тож, євроінтеграція – це орієнтир і для запуску українського ринку віртуальних активів. Наша країна може стати першою державою в Європі, яка запровадить у правове поле MiCA, бо наразі цього ще не зробила жодна юрисдикція¹⁰.

⁷ Про Національну програму інформатизації : Закон України від 01.12.2022. № 2807-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#Text> (дата звернення: 19.01.2025).

⁸ Про авторське право і суміжні права : Закон України від 01.12.22. № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n855> (дата звернення 22.01.2025).

⁹ Розвиток цифрової економіки : ухвалено законопроекти про цифрові речі та цифрові послуги. URL: <https://ivankivska-gromada.gov.ua/news/1691746472/> (дата звернення 22.01.2025).

¹⁰ Віртуальні активи в законі: В Україні представлений довгоочікуваний документ для запуску ринку. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/virtualni-aktyvy-v-zakoni-v-ukraini-predstavleni-dovhoochikuvanyi-dokument-dlia-zapusku-rynku/> (дата звернення 23.01.2025).

Отже, останнім часом з'явилися і продовжують з'являтися об'єкти, які потребують дослідження задля прийняття важливих рішень щодо їх належного регулювання в Цивільному кодексі з узгодженням норм про них у різних його книгах¹¹.

Одним із таких важливих рішень було прийняття ЗУ «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав»¹². До прийняття цього Закону «системі не було зрозуміло, що таке “віртуальний актив”. Тому ми працювали над тим, щоб зробити віртуальні речі такою самою сутністю, як, наприклад, мобільний телефон. І це вдалося. Тобто зараз у нас прописано, що таке “цифрова річ” і які ознаки вона має, яке правове регулювання до неї може застосовуватися», – прокоментував ухвалений Закон заступник міністра цифрової трансформації України з розвитку ІТ Олександр Борняков¹³.

Назва вказаного законодавчого акта не повною мірою розкриває всю його суспільну значимість: він не тільки розширив коло об'єктів цивільних прав, доповнивши його благами, що створюються та існують виключно у цифровому середовищі та мають майнову цінність, а й визначив базові правові постулати здійснення і захисту цивільних прав на ці об'єкти, ставши нормативним імпульсом розвитку цивільного законодавства, яке регулюватиме їх майновий оборот.

Водночас ЦК України поповнився низкою термінологічних новел, одним з яких є цифрове середовище. В юридичній літературі та вітчизняному законодавстві зустрічаються різні термінологічні підходи до найменування явища, яке в законі визначено як «цифрове середовище»: «цифровий простір», «віртуальне середовище», «Інтернет-мережа» тощо.

У законодавстві України відсутнє легальне визначення поняття «цифрове середовище», однак це словосполучення є нормативним, оскільки Міжнародні договори Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право та про виконання і фонограми у тексті вживають поняття «цифрове середовище» для охоплення широкого кола комп'ютерних мереж, в яких можуть використовуватися такі майнові права суб'єктів авторського права і суміжних прав, як право на відтворення та на розповсюдження серед широкої публіки, право зробити записані виконання та фонограми доступними. Численні Директиви ЄС також оперують поняттям «цифрове середовище» під час характеристики місця та багатьох способів здійснення прав інтелектуальної власності. Угода про асоціацію між Україною та ЄС у ст. 244 теж передбачає положення про захист прав інтелектуальної власності у цифровому середовищі.

¹¹ Нетипові об'єкти : зб.ст. / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ЕКУС, 2022. С. 5.

¹² Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав : Закон України від 10.08.2023 № 3320-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3320-20#Text> (дата звернення 23.01.2025).

¹³ Громадяни України тепер можуть володіти «цифровими речами». URL: <https://cxid.info/172959.html> (дата звернення 24.01.2025).

«Цифрове середовище» – це ширше поняття, ніж мережа «Інтернет» та інтернет-сайт. Цифрове середовище включає в себе як вебсайти (і вебсторінки як складники вебсайтів), так і електронні документи, файли, в тому числі оцифровані об'єкти інтелектуальної власності, які використовуються на відповідних пристроях, що не передбачають паперової форми документообігу (комп'ютери, ноутбуки, планшети, телефони, інші види так званих «гаджетів»)¹⁴.

Термін «цифрова річ» є теж новелою цивільного законодавства, умовним і узагальнювальним поняттям. Слідуючи прийомам законодавчої техніки, законодавець цим поняттям в одну правову категорію зібрав блага, що створюються та існують виключно у цифровому середовищі й мають майнову цінність. Ідеться про віртуальні активи, цифровий контент та інші блага, щодо яких застосовуються положення ч. 1 ст. 179¹ ЦК України.

У доктрині цивільного права позитивно сприймається законодавчий підхід до відкритого переліку таких благ, адже людство, як зауважувалося вище, сьогодні лише увійшло в четверту фазу цифрової ери, яка не є завершальною, оскільки в сучасних наукових дослідженнях впливу цифровізації та технічного прогресу на економічні моделі прогнозують п'яту фазу «Industry 5.0», яка передбачає більшу інтеграцію людини в технологічний процес.

В орієнтовному переліку видів цифрових речей поруч із віртуальними активами та цифровим контентом в одному ряду не стоять бездокументарні цінні папери та електронні гроші. Формально вони відповідають властивостям цифрової речі, які визначені у ч. 1 ст. 179¹ ЦК України, адже кожен із них є окремим благом, яке існує та обіг якого здійснюється у цифровому середовищі за допомогою інформаційних технологій. Потрібно зауважити, що в першій редакції Законопроєкту № 6447 «Про внесення змін та доповнень до Цивільного кодексу України, спрямованих на розширення кола об'єктів цивільних прав» цифровими речами були визначені віртуальний актив, цифровий контент, онлайн-обліковий запис, гроші та цінні папери, що існують виключно у цифровій формі¹⁵.

Відповідь на запитання: «Чому в прийнятому законі є нова стаття і змінений підхід до вирішення питання благ, що належать до категорії цифрових речей?» – лежить у площині аналізу змісту обидвох частин ст. 177 ЦК України. Відповідно до ч. 1 цієї статті гроші, цінні папери та цифрові речі (саме у такій послідовності вони визначені у ч. 1 ст. 177 ЦК України) є окремими видами об'єктів цивільних прав. Кожен з них має свою сутність, свій правовий режим та притаманне лише йому функціональне навантаження у задоволенні інтересів учасників цивільних правовідносин. Водночас у ч. 2 ст. 177 ЦК України зроблено застереження,

¹⁴ Тарасенко Л. Інтернет-сайт як об'єкт ІТ права. URL: <http://tspartners.lviv.ua/articles/internet-sajt-jak-objekt-it-prava/> (дата звернення 24.01.2025).

¹⁵ Про внесення змін та доповнень до Цивільного кодексу України, спрямованих на розширення кола об'єктів цивільних прав : Проєкт Закону від 15.12.2021. № 6447. URL: <blob:https://itd.rada.gov.ua/2445c4fd-e8cc-4a81-bbf4-3954b74330a8> (дата звернення 24.01.2025).

що об'єкти цивільних прав можуть існувати в матеріальному світі та/або цифровому середовищі, що зумовляє форму об'єктів, особливості набуття, здійснення та припинення цивільних прав і обов'язків щодо них. Так, відповідно до п. 3 ст. 8 ЗУ «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки»¹⁶ цінні папери існують в електронній (електронні цінні папери) та паперовій (паперові цінні папери) формах. Електронний цінний папір відображається у вигляді облікового запису на рахунку в цінних паперах у системі депозитарного обліку цінних паперів. Паперовий цінний папір оформлюється на матеріальному носії як документ, що містить найменування виду цінного папера, а також визначені законодавством реквізити. Отже, незалежно від того, чи цінний папір існує в матеріальному світі, чи у цифровому середовищі, його сутність не змінюється, він залишається фінансовим інструментом, який засвідчує виникнення та існування певного права, що може бути реалізоване суто за наявності права на цінний папір, а їх обіг відбувається за правилами, що стосуються саме обігу цінних паперів та їх окремих видів.

Однотипну функцію цінних паперів у цифровому середовищі виконує окремих вид віртуальних активів – токени. Це цифровий сертифікат, який гарантує зобов'язання компанії перед його власником. Токени можна назвати криптовалютичним аналогом акцій або цінних паперів, з тією відмінністю, що контроль за всіма транзакціями здійснюється через технологію блокчейн¹⁷. З-поміж інших видів токенів виокремлюють токени-акції, що є цифровим аналогом акції компанії. Їх випускають, щоб залучити інвестиції для розвитку чинних проєктів чи розробки нових. Власники таких токенів можуть отримати дивіденди, які є відсотком від доходу або частиною комісій за транзакції мережі. Власники токенів-акцій можуть голосувати за інвестиційні пропозиції компанії. Кількість голосів пропорційна пакету токенів-акцій¹⁸.

Подібні дослідницькі підходи можна зробити при розмежуванні цифрових речей та електронних грошей, які виражають одиницю вартості, що зберігаються в електронному вигляді, випущені емітентом електронних грошей для виконання платіжних операцій (у тому числі з використанням наперед оплачених платіжних карток багатопільового використання), які приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж їх емітент, та є грошовим зобов'язанням такого емітента електронних грошей¹⁹.

¹⁶ Про ринки капіталу та організовані товарні ринки : Закон України від 23.02.2006 р. № 3480-IV в ред. Закону від 19.06.2020 № 738-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15/print1491296480899025#Text> (дата звернення 25.01.2025).

¹⁷ Що таке токени, які вони бувають та як на них заробити. URL: <https://mc.today/uk/shho-take-tokeni-yaki-voni-buvayut-ta-yak-na-nih-zarobiti/> (дата звернення 25.01.2025).

¹⁸ Чи є токен криптовалютою? URL: <https://novynarnia.com/2023/05/03/chi-ye-token-kriptovalyutoyu/> (дата звернення 26.01.2025).

¹⁹ Про платіжні послуги : Закон України від 30.06.2021 № 1591-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#n1249> (дата звернення 27.01.2025).

У наукових дослідженнях тематики «цифрової речі» поставлено під сумнів коректність використання в національному законодавстві такого словосполучення. З цього приводу зроблено застереження, що введення в законодавство поняття «цифрова річ» термінологічно не зовсім точне, а тому більш прийнятним було б використання концепту «цифрового активу» як нового об'єкта цивільних прав, що охоплював би різні види цифрових цінностей, і крім того, також слідував за західною традицією вживання поняття «asset» у цьому аспекті²⁰.

Легальне поняття «активів» визначене у ст. 1 ЗУ «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», відповідно до якого активи – це ресурси, контрольовані підприємством у результаті минулих подій, використання яких, як очікується, приведе до отримання економічних вигод у майбутньому²¹. Тому вживання терміна «цифрові активи» зумовлювало би проблематику оцінки електронних цінних паперів та електронних грошей як окремих об'єктів цивільних прав. Тож, з метою розширення кола об'єктів цивільних прав новими об'єктами, що існують виключно у цифровому середовищі, у ЦК України було застосовано термін «цифрова річ». Більше того, використання цього терміна дало змогу змоделювати норму про можливість застосування до цифрових речей положень ЦК України про речі, якщо інше не встановлено цим Кодексом, законом або не випливає із сутності цифрової речі, як стартового підходу до визначення правового режиму віртуальних активів, цифрових контентів, та інші блага, щодо яких застосовуються положення ч. 1 ст. 179¹ цього кодифікованого акта.

Подвійну проблематику із запровадженням у ЦК України категорії «цифрова річ» вбачає Є. Мічурін. Перша пов'язана із співвідношенням понять «річ» (ст. 179 ЦК України) та «цифрова річ» (ст. 179¹ ЦК України) як родове і видове. Автор вважає, що слідуючи формальній логіці, поняття «річ» охоплює собою «цифрову річ» як загальне та окреме, через що до ст. 179 ЦК України запропоновано застосовувати обмежувальне тлумачення, адже антиподом цифрової речі є матеріальна річ. У підсумку зроблено пропозицію змінити назву ст. 179 ЦК України на таку, як «Матеріальна річ»²².

Такий доктринальний підхід щодо співвідношення обидвох категорій спонукатиме до широкого розуміння речі не лише як матеріального об'єкта цивільних прав, а й цифрового об'єкта та для його завершеності неодмінно вимагатиме потребу вибудувати теоретичну модель співіснування матеріального світу та цифрового середовища. Не виключаємо можливість такого сектору наукового дослідження, однак,

²⁰ Даниленко О. В. Щодо цифрових речей як нових об'єктів цивільних прав. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/19642/1/Danilenko_148-154.pdf (дата звернення 28.01.2025).

²¹ Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 №996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (дата звернення 28.01.2025).

²² Мічурін Є. О. Цифрова річ: щодо подальшого вдосконалення правового регулювання. *Актуальні питання модернізації приватноправових відносин: європейський досвід та перспективи. Матвєєвські цивілістичні читання* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 20 жовт. Київ, 2023. С. 101.

на наше переконання, використання законодавцем у словосполученні «цифрова річ» категорії «річ» є умовним, воно не зумовлює потребу пошуку нових критеріїв класифікації речей і зроблено задля законодавчої можливості поширення режиму речі на цифру річ. Такий законодавчий прийом є виправданим з огляду на те, що сьгодні правопорядки загального права та цивільного права зазвичай прагнуть поширювати загальні положення про титули на майно щодо відносин присвоєння та передавання віртуальних активів із одночасним впровадженням спеціального законодавства, яке передбачає особливості титулів і передавання цього нематеріального майна²³.

Наступна наукова дискусія стосується питання подвійної правової природи об'єкта, який існує у цифровому середовищі й матеріальному світі. До таких належать, наприклад, об'єкти авторського права – літературні твори, які можуть брати участь у цивільному обороті як у вигляді друкованих книг (об'єкти матеріального світу), так і електронних книг (існує у цифровому середовищі). Тому логічно виключити з ч. 1 ст. 179¹ ЦК України слово «виключно» і подати її в такій редакції: «Цифровою річчю є благо, що створюється та існує у цифровому середовищі та має майнову цінність»²⁴.

У контексті вирішення поставленої проблематики трапляються і більш загальні та радикальні висновки: що цифровий контент як складник поняття «цифрова річ» охоплює вже давно відомі об'єкти цивільного права, тому що форма об'єктивації та спосіб поширення інформації, творів науки, літератури та мистецтва, не змінює їх сутності; об'єкт, який запропоновано називати цифровою річчю, не такий уже й новий для цивільного права²⁵.

Вирішення цього питання лежить у площині чіткого розмежування літературного твору як об'єкта авторського права та цифрового контенту, як способу об'єктивації твору і водночас окремого об'єкта цивільних прав. Відповідно до ч. 1 ст. 10 ЗУ «Про авторське право і суміжні права» авторське право і право власності на матеріальний, електронний (цифровий) об'єкт, в якому втілено (зафіксовано) твір, не залежать одне від одного. Відчуження матеріального, електронного (цифрового) об'єкта, в якому втілено (зафіксовано) твір, не означає передавання (відчуження) майнових прав на твір і навпаки²⁶. Об'єктивація твору здійснюється задля поширення твору, шляхом набуття особою об'єкта, в якому втілено твір. У цифровому середовищі таким об'єктом

²³ Майданик Р. А. Правові титули і передавання криптоактивів: європейський досвід і перспективи. Актуальні питання модернізації приватноправових відносин: європейський досвід та перспективи. Матвєєвські цивілістичні читання : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 20 жовт. Київ, 2023. С. 79.

²⁴ Мічурін Є. О. Цифрова річ: щодо подальшого вдосконалення правового регулювання. Актуальні питання модернізації приватноправових відносин: європейський досвід та перспективи. Матвєєвські цивілістичні читання : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 20 жовт. Київ, 2023. С. 101.

²⁵ Сліпченко А. С., Сліпченко С. О. Цифрова річ як «новий» об'єкт «нових» цивільних правовідносин. *Право і безпека – Law and Safety*. 2023. № 4 (91). С. 74. <https://doi.org/10.32631/pb.2023.4.06>

²⁶ Про авторське право і суміжні права : Закон України від 01.12.22. № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n855> (дата звернення 22.01.2025).

є цифровий контент, постачання якого сьогодні підпорядковане окремому законодавчому регулюванню. Втім, якщо цифровий контент розміщено на матеріальному носіїві, до його обороту застосовуються положення про речі. Отже, художній твір, книжка, цифровий контент є об'єктами різних цивільних правовідносин, що зумовлює особливості здійснення і захисту прав учасників цих відносин.

Висновок. Глобальна суспільна трансформація, широкий спектр сучасних цифрових технологій та їх інтеграція в усі сфери суспільного життя відкрили можливості створювати нові об'єкти цивільних прав, правовий режим та оборот яких донедавна залишалися за межами правового регулювання. Віртуальні активи, цифровий контент розширили коло об'єктів цивільних прав та разом з іншими благами, які потенційно створюватимуться та існуватимуть у цифровому середовищі, об'єднані в одну групу об'єктів під назвою «цифрова річ». Новизна цих правових категорій зумовила великий інтерес до пізнання їх сутності, особливостей правового режиму та механізмів обороту. Сьогодні в науці цивільного права відсутні чіткі та однакові тенденції у розв'язанні перелічених завдань, а запропоновані доктринами рішення доволі часто мають діаметрально протилежне скерування. До прикладу, питання сутності цифрової речі одні науковці намагаються вирішити через концепт окремого об'єкта цивільних прав, інші пішли шляхом розширеного розуміння поняття речі, розцінюючи цифрову як видове поняття речі. На наше переконання, використання законодавцем у словосполученні «цифрова річ» категорії «річ» є умовним, воно не викликає потреби в пошуку нових критеріїв класифікації речей, зроблено задля законодавчої можливості поширення режиму речі на цифру річ і відповідає тенденціям правопорядку багатьох країн.

Предметом наукової дискусії є питання включення до видового ряду цифрових речей бездокументарних цінних паперів, електронних грошей та облікових записів. В основу авторської підтримки законодавця покладено науковий аналіз змісту обидвох частин ст. 177 ЦК України, які законодавчо закріплюють можливість існування об'єктів цивільних прав у матеріальному світі та/або цифровому середовищі, та сутність, правовий режим і притаманне лише їм функціональне навантаження у задоволення інтересів учасників цивільних правовідносин.

Теорія цифрової речі сьогодні робить лише перші, але дуже важливі кроки, які становлять основу її розвитку як окремої групи об'єктів цивільних прав, що створюються та існують у цифровому середовищі. Кожен етап її розвитку слугуватиме розробці та прийняттю ефективних правових рішень, які, разом узяті, сформуують окрему галузь національного законодавства.

REFERENCES

Danilenko, O. V. (2025). On digital things as new objects of civil law. https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/19642/1/Danilenko_148-154.pdf (accessed January 28, 2025) [in Ukrainian]

- Development of the digital economy: Bills on digital things and digital services approved. (2023 November, 8), *Ivankivska-gromada wibe-site* <https://ivankivska-gromada.gov.ua/news/1691746472/> (accessed January 22, 2025) [in Ukrainian]
- How the regulation of digital services and digital content will change. (2023, March 25) *PwC wibe-site* <https://www.pwc.com/ua/uk/publications/tax-and-legal-alert/2023/digital-services-content-regulation.html> (accessed January 19, 2025) [in Ukrainian]
- Kalinichenko, L. L. (2024). Digital era: Transformation and challenges of the transition period from «Industry 4.0» to «Industry 5.0». *Economy and Society*, 61. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-5> [in Ukrainian]
- Laduba, M. (ed.) (2023, February 9) What are tokens, what types exist, and how to earn on them. *mc.today* URL: <https://mc.today/uk/shho-take-tokeni-yaki-voni-buvayut-ta-yak-na-nih-zarobiti/> (accessed January 25, 2025) [in Ukrainian]
- Maidanyk, R. A. (2023). Legal titles and transfer of crypto-assets: European experience and prospects. *Current issues of modernization of private legal relations: European experience and prospects*. Matviyiv's Civilist Readings: materials of the international scientific and practical conference, Kyiv, (2023, October 20). pp. 79–84 [in Ukrainian]
- Michurin, Y. O. (2023). Digital thing: On further improvement of legal regulation. *Current issues of modernization of private legal relations: European experience and prospects*. Matviyiv's Civilist Readings: materials of the international scientific and practical conference, Kyiv, (2023, October 20). pp. 100–103 [in Ukrainian]
- On accounting and financial reporting in Ukraine: Law of Ukraine (1999, July 16). No. 996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (accessed January 28, 2025) [in Ukrainian]
- On amendments and additions to the Civil Code of Ukraine aimed at expanding the list of civil law objects: Bill (2021, December 15), No. 6447. <https://ips.ligazakon.net/document/JI06676A> (accessed January 24, 2025) [in Ukrainian]
- On amendments to the Civil Code of Ukraine regarding the expansion of the list of civil law objects: Law of Ukraine (2023, August 10), No. 3320-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3320-20#Text> (accessed January 23, 2025) [in Ukrainian]
- On capital markets and organized commodity markets: Law of Ukraine (2006, February 23), No. 3480-IV as amended by the Law (2020, June 19), No. 738-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15/print1491296480899025#Text> (accessed January 25, 2025) [in Ukrainian]
- On Copyright and Related Rights: Law of Ukraine (2022, December 1), No. 2811-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n855> (accessed January 22, 2025). [in Ukrainian]

- On payment services: Law of Ukraine (2021, June 30), No. 1591-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#n1249> (accessed January 27, 2025) [in Ukrainian]
- On the National Informatization Program: Law of Ukraine (2022, December 1), No. 2807-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#Text> (accessed January 19, 2025) [in Ukrainian]
- Slipchenko, A. S., & Slipchenko, S. O. (2023). Digital thing as a «new» object of «new» civil legal relations. *Law and Safety*, 4(91), 68–81. <https://doi.org/10.32631/pb.2023.4.06> [in Ukrainian]
- Spasibo-Fatyeeva, I. V. (Ed.). (2022). Unconventional objects: Collected works Kharkiv: EKUS [in Ukrainian]
- Tarasenko, L. (2025). Internet site as an IT law object. <http://tspartners.lviv.ua/articles/internet-sajt-jak-objekt-it-prava/> (accessed January 24, 2025) [in Ukrainian]
- Ukrainian citizens can now own «digital things.» (2023, august 11) *CXID.info wibe-site* URL: <https://cxid.info/172959.html> (accessed January 24, 2025) [in Ukrainian]
- Virtual assets in law: The long-awaited document for launching the market has been presented in Ukraine. <https://www.nssmc.gov.ua/virtualni-aktyvy-v-zakoni-v-ukraini-predstavlenyi-dovhoochikuvanyi-dokument-dlia-zapusku-rynku/> (accessed January 23, 2025) [in Ukrainian]
- Voloshka, L. (ed.) (2023, May 3) Is a token a cryptocurrency? *NOVYNARNIA*: <https://novynarnia.com/2023/05/03/chi-ye-token-kriptovalyutoyu/> (accessed January 26, 2025) [in Ukrainian]

Kalaur Ivan

Doctor of Law, Professor

Honoured Lawyer of Ukraine,

Professor of the Department of Civil Law and Procedure

of the Western Ukrainian National University

Ternopil, Ukraine

Zaitseva-Kalaur Inna

Candidate of Law, Associate Professor.

Associate Professor of the Department of Civil Law and Procedure

of the Western Ukrainian National University

Ternopil, Ukraine

Kalaur Ivan, Zaitseva-Kalaur Inna. Digital Thing as an Object of Civil Rights: Legislative Model of Legal Regime and Doctrinal Trends

Abstract

This article is devoted to a doctrinal analysis of the legislative provisions on the digital thing and scientific trends regarding the development of the doctrine about this new object of civil rights, which is created and exists exclusively in the digital environment and has property value. The objective prerequisites for amending the Civil Code of Ukraine, which reveal the concept of a digital thing, outline the provisional list of benefits that constitute its types, and stipulate the possibility of applying the provisions of this code on things to digital things, are defined. Non-documentary securities, electronic money, and online accounts are not included in the

provisional list of types of digital things, which has been the subject of discussion in legal literature. The author's support for the legislator is based on a scientific analysis of the content of both parts of Article 177 of the Civil Code of Ukraine, which legislatively enshrine the possibility of the existence of objects of civil rights in the material world and/or digital environment, and their essence, legal regime, and the functional load inherent to them in satisfying the interests of participants in civil legal relations.

The feasibility of developing a scientific approach to defining the "digital thing" as a separate type of thing, which develops the concept of a broad understanding of a thing not inherent in the national legal system, has been protested. A reservation has been made that the use of the category "digital thing" by the legislator is conditional; it does not require the search for new criteria for classifying things and is made for the legislative possibility of extending the regime of a thing to a digital thing. This approach aligns with trends in common law systems to extend general provisions on titles to property regarding the relations of appropriation and transfer of virtual assets.

An emphasis is made on arguments that distinguish a literary work as an object of copyright from material and digital objects in which the content of the work is fixed as separate objects of civil rights, the legal regime of which is established by law. In the digital environment, such a digital object is digital content, the specifics of the supply of which are defined by a separate legislative act. However, if digital content is placed on a physical medium, the provisions on things apply to its turnover.

Keywords: *digital thing, digital content, virtual assets, digital environment, civil rights objects, securities, electronic money.*

Майданик Роман
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного процесу
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-1661-0535>
e-mail: roman.maydanyk@gmail.com

УДК 347.4:347.122

<https://doi.org/10.69724/2786-8834-2025-4-1-19-59>

ЦИФРОВА РІЧ ЯК МАЙНО ТА ЇЇ ОБОРОТОЗДАТНІСТЬ

Майданик Роман. Цифрова річ як майно та її оборотоздатність

Анотація

Статтю присвячено аналізу цифрової речі як майна та її оборотоздатності. Аргументовано, що формування цифрового майнового права ґрунтується на функціональному підході впровадження в речове та зобов'язальне право цифрових речей як прирівняного до речей майна, майнових або інших прав, які відображають сутність цифрової речі. Зауважено, що цифрові речі є майном, якщо вони мають майнову цінність, можуть відчужуватися і на які може бути звернено стягнення кредиторами, незалежно від прирівнювання їх до речей або визнання майновими (зобов'язальними тощо) правами. Зазначено, що за своєю правовою природою цифрові речі є різнорідними нематеріальними майновими благами, які існують в електронному вигляді та виражають цінність або договірні права. Різні види цифрових речей юридично характеризуються речовими, зобов'язальними або іншими правами, що визначають природу прав цифрової речі.

У дослідженні застосовано діалектичний, порівняльно-правовий, формально-логічний і системно-структурний методи наукового пізнання.

Доведено, що властиве сучасному праву формування цифрового речового та зобов'язального права є глобальною тенденцією, яка характеризується поступовим визнанням певних видів цифрових речей майном, прирівняним до речей або до майнових прав з урахуванням положень закону та сутності цифрової речі, та створенням функціональних еквівалентів володіння, речових прав, які властиві традиційному речовому або зобов'язальному праву, з урахуванням особливостей, зумовлених нематеріальною природою цифрових речей.

Ключові слова: *цифрова річ, майно, речові права, зобов'язальні права, віртуальні активи, криптоактиви, цифровий контент, цифровий файл, обліковий запис у соціальній мережі, внутрішньоіробі активи, вуглецеві цифрові активи.*

Вступ.

Актуальність дослідження. Сучасне суспільство в умовах п'ятої індустріальної революції¹ характеризує трансформація цивільного обороту внаслідок визнання

¹ П'ята індустріальна революція, або 5IR, охоплює поняття гармонійної співпраці між людиною та машиною, з особливим акцентом на добробут численних зацікавлених сторін (тобто суспільства, компаній, працівників, споживачів) (див.: Noble, S. M., Mende, M., Grewal, D., Parasuraman, A., (2022). The Fifth Industrial Revolution: How Harmonious Human-Machine Collaboration is Triggering a Retail and

цифрових благ самостійними об'єктами цивільних прав, які виступають функціональними еквівалентами традиційних предметів матеріального світу. Технології розподіленого реєстру та їх функціональні аналоги створили ринок крипто-активів, інших цифрових речей, що формує новий нематеріальний, цифровий вид майна.

Властиве сучасному технологічному укладу визнання цифрового майна зумовлює необхідність цифрового майнового (речового, зобов'язального тощо) права, подібно до переходу від виключно матеріальних об'єктів речових прав до нематеріальних об'єктів, таких як інтелектуальна власність, а також від цінних паперів і документарних титулів (коносамент, просте та подвійне складське свідоцтво, аграрна розписка) у документарній формі до повністю бездокументарних цінних паперів, титульних електронних документів та онлайн-ових облікових записів у соціальних мережах як майна.

Трансформація цифрового майнового права ґрунтується на впровадженні нового, особливого виду (*sui generis*) майна, прирівняного до речей або майнових прав, на об'єкти, які раніше не були об'єктами права або були створені для зобов'язальних вимог, унаслідок чого об'єкти, які виникають із фактичних або договірних відносин, набувають речового, або *sui generis*, правового режиму, що відповідає сутності відповідної цифрової речі та положенням закону.

Мета цього дослідження полягає у виявленні поняття, правової природи та видів цифрових речей, які можуть бути майном, та визначенні способів оборотоздатності цифрових речей.

Для цього проведено огляд цифрову речі як об'єкт цивільних прав та майна; 1) загальні способи оборотоздатності цифрових речей; 2) особливості оборотоздатності окремих видів цифрових речей.

Методи

У дослідженні застосовано діалектичний, порівняльно-правовий, формально-логічний та інші методи наукового пізнання. Зокрема, за допомогою діалектичного методу було визначено наявні підходи щодо поняття та видів цифрової речі. Порівняльно-правовий метод було використано під час дослідження правової природи цього нематеріального об'єкта цивільних прав. Формально-логічний і системно-структурний методи визначили методологічну основу аналізу способів оборотоздатності цифрових речей, які можуть бути майном.

Для відстеження у відібраних для подальшого аналізу документах трансформації поглядів на вирішення проблеми внутрішнього забезпечення якості було застосовано діалектичний, історичний та порівняльно-правовий методи.

З метою визначення положень внутрішньонаціональних та міжнародно-правових актів, які доцільно врахувати у процесі висвітлення досліджуваних правовідносин, використані системно-структурний та формально-логічний методи.

Результати

1. Цифрові речі як об'єкт цивільних прав та майно

1.1. *Поняття майна*

Визначення правової природи цифрової речі та її місця в системі об'єктів цивільних прав зумовлює необхідність виявлення властивостей (ознак) майна, речі та майнових прав. Це дасть можливість зрозуміти, коли цифрова річ є майном та відповідатиме речовому або зобов'язальному та іншому праву.

Майно, з юридичного погляду, є збірним поняттям і містить у собі майнові блага незалежно від форми їх вираження. Поняття «майно» має комплексний характер. Воно охоплює широке коло об'єктів цивільних прав і може бути визначено як: сукупність матеріальних і нематеріальних об'єктів, що знаходяться у власності або іншому речовому праві особи; сукупність речей та майнових прав (актив); сукупність речей, майнових прав та обов'язків (актив і пасив).

Під майном в одних випадках розуміється сукупність належних особі речей або прирівняних до неї нематеріальних майнових благ (цифрова річ тощо), а також майнових прав та обов'язків, а в інших – лише актив майна у вигляді речей та майнових прав. Законодавство може надавати майну ще більш вузького значення. Наприклад, предметом в'їдикційного позову (про витребування майна з чужого незаконного володіння) може бути лише індивідуально визначена річ. Тому сутність категорії «майно» потрібно тлумачити самостійно, з урахуванням конкретної ситуації та застосовної до неї правової норми.

Заслуговує на увагу розуміння майна як сукупності належних особі речей, нематеріальних майнових благ, до яких застосовуються положення Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) про речі (цифрові речі тощо), а також майнових прав та обов'язків, які мають майнову цінність.

До складу майна не входять права, які не можуть бути оцінені у грошовому еквіваленті або не мають культурної чи історичної цінності, не можуть відчужуватися і на які не може бути звернено стягнення кредитором (особисті немайнові права тощо). Однак шкода, завдана внаслідок порушення цих прав, оцінена в грошовому еквіваленті, може включатися до майна.

Отже, цифрові речі є майном, якщо вони мають майнову цінність, можуть відчужуватися або іншим способом переходити від однієї особи до іншої; на них може бути звернено стягнення кредитором, незалежно від прирівнювання їх до речей або визнання майновими (зобов'язальними тощо) правами.

1.2. *Поняття речі*

Чинний ЦК України у ст. 179 відображає поняття речі у вузькому розумінні, що обмежується предметами матеріального світу. Положення ЦК України про речі застосовуються до цифрових речей (віртуальні активи, цифровий контент та інші блага, що створюються та існують виключно в цифровому середовищі та мають майнову цінність), якщо інше не встановлено ЦК України, законом або не випливає із сутності цифрової речі (ст. 179¹). ЦК України також передбачено, що майнові права є неспоживною річчю (ч. 2 ст. 190).

Отже, ЦК України передбачає широке розуміння речі, яке поширюється на матеріальні блага (предмети матеріального світу) та на нематеріальні майнові блага (майнові права).

Речі є результатом праці, що має внаслідок цього певну майнову цінність (споживчу вартість). До них належать не лише традиційні засоби виробництва або предмети споживання. Речами є готівкові гроші і цінні папери, різні види енергетичних ресурсів і сировини, які вироблені або видобуті людською працею і тому набули властивостей товару та стали об'єктом цивільного обороту. Винятком із цього правила є земля й інші природні ресурси, що, як правило, не є результатами праці (якщо не вважати спеціально покращених, наприклад, меліоративних земель або штучних лісопосадок тощо). Вони також залучаються до цивільного обороту, хоча саме відсутність у них властивостей, притаманних результатам будь-якої праці, а також їх природна обмеженість зумовлюють встановлення для них особливо-го правового режиму типу «юридичної речі». Як об'єкти цивільних прав земельні ділянки, ділянки надр, відокремлені водні об'єкти й інші природні ресурси також належать до категорії речей.

Речі стають об'єктами права власності й інших речових прав. Низка зобов'язальних відносин також пов'язана з речами, які виступають об'єктом відповідних дій зобов'язаної особи (боржника), наприклад, у зобов'язаннях купівлі-продажу, оренди, підряду, перевезення вантажів, завдання шкоди майну. Якщо інше не передбачено законом, не є речами включені до складу майна права вимоги, користування, а також результати інтелектуальної, творчої діяльності та інформація.

У цивільному праві іноземних країн сформувалося три основні підходи щодо розуміння речі, а саме, як: 1) матеріального блага (Німеччина, Швейцарія тощо); або 2) матеріального блага та майнових прав як складових майна (Молдова тощо), чи відмінного від особи майнового блага (Австрія, Чехія, Нідерланди тощо).

Так, ключовим для поняття речі в Німецькому цивільному уложенні (далі – НЦУ) є обмеження його обсягу виключно тілесними предметами. «Речами у сенсі закону є лише тілесні предмети», – зазначає § 90 НЦУ. Основу обмеження обсягу поняття речі в НЦУ становило уявлення про те, що речові права – це права володарювання різного ступеня, та відповідно, їх об'єктом може бути лише те, над чим можна безпосередньо здійснювати володарювання².

Певна модифікація цього підходу знайшла відображення в положеннях ст. 3:2 Цивільного кодексу Нідерландів, в якому речами визнаються матеріальні об'єкти, що можуть контролюватися людиною³.

Цивільний кодекс Молдови майном визнає сукупність належних певним фізичним та юридичним особам майнових прав та обов'язків (що оцінюються в грошо-

² Motive zu dem Entwurfe eines Buergerlichen Gesetzbuches fuer das Deutsche Reich. Bd. 3. Berlin, 1896. S. 2.

³ Див.: Dutch Civil Code (Civil Code of the Netherlands). URL: www.dutchcivillaw.com/civilcodegeneral.htm (last accessed: 20.01.2025).

вому еквіваленті), які розглядаються як сума активних і пасивних цінностей, пов'язаних між собою⁴.

У свою чергу, Загальним цивільним уложенням Австрії (§ 285) та Цивільним кодексом Чехії визначено, що річ у правовому значенні охоплює все, що відрізняється від особи та слугує потребам людей⁵.

Важливою є ідея про те, що цивільні права та обов'язки можуть виникати щодо предмета матеріального світу, який здатний перебувати в правовому володарюванні особи (бути відокремленим і стійким⁶, фізично або інтелектуально підконтрольним особі й не мати волі, тобто здатності своїми думками визначати свої дії), бути оборотоздатним (здатність переходити від однієї особи до іншої) і мати майнову цінність (тобто здатність задовольняти певні потреби суб'єктів права, що може бути оцінена в грошовому еквіваленті або мати культурну чи історичну цінність). Предмет матеріального світу, який не відповідає цим ознакам, не є річчю в розумінні цивільного права.

З урахуванням зазначених вище властивостей речі положення ЦК України про речі необхідно застосовувати як до предметів матеріального світу, так і до нематеріальних майнових благ, зокрема до цифрової речі, які здатні перебувати в правовому володарюванні особи (бути відокремленими і стійкими, фізично або інтелектуально підконтрольними особі й не мати волі, тобто здатності своїми думками визначати свої дії), бути оборотоздатним (здатність переходити від однієї особи до іншої) і мати майнову цінність (тобто здатність задовольняти певні потреби суб'єктів права, що може бути оцінена в грошовому еквіваленті, або мати культурну чи історичну цінність).

До цифрової речі, іншого нематеріального майнового блага, яке не відповідає цим властивостям речі, застосовуються положення ЦК України про зобов'язальні або інші цивільні права, які відповідають сутності нематеріального майнового блага.

1.3. Поняття майнового права

Чинним ЦК України майнові права визнаються неспоживною річчю та речовими правами (ч. 2 ст. 190 ЦК).

⁴ Див.: Codul Civil al Republicii Moldova din 06-06-2002 № 1107. URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=125043&lang=ro (last accessed: 20.01.2025).

⁵ Див.: § 285 Загального цивільного уложення Австрії від 1911 року : URL: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10001622> (last accessed: 20.01.2025); Стаття 489 Цивільного кодексу Чеської Республіки (3 грудня 2012): № 89/2012. URL: <https://www.refworld.org/legal/legislation/natlegbod/2012/en/122919> (дата звернення: 20.01.2025).

⁶ Відокремленість речі виявляється в її індивідуальності та відмінності від інших об'єктів цивільних прав, що дає можливість ідентифікувати її та виділити із загальної маси. Стійкість речі, у свою чергу, забезпечує стабільність правових зв'язків, які виникають щодо неї.

Доктрина⁷ і судова практика⁸ визнають майнові права різновидом майна, що мають спільний режим правового регулювання з іншими його видами, зокрема такими, як речі, гроші тощо. Отже, правові норми, які регулюють відносини повернення або витребування, інші відносини обороту майна, також поширюють дію на відносини обороту майнових прав.

Заслуговує на увагу ідея розуміння майнових прав як «прав, що надають набувачеві права на майнову вигоду, або набуваються в обмін за надану чи обіцяну майнову вигоду. Якщо інше не передбачено законом або договором, майнові права можуть бути передані окремо або разом з іншим правом. У випадках, передбачених законом, майнові права визнаються речовими правами».

Отже, цифрова річ є майновим правом, якщо вона не прирівнена до речей та надає набувачеві права на майнову вигоду, або які набуваються в обмін за надану чи обіцяну майнову вигоду. До цифрової речі, яка не відповідає властивостям речі та майнового права, застосовуються положення ЦК України про інші об'єкти цивільних прав, які відповідають сутності цього нематеріального майнового блага.

1.4. Поняття та правова природа цифрової речі

ЦК України передбачено поняття та види цифрової речі, а також заперечну презумпцію прирівнювання до речей.

Відповідно до ч. 1 ст. 179¹, цифровою річчю є благо, що створюється та існує виключно у цифровому середовищі та має майнову цінність. Цифровою річчю є віртуальні активи, цифровий контент та інші блага, щодо яких застосовуються положення частини першої цієї статті.

Поряд із загальними властивостями будь-якої речі, визначальна особлива властивість цифрової речі полягає в тому, що цей предмет цифрового середовища існує та перебуває в обороті лише в цифровій формі, та щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки лише шляхом внесення (зміни) записів до інформаційної системи⁹.

Положеннями ч. 2 ст. 179¹ ЦК України передбачено, що «особливості правового режиму цифрових речей визначаються законом. До цифрових речей застосовуються положення цього Кодексу про речі, якщо інше не встановлено цим Кодексом, законом або не впливає із сутності цифрової речі».

Зазначені положення ЦК України про цифрові речі відбивають глобальну тенденцію щодо визнання самостійними об'єктами цивільних прав і поширення по-

⁷ Див.: Р. А. Майданик. Речове право : підручник. Київ : Алерта, 2019. С. 598–600; Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використання позицій судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т. 4: Об'єкти. Правочини. Представництво. Строки / за ред. І. В. Спасиво-Фатєєвої. Харків : ФО-П Колісник А. А., 2010. С. 118.

⁸ Див.: Постанова ВП ВС від 06.11.2024 у справі № 21/5005/2686/2012. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123313983>

⁹ Див.: Майданик Р. А. Цифрова річ: поняття та правова природа. *Актуальні проблеми інтелектуального, інформаційного, ІТ та Інтернет права* : матеріали Шостої всеукр. наук.-практ. конф. (Львів, 29 верес. 2022 р.). Львів : Юрид. ф-т Львів. нац. ун-ту ім. Івана Франка, 2022. С. 173.

ложень про речі або інше майно на нематеріальні об'єкти, які раніше не були об'єктами цивільних прав або створювалися для зобов'язальних вимог, унаслідок чого об'єкти, які виникають із фактичних або договірних відносин, набувають речового або квазі-речового (прирівняного до речей) правового режиму.

Цифрова річ є безтілесним (нематеріальним) об'єктом цивільних прав, що створюється й існує виключно у цифровому середовищі, має майнову цінність та перебуває у цивільному обороті.

Аналіз положень ч. 2 ст. 179¹ ЦК України свідчить, що цифрова річ презюмується прирівняним до речі майном, що передбачає застосування до цього нематеріального об'єкта цивільних прав положень ЦК України про речі, якщо інше не встановлено ЦК України, законом або не впливає із сутності цифрової речі. Це означає, що до цифрових речей застосовуються загальні правила ЦК України про речі, зокрема щодо виникнення, переходу і припинення права власності й інших речових прав, засобів захисту прав та інтересів, якщо інше не встановлено законом або не впливає із сутності цифрової речі.

Передбачена ЦК України заперечна презумпція прирівнювання цифрової речі до речі зумовлює актуальність виявлення правової природи відповідного виду цифрової речі.

За своєю правовою природою цифрові речі є різнорідними нематеріальними майновими благами, які існують в електронному вигляді та виражають цінність або договірні права. Різні види цифрових речей юридично характеризуються речовими, зобов'язальними або іншими правами, що визначають природу прав цифрової речі.

Цифрова річ означає будь-який запис або вираження вартості, що відповідає таким критеріям:

1) вона зберігається, відображається та управляється виключно в електронному вигляді, на віртуальній платформі чи базі даних або через неї, в тому числі, якщо вона є записом або вираженням матеріального активу, що є предметом торгівлі, незалежно від того, чи зберігається сама цифрова річ безпосередньо або через рахунок у посередника;

2) вона може бути об'єктом права контролю, володіння або використання, незалежно від того, чи такі права юридично визначені як речові, зобов'язальні або іншого характеру; та

3) вона може передаватися від однієї особи до іншої, в тому числі шляхом добровільного розпорядження.

Практика різних держав сформувала два основні підходи щодо правової кваліфікації цифрових речей: цілісний та об'єктно-орієнтований.

Цілісний підхід передбачає презумпцію єдиного правового режиму для різних видів цифрових речей як майна. Цифрові речі (у т. ч. віртуальні активи і цифровий контент) визнаються: а) видом речей (Молдова); б) презюмуються юридичним еквівалентом речей (Україна); в) видом майнових прав (Сербія).

Об'єктно-орієнтований підхід ґрунтується на ідеї окремих правових режимів для різних видів цифрових речей як майна, зокрема: а) криптоактиви як рухоме майно для забезпечених криптоактивів (Німеччина); б) рухоме або нерухоме майно для будь-яких видів криптоактивів (Мальта); в) інші віртуальні активи (цифрові файли, доменні імена, вуглецеві кредити або дозволи емісії Європейських вуглецевих кредитів) визнаються майновими правами; г) цифрові товаророзпорядчі документи (складські розписки, коносаменти) та внутрішньоігрове майно визнаються як майнові права або не визнаються як самостійний об'єкт цивільних прав залежно від права відповідної юрисдикції.

1.5. Види цифрових речей. Тест їх правової кваліфікації як майна

ЦК України у ст. 179¹ передбачено відкритий перелік цифрових речей.

Відповідно до ч. 1 ст. 179¹ ЦК України «цифровою річчю є віртуальні активи, цифровий контент та інші блага, щодо яких застосовуються положення частини першої цієї статті».

Для права важливим є питання правової кваліфікації окремих видів цифрових речей, які можуть визнаватися майном та об'єктами речових, зобов'язальних та інших прав.

У доктрині права до цифрових речей, які можуть бути майном, відносять криптоактиви, цифрові товаророзпорядчі документи, цифровий контент та цифрові файли, доменні імена, облікові записи у соціальних мережах, внутрішньоігрові активи, вуглецеві кредити/Європейські дозволи на емісію вуглецевих цифрових активів¹⁰. Важливе значення має тест правової кваліфікації цифрової речі як майна. Цей трирівневий тест передбачає відповідь на питання, чи відповідає конкретна цифрова річ: 1) загальному поняттю майна, 2) поняттю певного виду речі, а також 3) особливостям правових титулів (право власності, забезпечувальні права тощо), способів захисту та спеціальним сферам речового права (банкрутство тощо).

1.6. Правові титули на цифрові речі

ЦК України прямо не передбачено положень про правові титули на цифрові речі, і це зумовлює актуальність питань щодо особливостей видів і змісту правових титулів на цифрову річ, зокрема права власності, доступу, контролю, квазі-речових прав на ці нематеріальні об'єкти цивільних прав.

Нематеріальна природа і презумпція поширення правового режиму речей зумовлюють загальне правило про допустимість права власності та функціонального аналогу володіння цифровими речами, зміст яких визначатимуть повноваження доступу, контролю, розпорядження та користування цифровою річчю, які діють проти кожної особи або лише проти сторони договору чи іншого боржника, залежно від того, чи кваліфікуються вони як речові права, зобов'язання або інші права.

¹⁰ Див.: Maydanyk Roman. General provisions of digital property law: Categorizing digital assets. Center for Open Access in Science • Belgrade – SERBIA : 9th International e-Conference on Studies in Humanities and Social Sciences. URL: <http://centerprode.com/conferences/9leCSHSS.html> ISBN (Online) 978-86-81294-10-9 • 2023: 11–26. <https://doi.org/10.32591/coas.e-conf.09.02011m>

Відкритим залишається питання щодо застосовності права власності та володіння до цифрових речей.

Участь у цивільному обороті цифрових речей зумовлює необхідність їх визнання об'єктами права власності та володіння чи їх еквівалентів.

Право власності та володіння цифровими речами не передбачено законом.

Нині в окремих юрисдикціях сформувалося два основні підходи щодо характеру прав на цифрову річ: підхід на основі доступу і підхід на основі правового титулу.

Підхід на основі доступу (англ. *access approach*) надає певним особам доступ до змісту облікового запису, але не до самого облікового запису. Підхід на основі правового титулу (англ. *legal title approach*) надає певним особам доступ до змісту облікового запису *per se*.

Зважаючи на наведене, залишається відкритим питання щодо співвідношення права власності та права доступу: право власності лише на цифрові речі (криптоактиви тощо), які є юридичними речами, чи право доступу до цифрових речей (облікові записи у соціальних мережах тощо), які є правом вимоги. Хоча визнання цифрових речей (віртуальних активів тощо) видом майна може мати сенс у певних юрисдикціях, які мають більш функціональне розуміння поняття майна, тобто речей і майнових прав, це може різко контрастувати з поточним розумінням і кваліфікацією криптоактивів тощо як «криптомайна» в інших юрисдикціях, які визнають лише фізичні об'єкти як об'єкти речового права. З огляду на відмінності в різних юрисдикціях, при визнанні цифрових активів майном і правових титулів на них слід ураховувати правові традиції юрисдикцій.

За своєю природою право власності є найбільш повним правом особи на річ, яке примусово виконується проти всіх осіб (проти «всього світу»), а не лише щодо сторін договору. Цифрові речі, які спроможні бути об'єктом речових прав (криптоактиви тощо), можуть належати особі на праві власності.

Володіння є фактичним триманням речі як своєї. Об'єктом володіння звичайно є матеріальна річ. Тому наявне поняття «володіння» не відповідає вимогам для «володіння» цифровими речами. Зокрема, віртуальний актив (криптоактив) не є річчю, якою володіють, оскільки він не є матеріальною річчю і тому не може бути у володінні.

Володіння є фактичним пануванням над річчю, що передбачає фізичний контроль над річчю. Функціональним еквівалентом фактичного панування особи над такою цифровою річчю, як криптоактив, є практичний контроль над криптоактивом (наприклад, приватний ключ криптоактиву). Інший підхід щодо розуміння практичного контролю передбачає, що приватного ключа недостатньо для виникнення практичного контролю. Володіння пов'язане з фізичним контролем над матеріальною річчю; «практичний контроль» є більш широким поняттям, спроможним бути поширеним на нематеріальне майно та об'єкти, які право взагалі не розглядає як майно.

Однак, незалежно від того, чи достатньо приватного ключа для підтвердження практичного контролю, особа, яка має у своєму інтересі практичний контроль, має контроль над криптоактивом, який функціонально є фізичним контролем над річчю, яким володіє особа.

Альтернативним варіантом концепції практичного контролю може бути впровадження «цифрового» володіння як особливого виду володіння, об'єктом якого є цифрова річ.

У зв'язку з цим можна припустити два напрями розвитку доктрини контролю цифровими речами: 1) володіння цифровими речами, яке передбачає контроль над цифровою річчю, яку право розглядає як майно, прирівняне до речі, або 2) контроль над цифровими речами, які є майном як функціональний еквівалент володіння, якщо національне право не визнає володіння цифровими речами різновидом володіння.

Проведений аналіз свідчить, що незважаючи на відсутність у ЦК України положень про право власності й володіння цифровою річчю, застосування положень про право власності цифровою річчю, яка спроможна бути об'єктом речових прав, є допустимим.

Об'єктом володіння може бути лише матеріальна річ або майнове право, що включає можливість володіння цифровою річчю. Доцільно впровадити в ЦК України право на одну з двох моделей «володіння» цифровими речами: 1) володіння цифровою річчю; або 2) контролю над цифровою річчю як юридичний еквівалент традиційного володіння.

За своєю правовою природою володіння цифровою річчю може розглядатися як контроль володільця над нею, що охоплює необхідні для цього фактичні повноваження.

Контроль над цифровою річчю є виключним фактичним повноваженням усувати інших від отримання фактично всіх вигод від цифрової речі, отримувати фактично всі вигоди від цифрової речі та передавати всі фактичні повноваження щодо цифрової речі іншим особам («зміна контролю»).

Цифрова річ або відповідні інформаційні протоколи чи система дають можливість особі ідентифікувати себе як таку, що має контроль, визначені у частині першій цієї статті.

Зміна контролю включає заміну, модифікацію, знищення, скасування або видалення цифрової речі, а також відповідне похідне створення нової цифрової речі, яка підлягає контролю іншої особи.

Наявність контролю підтверджується демонструванням вимог ідентифікації особи, які необхідні для здійснення контролю над цифровою річчю.

Ідентифікація особи як володільця цифровою річчю може здійснюватися розумними засобами, включаючи (але не обмежуючись) ідентифікаційний номер, криптографічний ключ, номер рахунку тощо.

Набуття володіння цифровою річчю підтверджується демонструванням особою дотримання вимог ідентифікації себе як такої, що має контроль над цифровою річчю.

Особа, яка демонструє підтвердження вимог ідентифікації себе як такої, що має контроль над цифровою річчю, є її володільцем, крім випадків, якщо:

– засоби ідентифікації контролю над цифровою річчю знаходяться на зберіганні у третей особи та/або здійснюються нею відповідно до умов правочину між зберігачем і володільцем цифрової речі;

– цифрова річ передана на зберігання будь-якій особі відповідно до закону або рішення суду;

– засоби ідентифікації контролю над цифровою річчю набуто особою неправомірно.

У разі відсутності рішення суду, яким встановлено інше та яке набрало законної сили, вважається, що будь-яка особа, якій цифрова річ (віртуальний актив тощо) належала у минулому, на законних підставах мала та має право власності на цю цифрову річ протягом усього строку контролю над нею.

Особливості володіння цифровими речами визначаються законом.

2. Загальні способи оборотоздатності цифрових речей

2.1. Види способів переходу цифрових речей між особами

Поширення правового режиму речей на цифрові речі, з огляду на їх нематеріальний характер, зумовлює необхідність виявлення застосовних до цифрових речей способів їх переходу від однієї особи до іншої, які охоплюються загальною презумпцією про застосування до цифрових речей положень ЦК України про речі та не суперечать сутності цифрових речей.

Основними способами переходу цифрових речей від однієї особи до іншої є відчуження, правонаступництво, звернення стягнення на майно за зобов'язаннями власника, спадкування, у тому числі на підставі заповідального відказу.

Відповідно до ч. 1 ст. 178 ЦК України, об'єкти цивільних прав можуть вільно відчужуватися або переходити від однієї особи до іншої в порядку правонаступництва чи спадкування або іншим чином, якщо вони не вилучені з цивільного обороту, або не обмежені в обороті, або не є невід'ємними від фізичної чи юридичної особи.

З огляду на відсутність сформованої доктриною і правозастосовною практикою системного розуміння оборотоздатності конкретних видів цифрових речей як об'єктів цивільних прав та майна, відкритими залишаються питання, які види цифрових речей можуть відчужуватися або переходити від однієї особи до іншої в порядку правонаступництва чи спадкування або іншим чином.

2.2. Відчуження цифрових речей

Положеннями ч. 1 ст. 346 «Підстави припинення права власності» передбачено: «1. Право власності припиняється у разі: 1) відчуження власником свого майна; <...> 5) викупу пам'яток культурної спадщини; 6) примусового відчуження земель-

них ділянок приватної власності, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, з мотивів суспільної необхідності відповідно до закону; <...> 8) звернення стягнення на майно за зобов'язаннями власника; 9) реквізиції; 10) конфіскації».

Аналіз положень статей 178, 179¹ і 346 ЦК України дає підстави для висновку, що відчуження цифрової речі є правовідносинами з переходу права власності на це майно від власника до іншої особи на підставі договору.

2.3. Звернення стягнення на цифрові речі за зобов'язаннями власника. Цифрова річ як предмет застави

Звернення стягнення на цифрові речі за зобов'язаннями власника або внаслідок їх примусового відчуження є самостійними, відмінними від відчуження та правонаступництва, способами переходу цифрових речей від однієї особи до іншої.

Звернення стягнення на цифрові речі за зобов'язаннями власника проводиться, зокрема, внаслідок звернення стягнення на цифрову річ як предмет застави.

При цьому, з огляду на подвійну правову природу застави/іпотеки (як речове право та забезпечення виконання зобов'язання), судова практика розглядає особу, до якої перейшло право власності на предмет застави (іпотеки), правонаступником заставодавця (іпотекодавця)¹¹.

Відповідно до ст. 590 ЦК України предметом застави може бути будь-яке майно (зокрема річ, цінні папери, майнові права), що може бути відчужене заставодавцем і на яке може бути звернене стягнення.

Цифрова річ може бути предметом застави, незалежно від її кваліфікації як речі, цінного паперу, майнового права, якщо цифрова річ може бути відчужена заставодавцем і на яке може бути звернене стягнення.

Цифрова річ є майном, яке, залежно від її виду, може бути кваліфіковане як річ (криптоактиви, які не є цінним папером), цінний папір (криптоактиви, які відповідають ознакам цінного паперу) або майнове право (цифровий контент, інші цифрові речі, які внаслідок закону або за своєю сутністю не відповідають поняттю речі).

2.4. Перехід цифрових речей у порядку правонаступництва

Перехід цифрових речей у порядку правонаступництва передбачає перехід усіх або майнових прав та обов'язків, або лише певних прав від однієї особи (правопопередник) до іншої (правонаступник) внаслідок припинення існування першої (смерть фізичної особи або припинення юридичної особи) або заміни кредитора чи боржника у зобов'язанні, а також в інших випадках заміни особи у відносинах.

Правонаступництво цифрових речей може бути універсальним і сингулярним. При універсальному правонаступництві до правонаступника цифрових речей разом із правами первісного кредитора переходять і його обов'язки. Це має місце у разі спадкування, об'єднання в одну кількох юридичних осіб. При сингулярному право-

¹¹ Див.: Постанова Касаційного цивільного суду від 22.01.2025 у справі № 753/6230/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124689279> (дата звернення: 22.01.2025).

наступництві до правонаступника переходить тільки певне майнове право кредитора на цифрову річ, як, наприклад, при договірній передачі прав вимоги (цесії) або заповідальному відказі.

Цифрова річ переходить у порядку правонаступництва як підстава заміни кредитора у зобов'язанні (п. 2 ч. 1 ст. 512 ЦК України), внаслідок спадкування (ст. 1218 ЦК України), спадкового відказу (ст. 1237 ЦК України) або припинення правопопередника-юридичної особи (статті 104, 108, 109 ЦК України, ст. 28 Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна» тощо).

Так, положеннями ч. 1 ст. 28 Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна» передбачено, що особи, які придбали державні або комунальні підприємства як єдині майнові комплекси, є правонаступниками їх майнових прав (крім права постійного користування земельною ділянкою) і обов'язків відповідно до умов договору між продавцем і покупцем та законодавства України.

Правонаступництво майнових прав та обов'язків приватизованого підприємства стосується саме осіб, які придбали державні або комунальні підприємства як єдині майнові комплекси, тобто стосується саме покупця (власника) об'єкта приватизації, який в порядку правонаступництва і набуває майнових прав приватизованого підприємства. Такого висновку дійшов Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у постанові 29 квітня 2021 р. при розгляді справи №908/1260/20¹².

Аналіз зазначеної норми Закону дає підстави для висновку, що цифрові речі, які входять до складу єдиного майнового комплексу (підприємства), зокрема приватизованого державного або комунального підприємства, можуть переходити до покупця (власника) об'єкта приватизації, іншого підприємства, який у порядку правонаступництва набуває майнових прав на підприємство, до складу якого входять у тому числі цифрові речі як складові цього єдиного майнового комплексу.

2.5. Перехід цифрових речей у порядку спадкування

Перехід цифрових речей від однієї особи до іншої в порядку спадкування передбачає перехід прав та обов'язків на цифрову річ (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців), з урахуванням положень ЦК України про права та обов'язки особи, які не входять до складу спадщини.

Відповідно до ст. 1216 ЦК України спадкуванням є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців).

Аналіз положень ч. 1 ст. 1219 ЦК України свідчить, що не входять до складу спадщини права та обов'язки на цифрові речі, що нерозривно пов'язані з особою спадкодавця, зокрема: особисті немайнові права, права та обов'язки особи як кредитора або боржника, якщо зобов'язання є нерозривно пов'язаним з особою борж-

¹² Постанова Верховного Суду від 29 квітня 2021 року у справі №908/1260/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96628675> (дата звернення: 22.01.2025).

ника і у зв'язку з цим не може бути виконане іншою особою, або є нерозривно пов'язаним із особою кредитора.

Положеннями ст. 608 ЦК України передбачено, що «зобов'язання припиняється смертю боржника, якщо воно є нерозривно пов'язаним з його особою і у зв'язку з цим не може бути виконане іншою особою. Зобов'язання припиняється смертю кредитора, якщо воно є нерозривно пов'язаним з особою кредитора».

Зі змісту ст. 608 ЦК України випливає, що зобов'язання щодо цифрової речі припиняється смертю боржника, якщо воно є нерозривно пов'язаним з його особою і у зв'язку з цим не може бути виконане іншою особою. Зобов'язання щодо цифрової речі припиняється смертю кредитора, якщо воно є нерозривно пов'язаним з особою кредитора.

Аналіз положень статей 1219, 608 ЦК України дає підстави для висновку, що до складу спадщини входять права та обов'язки щодо цифрових речей, які нерозривно пов'язані з особою спадкодавця, а саме: не є особистими немайновими правами, правами на участь у товариствах, правами членства в об'єднаннях громадян, якщо інше не встановлено законом або їх установчими документами, правами та обов'язками особи як кредитора або боржника у розумінні ст. 608 ЦК України.

Положеннями ст. 1237 ЦК України передбачено право заповідача зробити у заповіті заповідальний відказ. Відказоодержувачами можуть бути особи, які входять, а також які не входять до числа спадкоємців.

Відповідно до ч. 1 ст. 1238 ЦК України, предметом заповідального відказу може бути передання відказоодержувачеві у власність або за іншим речовим правом майнового права або речі, що входить або не входить до складу спадщини.

Зі змісту положень статей 1237, 1238 ЦК України випливає, що перехід цифрових речей від однієї особи до іншої в порядку зробленого у заповіті заповідального відказу передбачає передання у власність або за іншим речовим правом майнового права або цифрової речі, що входить або не входить до складу спадщини, від спадкодавця до спадкоємців або осіб, які не входять до числа спадкоємців за законом.

3. Особливості оборотоздатності окремих видів цифрових речей

3.1. Криптоактиви як майно та їх оборотоздатність

Різні види криптоактивів не мають єдиного правового еквіваленту, що зумовлює необхідність виявлення їх правової природи в кожному конкретному випадку з урахуванням умов їх створення як об'єкта цивільних прав.

Регламент ЄС про ринок криптоактивів (надалі – МіСА) від 20 квітня 2023 року передбачає загальне поняття криптоактивів як цифрове вираження цінності або прав, які можуть бути передані або збережені в електронному вигляді із використанням технології розподіленого реєстру або подібної технології¹³.

¹³ EUE-Lex. «Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on Markets in Crypto-Assets, and Amending Regulations (EU) No 1093/2010 and (EU) No 1095/2010

МІСА визнає криптоактивом будь-який заснований на блокчейн-технології криптоактив, який відповідає встановленому правом ЄС поняттю криптоактиву. Ці активи не включають індивідуально визначені токени, депозити та інші фінансові інструменти, які відповідають особливим критеріям.

МіСА виокремлює три види криптоактивів: 1) токени електронних грошей; 2) токени з прив'язкою до активів; 3) токени, які не є токенами з прив'язкою до активів і токенами електронних грошей.

Аналогічна класифікація.tokenів передбачена положеннями проекту Закону України від 07.11.2023 №10225-1¹⁴.

Токени електронних грошей є видом криптоактивів зі стабільною вартістю, базуються на одній із офіційних валют і будуть функціонувати подібно до електронних грошей, замінюючи фіатну валюту в платежах. Токени електронних грошей призначені для використання як засіб обміну; вони не мають тісно пов'язаних зобов'язальних прав і тісно пов'язані з речовими правами.

Токени з прив'язкою до активів є видом криптоактиву, які не є токенами електронних грошей та покликані забезпечити стабільну вартість за допомогою прив'язки до іншої вартості або права, або їх поєднання, включаючи одну або кілька офіційних валют. Вони покликані виступати як засіб платежу, засіб зберігання вартості, а також посвідчити право власності до базового, реального активу (право власності на майно, акції тощо), подібно до традиційних цінних паперів, таких як акції. Ці токени є еквівалентом забезпечення і тому тісно пов'язані з речовими або квазі-речовими правами.

Іншим видом криптоактивів є токени, які не є токенами з прив'язкою до активів і токенами електронних грошей. Цей вид криптоактивів включає утилітарні токени, які є видом криптоактивів, що покликані лише надати доступ до товару або послуги, яка надається їх емітентом¹⁵. У зв'язку з цим утилітарні токени мають зв'язок з правом володільця на доступ до товару або послуг, яке пов'язане із зобов'язальною вимогою.

МІСА прямо виключає криптоактиви, які є унікальними та індивідуально не визначеними, від інших криптоактивів. Тому щодо більшості NFT, МІСА не застосо-

---

and Directives 2013/36/EU and (EU) 2019/1937 (Text With EEA Relevance),» Pages 105/40-150/44. URL: <https://www.europeansources.info/record/proposal-for-a-regulation-on-markets-in-crypto-assets/#:~:text=Regulation%20%28EU%29%202023%2F1114%20-%20adopted%20by%20the%20co-legislators,No%201095%2F2010%2C%20Directive%202013%2F36%2FEU%20and%20Directive%20%28EU%29%202019%2F1937.>

¹⁴ Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні від 07.11.2023 №10225-1. Включено до порядку денного за №3562-IX від 06.02.2024. URL: [lob https://itd.rada.gov.ua/2cc70e3df0a5-4b93-a055-8e7d5e461752](https://itd.rada.gov.ua/2cc70e3df0a5-4b93-a055-8e7d5e461752)

¹⁵ Волощук Д., Златін В. ЄС затвердив єдині правила для криптоактивів. Як це вплине на європейський та український ринок. 22 квітня 2023. URL: <https://forbes.ua/innovations/mica-dlya-kripti-es-zatverddiv-edini-pravila-dlya-kriptoaktiviv-yak-tse-vpliv-na-evropeyskiy-ta-ukrainskiy-kriptorinok-poyasnyuyut-yuristidaniil-voloshchuk-ta-vyacheslav-zlatin-21042023-13236>

ується. Однак МІСА може застосовуватися до NFT, характеристика яких перетворює їх із більшою імовірністю як визначені родовими ознаками (наприклад, емітовані у серії або як колекція).

Термін «NFT» (або «Non-Fungible Token») означає індивідуально визначений (тобто невзаємозамінний) токен, право власності на який записано в блокчейні (або іншому виді цифрової системи розподіленого реєстру), що надає власнику права або доступ до одного або більше активів чи майнових прав.

NFT може бути використаний для внесення в реєстр прав власника активу або доступу до активу чи майнових прав, з якими пов'язаний токен. Ця особливість NFT створює більшість його вартості¹⁶.

Важливо відрізнити токен від пов'язаних із ним активів або майнових прав. Хоч кожен NFT є унікальним, кілька NFT можуть бути пов'язані з тим самим базовим активом (наприклад, той самий цифровий твір). При цьому, хоч володілець NFT може володарювати токеном, це не обов'язково означає передачу набувачу будь-яких прав інтелектуальної власності на базовий актив або майнові права, з якими пов'язаний токен¹⁷.

NFT покликані підтвердити унікальність та право власності на токен щодо базового активу (цифрове зображення на твір мистецтва, віртуальний будинок в онлайн-грі, фотоальбом тощо). Право власності на NFT має залежати від структури та базового активу. Наприклад, після відчуження NFT, який посвідчує права покупця щодо цифрового твору мистецтва, покупець як власник NFT має доступ до цього базового активу, але це не означає, що покупець автоматично набуває права власності на базовий актив. Залежно від умов, покупець NFT може бути уповноважений оглянути цифровий твір мистецтва і не набуває права власності на нього в будь-якій формі (наприклад, будь-які цифрові файли твору мистецтва).

Криптоактиви можуть вільно відчужуватися (токени електронних грошей і токени з прив'язкою до активів) або переходити від однієї особи до іншої в порядку правонаступництва (утилітарні токени) чи спадкування (всі види криптоактивів), якщо вони не обмежені в обороті внутрішніми правилами інформаційної платформи, яка забезпечує оборот криптоактивів.

Криптоактиви, залежно від їх виду, може бути кваліфіковано як майно, прирівняне до речі (токени електронних грошей і токени з прив'язкою до активів; окремі види NFT; криптоактиви, які не є цінним папером), цінного паперу (криптоактиви, які відповідають ознакам цінного паперу) або майнове право (утилітарні токени; окремі види NFT, інші криптоактиви, які внаслідок закону або за своєю сутністю не відповідають ознакам прирівняного до речі майна та цінного паперу).

¹⁶ Non-Fungible Tokens and Intellectual Property. A Report to Congress. United States Patent and Trademark Office. March 2024. 112:3. URL: <https://www.uspto.gov/sites/default/files/documents//joint-USPTO-USCO-Report-on-NFTs-and-Intellectual-Property.pdf>

¹⁷ Can There be Multiple NFTs for One piece of Digital Art?, BFT Plazas, URL: <https://nftplazas.com/learn-about-nfts/multiple-nfts-for-one-piece-of-digital-art/>.

Криптоактиви можуть відчужуватися за правилами відчуження товару (токени електронних грошей і токени з прив'язкою до активів) або майнових прав чи права вимоги (утилітарні токени) відповідно до положень ЦК України про предмет договору купівлі-продажу.

Криптоактиви можуть переходити в порядку звернення стягнення за зобов'язаннями, зокрема за договором застави.

Криптоактиви можуть бути предметом застави незалежно від їх кваліфікації як майна, прирівняного до речі, цінного паперу, майнового права, якщо цифрова річ може бути відчужена заставодавцем і на яке може бути звернене стягнення відповідно до положень ст. 590 ЦК України про звернення стягнення на предмет застави.

Криптоактиви можуть переходити у порядку правонаступництва як підстава заміни кредитора у зобов'язанні, внаслідок спадкування, спадкового відказу або припинення правопопередника-юридичної особи.

Криптоактиви можуть переходити у порядку спадкування, якщо ці криптоактиви нерозривно не пов'язані з особою спадкодавця у розумінні ст. 1219 ЦК України.

Криптоактиви можуть переходити на підставі зробленого у заповіті заповідального відказу, що передбачає передання у власність або за іншим речовим правом майнового права або криптоактиву, що входить або не входить до складу спадщини, від спадкодавця до спадкоємців або осіб, які не входять до числа спадкоємців за законом відповідно до положень статей 1237, 1238 ЦК України.

3.2. Цифрові товаророзпорядчі документи як майно та їх оборотоздатність

Цифрові товаророзпорядчі документи (коносаменти, просте та подвійне складське свідоцтво, аграрна розписка) визнаються як майнові права або не визнаються як самостійний об'єкт цивільних прав залежно від права відповідної юрисдикції.

Відповідно до Закону України «Про сертифіковані товарні склади та прості і подвійні складські свідоцтва» складські свідоцтва є товаророзпорядчими складськими документами на пред'явника або іменні, що посвідчують право власності на товар, який зберігається на сертифікованому складі, та право розпоряджатися товаром, прийнятим на зберігання за цим свідоцтвом. Передача прав, встановлених простим складським свідоцтвом, здійснюється шляхом його передачі іншому держателю за зробленим на простому складському свідоцтві передавальним написом. Володілець обох частин подвійного складського свідоцтва має право розпоряджатися товаром, що зберігається на сертифікованому складі. Володілець заставної частини подвійного складського свідоцтва (заставного свідоцтва) має лише право застави на товар. Володілець складської частини подвійного складського свідоцтва, відокремленої від заставного складського свідоцтва, не має права розпоряджатися цим свідоцтвом без згоди заставодержателя (володільця заставного свідоцтва).

Аграрна розписка є відмінним від договору поставки чи додатку до нього спеціфічним видом правочину, який має спеціальне законодавче врегулювання (Закон України «Про аграрні розписки»), товаророзпорядчим документом, що встановлює безумовне зобов'язання боржника сплатити грошову суму, забезпечене заставою майбутнього врожаю (Постанова КГС ВС від 04.02.2025 у справі №911/103/24)¹⁸.

Коносамент є документом, який підтверджує укладення договору перевезення вантажу та певні умови договору перевезення щодо вантажів, які були навантажені на судно; він є розпискою перевізника в отриманні вантажу у стані, який зазначений у самому коносаменті, та товаророзпорядчим цінним папером, який видає перевізник власнику вантажу та підтверджує право подальшого розпорядження чи користування майном, указаним у цьому документі. Здійснення прав із коносаменту можливе виключно при фізичному наданні оригіналу. Копія коносаменту, навіть копія, яка завірена капітаном судна, не виконує функцій самого коносаменту. У практиці морських перевезень використовуються так звані електронні коносаменти (electronic bill of lading), що зумовлено економією витрат на їх поштову пересилку, збільшенням перевезень і скороченням часу таких перевезень¹⁹.

В Україні цифрові товаророзпорядчі документи законом не передбачено.

Цифрові товаророзпорядчі документи існують як облікові записи, здатні бути предметом доступу, контролю, розпорядження або користування, контрольованим або відчужуваним від однієї особи до іншої на підставі правочину.

Це свідчить про відповідність цього цифрового майна всім критеріям майна.

У разі визнання правом України цифрових товаророзпорядчих документів самостійним об'єктом цивільних прав, відмінним від традиційних (матеріалізованих) товаророзпорядчих документів, зазначені цифрові об'єкти цивільних прав можуть вільно відчужуватися, переходити від однієї особи до іншої в порядку правонаступництва та спадкуватися, якщо вони не обмежені в обороті законом та внутрішніми правилами інформаційної платформи, яка забезпечує оборот цих цифрових речей.

З огляду на це цифрові товаророзпорядчі документи може бути кваліфіковано як прирівняне до цінного паперу майно (цифрові товаророзпорядчі документи, які відповідають ознакам цінного паперу) або як майнове право (цифрові товаророзпорядчі документи, які не відповідають ознакам цінного паперу).

У цьому випадку цифрові товаророзпорядчі документи можуть відчужуватися за правилами відчуження цінного паперу (якщо ця цифрова річ прирівняна до цінного паперу) або майнових прав чи права вимоги (якщо ця цифрова річ не прирівняна до цінного паперу) відповідно до положень ЦК України про предмет договору купівлі-продажу.

¹⁸ Див.: Постанова КГС ВС від 04.02.2025 у справі №911/103/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124964387>

¹⁹ Брильов О. А. Коносамент: його значення і зміст. *Українське право*. 05.10.2020. URL: https://ukrainepravo.com/scientific-thought/legal_analyst/konosament-yogo-znachennya-i-zmist/?month=12&year=2020

Цифрові товаророзпорядчі документи можуть переходити в порядку звернення стягнення за зобов'язаннями, зокрема за договором застави.

Цифрові товаророзпорядчі документи можуть бути предметом застави, незалежно від їх кваліфікації як майна, прирівняного до речі, цінного паперу, майнового права, якщо цифрова річ може бути відчужена заставодавцем і на яке може бути звернене стягнення відповідно до положень ст. 590 ЦК України про звернення стягнення на предмет застави.

Цифрові товаророзпорядчі документи можуть переходити у порядку правонаступництва як підстава заміни кредитора у зобов'язанні, внаслідок спадкування, спадкового відказу або припинення правопередника-юридичної особи.

Цифрові товаророзпорядчі документи можуть переходити у порядку спадкування, якщо ці цифрові речі нерозривно не пов'язані з особою спадкодавця у розумінні ст. 1219 ЦК України.

Цифрові товаророзпорядчі документи можуть переходити на підставі зробленого у заповіті заповідального відказу, що передбачає передання у власність або за іншим речовим правом майнового права або цифрові товаророзпорядчі документи, що входять або не входять до складу спадщини, від спадкодавця до спадкоємців або осіб, які не входять до числа спадкоємців за законом відповідно до положень статей 1237, 1238 ЦК України.

3.3. Доменні імена, цифрові файли і цифровий контент як майно та їх оборотоздатність

Доменне ім'я є одним із засобів індивідуалізації суб'єктів господарювання, а також некомерційних юридичних осіб і фізичних осіб у мережі «Інтернет» для їх власної популяризації та просування продукції (послуг тощо).

Законодавство України не містить чітких положень щодо правової природи доменного імені – чи це засіб індивідуалізації учасників цивільних відносин, чи об'єкт права власності, чи певний окремий об'єкт цивільних прав.

Визначення доменного імені в законодавстві України наведено, зокрема в ст. 1 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг». Відповідно до цієї норми доменне ім'я – це ім'я, яке використовується для адресації комп'ютерів і ресурсів в Інтернеті. У ст. 1 Закону України «Про телекомунікації» ці поняття деталізовано: домен – частина ієрархічного адресного простору мережі «Інтернет», яка має унікальну назву, що її ідентифікує, обслуговується групою серверів доменних імен та централізовано адмініструється.

Доменне ім'я відрізняється від вебсайту. Апеляційний суд Чернігівської області у рішенні від 28.09.2015 року, справа № 750/13264/14 зазначає: «Веб-сайт (Website) – це об'єднана однією адресою (доменним іменем) сукупність документів фізичної чи юридичної особи. Доменне ім'я є ідентифікатором особи в мережі інтернет, а власник веб-сайту доменного імені може крім того визначити власну назву такого сайту (логотип)»²⁰. Доменне ім'я, зареєстроване у відповідному домені,

²⁰ Рішення апеляційного суду Чернігівської області від 28.09.2015 року, справа № 750/13264/14. Єдиний державний реєстр судових рішень № 42238555. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/42238555> (дата звернення: 14.01.2025).

використовується для позначення відповідного сайту. Для того, щоб сайт був позначений конкретним доменним ім'ям, спочатку необхідно зареєструвати доменне ім'я у відповідному домені (Рішення Рівненського міського суду від 07.05.2015 року у справі № 569/8791/14-ц)²¹.

Власниками доменного імені та вебсайту можуть бути дві різні особи. Така ситуація можлива, коли власник доменного імені передає його у власність або користування іншій особі на підставі відповідного договору або ж коли воно здійснюється без належної правової підстави, про що адміністратор та реєстратор не повідомляються. Такої ж позиції дотримується Європейський суд з прав людини, який у своєму рішенні у справі «Паєффген проти Німеччини» (PAEFFGEN GMBH v. Germany, № 25379/04, 21688/05, 21722/05, 21770/05, ECHR 2007) зазначив, на те, що власник доменного імені вправі самостійно визначати способи його використання (розмістити рекламу, сайт про послуги і товари, зробити доступ платним або безкоштовним, здавати доменне ім'я в оренду, продати його). Тому виключне право на використання доменного імені має економічну цінність, а відповідно, є правом на майно за змістом статті 1 Протоколу №1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод²².

За своєю правовою природою доменне ім'я є об'єктом цивільних прав, що виконує функції засобу індивідуалізації учасників цивільних відносин, на який можуть поширюватися положення закону про право інтелектуальної власності. Наприклад, доменне ім'я може бути використане як комерційне найменування або інше комерційне позначення, що має майнову цінність для його власника.

Доменне ім'я є нематеріальним майновим благом, яке має майнову вартість, виконує функції засобу адресації в мережі «Інтернет», що асоціюється з відомістю та репутацією особи, яка стоїть за інформаційним ресурсом, до якого адресує доменне ім'я.

Доменне ім'я є об'єктом цивільних прав, що відображає майнову цінність, на який можуть поширюватися положення про право інтелектуальної власності на знак для товарів тощо у випадках, встановлених законом, та зобов'язальні права із договорів, укладених між реєстратором та реєстрантом (власником доменного імені) щодо надання послуг з реєстрації, використання та розпорядження доменним іменем.

Оскільки доменне ім'я має словесне вираження (зазвичай латиницею), воно може бути ідентичним чи схожим до ступеню змішування з різними об'єктами права інтелектуальної власності — знаки для товарів і послуг, фірмові (комерційні)

²¹ Рішення Рівненського міського суду від 07.05.2015 року у справі № 569/8791/14-ц. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/53589013> (дата звернення: 14.01.2025).

²² «Paeffgen (Паєффген) проти Німеччини»: право на доменне ім'я є правом власності (Ст. 1 Протоколу №1 Конвенції, Заяви №№ 25379/04, 21688/05, 21722/05 та 21770/05 від 18 вересня 2007 року). URL: [https://protocol.ua/ua/paeffgen_gmbh_proti_nimechchini_pravo_na_domenne_im_ya_e_pravom_vlasnosti_\(st_1_prtrtokolu_1_konventsii_zayavi_25379_04_21688_05_21722_05_ta_21770_05_vid_18_veresnya_2007_roku\)/](https://protocol.ua/ua/paeffgen_gmbh_proti_nimechchini_pravo_na_domenne_im_ya_e_pravom_vlasnosti_(st_1_prtrtokolu_1_konventsii_zayavi_25379_04_21688_05_21722_05_ta_21770_05_vid_18_veresnya_2007_roku)/)

найменування, географічні зазначення походження товару, об'єкти авторського права та інші²³. Так, відповідно до ч. 1 ст. 20 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» порушенням прав власника свідоцтва вважається також використання без його згоди в доменних іменах знаків та позначень, вказаних у п. 5 ст. 16 цього Закону.

На домен другого рівня (тобто приватне доменне ім'я в домені сегмента мережі «Інтернет» відповідної держави) поширюється регламент реєстрації доменних імен у відповідному національному домені (наприклад, в Україні таким є домен .UA). Про Порядок реєстрації доменних імен другого рівня в домені .UA визначено Регламентом особливостей реєстрації приватних доменних імен другого рівня в домені .UA. Ці регламенти не є ані нормативно-правовим документом, що встановлюють права та обов'язки будь-яких третіх осіб, ані документом, що регулюють правовідносини між будь-якими особами. Вони є частиною договорів, укладених тільки між адміністратором національного домену (наприклад, домену .UA та реєстраторами доменних імен)²⁴.

Доменне ім'я є предметом договірних послуг щодо реєстрації, користування та розпорядження (про реєстрацію доменного імені, надання послуг хостингу, обробку даних, зміну власника домену тощо), які реєстратори надають власникам доменів²⁵.

Доменне ім'я існує як цифровий запис, захищений паролем шляхом реєстрації доменного імені володільця, який здатний бути предметом контролю, права на доступ, користування та розпорядження, має майнову цінність, може бути контролюваним для певних осіб і спроможним бути відчуженим від однієї особи до іншої.

Це означає, що доменне ім'я відповідає всім критеріям, які вимагаються для майна незалежно від того, якою мірою на доменне ім'я поширюється режим права інтелектуальної власності і такі майнові права матимуть більший чи менший характер договірних (зобов'язальних) прав між цифровими послугами провайдера та володільця (власника) цього доменного імені.

Право України розрізняє категорії «цифровий контент» і «цифровий файл».

Цифровий контент є самостійним об'єктом цивільних прав і видом цифрових речей.

З юридичної точки зору, власне, цифровий файл розглядається як електронний документ, що не вважається об'єктом цивільних прав і майном. Нині цифровий файл не є самостійним майновим благом, він є лише передумовою (елементом)

²³ Тарасенко Л. Доменне ім'я як засіб в індивідуалізації в цифровому середовищі. TS& Partners. URL: tspartners.lviv.ua/articles/domenne-imja-jak-zasib-individualizatsiji-v-tsyfrovomu-seredovyschi/ (дата звернення: 14.01.2025).

²⁴ Регламент особливостей реєстрації приватних доменних імен другого рівня в домені.UA версія 1.0. 01 квітня 2014. URL: https://www.hostmaster.ua/policy/Reglament_UA_1.0_UK.pdf (дата звернення: 14.01.2025).

²⁵ Див.: Договір про реєстрацію доменного імені. URL: <https://www.hostinger.com/ua/legal/dogovir-reestracii-domenного-imeni> ; Угода щодо зміни власника домену. URL: <https://www.hostinger.com/ua/legal/ugoda-pro-zminu-vlasnyka-domenу> (дата звернення: 14.01.2025).

цифрового контенту як об'єкта цивільних прав та майна (наприклад, цифрова фотографія, електронна книга тощо).

Однак, попри недоступність до людського сприйняття, цифрова інформація є своєрідним джерелом даних для комп'ютерної техніки, що спонукає інформаційну систему до дій відтворення інформації у вигляді, доступному для сприйняття людиною. Тому запис цифрової інформації доцільно ототожнити з поняттям «файл», який електронно-обчислювальна техніка не лише зчитує, а й починає відтворювати самостійно без участі користувача²⁶.

Цифровий файл є наявною в бінарному форматі текстовою, медіа-, або іншою інформацією визначеного обсягу, закодованою за допомогою певного алгоритму і записаною на носії, що трансформується в доступну для сприйняття людиною форму і має правовий режим майна як об'єкта цивільних прав, класифікація якого проводиться за цільовим призначенням і формою його візуалізації, яка повинна відповідати нормативно визначеним характеристикам відповідного виду цифрового майна та переліком відповідних реквізитів (текстовий файл, медіа-файл тощо)²⁷.

Ключовою особливістю для виокремлення цифрових файлів з усієї сукупності інформаційних файлів у самостійний об'єкт цивільних прав, що є майном особи, є можливість їх візуалізації або аудіалізації для подальшого сприйняття людиною. У зв'язку з цим цифровий файл є записом цифрової інформації, що трансформується в доступний для сприйняття людиною контент.

З огляду на це заслуговує на увагу теза про те, що цифровий файл є наявною в бінарному форматі текстовою, медіа-, або іншою інформацією визначеного обсягу, закодованою за допомогою певного алгоритму і записаною на носії, що трансформується в доступну для сприйняття людиною форму і має правовий режим майна як об'єкта цивільних прав. Запис цифрової інформації доцільно ототожнити з поняттям «файл», який електронно-обчислювальна техніка не лише зчитує, а й починає відтворювати самостійно без участі користувача.

У цьому контексті в літературі зазначається, що цифрові файли (частина інформації, яка зберігається та доступна комп'ютерній програмі) розглядаються не як проста інформація, а як самостійний цифровий об'єкт, що існує на логічному – програмне забезпечення – рівні комп'ютерної системи. У доктрині обґрунтовується, що речове право могло б визнати цифровий файл як новий, третій вид майна, поряд із матеріальними речами та майновими правами. Це дасть можливість допомогти вирішити спори щодо доступу до цифрового файлу шляхом надання

²⁶ Карпюк Д. В. Визначення поняття електронний документ: український досвід. *Бібліотека. Наука. Комунікація* : тези доп. міжнар. наук. конф. (6 жовт. 2015 р., м. Київ). Київ, 2015. URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/696> (дата звернення: 14.01.2025).

²⁷ Див.: Майданик Роман. Поняття та природа цифрового файлу і цифрового контенту у країнах цивільного та загального права. *Цифрова трансформація прав: ЄС та Україна* : матеріали 1-ї міжнар. наук.-практ. конф. (30 квіт. 2024 р., м. Харків) / за ред. С. О. Сліпченка, О. Л. Зайцева, О. Р. Шишки. Харків : ХНУВС, 2024. С. 56–69. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/80ff086e-7a03-4991-8b6b-072fa3a3933e/content?page=56> (дата звернення: 14.01.2025).

речових способів захисту, подібних до тих, які надаються для паперових документів²⁸.

Цифровий файл зазвичай розглядається як такий, що існує на трьох рівнях.

На рівні фізичної інфраструктури цифровий файл зберігається на апаратному пристрої (або «носії») у двійковому коді, як послідовність одиниць і нулів.

На логічному рівні цифрові файли існують як цифрові об'єкти, які створюються і контролюються за допомогою програмних додатків, що інтерпретують двійковий код на апаратному рівні й дозволяють користувачам взаємодіяти з цифровими файлами.

Нарешті, на рівні контенту цифровий файл містить набір інформації, сприйнятої для людини, наприклад, зображення або музику.

Щодо цього електронний документ відрізняється від паперового листа. Лист існує лише на двох рівнях: 1) фізичний аркуш (аркуші) паперу; і 2) його контент (композиція та інформація). Натомість той самий лист, збережений як електронний документ, існує на трьох рівнях: 1) фізичний носій, наприклад, комп'ютер; 2) цифровий файл, який ви можете відкрити у Microsoft Word; і 3) контент листа.

Варто зазначити, що цифровий файл на логічному рівні суттєво відрізняється від простої інформації на рівні контенту.

Отже, цифровий файл є сукупністю інформації, що зберігається на цифровому носії, існує на різних рівнях (фізичний, логічний, контент) як сприйнятне людськими органами чуття нематеріальне майно, що генерується інтерфейсом комп'ютера або іншого цифрового пристрою з користувачем за допомогою одного або комбінації наших органів чуття для того, щоб він міг сприймати бінарно закодовану сукупність інформації у вигляді зображень, музики або інших цифрових об'єктів.

За своїми характеристиками цифровий файл є цифровою річчю, здатною бути предметом контролю, прав зберігання файлу на жорсткому диску, фізичної поставки жорсткого диску іншій особі і повідомлення їй пароля, здатні бути відчуженими незалежно від того, що ними не можна зазвичай розпорядитися, оскільки вони можуть бути предметом майнових вимог та, відповідно, можуть зумовлювати потребу у визнанні цифрового файлу майном як об'єкта цивільного обороту, яке не є річчю чи прирівняним до речі майном.

Законодавство України визначає цифровий контент як «дані, які створюються і надаються в цифровій формі. До цифрового контенту належать, зокрема, комп'ютерні програми, застосунки, відеофайли, аудіофайли, музичні файли, цифрові ігри та електронні книги» (абз. 11 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про цифровий контент та цифрові послуги», далі – Закон № 3321-IX)²⁹.

²⁸ Michels J. M., Christopher Millard Ch. The New Things: Property Rights in Digital Files? *The Cambridge Law Journal*. 2022. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4115442 (last accessed: 20.01.2025).

²⁹ Про цифровий контент та цифрові послуги : Закон України від 10.08.2023 № 3321-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3321-20#Text> (дата звернення: 12.01.2025).

У доктрині права цифровий контент розглядається як наявна в бінарному форматі інформація, що становить цифровий текст або медіа-інформацію, є придатною до взаємодії з цифровим середовищем і з технічним і програмним забезпеченням, може бути протягом достатнього часу збережена на довговічному носії для подальшого використання виконавцем або споживачем протягом часу, необхідного для відтворення інформації на носії у незмінному вигляді³⁰.

Порівняння цифрового файлу та цифрового контенту дає певні підстави розглядати цифровий контент як більш широке поняття, що охоплює цифровий файл, оскільки предметом цифрового контенту є будь-яка інформація, а цифровий файл – лише текстової та медіа-інформації.

До обов'язкових ознак (умов) цифрового контенту Закон №3321-IX відносить цифрове середовище, інтегрований характер, сумісність, функціональність і довговічного носія.

Цифровий контент як комп'ютерний файл не містить у собі об'єкти авторського права та/або суміжних прав. Цифровий об'єкт у вигляді комп'ютерного файлу може містити лише інформацію в електронній (цифровій) формі – одиниці та нулі – про такі об'єкти.

Доктрина права України визнає цифровий контент об'єктом цивільних прав із подвійною правовою природою, що виявляється в поєднанні його матеріальної (цифровий носій) та нематеріальної (дані, що генеруються та постачаються лише онлайн) форми вираження. Подвійна правова природа зумовлює наявність у цифрового контенту ознак речі та нематеріальних благ, на які поширюються майнові та особисті немайнові права автора³¹.

За своєю правовою природою цифровий контент є формою вираження нематеріального блага, при цьому його особливістю є незалежність (відірваність) від матеріального носія³². Тобто цифровий контент може існувати як інтегральна частина матеріального носія (у випадку запису на CD-R диск), так і незалежно від того, чи вміщений він на конкретному матеріальному носіїві.

Цифровий контент, який є результатом інтелектуальної діяльності, за своєю правовою природою є об'єктом інтелектуальної власності. Цифровий контент, який не є результатом інтелектуальної діяльності, є об'єктом цивільних прав, на який поширюються положення ЦК України про цифрову річ. Права на цифровий контент, який не є результатом інтелектуальної власності, виникають, здійснюються та припиняються незалежно від права на річ та інтелектуальну власність.

За своїми характеристиками цифровий контент є цифровою річчю, здатною бути предметом контролю, прав зберігання файлу на жорсткому диску, фізичної

³⁰ Див.: Майданик Р. Вказ. пр. С. 58.

³¹ Саванець Л. М. Цифровий контент як об'єкт авторського права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Серія ПРАВО. Вип. 59, т. 1. С. 168. <https://doi.org/10.32782/2307-3322.59-1.35>

³² Katner W. J. Prawo cywilne – część ogólna. *System Prawa Prywatnego*. 2012. Т. 1. С. 1358.

поставки жорсткого диску іншій особі і повідомлення їй пароля, здатні бути відчуженими, незалежно від того, що ними не можна зазвичай розпорядитися, оскільки вони можуть бути предметом майнових вимог та, відповідно, можуть зумовлювати потребу у визнанні цифрового майна майном, але не річчю чи прирівняним до речей майном.

Проведений аналіз свідчить про наявність підстав для поширення положень ЦК України про майнові права на доменні імена, цифровий контент або на цифровий файл (у разі визнання останнього самостійним об'єктом цивільних прав).

Доменні імена та цифровий контент (цифрові файли) можуть відчужуватися за правилами відчуження майнових прав чи права вимоги відповідно до положень ЦК України про предмет договору купівлі-продажу або договору відступлення права вимоги (цесії).

Доменні імена та цифровий контент (цифрові файли) можуть переходити в порядку звернення стягнення за зобов'язаннями, зокрема за договором застави, якщо ці цифрові речі можуть бути відчужені заставодавцем і на них може бути звернене стягнення відповідно до положень ст. 590 ЦК України про звернення стягнення на предмет застави.

Доменні імена та цифровий контент (цифрові файли) можуть переходити у порядку правонаступництва як підстава заміни кредитора у зобов'язанні, внаслідок спадкування, спадкового відказу або припинення правопопередника-юридичної особи.

Зазначені цифрові речі можуть переходити у порядку спадкування, якщо ці цифрові речі нерозривно не пов'язані з особою спадкодавця у розумінні ст. 1219 ЦК України, а також можуть переходити на підставі зробленого у заповіті заповідального відказу відповідно до положень статей 1237, 1238 ЦК України.

3.4. Обліковий запис у соціальній мережі як майно та його оборотоздатність

Обліковий запис у соціальній мережі (електронна пошта тощо) існує як цифровий обліковий запис, який функціонує як спосіб ідентифікації особистості його володільця та засіб надсилати та отримувати цифрову інформацію.

Права на обліковий запис у соціальній мережі визнаються майновими правами або не визнаються як самостійний об'єкт цивільних прав залежно від права відповідної юрисдикції.

Наприклад, Правова комісія Об'єднаного Королівства зазначає, що «електронна пошта структурована так, що володільця запису лише має (договірні) права проти послуг провайдера облікового запису електронної пошти. Комплексна договірна угода (або сукупність договірних угод) регулює триваючу доставку послуг сервісного провайдера та інформаційної технологічної інфраструктури, а також триваючої ліцензії на користування інтелектуальною власністю провайдера послуг та, відповідно, описує параметри відносин між володільцем рахунку і провайдером послуг.

Окремі автори зазначають, що договір між провайдером послуг електронної пошти та володільцем облікового запису електронної пошти зазвичай міститься в умовах надання послуг. Цей підхід відповідає кваліфікації речового права, що ґрунтується на критерії незалежного існування майна від особи та правового порядку, який є типовим для доктрини англійського права. Однак цей підхід не повною мірою кореспондує критерію контролю, який набуває дедалі більшого поширення в європейській доктрині права. Відповідно до критерію контролю електронна пошта здатна бути предметом контролю, правом доступу, користування та розпорядження, має майнову цінність, може бути контрольованим певною особою і здатним бути відчуженим від однієї особи та іншої.

Це означає, що обліковий запис у соціальній мережі відповідає всім критеріям для майна і може бути цифровим майном та бути визнаним як майно, незалежно від того, якою мірою такі майнові права матимуть більший чи менший характер зобов'язання між провайдером цифрових послуг і володільцем цього облікового запису.

Право на обліковий запис у соціальних мережах може відчужуватися за правилами відчуження майнових прав чи права вимоги відповідно до положень ЦК України про предмет договору купівлі-продажу або договору відступлення права вимоги (цесії).

Право на обліковий запис у соціальних мережах може переходити в порядку звернення стягнення за зобов'язаннями, зокрема за договором застави, якщо ця цифрова річ може бути відчужена заставодавцем і на неї може бути звернене стягнення відповідно до положень ст. 590 ЦК України про звернення стягнення на предмет застави.

Право на обліковий запис у соціальних мережах може переходити в порядку правонаступництва як підстава заміни кредитора у зобов'язанні, внаслідок спадкування, спадкового відказу або припинення правопопередника-юридичної особи.

Право на обліковий запис у соціальних мережах (Instagram-акаунт тощо) зазвичай підлягає спадкуванню. Спадкоємці власника акаунта у соціальних мережах можуть мати повний активний доступ до акаунта померлого власника цього акаунта, включно з активним його використанням. Актуальним залишається питання щодо успадкування спадкоємцем права необмеженого доступу, тобто використання акаунта, з урахуванням відмінностей умов договору акаунта в різних соціальних мережах. Одні соціальні мережі не дозволяють передачу за ліцензією або придбання акаунтів, у тому числі в порядку спадкування (Instagram), інші – не забронюють торгівлю та правонаступництво акаунтів (YouTube, Telegram).

Так, Meta, якій належить Instagram, зазвичай переводить акаунти померлих людей у так званий меморіальний стан. Тоді акаунт залишається активним і видимим, але ніхто не може увійти в нього і, відповідно, більше не може нічого поширювати.

Рішенням від 30.12.2024 р. №13 У 116/23 Вищий земельний суд Ольденбурга (Німеччина) ухвалив, що спадкоємці можуть мати повний активний доступ до ака-

унта померлого в Instagram. Суд вважає це обмеження занадто суворим. Він надав спадкоємці (дружина і єдиний спадкоємець померлого власника акаунта) необмежений доступ до акаунта, в тому числі й активне використання³³.

Право доступу до облікового запису в соціальних мережах (акаунта), як правило, успадковується. Саме цього висновку дійшов Верховний суд Німеччини у прецедентному рішенні від 12 липня 2018 р. у справі № III ZR 183/17³⁴.

Спадкоємці вступають у договірні відносини померлого з оператором щодо інформаційних послуг ведення акаунта в порядку універсального правонаступництва.

Якщо спадкоємець отримав у порядку спадкування всі права та обов'язки спадкодавця на підставі свого статуту спадкоємця (тобто з урахуванням умов договору ведення акаунта та умов спадкування), це право включає в себе пасивне право на використання лише для читання, а також право на активне використання.

Це не суперечить чинному законодавству і судовій практиці в Україні. Хоч це питання залишається до певної міри відкритим, оскільки Верховний Суд в Україні не сформував одноманітної практики щодо спадкування облікового запису в соціальних мережах (акаунта). З огляду на передбачені ЦК України обмеження щодо спадкування тісно пов'язаних з особистістю спадкодавця майнових прав за договором, за своєю правовою природою послуги оператора цих послуг не мають суто особистого характеру.

Оператор цих послуг зобов'язується лише надавати технічні послуги сторонам договору – такі як забезпечення доступності комунікаційної платформи та публікація контенту, але не особистого характеру (персональні) послуги. Натомість ці послуги можуть бути надані спадкоємцям у незмінному вигляді. Те саме стосується і зобов'язань власника рахунку. Вони не мають суто особистого характеру. Крім того, оператори таких послуг (Meta Meta тощо) вже дозволяють представництво при відкритті облікових записів за умови, що майбутній власник облікового запису дав на це згоду, що суперечить припущенню про максимальну персоналізацію.

Обмеження в кращому випадку можна знайти в тому, що договір пристосований до власника акаунта, а отже, є персоналізованим, оскільки лише власник акаунта має право публікувати контент і писати повідомлення під своїм акаунтом. Однак ці договірні відносини нічим не відрізняються від інших, в яких зобов'язаною та уповноваженою є лише одна сторона. Це точно не той випадок, коли послуги оператора з ведення акаунта підлаштовуються під одну особу так, що зміна особи

³³ Dietrich P. Erbin darf Instagram-Konto voll nutzen. *LTO Legal Tribune Online*. 16.01.2025. URL: <https://www.lto.de/recht/hintergruende/h/olg-oldenburg-13u11623-zugang-instagram-konto-aktive-nutzung-erbe-alphonso-williams> (last accessed: 20.01.2025).

³⁴ Biermann B. Facebook-Chats sind auch nur Briefe. *LTO Legal Tribune Online*. 12.07.2018. URL: [https://www.lto.de/recht/hintergruende/h/bgh-iiizr18317-vererbbarkeit-facebook-konto-digitaler-nachlass-gesamt-rechtsnachfolge-fernmeldegeheimnis#:~:text=Die%20Eltern%20des%20im%20Jahr,und%20samtlicher%20ihr%20zugeordneten%20Daten](https://www.lto.de/recht/hintergruende/h/bgh-iiizr18317-vererbbarkeit-facebook-konto-digitaler-nachlass-gesamt-rechtsnachfolge-fernmeldegeheimnis#:~:text=Die%20Eltern%20des%20im%20Jahr,und%20samtlicher%20ihr%20zugeordneten%20Daten.). (last accessed: 20.01.2025).

змінює характер послуги. Нарешті, цей оператор завжди надає однакову технічну базу, незалежно від того, хто є власником облікового запису.

Одним із потенційних аргументів обмеження, чому суд може надати доступ до рахунку лише в режимі читання, а не повного доступу до нього, може бути судовою практика щодо договорів поточних рахунків. Довірчі відносини між кредитною установою та власником рахунку відіграють важливу роль у такому договорі. Однак застосування цієї судової практики до спадкування акаунта видається невідрядним, оскільки між оператором послуг акаунта у соціальних мережах і померлим не було довірчих відносин. Власник акаунта в соціальній мережі не довіряє оператору майнові активи, а договірні відносини не характеризуються особливою довірою або кредитоспроможністю з боку власника акаунта.

Актуальним залишається питання спадкування облікового запису в соціальній мережі, що становить конфіденційну інформацію про померлу особу або третіх осіб.

3.5. Внутрішньоігрові цифрові активи як майно та їх оборотоздатність

Внутрішньоігрові активи стосуються будь-якого цифрового предмета цифрового активу, що існує в межах відеогри або онлайн-середовища. Ці активи можуть бути придбані через гру, досягнення або безпосереднє придбання від ігрового девелопера або інших гравців.

Правова комісія Об'єднаного Королівства вважає, що внутрішньоігрові активи є видом цифрових активів, які використовуються для збагачення досвіду гри гравця, або для отримання цих активів для кращого виконання в межах гри. Багато внутрішньоігрових активів мають значну цінність. Прикладами внутрішньоігрових активів є «шкіра» (вбрання аватара), колекційні речі, зброя і навіть віртуальна земля та будівлі³⁵.

Наприклад, у World of Tanks користувач (учасник відеогри) має право мати танки, патрони, емблеми та інші ігрові ресурси³⁶. Також користувач може отримати цінне ігрове майно, підтримуючи різні благодійні акції, які пропонують ігрові компанії, наприклад United Wargaming³⁷, або події, такі як проєкт «Гіперіон» у World of Tanks³⁸.

Правовідносини щодо «ігрових» активів тісно пов'язані з об'єктами реального (фізичного) світу, оскільки ці віртуальні активи, у більшості випадків, тісно пов'язані з аватарами, або персонажами в Massively Multiplayer Online Role Playing Games (MMORPGs), а також з іншими посередницькими кіберпослугами, коли представ-

³⁵ The Law Commission of England and Wales. Para 7.33 of Digital assets Consultation paper. No 256. 28 July 2022. URL: <https://www.lawcom.gov.uk/project/digital-assets/> (last accessed:20.01.2025).

³⁶ World of Tanks. URL: <https://eu.wargaming.net/support/uk/products/wot/article/10213/> (last accessed:20.01.2025).

³⁷ United Wargaming. URL-<https://united.wargaming.net/ua.html> (last accessed: 12.01.2025).

³⁸ Ваффентрагер: проєкт «Гіперіон». World of Tanks. URL: <https://worldoftanks.eu/uk/content/guide/general/waffentrager-event/> (дата звернення: 12.01.2025).

лення фізичного «я» є обов'язковим. У зв'язку з цим все більше гравців починають розглядати представлення самого себе у віртуальному світі як «другого я» або у формі «віртуального проксі», що робить віртуальні активи дедалі важливішим і тісно пов'язаним із реальним життям³⁹.

Дискусія про майнові права на ігрові предмети як віртуальні об'єкти у відеоіграх виникла разом з Інтернетом, і після того, як ігри були перенесені на платформу домашніх комп'ютерів, було виявлено, що Інтернет можна використовувати для створення онлайн-ігор, таких як багатокористувацькі підземелля (MUD), до яких можуть бути підключені безліч гравців з усього світу⁴⁰.

Із значним поширенням доступного широкосмутового доступу до Інтернету та нових технологій, таких як 3D-графіка та графіка високої чіткості в реальному часі, Java та Adobe Flash, багато розробників ігор, таких як масові багатокористувацькі рольові онлайн-ігри (MMORPG), зробили деякі віртуальні об'єкти своїх ігор штучно дефіцитними та обмінюваними. Як наслідок, гравці почали торгувати цими віртуальними об'єктами, навіть своїми обліковими записами. Зі стрімким розвитком домашніх консолей, підключених до Інтернету, таких як Xbox і PlayStation, мобільних ігор і платежів, торгівля віртуальними об'єктами в іграх стала гігантським ринком у Китаї⁴¹.

Внутрішньоігрові предмети визнаються майновими правами або не визнаються самостійними об'єктами цивільних прав залежно від законодавства відповідної юрисдикції.

Право багатьох національних правопорядків не передбачає спеціальних правових положень щодо ігрових активів як майна і не визнає їх самостійним об'єктом цивільних прав.

Поряд із особливостями застосовного права та відсутністю чіткої відповіді, чи є «ігрові» активи майном, потрібно також урахувати визначальне значення умов договору між власником (*developers*) відеогри та користувачем (гравцем) щодо характеру прав на ігрові активи, які останній купує або виграє під час відеогри.

У більшості випадків користувачі не отримують будь-якого права власності в обмін на придбання «ігрових» активів. Ігрові девелопери контролюють *in-game* економіку, а «ігрові» активи залишаються в межах ігрової екосистеми, тобто їх оборот обмежується їх відчуженням між користувачами відеогри. Незалежно від вкладення реальних грошових коштів, користувачі (гравці) зазвичай не набувають права власності на ці ігрові активи.

³⁹ Xiaochun Zhang. Games in China: virtual assets and localization. March 2011 MultiLingual: 35–39. P. 35. URL: <https://www.researchgate.net/publication/279931486> (last accessed: 10.01.2025).

⁴⁰ Mulligan J., Patrovsky B. Developing Online Games: An Insiders Guide (Nrg-Programming) (New Riders Pub 2003) 444.

⁴¹ TIANXIANG HE, From Single-Player Games to Metaverse: A Futuristic Analysis of Challenging Legal Issues in the Video Game Industry in China. *GRUR International*. 2022, 1–15. P. 2. <https://doi.org/10.1093/grurint/ikac039>

Однак регулювання ігрових активів у правозастосовній практиці переважно як договірних прав, а не як майна, прирівняного до речей, та об'єкта права власності, не виключає можливого визнання цього нового об'єкта цивільних прав майном та об'єктом права власності.

Багато експертів вважає, що рано чи пізно суди та законодавці будуть змушені визнати реальність «віртуальної» власності, зокрема права власності на «ігрові» активи. Це створює нові виклики та можливості для правового регулювання цих відносин.

Цим зумовлена актуальність наявних у правовій доктрині підходів щодо правової природи «ігрових активів» як майна, а також як об'єкта договірних прав та права власності.

З приводу правової природи ігрового майна в доктрині права сформувалося два основні підходи, а саме як:

1) певна форма уречевленого або самостійного об'єкта, який існує в цифровому світі⁴²; та

2) сукупність інформації, розташованої на серверах і комп'ютерах, програмного забезпечення, прав інтелектуальної власності та договірних прав⁴³.

Останній підхід певною мірою відображає позицію Правової Комісії Об'єднаного Королівства, яка стверджує, що «ігрові цифрові активи структуровані так, що гравець має лише (договірні) права проти постачальника послуг ігрового цифрового активу»⁴⁴.

У праві США формується інший підхід, згідно з яким цифрові ігрові активи (аватари тощо) визнаються майном, що підтверджується формуванням відповідної судової практики.

Типовим прикладом такого підходу є рішення Окружного суду Східного округу штату Пенсильванія у справі *Bragg v Linden Research (2007)*⁴⁵ (далі – *Bragg v Linden Research Inc*), що стосувалася позовів щодо права власності на віртуальну власність, конфіскації компанією Linden інвентаря гравця та призупинення дії його облікового запису.

Суд у справі *Bragg v Linden Research Inc* ухвалив: «Перш ніж особа отримує дозвіл на участь у Second Life [багатокористувацькій онлайн-грі], вона повинна прийняти Умови надання послуг Second Life (надалі – «УПУ»), натиснувши на кнопку, що свідчить про прийняття УПУ». Результатом цієї справи стало важливе ранне

⁴² Див., наприклад: Lim H. Y.-F. Virtual world, virtual land but real property. *Singapore Journal of Legal Studies*. 2010. 304; Fairfield J. A. T. Virtual property. 2005. Vol. 85 *Boston University Law Review* 1047.

⁴³ Див.: Bridge M., McMeel G., Gullifer L. and Low K. The Law of Personal Property (3rd ed 2021) paras 8–059 to 8–062. 600 487 F. Supp. 2d 593 (United States District Court for the Eastern District of Pennsylvania).

⁴⁴ UK Law Commission Digital Assets: Consultation Paper 256. 28 July 2022. Para 7.2. URL: <https://www.lawcom.gov.uk/project/digital-assets/>.

⁴⁵ *Bragg v Linden Research, Inc.*, 487 F. Supp. 2d 593 (E. D. Penn. 2007). URL: <https://casetext.com/case/bragg-v-linden-research>

рішення про можливість примусового виконання онлайнної ліцензійної угоди з кінцевим користувачем (EULA) відповідно до американського договірної права.

Водночас суто договірна природа не повністю відповідає одному з ключових принципів віртуального світу: «Second Life – це онлайнний, 3D-віртуальний світ, вигаданий, створений і належить його мешканцям». Як зазначають окремі автори, це повідомлення було розміщено на головній сторінці сайту www.secondlife.com. Після Брега воно було змінено на таке: «Second Life – це онлайн, 3D-віртуальний світ, вигаданий і створений його мешканцями». Нещодавно воно було замінено на таке: «Втеча до найбільшої в Інтернеті спільноти 3D-віртуального світу, створеного користувачами»⁴⁶.

Тому прихильники речового підходу стверджують, що «користувачі повинні мати можливість як володіти контентом, який вони створюють, так і брати участь у створеній вартості. Збереження майнових прав користувачів є необхідним кроком на шляху до появи дійсно реальних онлайнних світів»⁴⁷.

Допустимість існування речових прав на «ігрові» активи зумовлена тим, що дії учасників під час комп'ютерної гри можуть проявитися в реальному світі, зокрема крадіжка аватару або порушення його немайнових прав (наприклад, зґвалтування аватару).

Цьому підходу сприяє правозастосовна практика окремих країн.

Так, в Об'єднаному Королівстві поліція розслідує зґвалтування неповнолітньої дівчини в метавсесвіті внаслідок онлайн-зґвалтування її аватару – її цифрової особи. Самій дівчині не було завдано жодних пошкоджень, оскільки не було будь-якого фізичного втручання. 16-річна дівчина стверджує, що зазнала такого рівня морального потрясіння, немовби це сталося в реальному житті. Представник поліції заявив, що потерпіла дитина зазнала такої самої психологічної та емоційної травми, як будь-яка особа, яка була фізично зґвалтована, оскільки «віртуальний» досвід безпосередньо отримує реальна фізична особа – учасник гри. Посадова особа, обізнана з цією справою, зазначила: «Ця дитина зазнала психологічної травми подібно до тієї, якої зазнає будь-яка особа, яка була фізично зґвалтована».

Представник поліції вважає, що з огляду на те, що бажання зґвалтувати аватар дитини у віртуальному середовищі може проявитися і в реальному житті, справу варто розслідувати⁴⁸.

⁴⁶ De Zwart M. Contractual communities. Effective Governance of Virtual Worlds. *UNCW Law Journal*. 2010. Vol. 33(2). P. 605–627. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.unswlawjournal.unsw.edu.au/wp-content/uploads/2017/09/33-2-1.pdf (last accessed: 10.01.2025).

⁴⁷ Linden Research Inc, 'Linden Lab Preserves Real World Intellectual Property Rights of Users of its Second Life Online Service' (Press Release, 14 November 2003), cited in *Bragg* 487 F Supp 2d 593 (ED Penn, 2007), Memorandum of Robreno J (30 May 2007) 4.

⁴⁸ Camber R. British police probe VIRTUAL rape in metaverse. *Mail Online News*. 01 Jan 2024. URL: <https://www.dailymail.co.uk/news/article-12917329/Police-launch-investigation-kind-virtual-rape-metaverse.html> (last accessed: 12.01.2025).

У цьому контексті заслуговує на увагу правова кваліфікація таких об'єктів за правом Китаю, яке пішло шляхом юридичного прирівняння цих віртуальних об'єктів до об'єктів реального/фізичного світу, зокрема щодо правової оцінки крадіжок аватарів, іншого «грального» майна у комп'ютерній грі.

Судові спори щодо віртуальних активів у Китаї, таких як крадіжка віртуальних активів в іграх, переважно вирішуються на підставі Загальних положень Цивільного кодексу разом із Законом про договори та інколи Закону Китаю про захист споживчих прав та інтересів. Права та обов'язки гравців та операторів гри загалом залежать від договорів, укладених між ними, коли обліковий запис зареєстрований для гри.

Перший китайський судовий спір, що стосується правової кваліфікації віртуальних об'єктів у відеогрі, було розглянуто в 2003 р.⁴⁹

Незважаючи на те, що китайські цивільні закони і підзаконні акти на той час не передбачали, що віртуальне майно могло бути захищене, суд першої інстанції ухвалив рішення, згідно з яким ігрове майно може бути захищене як вид нематеріального майна, оскільки воно мало грошову цінність.

Пізніше ця позиція була прийнята як принцип відповідно до ст. 127 Загальних положень Цивільного права Китаю у 2017 р. (скасовано)⁵⁰ та відповідно до ст. 127 Цивільного кодексу Китаю 2020 р.⁵¹

Судові справи щодо віртуальних активів у Китаї, такі як крадіжка «ігрового» майна, здебільшого вирішуються на підставі Загальних положень Цивільного Закону Китаю разом із Законом про договори та інколи Законом Китаю про захист права та інтересів споживачів. Права та обов'язки гравців у відеогрі та операторів здебільшого залежать від договорів, укладених між ними, коли зареєстрований обліковий запис для гри.

У Китаї «ігрові» активи нормативно визначаються як «цифрова або нематеріальна форма майна, що існує в кіберпросторі, яке включає ідентифікаційний профіль гравця в онлайн-іграх, віртуальну валюту в грі, всі види обладнання, пов'язаного з ідентифікаційним профілем гравця, та інформаційні продукти, такі як облікові записи електронної пошти та зміст послуг з повідомлення».

У доктрині права Китаю вважається, що ігрові предмети в онлайн-іграх стають власністю, оскільки вони купуються прямо чи опосередковано за гроші в реальному житті.

Наприклад, рішенням китайського суду від 18 грудня 2003 р. визнано, що користувачу, в якого вкрали нематеріальні активи, завдано також шкоди. Ця шкода

⁴⁹ Li Chenhong v Beijing Bei Ji Bing Technology Development Ltd. [2004] Beijing Second People's Intermediate Court, EZMZZ No 02877.

⁵⁰ Статтю 127 Загальних положень цивільного права Китаю передбачено, що «віртуальна власність є об'єктом мережевої віртуальної власності. Якщо інші закони передбачають захист даних та онлайн віртуального майна, такі положення переважають».

⁵¹ Стаття 127 Цивільного кодексу Китаю передбачає, що «там, де існують закони, які особливо передбачають захист даних і мережевого віртуального майна, таких положень необхідно дотримуватися.»

включає час, витрачений на віртуальний світ для отримання товарів, які потім були вкрадені, і вартість передплати протягом багатьох років. Рішенням китайського суду Гаучжоу (2006) визнано, що принцип захисту приватної власності також поширюється на так звану віртуальну власність. У цьому випадку користувач вкрав і перепродав окремі віртуальні об'єкти у відеогрі Dahuа Xiyou. Цим рішенням суд визнав, що гравці витрачають час, енергію та гроші на купівлю віртуальних товарів, і тому вони мають не просто цінність, а додану вартість.

Доктрина і правозастосовна практика в Україні не сформували чіткої позиції щодо визнання ігрового майна (*In-game digital assets*) самостійним об'єктом цивільних прав і майном, придбаним або отриманим у відеогрі віртуальним активом, на який можуть поширюватися положення про речі. На ці правовідносини може бути поширено положення ст. 179¹ ЦК України, що передбачають спростовну презумпцію про юридичне прирівнювання віртуальних активів до речей. За змістом зазначеної норми ЦК України віртуальні активи є різновидом цифрової речі, на яку поширюються положення ЦК про речі, якщо інше не передбачено законом або сутністю цифрової речі. «Ігрові» активи у відеогрі є віртуальним активом у розумінні Закону України «Про віртуальні активи», оскільки ці віртуальні активи є «нематеріальним благом, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі» (ст. 1 Закону).

Віртуальні відносини з відеогри щодо здійснення прав на ігрові активи прямо та/або опосередковано впливають на майнові та особисті немайнові права учасників відеогри і третіх осіб. Гравець, у якого вкрали «ігрові» активи у відеогрі, витрачає свої гроші, інше майно і власні зусилля, тому він має майнову цінність, яка є доданою вартістю та об'єктом цивільних прав, що перебуває у власності приватної особи та підлягає речово-правовим й іншим способам судового захисту.

Заслуговує на увагу позиція авторів про те, що «гравці (як землевласники) фактично “володіли” об'єктами власності в грі»,⁵² а «внутрішньоігрові цифрові активи набувають певної майнової природи, й обмеження використання речі, передбачені умовами ліцензії, не є несумісними з правом власності на річ, особливо враховуючи той факт, що умови надання послуг провайдера передбачали можливість гравця контролювати землю, якою він володів у грі. Вони могли виключити інших, розділити її або продати відповідну ігрову землю»⁵³.

Водночас не позбавлена логіки протилежна позиція Правової комісії Об'єднаного Королівства, яка вважає, що «ігровий цифровий актив існує як результат поєднання інфраструктури, інтелектуальної власності та серверів, які дають можливість мережі гравців грати разом в одній екосистемі. Однак усі ці речі самі по собі

⁵² Lim H. Y.-F. Virtual world, virtual land but real property. Singapore Journal of Legal Studies. 2010. 304, 312, referring to Guardian Unlimited: Gameblog, Second Life and the Virtual Property Boom. 2005. 14 June.

⁵³ Lim H. Y.-F вказ.пр. 320 to 321.

є об'єктами права власності, що належать, зокрема, розробнику гри або певній платформі, яка надає свої послуги гравцям»⁵⁴.

Проведений аналіз свідчить, що якщо законодавство або судова практика не визнає внутрішньоігрові цифрові активи об'єктом права власності, зокрема, розробника гри або платформи, яка надає свої послуги гравцям, то гравці (як власники земельних ділянок тощо) можуть розглядатися як власники об'єктів права власності у грі, оскільки внутрішньоігрові цифрові активи набувають певної майнової природи, враховуючи, що обмеження використання речі, передбачені умовами ліцензії, не є несумісними з правом власності на річ, особливо враховуючи той факт, що умови надання послуг передбачають можливість гравця контролювати ігрове майно (земля тощо), яким він володіє в грі, і він може виключити інших, розділити її або продати відповідне ігрове майно.

Це означає, що внутрішньоігрові віртуальні активи відповідають усім критеріям для майна і можуть бути визнані як майно незалежно від того, якою мірою такі майнові права матимуть більший чи менший характер зобов'язання між провайдером цифрових послуг і володільцем ігрового майна.

Ігрове майно може бути кваліфіковано як майно, прирівняне до речі, або як майнове право (право вимоги) тією мірою, з урахуванням якої це встановлено внутрішніми правилами та впливає із сутності онлайн-гри.

Ці цифрові речі можуть відчужуватися за правилами відчуження товару відповідно до положень ЦК України про предмет договору купівлі-продажу.

До договору відчуження права вимоги щодо ігрового майна застосовуються положення про відступлення права вимоги, якщо інше не встановлено законом або договором чи не впливає з їхньої суті відповідно до положень ст. 656 ЦК України.

Ігрове майно може переходити в порядку звернення стягнення за зобов'язаннями, зокрема за договором застави, якщо інше не передбачено договором і внутрішніми правилами онлайн-гри.

Ігрове майно може бути предметом застави, незалежно від їх кваліфікації як майна, прирівняного до речі чи майнового права, якщо ця цифрова річ може бути відчужена заставодавцем і на яке може бути звернене стягнення відповідно до положень ст. 590 ЦК України про звернення стягнення на предмет застави.

Ігрове майно може переходити у порядку правонаступництва як підстава заміни кредитора у зобов'язанні, внаслідок спадкування, спадкового відказу або припинення правопередника-юридичної особи.

Ігрове майно може переходити у порядку спадкування, якщо ці цифрові речі нерозривно не пов'язані з особою спадкодавця у розумінні ст. 1219 ЦК України.

Ігрове майно може переходити на підставі зробленого у заповіті заповідального відказу, що передбачає передання у власність, або за іншим речовим правом майнового права, або ігрове майно, що входить або не входить до складу спадщини, від

⁵⁴ The Law Commission of England and Wales. Para 7.41 of Digital assets Consultation paper. No 256. 28 July 2022. URL: <https://www.lawcom.gov.uk/project/digital-assets/> (last accessed:20.01.2025).

спадкодавця до спадкоємців або осіб, які не входять до числа спадкоємців за законом, відповідно до положень статей 1237, 1238 ЦК України.

3.6. Вуглецеві цифрові активи як майно та їх оборотоздатність

Вуглецеві кредити/європейські дозволи на емісію вуглецевих цифрових активів CO₂ (надалі – вуглецеві дозволи) існують як електронні записи і титули на дозволи, які не мають матеріальної форми, здатні містити права розпорядження та користування, бути контрольованими, відчужуваними, кожен дозвіл має унікальний код, який дозволяє ідентифікувати та сприяє виконанню й стабільності дозволу.

Найближчий аналог позиції в англійських судах щодо цього питання відображено у рішенні in *Armstrong DLW GmbH v Winnington Networks Ltd* [2012] EWHC 10(Ch) (11 January 2012), у справі, яка стосується оманливого відчуження дозволів вуглецевих емісій, відомих як EUAs. У цій справі Суд ухвалив, що позивач має речовий віндикаційний позов на вартість EUAs і що цей вуглецевий віртуальний актив становить «позов із майнової вимоги або певний вид нематеріального майна»⁵⁵.

Проведений аналіз дає підстави для висновку, що речово-правовий статус вуглецевих дозволів не викликає особливих суперечностей та є достатньо імовірним.

Вуглецеві дозволи може бути кваліфіковано як майно, прирівняне до речі, або як майнове право чи право вимоги з урахуванням встановлених правил випуску (емісії) вуглецевих дозволів.

Ці цифрові речі можуть відчужуватися за правилами відчуження товару або майнового права відповідно до положень ЦК України про предмет договору купівлі-продажу.

Вуглецеві дозволи можуть переходити в порядку звернення стягнення за зобов'язаннями, зокрема за договором застави.

Зазначені цифрові речі можуть бути предметом застави, якщо вуглецевий дозвіл може бути відчужений заставодавцем і на яке може бути звернене стягнення відповідно до положень ст. 590 ЦК України про звернення стягнення на предмет застави.

Вуглецеві дозволи можуть переходити у порядку правонаступництва як підстава заміни кредитора у зобов'язанні, внаслідок спадкування, спадкового відказу або припинення правопопередника-юридичної особи.

Вуглецеві дозволи можуть переходити у порядку спадкування, якщо ці цифрові речі нерозривно не пов'язані з особою спадкодавця у розумінні ст. 1219 ЦК України.

Ці цифрові речі можуть переходити на підставі зробленого у заповіті заповідального відказу, що передбачає передання у власність або за іншим речовим правом майнового права або вуглецеві дозволи, що входять або не входять до складу спадщини, від спадкодавця до спадкоємців або осіб, які не входять до числа спадкоємців за законом, відповідно до положень статей 1237, 1238 ЦК України.

⁵⁵ *Armstrong DLW GmbH v Winnington Networks Ltd* (2012) EWHC 10(Ch) (11 January 2012). URL: <https://www.casemine.com/judgement/uk/5a8ff72960d03e7f57ea8e5b> (last accessed: 12.01.2025).

Висновки

Проведений аналіз цифрової речі як майна та її оборотоздатності дає підстави для таких висновків.

1. Формування цифрового майнового (речового, зобов'язального тощо) права ґрунтується на функціональному підході впровадження в майнове право цифрових речей як майна, прирівняного до речей, майнових або інших прав, які відображають сутність цифрової речі й положення закону.

2. Цифрові речі є майном, якщо вони мають майнову цінність, можуть відчужуватися або іншим способом переходити від однієї особи до іншої, і на які може бути звернено стягнення кредитором, незалежно від прирівнювання їх до речей або визнання майновими (зобов'язальними тощо) правами.

3. Цифрова річ є безтілесним (нематеріальним) об'єктом цивільних прав, що створюється й існує виключно у цифровому середовищі, має майнову цінність та перебуває у цивільному обороті.

4. За своєю правовою природою цифрові речі є різнорідними нематеріальними майновими благами, які існують в електронному вигляді та виражають цінність або договірні (зобов'язальні) права. Різні види цифрових речей юридично характеризуються речовими, зобов'язальними або іншими правами, що визначають природу прав цифрової речі.

5. Цифрова річ означає будь-який запис або вираження вартості, що відповідає таким критеріям: 1) вона зберігається, відображається та управляється виключно в електронному вигляді, на віртуальній платформі чи базі даних або через неї, в тому числі, якщо вона є записом або вираженням матеріального активу, що є предметом торгівлі, незалежно від того, чи зберігається сама цифрова річ безпосередньо або через рахунок у посередника; 2) вона може бути об'єктом права контролю, володіння або використання, незалежно від того, чи такі права юридично визначені як речові, зобов'язальні або іншого характеру; та 3) вона може передаватися від однієї особи до іншої, в тому числі шляхом добровільного розпорядження.

6. Цифровими речами, які можуть бути майном, є криптоактиви, цифрові товаророзпорядчі документи, цифровий контент та цифрові файли, доменні імена, облікові записи у соціальних мережах, внутрішньоігрові активи, вуглецеві кредити/Європейські дозволи на емісію вуглецевих цифрових активів.

7. Положення ЦК України про речі необхідно застосовувати до цифрової речі, яка здатна перебувати в правовому володарюванні особи, бути оборотоздатною і мати майнову цінність.

8. Цифрова річ є майновим правом, якщо вона не прирівняна до речей та надає набувачеві права на майнову вигоду, або які набуваються в обмін за надану чи обіцяну майнову вигоду.

9. До цифрової речі, яка не відповідає властивостям речі та майнового права, застосовуються положення ЦК України про інші об'єкти цивільних прав, які відповідають сутності цього нематеріального майнового блага.

REFERENCES

- Agreement on changing the domain owner. <https://www.hostinger.com/ua/legal/ugoda-pro-zminu-vlasnyka-domenu> [in Ukrainian].
- Biermann, B. (2018, December 12). Facebook-Chats sind auch nur Briefe. *LTO Legal Tribune Online*. <https://www.lto.de/recht/hintergruende/h/bgh-iiizr18317-vererbbarkeit-facebook-konto-digitaler-nachlass-gesamtrechtsnachfolge-fernmeldegeheimnis#:~:text=Die%20Eltern%20des%20im%20Jahr,und%20samtlicher%20ihr%20zugeordneten%20Daten> (last accessed: 20.01.2025). [in English].
- Bragg v Linden Research, Inc., 487 F. Supp. 2d 593 (E. D. Penn. 2007). <https://casetext.com/case/bragg-v-linden-research> [in English].
- Bridge, M., Bridge, G., McMeel, G., Gullifer, L., & Low, K. (2021). *The Law of Personal Property* (3rd ed.), paras 8–059 to 8–062. 600 487 F. Supp. 2d 593 (United States District Court for the Eastern District of Pennsylvania). [in English].
- Bryliov, O. A. (2020, October 5). *Konosament: Yobo znachennya i zmist* [Bill of lading: its meaning and content]. *Ukrayinske pravo (Ukrainian Law)*. https://ukrainepravo.com/scientific-thought/legal_analyst/konosament-yogo-znachennya-i-zmist/?month=12&year=2020 [in Ukrainian].
- Camber, R. (2024, January 1). British police probe virtual rape in metaverse. *Mail Online News*. <https://www.dailymail.co.uk/news/article-12917329/Police-launch-investigation-kind-virtual-rape-metaverse.html> [in English].
- Cassation Civil Court (2025, January 22), Decision in case No. 753/6230/22. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124689279> [in Ukrainian].
- Chernihiv Regional Appeal Court (2015, September 28), Decision in case No. 750/13264/14. State Judicial Decisions Register No. 42238555. <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/42238555> (last accessed: 10.01.2025) [in Ukrainian].
- Civil Code of Moldova, (2002, June 6) № 1107. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=125043&lang=ro. [in Moldovan].
- Civil Code of the Czech Republic. (2012) Law of Czech Republic 89/2012 <https://www.refworld.org/legal/legislation/natlegbod/2012/en/122919> [in English].
- Civil Code of the Netherlands. *DCL Dutch civil Law wibe-site* www.dutchcivillaw.com/civilcodegeneral.htm (last accessed: 20.01.2025). [in English].
- De Zwart, M. (2010). Contractual communities. Effective governance of virtual worlds. *UNCW Law Journal*, 33(2), 605–627. <https://www.unswlawjournal.unsw.edu.au/wp-content/uploads/2017/09/33-2-1.pdf> [in English].

- Dietrich, P. (2025, January 16). Erbin darf Instagram-Konto voll nutzen. *LTO Legal Tribune Online*. <https://www.lto.de/recht/hintergruende/h/olg-oldenburg-13u11623-zugang-instagram-konto-aktive-nutzung-erbe-alphonso-williams> [in English].
- Domain Name Registration Agreement. <https://www.hostinger.com/ua/legal/dogovir-reestracii-domennogo-imeni> [in English].
- Draft Law on Amendments to the Tax Code of Ukraine and Other Legislative Acts of Ukraine Regarding the Regulation of Virtual Asset Circulation in Ukraine (2023, November 11) №10225–1 <https://itd.rada.gov.ua/2cc70e3d-f0a5-4b93-a055-8e7d5e461752> [in Ukrainian].
- England and Wales High Court (Chancery Division) (2012, January 11). *Armstrong DLW GmbH v Winnington Networks Ltd*. <https://www.casemine.com/judgement/uk/5a8ff72960d03e7f57ea8e5b> [in English].
- EU-E-Lex. (2023). «Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on Markets in Crypto-Assets, and Amending Regulations (EU) No 1093/2010 and (EU) No 1095/2010 and Directives 2013/36/EU and (EU) 2019/1937 (Text With EEA Relevance),» Pages 105/40–150/44. <https://www.europeansources.info/record/proposal-for-a-regulation-on-markets-in-crypto-assets/#:-:text=Regulation%20%28EU%29%202023%2F1114%20-%20adopted%20by%20the%20co-legislators,No%201095%2F2010%2C%20Directive%202013%2F36%2FEU%20and%20Directive%20%28EU%29%202019%2F1937> [in English].
- Fairfield, J. A. T. (2005). Virtual property. *Boston University Law Review*, 85, 1047. [in English].
- General Civil Code of Austria, 1911. <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10001622> (last accessed: 10.01.2025) [in English].
- He, T. (2022). From single-player games to metaverse: A futuristic analysis of challenging legal issues in the video game industry in China. *GRUR International*, 00(0), 1–15. <https://doi.org/10.1093/grurint/ikac039>
- Karpyuk, D. V. (2015, October 6). Vyznachennya ponyattya elektonnyy dokument: ukrayinskyy dosvid [Definition of the concept of an electronic document: the Ukrainian experience]. In *Mizhnarodna naukova konferentsiya «Biblioteka. Nauka. Komunikatsiya»* [International scientific conference «Library. Science. Communication»]. Kyiv, Ukraine. <http://conference.nbu.gov.ua/report/view/id/696> [in Ukrainian].
- Katner, W. J. (2012). *Civil Law – General Part. Private Law System* (Vol. 1). [in Polish].
- Li Chenhong v Beijing Bei Ji Bing Technology Development Ltd. [2004]. Beijing Second People's Intermediate Court, EZMZZ No. 02877.
- Lim, H. Y.-F. (2010). Virtual world, virtual land but real property. *Singapore Journal of Legal Studies*, 304. [in English].

- Linden Research Inc. (2003, November 14). *Linden Lab Preserves Real World Intellectual Property Rights of Users of its Second Life Online Service* (Press Release). Cited in Bragg, 487 F. Supp. 2d 593 (ED Penn, 2007), Memorandum of Robreno J (May 30, 2007), 4. [in English].
- Maydanyk, R. (2023). General provisions of digital property law: Categorizing digital assets. *9th International e-Conference on Studies in Humanities and Social Sciences*, Belgrade, Serbia. ISBN (Online) 978-86-81294-10-9. <https://doi.org/10.32591/coas.e-conf.09.02011> m [in English].
- Maydanyk, R. (2024). Ponyattya ta pryroda tsyfrovoho faylu i tsyfrovoho kontentu u krayinakh tsyvil'noho ta zahal'noho prava [The concept and nature of digital file and digital content in civil and common law countries]. In *Tsyfrova transformatsiya prav: YeS ta Ukrayina* [Digital Transformation of Law: EU and Ukraine]. Materials of the First International Scientific and Practical Conference (Kharkiv, April 30, 2024). Kharkiv, Ukraine: KhNUVS, 56–69. <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/80ff086e-7a03-4991-8b6b-072fa3a3933e/content#page=56> [in Ukrainian]
- Maydanyk, R. A. (2022). Tsyfrova rich: ponyattya ta pravova pryroda [Digital thing: concept and legal nature]. In *Aktualni problemy intelektual'noho, informatsiyogo, IT ta Internet prava* [Current problems of intellectual, information, IT, and Internet law], Materials of the Sixth All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (Lviv, September 29, 2022). Lviv, Ukraine: Yurydychnyi fakultet Lviv. nats. un-t im. I. Franka, 173–178. [in Ukrainian]
- Michels, J. M., & Millard, Ch. (2022). The New Things: Property Rights in Digital Files? *The Cambridge Law Journal*. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4115442 [in English].
- Motive zu dem Entwurfe eines Buergerlichen Gesetzbuches fuer das Deutsche Reich. [Motives for the draft of a civil code for the German Reich]. (1896). *Bd. 3*, Berlin, 2.
- Mulligan, J., & Patrovsky, B. (2003). *Developing Online Games: An Insiders Guide* (Nrg-Programming). New Riders Pub. [in English].
- Noble, S. M., Mende, M., Grewal, D., & Parasuraman, A. (2022). The Fifth Industrial Revolution: How Harmonious Human-Machine Collaboration is Triggering a Retail and Service [R]evolution. *ScienceDirect. Journal of Retailing*. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0022435922000288> [in English].
- On Digital Content and Digital Services (2023, August 10). Law of Ukraine. No.3321-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3321-20#Text> (last accessed: 12.01.2025) [in Ukrainian]
- Regulation of the peculiarities of registration of private second-level domain names in the .UA domain version 1.0, (2014, April 1). https://www.hostmaster.ua/policy/Reglament_UA_1.0_UK.pdf[in Ukrainian]
- Rivne City Court (2015, May 7), Decision in case No. 569/8791/14-c. <https://verdictum.ligazakon.net/document/53589013> (last accessed: 12.01.2025) [in Ukrainian]

- Savanets, L. M. (2019). Digital content as an object of copyright. *Scientific Bulletin of Uzhorod National University*, 59 (1), 167–170. <https://doi.org/10.32782/2307-3322.59-1.35> [in Ukrainian]
- Supreme Court (2021, April 29), Resolution in case No. 908/1260/20. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96628675> [in Ukrainian]
- Supreme Court of the Cassation Civil Court (2025, February 4), Resolution in case No. 911/103/24. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124964387> [in Ukrainian]
- Tarasenko, L. (n.d.). Domain name as a means of individualization in the digital environment. *TSE& Partners*. <http://tspartners.lviv.ua/articles/domenne-imja-jak-zasib-indyvidualizatsiji-v-tsyfrovomu-seredovyschi/>
- The Law Commission of England and Wales. (2022, July 28). Para 7.33; Para 7.41 of Digital Assets Consultation Paper. No 256. <https://www.lawcom.gov.uk/project/digital-assets/> (last accessed: 20.01.2025). [in English].
- TIANXIANG He (2022). From single-player games to metaverse: A futuristic analysis of challenging legal issues in the video game industry in China. *GRUR International*, 00(0), 1–15. <https://doi.org/10.1093/grurint/ikac039> [in English].
- UK Law Commission. (2022, July 28). *Digital Assets: Consultation Paper 256*. Para 7.2. <https://www.lawcom.gov.uk/project/digital-assets/> [in English].
- United Wargaming. *Wibe site* <https://united.wargaming.net/ua.html> (last accessed: 12.01.2025). [in Ukrainian].
- Voloshchuk, D., & Zlatin, V. (2023, April 22). **Yevropeyskyi Soiuz** zatverdyyv yedyni pravyla dlya kryptoaktyviv. Yak tse vplyne na yevropeyskyy ta ukrayinskyy rynok [EU approves unified rules for crypto-assets. How this will affect the European and Ukrainian markets]. *Forbes*. <https://forbes.ua/innovations/mica-dlya-kripti-es-zatverdiv-edini-pravila-dlya-kriptoaktiviv-yak-tse-vplyne-na-evropeyskiy-ta-ukrayinskiy-kriptorinok-poyasnyuyut-yuristi-daniil-voloshchuk-ta-vyacheslav-zlatin-21042023-13236> [in Ukrainian]
- Waffentrager: the «Hyperion» project. *World of Tanks*. <https://worldoftanks.eu/uk/content/guide/general/waffentrager-event/> [in Ukrainian]
- World of Tanks. *Wibe site* <https://eu.wargaming.net/support/uk/products/wot/article/10213/> (last accessed: 01.02.2025). [in Ukrainian].
- Zerov, K. (2018) Paeffgen v. Germany: Right to domain name as a property right (Art. 1 of Protocol No. 1 to the Convention, Applications Nos. 25379/04, 21688/05, 21722/05, and 21770/05, September 18, 2007). *Protocol.ua*. [https://protocol.ua/ua/paeffgen_gmbh_proti_nimechchini_pravo_na_domenne_im_ya_e_pravom_vlasnosti_\(st_1_prrotokolu_1_konventsii_zayavi_25379_04_21688_05_21722_05_ta_21770_05_vid_18_veresnya_2007_roku\)/](https://protocol.ua/ua/paeffgen_gmbh_proti_nimechchini_pravo_na_domenne_im_ya_e_pravom_vlasnosti_(st_1_prrotokolu_1_konventsii_zayavi_25379_04_21688_05_21722_05_ta_21770_05_vid_18_veresnya_2007_roku)/) [in Ukrainian].
- Zhang, X. (2011, April). Games in China: Virtual assets and localization. *MultiLingual*, 35–39. <https://www.researchgate.net/publication/279931486> (last accessed: 25.01.2025). [in English].

Roman Maydanyk
Professor, Doctor of Legal Sciences,
Professor of the Department of Civil Procedure
at Taras Shevchenko
National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine

Maydanyk Roman. Digital thing as Property and its Negotiability

Abstract

The article is devoted to the analysis of a digital thing as property and its negotiability. It is argued that the formation of digital property law is based on the functional approach of introducing digital things into property and law of obligations as property, property or other rights which reflect the essence of a digital thing. It is noted that digital things are property if they have property value, can be alienated and can be enforced by creditors, regardless of their equation to things or recognition as property (obligatory, etc.) rights. It is noted that by their legal nature, digital things are heterogeneous intangible property benefits that exist in electronic form and express value or contractual rights. Different types of digital things are legally characterized by property, obligatory or other rights which determine the nature of rights of a digital thing.

The study applies dialectical, comparative legal, formal and logical, and systemic and structural methods of scientific cognition.

It is proved that the formation of digital property and obligation law inherent in modern law is a global trend characterized by the gradual recognition of certain types of digital things as property equivalent to things or property rights, taking into account the provisions of law and the essence of a digital thing, and the creation of functional equivalents of possession, property rights inherent in traditional property or obligation law, taking into account the peculiarities caused by the intangible nature of digital things.

Keywords: *digital thing, property, property rights, rights in rem, rights in obligation, virtual assets, cryptoassets, digital content, digital file, social media account, in-game assets, carbon credits, issuance of carbon digital assets*

Некіт Катерина
докторка юридичних наук, професорка,
наукова співробітниця та викладачка
факультету права
Мангеймського університету
(Мангейм, Німеччина),
професорка кафедри цивільного права
Національний університет
«Одеська юридична академія»,
Одеса, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-3540-350X>

УДК 347.4

<https://doi.org/10.69724/2786-8834-2025-4-1-60-71>

ДО ПИТАННЯ ПРО (НЕ)ЕФЕКТИВНІСТЬ СУЧАСНОГО ПІДХОДУ ДО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ЩОДО ЦИФРОВИХ АКТИВІВ ДЛЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЇХ ВОЛОДІЛЬЦІВ

Некіт Катерина. До питання про (не)ефективність сучасного підходу до регулювання відносин щодо цифрових активів для захисту прав їх володільців.

Анотація

Вступ. Актуальність. В умовах сьогодення дедалі більше осіб стають володільцями тих чи інших цифрових активів, що мають грошову цінність. Однак відсутність чіткого механізму регулювання відносин щодо цифрових активів робить їх володільців уразливими. Тому метою цієї статті є аналіз сучасних підходів до регулювання прав володільців цифрових активів, яке здійснюється на підставі користувацьких та ліцензійних угод та судової практики, що склалася у цій сфері, а також виявлення (не)ефективності захисту прав на цифрові активи, та визначення перспектив змін у цій сфері.

У роботі використано такі **методи наукового дослідження**: догматичний метод; порівняльний метод; метод правового та доктринального аналізу.

Результати. Обґрунтовано, чому сучасні механізми регулювання відносин щодо цифрових активів є недосконалими для захисту прав їх володільців. Наведено дані, що свідчать про непрозорість та складність положень користувацьких угод. Проаналізовано судову практику щодо захисту прав користувачів на цифрові активи на підставі користувацьких угод. Ситуація, що склалася, свідчить про необхідність встановлення певних обмежень для розробників на законодавчому рівні, щоб захистити користувачів як слабшу сторону. Першим кроком у цьому напрямку можна вважати новітні європейські регуляторні акти, як-от Закон про цифрові ринки (Digital Markets Act) та Закон про цифрові послуги (Digital Services Act). Проаналізовано положення зазначених актів, які стосуються встановлення нових вимог до Terms of Service, спрямованих на забезпечення балансу між правами користувачів та провайдерів. Особливу увагу приділено проблемам, що виникають під час застосування до відносин щодо цифрових активів положень ліцензійних угод (EULA).

Висновки. Зроблено висновок про необхідність змін у підході до регулювання відносин щодо цифрових активів. Більшу ефективність для захисту прав володільців цифрових активів може забезпечити застосування до регулювання відносин щодо цифрових активів положень про право власності.

Ключові слова: *цифрові активи, користувацька угода, Terms of Service, ліцензійна угода, EULA, захист прав, цифрова власність, Digital Markets Act, Digital Services Act.*

Вступ

Перш ніж перейти до проблеми захисту прав володільців цифрових активів, визначимося з тим, що в цій статті розуміється під поняттям «цифрові активи». У сучасних дослідженнях можна виокремити два підходи до розуміння терміна «цифровий актив» – широкий та вузький. У повсякденному житті та в більшості наукових досліджень термін «цифрові активи» вживається в широкому значенні, як загальний, який охоплює різні типи об'єктів із різними характеристиками та юридичною природою. Деякі експерти пропонують проводити класифікацію цифрових активів, розрізняючи серед різноманіття цифрових активів такі, що мають сентиментальну (емоційну) та грошову (економічну) цінність¹. Наприклад, цифрові фотографії, приватні відео, електронні листи, особисті блоги (які не приносять доходу) тощо можуть бути дуже цінними для тих, хто їх створює, але в більшості випадків не мають користі чи грошової цінності для будь-кого іншого. З іншого боку, криптовалюта, ігрові предмети, цифрові подарункові картки, бали лояльності, облікові записи в соціальних мережах і блоги, які мають значну кількість підписників, цифрові твори мистецтва тощо можуть мати значну грошову цінність².

У цій статті ми зосередимося на проблемі захисту прав щодо цифрових активів у вузькому значенні, зокрема тих, що мають грошову цінність, не є об'єктами права інтелектуальної власності та відповідають низці ознак, визначених нами у попередніх дослідженнях, найважливішими серед яких є: нематеріальність (складаються з даних); стійкість (здатність багаторазово використовуватися); виключність (можливість контролю в певний момент часу лише однією особою); економічна цінність; відчужуваність; ексклюзивність; неможливість або обмежена можливість копіювання; можливість передачі та знищення³. Такі цифрові об'єкти у деяких випадках охоплюються поняттям цифрових речей та потенційно можуть бути об'єктами права власності.

Постановка проблеми

Останнім часом стає дедалі очевиднішим, що захист прав на цифрові активи у встановлених для них правових рамках є недостатньо ефективним. Більшість від-

¹ 'A helpful overview of all your digital property and digital assets' (Everplans 2023) <<https://www.everplans.com/articles/a-helpful-overview-of-all-your-digital-property-and-digital-assets>> accessed 8 February 2025.

² Roche Legal, «How Valuable Are Your Digital Assets?» (Roche Legal April 10, 2023) <<https://www.rochelegal.co.uk/news/how-valuable-are-your-digital-assets/>> accessed 8 February 2025

³ Nekit K, «Legal nature and types of digital assets in the activities of technology-oriented startups» (2023) 13(2) Trib Jur 304.

носин щодо цифрових активів виникає на основі ліцензійних угод, відповідно, тут застосовуються положення договірного права та права інтелектуальної власності. На сьогодні відносини між користувачами та розробниками реалізуються на основі Користувацької угоди (Terms of Service) і Ліцензійних угод з кінцевим користувачем (End User License Agreement). Ці угоди створюють контракт між розробниками програмного забезпечення та користувачами, визначають конкретні права та встановлюють обмеження для користувачів. Власне, у цьому і полягає основна критика цих угод — вони спрямовані лише на забезпечення інтересів розробників і фактично встановлюють значні обмеження для користувачів, не надаючи їм жодних прав, окрім права користування сервісом⁴. Крім того, провайдери створюють їх таким чином, щоб менше привертати увагу до того, що в цих відносинах є договір. Такі угоди звичайно розміщуються у вигляді гіперпосилання внизу сторінки або створюються як крок, з яким користувач повинен погодитися під час реєстрації⁵. З огляду на це дедалі частіше постає питання про необхідність посилення захисту прав користувачів як слабшої сторони договору, за аналогією із захистом прав споживачів. Справедливо звернути увагу на те, що приховування тексту договору за гіперпосиланням із можливістю зміни такого тексту в будь-який момент навряд чи дає підстави говорити про належне ознайомлення користувачів із умовами такого договору⁶. Звичайно, за таких умов очевидно є недосконалість підходу до забезпечення прав користувачів на цифрові активи.

Загальний огляд підходів до її дослідження або вирішення

Суттєвих досліджень захисту прав володільців цифрових активів як таких практично не проводилося. Деякі аспекти захисту прав на цифрові активи можна знайти у дослідників правової природи цифрових активів, таких як Дж. Фейрфілд, П. Палка, Д. Шелдон, які з цією метою пропонують визнавати цифрові активи об'єктами права (віртуальної) власності. Однак досить часто можна зустріти аналіз користувацьких та ліцензійних угод з погляду їх недосконалості для прав користувачів, зокрема у дослідженнях К. Корнеліуса, Л. Беллі та Дж. Вентуріні, Т. Ромма.

Метою цієї статті є аналіз сучасних підходів до регулювання прав володільців цифрових активів, яке здійснюється на підставі користувацьких та ліцензійних угод та судової практики, що склалася у цій сфері, з метою виявлення (не)ефективності захисту прав на цифрові активи, а також визначення перспектив змін у цій сфері, зокрема, завдяки прийняттю нових регуляторних актів, спрямованих на обмеження повноважень розробників на користь прав користувачів.

⁴ Jordan L, «Protections for virtual property: a modern restitutionary approach» (2011) 32(1) LLA Ent L Rev 1; Reis S, «Towards a «digital transfer doctrine»? The first sale doctrine in the digital era» (2015) 109:173 NWU L Rev 173; Banta N, «Inherit the cloud: the role of private contracts in distributing or deleting digital assets at death» (2014) 83 Fordham Law Review 799.

⁵ Cornelius K, «Standard form contracts and a smart contract future» (2018) 7(2) Int Pol Rev 1.

⁶ Moringiello J, Reynolds W, «Survey of the law of cyberspace: electronic contracting cases 2006–2007» (2007) 63(1) TBL 219.

Досягнення мети дослідження передбачає вирішення таких **завдань**: вивчення підходів до регулювання відносин щодо цифрових активів, аналіз умов ліцензійних та користувацьких угод, огляд судової практики у сфері захисту прав володільців цифрових активів.

У роботі використано такі **методи наукового дослідження**: догматичний метод при дослідженні умов угод та положень сучасного законодавства щодо відносин із цифровими активами; порівняльний метод при визначенні відмінностей у підходах до регулювання відносин щодо фізичних та віртуальних об'єктів та судової практики щодо захисту прав володільців цифрових активів; метод правового та доктринального аналізу для отримання висновків щодо необхідних змін у сфері регулювання відносин щодо цифрових активів.

Викладення основного матеріалу

Критика сучасного підходу до регулювання відносин щодо цифрових активів зводиться до того, що визначення прав та обов'язків їх учасників за допомогою Terms of Service чи ліцензійних угод не враховує сучасних змін правової природи цифрових активів. Останнім часом цифрові активи набувають дедалі більшої цінності, перетворюючись на самостійні об'єкти цивільного обігу. Відповідно, регулювання відносин щодо таких активів має враховувати всіх учасників ринку та забезпечувати належним чином захист прав їх володільців. Відносини щодо цифрових активів часто виходять за рамки користувацьких угод, на підставі яких вони виникають. Та й самі ці угоди, як було зазначено раніше, далекі від досконалості, адже суттєво обмежують права користувачів на користь розробників.

Згідно з останніми дослідженнями, типові контракти (включаючи користувацькі угоди як їхній різновид) часто є «нечитабельними», або як мінімум складними для розуміння через їхню довжину, зміст і юридичний жаргон⁷. Ситуація в онлайн-середовищі ще гірша, хоча б тому, що проведене дослідження виявило, що час, необхідний для простого ознайомлення з користувацькою угодою, приголомшує. Зокрема, користувачі мали б витратити вісім годин на день протягом 76 днів лише на те, щоб прочитати політику конфіденційності 1500 вебсайтів, які вони відвідують щорозу⁸. Зрештою, чимало користувачів не читають угоди Terms of Service, і переважна більшість не звертає уваги на потенційно небезпечні умови⁹.

Неоднозначною є і судова практика із захисту прав користувачів щодо їхніх цифрових активів на підставі користувацьких угод. Одним із прикладів успішного захисту прав користувачів є справа *Li Hongchen v. Beijing Arctic Ice Technology*

⁷ Obar J, Oeldorf-Hirsch A, «The biggest lie on the Internet: ignoring the privacy policies and terms of service policies of social networking services» (2020) 23(1) Inf Com Soc 128; Bakos Y, Marotta-Wurgler F, Trossen D, «Does anyone read the fine-print? Consumer attention to standard form contracts» (2014) 43(1) JLS 1.

⁸ Belli L, Venturini J, «Private ordering and the rise of terms of service as cyber-regulation» (2016) 5 (4) Int Pol Rev 1.

⁹ Obar J, Oeldorf-Hirsch A, *ibid*.

Development Co, у якій «мешканець» віртуального світу подав позови проти розробника через те, що його віртуальну власність було захоплено хакером. Суди першої та апеляційної інстанцій зобов'язали провайдера повернути майно його законному володільцю¹⁰.

Однак в іншій справі, *Bragg v. Linden Research, Inc.*, спроба користувача захистити свої права не увінчалася успіхом. Суть справи полягала в тому, що аватар користувача в MMOG *Second Life* придбав земельну ділянку на аукціоні, використовуючи лазівку в програмному забезпеченні. Після того, як розробник дізнався про порушення, він заблокував обліковий запис користувача, що призвело до фактичної конфіскації всього віртуального майна, яке належало користувачеві¹¹. Цей випадок демонструє, що розробники укладають угоди з користувачами так, що вони залишають за собою право позбавляти користувачів їхніх цифрових активів, у які вони інвестували значні гроші та час, без жодної можливості отримати будь-яку компенсацію чи оскаржити дії розробників.

До недоліків користувацьких угод можна віднести й те, що користувачі та розробники можуть по-різному трактувати їх умови. Прикладом цього може бути ситуація в грі *EVE Online*, коли розробник відмовився застосувати санкції до користувача на прохання іншого користувача, оскільки вважав, що не було порушено користувацьку угоду. Однак детальний аналіз користувацької угоди, проведений незалежною експертною комісією, дав підстави дійти висновку, що порушення все ж таки мало місце¹². Крім того, навіть у випадку, коли розробник вирішує застосувати санкції до користувача за порушення угоди, єдиним доступним покаранням є блокування облікового запису користувача. Якщо були порушені інтереси інших користувачів, компенсація для них не передбачена.

Водночас, хоча положення *Terms of Service* можуть застосовуватися для вирішення суперечок між користувачем і розробником, вони є абсолютно незастосовними до відносин між користувачами. Адже користувацька угода регулює відносини лише між користувачами та розробниками, вона не пов'язує користувачів жодними правами та обов'язками щодо один до одного¹³.

Отже, у разі порушення прав одного користувача іншим, єдиним способом захисту порушеного інтересу є звернення до розробника з вимогою застосувати до порушника санкції. Однак розробник не зобов'язаний вирішувати суперечки між користувачами та захищати їхні порушені інтереси, тому вирішення проблеми в кожному конкретному випадку залишається на його розсуд. При цьому розроб-

¹⁰ Knight W, 'Gamer Wins Back Virtual Booty in Court Battle' (New Scientist, 23 December 2003) < <https://www.newscientist.com/article/dn4510-gamer-wins-back-virtual-booty-in-court-battle/> > accessed 10 February 2025.

¹¹ *Bragg v. Linden Research, Inc.* (2007) USDC EDP 487 F. Supp. 2d 593.

¹² Lim HYF, «Who monitors the monitor? Virtual world governance and the failure of contract law remedies in virtual worlds», (2009) 11 *Vand J Ent & Tech L* 1053.

¹³ Ludwig J, «Protections for virtual property: a modern restitutionary approach» (2011) 32(1) *LLA Ent L Rev* 1.

ники досить часто відмовляються визнати факт порушень, особливо якщо порушення відбулося з використанням недоліків програмного забезпечення, оскільки розголошення такого факту ставить під сумнів безпеку інших користувачів і може призвести до їх відмови від використання програми, що для розробника означатиме втрату клієнтів.

Недосконалість Terms of Service спонукає дослідників до думки про необхідність заборони необмежених можливостей розробників, які вони встановлюють для себе в користувацьких угодах. Так, П. Палка вказує на необхідність розроблення так званого «користувацького права» за аналогією із захистом прав споживачів, що дозволить забезпечити баланс у фактичній нерівності в цифрових відносинах на законодавчому рівні¹⁴.

Аналіз судової практики¹⁵ виявляє тенденцію надання судами більшого захисту користувачам усупереч умовам користувацької угоди, незважаючи на те, що користувацькі угоди визнаються договорами та, відповідно, зобов'язують сторони й мають застосовуватися переважно перед законом. Проте суди обмежують невинувато широку повноваження розробників на користь користувачів.

Ситуація, що склалася, свідчить про необхідність встановлення певних обмежень для розробників на законодавчому рівні, щоб захистити користувачів як слабшу сторону. Адаже сучасні платформи фактично стали монополістами у віртуальному середовищі та явно зловживають своїм становищем при встановленні правил поведінки. Тому за аналогією з реальними монополіями виникає нагальна потреба втручатися в «правила гри», встановлені розробниками для користувачів, щоб забезпечити баланс інтересів.

Першим кроком у цьому напрямку можна вважати прийняті у 2022 р. Закон про цифрові ринки (Digital Markets Act) та Закон про цифрові послуги (Digital Services Act). Як зазначає Європейська комісія, ці закони були прийняті для створення безпечнішого цифрового простору, де захищені основні права користувачів¹⁶.

Закон про цифрові ринки визначає поняття так званого «брамника» (gatekeeper), яким визнаються дуже великі онлайн-платформи або дуже великі онлайн-пошукові системи, що мають понад 45 мільйонів користувачів, тобто 10% населення Європи. Для таких великих гравців у цифровому просторі встановлюються істотні обмеження, спрямовані на запобігання зловживанням ними своїми правами та захист прав кінцевих і бізнес-користувачів. Було вирішено застосувати такі обмеження, щоб запобігти «серйозному дисбалансу в переговорній силі та, як наслідок, несправедливій практиці та умовам для бізнес-користувачів, а також для кінцевих

¹⁴ Palka P, Virtual property: towards a general theory (European University Institute 2017) 218.

¹⁵ Ajemian v. Yahoo!, Inc. 84 N. E.3d 766 [2017]. № 17-1005, 2018 WL 489291 (U. S. Mar. 26, 2018); 'Facebook Ruling: German Court Grants Parents Rights to Dead Daughter's Account' (BBC News, 12 July 2018) <<https://www.bbc.com/news/world-europe-44804599>> accessed 10 February 2025.

¹⁶ 'The Digital Services Act Package' (Shaping Europe's digital future, 2022) <<https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/digital-services-act-package>> accessed 10 February 2025.

користувачів основних сервісів платформи, що надаються гейткіперами»¹⁷. Основні обов'язки гейткіперів викладені в статтях 5–8 Закону про цифрові ринки.

Закон про цифрові послуги, маючи за мету забезпечення кращого захисту споживачів і основних прав користувачів, визначає деякі вимоги до змісту Terms of Service. Зокрема, ст. 14 згаданого Закону вимагає, щоб постачальники посередницьких послуг включали до своїх умов положення про будь-які обмеження, які вони встановлюють щодо використання їхніх послуг. Ці положення повинні включати інформацію про будь-яку політику, процедури, заходи та інструменти, що використовуються для модерування вмісту, включно з алгоритмічним прийняттям рішень і перевіркою персоналу, а також правила процедури внутрішньої системи розгляду скарг. Ця інформація має бути викладена чіткою, простою, зрозумілою, зручною та недвозначною мовою та має бути загальнодоступною у легкодоступному й машиночитаному форматі. Крім того, постачальники посередницьких послуг повинні повідомляти користувачів про будь-які істотні зміни в умовах.

Ще одне надзвичайно важливе правило полягає в тому, що постачальники посередницьких послуг повинні діяти старанно, об'єктивно та пропорційно, належним чином враховуючи права та законні інтереси всіх залучених сторін, включаючи основні права одержувачів послуг.

Ці фундаментальні права включають, але не обмежуються: для одержувачів послуг – право на свободу вираження поглядів та інформації, право на повагу до приватного та сімейного життя, право на захист персональних даних, право недискримінації та право на ефективний засіб правового захисту; для постачальників послуг – свобода ведення бізнесу, включаючи свободу договору; для сторін, які постраждали від незаконного контенту, – право на людську гідність, права дитини, право на захист власності, включаючи інтелектуальну власність, і право на недискримінацію¹⁸.

Проблема захисту прав користувачів неодноразово обговорюється й під час критики End User License Agreement (EULA), яку називають «міксом між конституцією та священною книгою» для віртуального середовища¹⁹. Дж. Фейрфілд зазначає, що за останні двадцять років відбулося безпрецедентне розширення прав інтелектуальної власності, які компанії використовують як важелі контролю над приватними власниками. На думку дослідника, це сталося через те, що правове регулювання було орієнтоване на стару цифрову економіку, яка більше фокусува-

¹⁷ European Parliament and Council Regulation (EU) 2022/1925 of 14 September 2022 on contestable and fair markets in the digital sector and amending Directives (EU) 2019/1937 and (EU) 2020/1828 (Digital Markets Act) [2022] OJ L 265 /1.

¹⁸ European Parliament and Council Regulation (EU) 2022/2065 of 19 October 2022 on a Single Market For Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act) [2022] OJ L 277/1.

¹⁹ Glushko B, «Note. Tales of the (virtual) city: governing property disputes in virtual worlds» (2007) 22 Berkeley Tech LJ 507.

лася на ліцензіях, ніж на продажу цифрових товарів. Однак настав час змінити законодавчу базу, щоб врахувати нові технологічні можливості²⁰.

Сучасні цифрові активи, такі як NFT, стикаються зі значними юридичними перешкодами для свого розвитку, оскільки всі відносини у сфері цифрових активів регулюються переважно через контракти та ліцензійні угоди. У результаті користувачі (споживачі) отримують лише тимчасовий доступ до цифрових активів на основі ліцензій, без права їх продажу. Таким чином, користувачі не отримують права власності на цифрові об'єкти, які вони створюють або купують²¹. Наприклад, якщо хтось купує електронну книгу, він фактично лише отримує право використувати книгу на основі ліцензії, але не стає її власником. Цей підхід заснований на тому, що щоразу, коли користувач збирається прочитати електронну книгу, він фактично створює її копію. Однак у реальному світі ситуація інша. Споживачеві, який придбав фізичну книгу, не потрібна ліцензія на її читання, оскільки він не створює її копії. Така, здавалося б, суто технологічна різниця насправді породжує суттєві відмінності в становищі власників електронних і фізичних книг. Власник фізичної книги може її віддати, продати або заповідати, тобто вільно нею розпоряджатися, а власник електронної книги обмежений у своїх повноваженнях ліцензійною угодою і не може передавати її третім особам. Таким чином, незважаючи на те, що у користувачів створюється ілюзія покупки книги, вони не можуть вільно розпоряджатися своїм цифровим активом, який ними було придбано²².

Несправедливість цієї ситуації посилюється тим фактом, що найчастіше споживачі помилково вважають, що вони стають власниками цифрових активів, які вони придбали, а не лише ліцензіатами, оскільки на сторінці продажу не згадується, що транзакція є, по суті, наданням ліцензії, а не продажем. Щоб зрозуміти, що транзакція є, по суті, наданням ліцензії, користувачеві найчастіше доводиться читати розгорнуті умови на вебсайтах роздрібних продавців. Більшість користувачів не витрачають на це свій час, зокрема виявилось, що лише 8% користувачів читають EULA²³.

Тому правове регулювання у сфері цифрових активів із застосуванням EULA суттєво обмежує можливості власників цифрових об'єктів порівняно з власниками фізичних об'єктів. Зокрема, враховуючи те, що на підставі ліцензії права на використання цифрових об'єктів надаються лише протягом життя користувача, ці права припиняються з його смертю, навіть якщо договір між провайдером і користувачем не містить спеціальних положень з цього питання. Тобто цифрові активи

²⁰ Fairfield J, «Tokenized: the law of non-fungible tokens and unique digital property» (2022) 97(4) ILJ 1266.

²¹ Perzanowski A, Schultz J, The end of ownership: personal property in the digital economy (MIT Press 2016).

²² Fairfield J, «Tokenized: the law of non-fungible tokens and unique digital property» (2022) 97(4) ILJ 1294–1295.

²³ Sauro J, 'Do Users Read License Agreements?' (MeasuringU, 2011) < <https://measuringu.com/eula/> > accessed 10 February 2025.

не можна успадковувати за законом або згадувати в заповіті, що викликає активну критику EULA з боку дослідників у сфері спадкування цифрових активів²⁴.

Висновки

Ситуація, що склалася у сфері правового регулювання відносин щодо цифрових активів із застосуванням договірних положень та права інтелектуальної власності, свідчить про неефективність такого підходу до захисту прав володільців цифрових активів. Натомість у підходах до правового регулювання цих відносин простежується дисбаланс інтересів, коли провайдери та розробники отримують комплексний захист і гарантії, а користувачі перебувають у дуже вразливому становищі. Тому постає потреба у перегляді підходу до правового регулювання відносин щодо цифрових активів із метою забезпечення балансу інтересів розробників і користувачів та ефективного захисту інтересів останніх. У попередніх дослідженнях нами вже неодноразово визначалася інша модель регулювання відносин щодо цифрових активів, яка може забезпечити більш ефективний захист інтересів володільців цифрових активів²⁵. Сучасні доктринальні й регулятивні розробки та історичні передумови дають підстави стверджувати про можливість поширення положень про право власності на окремі категорії цифрових активів, які відповідають визначеним ознакам. За умови поширення положень про право власності на цифрові активи користувачькі та ліцензійні угоди мають розроблятися так, щоб права користувачів не були порушені з боку розробників. Крім того, такий підхід забезпечить вирішення суперечок, що виникають за участі інших учасників ринку.

REFERENCES

- A helpful overview of all your digital property and digital assets. (2023). *Everplans*. <https://www.everplans.com/articles/a-helpful-overview-of-all-your-digital-property-and-digital-assets> [in English].
- Ajemian v. Yahoo!, Inc.* (2017). 84 N. E.3d 766 (U. S. Mar. 26, 2018), No. 17–1005, 2018 WL 489291. 'Facebook Ruling: German Court Grants Parents Rights to Dead Daughter's Account' (*BBC News*, 12 July 2018) <https://www.bbc.com/news/world-europe-44804599> [in English].
- Bakos, Y., Marotta-Wurgler, F., & Trossen, D. (2014). Does anyone read the fine print? Consumer attention to standard form contracts. *The Journal of Legal Studies*, 43(1). <https://doi.org/10.1086/674424> [in English].
- Banta, N. (2014). Inherit the cloud: The role of private contracts in distributing or deleting digital assets at death. *Fordham Law Review*, 83, 799–854. <https://ir.lawnet.fordham.edu/flr/vol83/iss2/16/> [in English].

²⁴ Edwards L and Harbinja E, "What Happens to My Facebook Profile When I Die?": Legal Issues around Transmission of Digital Assets at Death' (SSRN, 21 February 2013) <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2222163>accessed 10 February 2025.

²⁵ Nekit K. Digital ownership as a reflection of the Rule of Law. Rule of Law in a transitional spectrum. Ed. by Rigmor Argren. Uppsala: lustus. 2024. 470 p. P. 405–439.

- Belli, L., & Venturini, J. (2016). Private ordering and the rise of terms of service as cyber-regulation. *Internet Policy Review*, 5(4). <https://doi.org/10.14763/2016.4.441> [in English].
- Bragg v. Linden Research, Inc.* (2007). U. S. District Court for the Eastern District of Pennsylvania, 487 F. Supp. 2d 593. <https://madisonian.net/downloads/contracts/bragg.pdf> [in English].
- Cornelius, K. (2018). Standard form contracts and a smart contract future. *Internet Policy Review*, 7(2). <https://doi.org/10.14763/2018.2.790> [in English].
- Edwards, L., & Harbinja, E. (2013, February 21). What happens to my Facebook profile when I die? Legal issues around transmission of digital assets on death. SSRN. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2222163 [in English].
- European Commission. (2022). The Digital Services Act Package. Shaping Europe's digital future. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/digital-services-act-package> [in English].
- European Parliament and Council (2022, October 19) Regulation (EU) 2022/2065 on a Single Market For Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act) OJ L 277/1. <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/2065/oj/eng> [in English].
- European Parliament and Council (2022, September 14) Regulation (EU) 2022/1925 on contestable and fair markets in the digital sector and amending Directives (EU) 2019/1937 and (EU) 2020/1828 (Digital Markets Act) OJ L 265/1 <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/1925/oj/eng> [in English].
- Facebook ruling: German court grants parents rights to dead daughter's account. (2018, July 12). *BBC News*. <https://www.bbc.com/news/world-europe-44804599> [in English].
- Fairfield, J. (2022). Tokenized: The law of non-fungible tokens and unique digital property. *Indiana Law Journal*, 97(4), 1261–1313. <https://www.repository.law.indiana.edu/ilj/vol97/iss4/4> [in English].
- Glushko, B. (2007). Note. Tales of the (virtual) city: Governing property disputes in virtual worlds. *Berkeley Technology and Law Journal*, 22, 507–528. <https://ssrn.com/abstract=1458547> [in English].
- How valuable are your digital assets? (2023). *Roche Legal*. <https://www.rochelegal.co.uk/news/how-valuable-are-your-digital-assets/> [in English].
- Jordan, L. (2011). Protections for virtual property: A modern restitutionary approach. *Loyola of Los Angeles Entertainment Law Review*, 32(1), 1–29. <https://digitalcommons.lmu.edu/elr/vol32/iss1/1/> [in English].
- Knight, W. (2003, December 23). Gamer wins back virtual booty in court battle. *New Scientist*. <https://www.newscientist.com/article/dn4510-gamer-wins-back-virtual-booty-in-court-battle/> [in English].
- Lim, H. Y. F. (2009). Who monitors the monitor? Virtual world governance and the failure of contract law remedies in virtual worlds. *Vanderbilt Journal of Entertainment*

- & *Technology Law*, 11, 1053–1073. <https://scholarship.law.vanderbilt.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1342&context=jetlaw> [in English].
- Ludwig, J. (2011). Protections for virtual property: A modern restitutionary approach. *Loyola of Los Angeles Entertainment Law Review*, 32(1), 1–29. <https://digitalcommons.lmu.edu/elr/vol32/iss1/1> [in English].
- Moringiello, J., & Reynolds, W. (2007). Survey of the law of cyberspace: Electronic contracting cases 2006–2007. *The Business Lawyer*, 63(1), 1–37. https://www.researchgate.net/publication/30467479_Survey_of_the_Law_of_Cyberspace_Electronic_Contracting_Cases_2007-2008 [in English].
- Nekit, K. (2023). Legal nature and types of digital assets in the activities of technology-oriented startups. *Tribuna Juridica*, 13(2), <https://doi.org/10.24818/TBJ/2023/13/2.08> [in English].
- Nekit, K. (2024). Digital ownership as a reflection of the Rule of Law. In R. Argren (Ed.), *Rule of Law in a transitional spectrum* (pp. 405–439). Iustus. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1836705/FULLTEXT01.pdf> [in English].
- Obar, J., & Oeldorf-Hirsch, A. (2020). The biggest lie on the internet: Ignoring the privacy policies and terms of service policies of social networking services. *Information Communication and Society*, 23(1), 1–20. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2757465. [in English].
- Palka, P. (2017). Virtual property: Towards a general theory. [PhD Thesis, European University Institute]. <https://doi.org/10.2870/700083> [in English].
- Perzanowski, A., & Schultz, J. (2016). *The end of ownership: Personal property in the digital economy*. MIT Press. <https://doi.org/10.7551/mitpress/10524.001.0001> [in English].
- Reis, S. (2015). Towards a «digital transfer doctrine»? The first sale doctrine in the digital era. *Northwestern University Law Review*, 109, 173–207. <https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1193&context=nulr> [in English].
- Sauro, J. (2011, March 29). Do users read license agreements? MeasuringU. <https://measuringu.com/eula/> [in English].

Nekit Kateryna
Doctor of Law, professor,
Researcher and Lecturer
at the Faculty of Law
of the University of Mannheim
(Mannheim, Germany),
Professor of the Department of Civil Law
of the National University of
«Odesa Law Academy», Odesa, Ukraine

Nekit Kateryna. On the Issue of the (in)Efficiency of the Modern Approach to Regulating Relations Regarding Digital Assets for Protection of their Holders' Rights.

Abstract

The amount and value of new digital objects appearing due to the ongoing development of information technologies and covered by the concept «digital assets» is growing at an impressive rate. More and more people are becoming holders of certain digital assets that have monetary value. However, the lack of a clear mechanism for regulating relations regarding digital asset leaves their holders vulnerable because their rights have little or no protection. Therefore, the purpose of this article is to analyze current approaches to the regulation of the rights of digital asset owners based on user and license agreements and case law in this area, as well as to identify the (in)effectiveness of the protection of rights to digital assets, and to determine the prospects for changes in this area. The following methods of scientific research are used in the work: dogmatic method; comparative method; method of legal and doctrinal analysis.

Currently, relations with digital assets are regulated by Terms of Service or EULA agreements. However, this approach has shown its ineffectiveness in protecting users' rights. This article reveals why modern mechanisms for regulating relations regarding digital assets are imperfect for protecting their holders' rights. Some data that indicates the opacity and complexity of user agreements is provided. Case law on protection of users' rights to digital assets based on user agreements is analyzed. The case law analysis reveals that there is a recent tendency for courts to grant a greater degree of protection to users, despite the Terms of Service, even though the latter are most often understood as contracts that bind the parties and should be applied preferentially to the law. However, courts are limiting the unreasonably wide powers of developers in favor of users. The emerging situation shows the need to establish certain restrictions for developers at the legislative level, in order to protect users as a weaker party. The first step in this direction can be considered the latest European regulatory acts, such as Digital Markets Act and Digital Services Act. This paper analyzes the provisions of the aforementioned acts related to the new requirements for Terms of Service aimed at ensuring a balance between the rights of users and providers. The article also pays attention to the issues that arise due to the provisions of license agreements (EULA) regarding digital assets. In general, the conclusion is made that there is a need to change current approach to regulation of relations regarding digital assets. To ensure more efficient protection of the digital assets' holders, the provisions of ownership should be applied to the relations regarding digital assets.

Keywords: *digital assets, user agreement, Terms of Service, license agreement, EULA, rights protection, digital property, Digital Markets Act, Digital Services Act.*

Глотов Сергій
кандидат юридичних наук,
науковий співробітник
НДІІВ НАПрН України, адвокат
Харків, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-6496-4162>
e-mail: glotov.sergiy@gmail.com

УДК 347.7

<https://doi.org/10.69724/2786-8834-2025-4-1-72-89>

АВТОРСЬКЕ ПРАВО V. ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ: ЧИ Є МАШИННЕ НАВЧАННЯ ВИКОРИСТАННЯМ?

Глотов Сергій. Авторське право v. штучний інтелект: чи є машинне навчання використанням?

Анотація

Статтю присвячено питанню машинного навчання штучного інтелекту в аспекті оцінювання такого, насамперед технічного, процесу з погляду авторського права, а саме: чи слід вважати, що в цьому випадку здійснюється використання творів. Ураховуючи, що таке машинне навчання звичайно проводиться за рахунок охоронюваних творів, а також неодноразовість ставлення до цього питання в суспільстві, що, з одного боку, виявляється в гучних позовах до розробників штучного інтелекту на кшталт *The New York Times v. OpenAI & Microsoft Inc.*, а з іншого – у різного роду соціальних ініціативах, скерованих на сприяння розвитку інструментів штучного інтелекту та поглиблення розуміння громадськістю переваг штучного інтелекту, розглянута проблема є вкрай важливою та цікавою. В статті приділено увагу останнім тенденціям у сфері законодавчих ініціатив з акцентом на право Європейського Союзу. Зокрема, дано стислу характеристику нещодавно ухваленому Регламенту (ЄС) 2024/1689 від 13 червня 2024 р., який ще називають Законом ЄС про штучний інтелект. Зауважується, що в разі навчання штучного інтелекту за рахунок творів, які перейшли в суспільне надбання, вихідні результати штучного інтелекту відповідатимуть рівню знань сторічної давнини, тобто будуть неактуальними. Крім того, старі твори можуть бути придатні до використання в процесі машинного навчання лише в разі їх оцифрування, що можна зробити тільки вручну. Це гальмуватиме процес розвитку новітніх технологій в усіх сферах. Обґрунтовано, що те, що відбувається під час машинного навчання штучного інтелекту, являє собою не що інше, як «читання»: особливу форму користування твором, право автора на яку не поширюється. Встановлено, що користування твором з метою машинного навчання підпадає під дію обмеження щодо глибинного аналізу тексту та даних, регламентоване статтею 4 Директиви 2019/790/ЄС. Доведено, що культурна творчість немислима без використання попередніх досягнень інших авторів. А тому, оскільки вихідний результат штучного інтелекту не є правооб'єктом, в контексті машинного навчання штучного інтелекту тут немає жодних дій, що є значущими з погляду авторського права.

Ключові слова: *штучний інтелект, авторське право, машинне навчання, вихідний результат ШІ, технологія.*

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Окрім аспектів і проблемні питання, пов'язані із штучним інтелектом, охоплюються науковими інтересами вчених різних країн, таких як О. Сімсон, О. Баранов, К. Зеров, Ю. Жорнокуй, К. Дюрантай, А. Левендовські, В. Кретцг, Т. Дорніс, М. Бойрскенс та ін. Так чи інакше в наукових дослідженнях останніх часів порушувались питання, пов'язані з машинним навчанням. Однак у всьому різноманітті наукових пошуків відсутня усталеність підходів в оцінюванні цього явища.

Постановка проблеми

Системи штучного інтелекту (далі – ШІ) щодня значно впливають на суспільство в цілому та повсякденне життя людини зокрема. Водночас, попри очевидні переваги цього зручного допоміжного інструменту, він, як виявилось, може створювати ризики та завдавати шкоди суспільним інтересам і основним правам, які захищені законом. Така шкода може бути матеріальною чи нематеріальною, включаючи фізичну, психологічну, соціальну чи економічну шкоду.

Як відомо, ключовою характеристикою систем ШІ є їх здатність робити висновки. Ця здатність робити висновок стосується процесу отримання вихідних даних, таких як прогнози, вміст, рекомендації чи рішення, які можуть впливати на фізичне та віртуальне середовище, а також здатності систем штучного інтелекту отримувати моделі чи алгоритми, або те й інше, із вхідних даних, або дані. Техніки, які дають змогу зробити висновок під час побудови системи ШІ, включають підходи до машинного навчання, які навчаються на основі даних, як досягти певних цілей, і підходи, засновані на логіці та знаннях, які роблять висновок із закодованих знань або символічного представлення завдання, яке потрібно вирішити. Здатність системи ШІ робити висновки виходить за рамки базового опрацювання даних, надаючи можливість навчатися, міркувати або моделювати. Термін «машинний» стосується того факту, що системи ШІ працюють на машинах.

Для того, щоб система ШІ у вихідному результаті (*output content*) видавала максимально релевантний результат, його необхідно навчати за допомогою сучасних високоякісних творчих та інтелектуальних здобутків – те, що називається «*input content*», переважна частина якого охороняється авторським правом. Чим слабше навчальний матеріал, тим більшої кількості помилок буде припускатися система ШІ. Ось чому суспільство має бути зацікавлене в тому, щоб ШІ навчався на сучасних високоякісних навчальних матеріалах.

Однак через те, що більшість систем ШІ навчається із застосуванням охоронюваних авторським правом здобутків без отримання на це згоди правовласників, автори та інші суб'єкти авторського права схильні вважати, що навчання ШІ за допомогою належних їм творів становить порушення виключного права на відтворення, отже, використання є значущим з погляду авторського права. Станом на сьогодні немає усталеної правової позиції щодо того, чи є навчання систем ШІ з використанням охоронюваних творів таким, що не порушує авторських прав. Отже, з цього питання існує правова невизначеність.

Метою цієї статті є демонстрація правової невизначеності в оцінюванні такого технічного процесу, як машинне навчання ШІ, через очевидний конфлікт з авторським правом у зв'язку із необхідністю застосування в процесі навчання охоронюваних творів. **Завдання**, яке ставиться при цьому, полягає в тому, щоб відповісти на питання: чи є застосування охоронюваних творів використанням, що є значущим з погляду авторського права.

Викладення основного матеріалу

Коли мова заходить на тему права і технологій, мабуть, перше, що спадає на думку, є «ШІ» – термін, щодня дедалі частіше використовується в літературі, науці та мистецтві. Здається, навіть, що цей термін відомий багатьом, хоча при цьому складається стійке враження, що суспільство тут явно ще не перебуває на піку свого ажіотажу.

За своєю семантикою термін «ШІ» настільки ж туманний, наскільки і суперечливий. Це явище за своєю суттю насправді є й «штучним», й «інтелектуальним» одночасно. У сфері авторського права ШІ звичайно належить до інтелекту, який «імітується» комп'ютерами, в якому «розумна» поведінка людини моделюється за допомогою (як правило, простих) алгоритмів.

А втім, що взагалі являє собою інтелект у живих істот? За вікіпедією, це здатність розуміти зв'язки між ідеями, встановлювати зв'язки та вирішувати проблеми, використовуючи доступну інформацію. Це передбачає здатність не лише здобувати знання, а й ефективно застосовувати їх у різноманітних контекстах. Інтелект не обмежується лише академічною чи аналітичною діяльністю, а й поширюється на емоційне розуміння, соціальні взаємодії, «здоровий глузд» та практичні навички вирішення проблем.

Комп'ютери, дійсно, блискучі в тому, щоб швидко обробляти великі обсяги даних. І хоча «відсутність чіткого визначення ШІ не заважає оцінювати інтелектуальність на інтуїтивному рівні», ШІ у певному сенсі можна порівняти з губкою, яка вбирає величезну кількість інформації, але не завжди розуміє її сенс. Його основна сила полягає у здатності аналізувати величезні масиви даних і знаходити в них закономірності. Саме це пояснює, чому розвиток машинного навчання останнім десятиріччям сприяв значним досягненням у сфері прогнозування тексту, автоматичного перекладу, розпізнавання зображень, голосу та інших напрямках, де опрацювання великих обсягів інформації дає змогу ефективно розв'язувати складні завдання. Проте станом на сьогодні немає остаточної відповіді на питання, чи має значення машинне навчання з погляду авторського права.

Машинне навчання – це здатність машин отримувати знання з даних. Проте навіть «глибинне навчання» («*Deep Learning*») не може вишколити ШІ на засвоєння мистецтва створення оригінальних внутрішніх логічних взаємозв'язків, а лише взмозі будувати гіпотези, спираючись на велику кількість ілюстративного матеріалу. Тому навряд чи ШІ можна вважати інтелектом у людському розумінні. Адже машини не є по-справжньому автономними у своєму «мисленні» та «ухваленні рішень».

Подібно до того, як губка поглинає воду без розрізнення її якості, ШІ аналізує дані, знаходить закономірності та використовує їх для надання вихідного результату (*output content*), хоча самостійно не розуміє значення інформації так, як людина. Цим, власне, й пояснюється, чому нейромережі можуть генерувати логічно правильні тексти чи передбачати результати, але при цьому іноді роблять помилки через відсутність справжнього усвідомлення контексту.

Думається, зрештою, Йоханес Масінг (Johannes Masing) має рацію: термін «штучний інтелект» не повинен ставати надто самостійним, оскільки це просто форма особливо розвиненої обробки даних і програмування¹.

У будь-якому випадку описане фізичне явище з огляду на свою здатність породжувати юридично значущі наслідки, причому в різних сферах права, зокрема цивільному, кримінальному, інтелектуальному, трудовому та міжнародному праві, потребує свого нормативно-правового регулювання².

Звертаючись до законодавства ЄС, що, зважаючи на панівні в Україні євроінтеграційні процеси, є для нас більш затребуваним, логічним було б припустити, що питання, пов'язані зі ШІ, врегульовані Директивою 2019/790/ЄС «Про авторське право і суміжні права на Єдиному цифровому ринку та про внесення змін до директив 96/9/ЄС та 2001/29/ЄС» від 17 квітня 2019 р. (Директива 2019/790 або DSM-Директива)³. Однак у DSM-Директиві, якою врегульовано так звані TDM-бар'єри⁴ на рівні ЄС, поняття «ШІ» не згадується. Проте це не має викликати

¹ Masing J. Balance wahren. Zeitschrift für Rechtspolitik (ZRP). 2020. S. 194.

² Наприклад, постають такі запитання: хто є автором твору, створеного за допомогою ШІ? Хто відповідатиме за шкоду, отриману людиною внаслідок неправильного діагнозу, поставленого ШІ? Хто відповідатиме за кримінальне правопорушення, скоєне ШІ, наприклад, за Deepfake-маніпуляції, які спричиняють наклеп або шахрайство? Чи має бути взагалі законодавчо встановлене зобов'язання повідомляти третіх осіб про використання ШІ? І так далі.

³ Директива 2019/790/ЄС «Про авторське право і суміжні права на Єдиному цифровому ринку та про внесення змін до директив 96/9/ЄС та 2001/29/ЄС» від 17 квітня 2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_022-19#Text (дата звернення: 20.01.2025).

⁴ Йдеться про обмеження щодо інтелектуального аналізу текстів і даних (TDM – Text and Data Mining), які стосуються відтворення, пов'язаного з навчанням. Частина 2 ст. 2 DSM-Директиви визначає TDM як метод автоматизованого аналізу тексту та даних у цифровій формі з метою вилучення інформації, включаючи (але не обмежуючись) закономірності, тенденції та кореляції. Стаття 3 DSM-Директиви передбачає обмеження на використання TDM для наукових досліджень, а ст. 4 DSM-Директиви – для комерційного використання.

Варто зазначити, що деякі автори припускають, що навчання генеративного ШІ підпадає під бар'єри TDM (див. тут, наприклад: Theodoros Chiou. Copyright lessons on Machine Learning: what impact on algorithmic art? 2019. 10 JIPITEC, pp. 398–411, p. 409, marginal 22; Griffiths J., Synodinou Tatiana, Xalabarder Raquel. Comment of the European Copyright Society Addressing Selected Aspects of the Implementation of Articles 3 to 7 of Directive (EU) 2019/790 on Copyright in the Digital Single Market. (2023) 72 GRUR Int. 22, p. 25; Senftleben Martin. Generative AI and Author Remuneration, (2023) 54 IIC 1535, p. 1542 at fn. 33; Vesala Juha. Developing Artificial Intelligence-Based Content Creation: Are EU Copyright and Antitrust Law Fit for Purpose?, (2023) 54 IIC 351, p. 355; Hamann Hanjo. Artificial Intelligence and the Law of Machine-Readability: A Review of Human-to-Machine Communication Protocols and their (In) Compatibility with Article 4(3) of the Copyright DSM Directive, 15 (2024) JIPITEC 102 para 1, p. 105). З іншого боку, слід зауважити, що в силу тодішньої неактуальності цього питання здатність генеративного

подив, оскільки генеративний ШІ став відомий широкому загалу лише у 2022 р., спочатку через генератори зображень, а потім – у листопаді 2022 р. – через ChatGPT.

21 квітня 2021 р. Комісією ЄС було надано свій проєкт європейського закону про ШІ⁵, де офіційно було вперше сформульовано, що поняття «система ШІ» розуміється як:

- 1) програмне забезпечення;
- 2) те, що має на меті низку *цілей*, поставлених людьми;
- 3) те, що може давати результати, такі як контент, прогнози, рекомендації чи рішення, які впливають на середовище, з яким вони взаємодіють;
- 4) те, що розроблено із використанням однієї чи кількох із наведених нижче *технік і концепцій*⁶:

– *концепції машинного навчання*, з контрольованим, неконтрольованим і підкріплювальним навчанням з використанням широкого спектру методів, включаючи глибоке навчання;

– *логіка та концепції, засновані на знаннях*, включаючи подання знань, індуктивне (логічне) програмування, бази знань, машини логічного висновку та дедукції, (символічні) міркування та експертні системи;

– *статистичні підходи, байєсівське оцінювання, методи пошуку та оптимізації*.

Пізніше з ухваленням Регламенту (ЄС) 2024/1689 від 13 червня 2024 р. це розуміння, що встановлює гармонізовані правила щодо ШІ та вносить зміни до Регламентів (ЄС) № 300/2008, (ЄС) № 167/2013, (ЄС) № 168 /2013, (ЄС) 2018/858, (ЄС) 2018/1139 і (ЄС) 2019/2144 і Директиви 2014/90/ЄС, (ЄС) 2016/797 і (ЄС) 2020/1828 (далі – Регламент (ЄС) 2024/1689)⁷, який складається з 180 пунктів преамбули до нього та 113 статей, трансформувалося в таке:

«Система штучного інтелекту» означає машинну систему, яка розроблена для роботи з різними рівнями автономності та може виявляти адаптивність після розгортання, і яка, для явних або неявних цілей, робить висновки на основі вхідних

штучного інтелекту зберігати, відтворювати та перетворювати захищені авторським правом твори будь-якого роду все ж ще була за межами уяви законодавця того часу. А тому є точка зору, що бар'єри TDM не можна сприймати як приписи для генеративного ШІ.

⁵ Пропозиція щодо регламенту Європейського парламенту та Ради, що встановлює гармонізовані правила щодо штучного інтелекту (Закон ЄС про штучний інтелект) із внесенням змін до деяких правових актів Союзу (див.: URL:https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:e0649735-a372-11eb-9585-01aa75ed71a1.0019.02/DOC_1&format=PDF (дата звернення: 28.01.2025)).

⁶ Додаток 1 до проєкту Закону ЄС про штучний інтелект під назвою «Техніки і концепції ШІ». URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:e0649735-a372-11eb-9585-01aa75ed71a1.0019.02/DOC_2&format=PDF (дата звернення: 28.01.2025).

⁷ URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32024R1689> (дата звернення: 21.01.2025). Регламент (ЄС) 2024/1689 набуває чинності в усіх 27 країнах-членах ЄС з 1 серпня 2024 р., а виконання більшості його положень почнеться з 2 серпня 2026 р.

даних, які вона отримує, як генерувати результати, такі як прогнози, вміст, рекомендації або рішення, які можуть впливати на фізичне або віртуальне середовище (ст. 3(1) Регламенту (ЄС) 2024/1689)⁸.

Взагалі Регламент (ЄС) 2024/1689, який ще називають Законом про ШІ, є вельми цікавим і дійсно важливим документом, адже він фактично став першою всеосяжною горизонтальною правовою основою для регулювання систем ШІ в ЄС. З огляду на те, що цей законодавчий акт є результатом довготривалих переговорів, спрямованих на створення узгодженої правової бази «для розробки, розміщення на ринку, введення в експлуатацію та використання систем штучного інтелекту»⁹ в ЄС, а також оскільки цей документ є відносно новим, дамо йому тут невеличкий огляд.

Насамперед слід зазначити, що Регламент використовує ризико-орієнтований підхід до регулювання всього життєвого циклу різних типів систем ШІ. За недотримання його приписів може бути накладено фінансовий штраф у розмірі до 35 мільйонів євро або (максимально) 7 відсотків світового річного обороту, залежно від того, яка сума більша.

Наведене вище визначення поняття «система ШІ», по суті, має на меті відрізнити ШІ від більш простих програмних систем. Регламентом встановлюються зобов'язання для постачальників, дилерів¹⁰, імпортерів, дистриб'юторів і виробників систем ШІ з прив'язкою до ринку ЄС. Наприклад, Закон ЄС про ШІ застосовується до: (i) постачальників, які розміщують на ринку ЄС або вводять в експлуатацію системи ШІ або розміщують на ринку ЄС моделі ШІ загального призначення¹¹; (ii) розробники систем ШІ, які мають місцезнаходження/знаходяться в ЄС; і (iii) постачальників і розробників систем ШІ в третіх країнах, якщо результати, створені системою ШІ, використовуються в ЄС (ст. 2(1) Регламенту (ЄС) 2024/1689). Закон ЄС про ШІ також перераховує певні винятки щодо його матеріальної сфери застосування (наприклад, Регламент не застосовується до систем ШІ з відкритим кодом, якщо вони не заборонені або класифікуються як системи ШІ високого ризику або системи ШІ, що використовуються виключно з метою наукових досліджень та розробок) (пп. 3, 4, 6, 8, 10 та 12 ст. 2 Регламенту (ЄС) 2024/1689).

Закон ЄС про ШІ забороняє певні практики ШІ в ЄС, які він вважає шкідливими, образливими та такими, що суперечать цінностям ЄС. Заборонені методи

⁸ Таке визначення повністю узгоджується із визначенням цього терміна, наданим Організацією економічного співробітництва та розвитку (англ. The Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)) у своїх рекомендаціях: OECD, Recommendation of the Council on Artificial Intelligence, OECD/LEGAL/0449, доступних за посиланням: URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0449> (дата звернення: 21.01.2025).

⁹ Див. п. 1 Преамбули до Регламенту (ЄС) 2024/1689.

¹⁰ deploy, з англ. розгортати.

¹¹ Так звані «моделі GPAI», щодо яких Регламент містить окрему главу для їх класифікації та регулювання.

ШІ включають застосування підсвідомих методів ШІ за межами свідомості людини або цілеспрямованих маніпулятивних чи оманливих методів з метою чи наслідком суттєвого спотворення людської поведінки. Однак він передбачає кілька винятків із цього правила для цілей правоохоронних органів, пов'язаних із використанням віддаленої біометричної ідентифікації «в реальному часі» в загальнодоступних місцях (ст. 5(2) Регламенту (ЄС) 2024/1689).

Із метою запровадження пропорційного та ефективного набору правил для систем ШІ Закон ЄС про ШІ встановлює підхід до регулювання, що ґрунтується на оцінці ризиків і класифікує системи ШІ на основі інтенсивності та масштабу ризиків, які може створити кожна система ШІ. «Системи ШІ високого ризику», тобто системи, що становлять «високий» ризик, належать до двох категорій: (i) системи ШІ, що використовуються як компонент безпеки продукту (або іншим чином підпадають під дію законодавства ЄС про гармонізацію здоров'я та безпеки); та (ii) системи ШІ, розгорнуті у восьми конкретних сферах, включаючи (серед іншого) освіту, працевлаштування, доступ до основних державних і приватних послуг, правоохоронну діяльність, міграцію та відправлення правосуддя (ст. 6(1) – (2) і Додаток III «Системи штучного інтелекту високого ризику, про які йдеться в статті 6(2)» Регламенту (ЄС) 2024/1689).

Регламентом регулюються питання стосовно так званих «відвертих фейків» (*deepfake*), які визначаються як «згенеровані штучним інтелектом або оброблені зображення, аудіо- чи відеоконтент, який нагадує існуючих осіб, об'єкти, місця, сутності чи події та може здаватися людині автентичним або правдивим» (ст. 3(60) Регламенту (ЄС) 2024/1689). Відповідно до Закону ЄС про ШІ дипфейки, які використовують системи штучного інтелекту для створення дипфейків, зобов'язані чітко повідомити, що вміст було штучно створено або оброблено шляхом позначення результату ШІ як такого та розкриття його штучного походження (якщо використання не дозволено законом для виявлення, попередження, розслідування та переслідування кримінального правопорушення). Якщо вміст є частиною явно художнього твору, зобов'язання щодо прозорості обмежуються розкриттям існування такого створеного або обробленого вмісту так, щоб не перешкоджати показу чи насолоді від твору (ст. 50(4) Регламенту (ЄС) 2024/1689).

Беремо на себе сміливість стверджувати, що у зв'язку з величезною соціальною напруженістю, яка є добре помітною в публічній площині, найбільше проблем при використанні ШІ виникає з авторським правом. Серед питань, які здебільшого хвилюють суспільство, ключовими звичайно є питання про те, хто несе відповідальність, якщо використовуються результати ШІ, схожі на інші твори? Або ж: чи захищений результат, отриманий за допомогою ШІ, авторським правом? Або ж: чи допустимо навчання ШІ за допомогою творів без згоди їх авторів?

Очевидно, що найбільш болючим є питання, пов'язане із навчанням ШІ.

Як відомо, ШІ потребує повноцінного тренування. Передусім для цього потрібна велика база даних. Якість тренування ШІ залежить від якості матеріалу, на яко-

му він навчається. Тільки в разі, якщо вхідні дані містили достатню кількість текстів, зображень і музичних творів відповідної якості, можна в подальшому розраховувати на отримання якісного контенту у вигляді текстів, зображень, музичних творів і т. ін. Недарма в IT-середовищі та світі комп'ютерних наук існує незаперечний принцип: «garbage in, garbage out»^{12,13}.

Цілком природно, що тексти та зображення, які здебільшого використовуються для навчання, зазвичай охороняються авторським правом. Наприклад, мовна модель штучного інтелекту LLaMA (Large Language Model Meta AI) від Meta AI навчалася, серед іншого, зі змістом книг із проєкту Гутенберга¹⁴. Мабуть, тому більшість розробників не розкривають, які саме навчальні дані були використані. А деякі набори навчальних даних, такі як BookCorpus, не мають задокументованого переліку творів, які вони містять¹⁵.

Вимоги до охороноздатності результату інтелектуальної творчої діяльності людини в цілому не можна назвати суворими, тим більше враховуючи те, що охорона авторським правом по суті надається на фідучіарній основі за заявою творця. Тобто потрібно зовсім небагато, щоб людська творчість стала об'єктом охорони авторським правом. Отже, можна припустити, що більшість контенту, який ШІ використовує для навчання, перебуває під охороною авторським правом¹⁶. Більше того, використання контенту, захищеного авторським правом, є необхідним, тому що в протилежному випадку це неминуче погіршить вихідні результати ШІ. Якби ШІ навчався виключно на творах, що знаходяться у суспільному надбанні, то його формулювання могли б здаватися такими, ніби вони походять із XIX – початку XX ст.¹⁷ ШІ використовував би застарілі стандарти та, ймовірно, мав би ще більшу необ'єктивність у своїх відповідях, ніж це іноді відбувається зараз. Загалом, ШІ буде більш схильним до помилок, якщо матиме навчальні матеріали гіршої якості. Тому існує суспільний інтерес, щоб навчати ШІ на сучасному та якісному матеріалі. Адже

¹² У перекладі з англ. «сміття на вході – сміття на виході».

¹³ Katharina de la Durantaye. Garbage In, Garbage Out. Regulating Generative AI Through Copyright Law. ZUM 10/2023, pp. 645–660, p. 647. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4572952 (last accessed: 27.01.2025).

¹⁴ Hugo Touvron, Thibaut Lavril, Gautier Izacard, Xavier Martinet, Marie-Anne Lachaux, Timothee Lacroix, Baptiste Rozière, Naman Goyal, Eric Hambro, Faisal Azhar, Aurelien Rodriguez, Armand Joulin, Edouard Grave, Guillaume Lample. LLaMA: Open and Efficient Foundation Language Models, 2023. pp. 1–27. URL: <https://arxiv.org/pdf/2302.13971> (last accessed: 23.01.2025)

¹⁵ Bandy Jack, Vincent Nicholas. Addressing «Documentation Debt» in Machine Learning Research: A Retrospective Datasheet for BookCorpus, 2021. [arXiv:2105.05241]. URL: <https://arxiv.org/abs/2105.05241> (last accessed: 30.01.2025)

¹⁶ Hofmann Franz. Zehn Thesen zu Künstlicher Intelligenz (KI) und Urheberrecht. Zeitschrift für Wettbewerb in Recht und Praxis, 2024. Heft 1, S. 11–18, Rn. (Punkt) 10

¹⁷ Kraetzig Viktoria. KI-Kunst als schöpferische Zerstörung, Neue Juristische Wochenschrift (NJW) – 2024, S. 697–702, Rn. (Punkt) 8

навіть якщо до розвитку ШІ ставитися критично, зупинити його вже неможливо – принаймні не засобами авторського права.

Сучасні мовні моделі ШІ звичайно використовують так звану трансформерну архітектуру, де «перетворення нейронних послідовностей відбувається за структурою кодера-декодера»¹⁸: кодер відображає вхідну послідовність символічних зображень $(x_1, \dots, x_n)$ у послідовність неперервних зображень $z = (z_1, \dots, z_n)$; далі за заданим z декодер генерує вихідну послідовність $(y_1, \dots, y_m)$ символів по одному елементу за раз. На кожному кроці модель є авторегресійною¹⁹, використовуючи попередньо згенеровані символи як додаткові вхідні дані для генерації наступних. Для таких трансформерних моделей уже неодноразово було доведено, що вони постійно зберігають тренувальні дані²⁰. Дослідники з Університету Берклі (Berkeley University) змогли довести, що GPT-4 знає дослівно велику кількість романів і може доповнювати імена в текстових уривках²¹. В опублікованому списку книг, які GPT-4 знає особливо добре, міститься багато творів, захищених авторським правом, зокрема твори Дж. К. Роулінг та Дж. Р. Р. Толкіна²².

На тлі вимушеного, але несанкціонованого використання охоронюваних об'єктів авторського права не дивно, що розробники великих моделей ШІ, які нині мають значні фінансові ресурси, що є для правовласників вирішальним, стикаються з численними судовими процесами щодо порушення авторських прав. Визначальною на міжнародному рівні є справа, подана The New York Times проти OpenAI та Microsoft у федеральний суд Нью-Йорка²³. Ще в листопаді це судове відомство відхилило позов Raw Story Media, Inc. та Alternet Media, Inc. проти OpenAI²⁴. Однак ухвалене рішення стосувалося передусім процесуального питання щодо допустимості розгляду справи. Відповідно до американського законодавства позивач повинен не лише довести порушення федерального права, а й обґрунтувати конкретну індивідуальну шкоду, завдану таким порушенням. У випадку із Raw Story Media

¹⁸ Vaswani Ashish, Shazeer Noam and other. Attention Is All You Need. arXiv:1706.03762v7 [cs.CL] 2 Aug 2023. pp.1–15. URL: <https://arxiv.org/pdf/1706.03762> (last accessed: 29.01.2025).

¹⁹ Graves Alex. Generating sequences with recurrent neural networks. arXiv preprint arXiv:1308.0850, 2013. URL: <https://arxiv.org/abs/1308.0850> (last accessed: 29.01.2025).

²⁰ Matthew Jagielski, Om Thakkar, Florian Tramer, Daphne Ippolito, Katherine Lee, Nicholas Carlini, Eric Wallace, Shuang Song, Abhradeep Thakurta, Nicolas Papernot, Chiyuan Zhang. Measuring Forgetting of Memorized Training Examples. arXiv:2207.00099v2 [cs.LG] 9 May 2023. URL: <https://arxiv.org/pdf/2207.00099> (last accessed: 30.01.2025).

²¹ Kent K. Chang, Mackenzie Cramer, Sandeep Soni, David Bamman. Speak, Memory: An Archaeology of Books Known to ChatGPT/GPT-4. arXiv:2305.00118v2 [cs.CL] 20 Oct 2023. URL: <https://arxiv.org/pdf/2305.00118> (last accessed: 30.01.2025).

²² Список доступний тут: URL: <https://github.com/bamman-group/gpt4-books> (last accessed: 30.01.2025).

²³ The New York Times Co. v. Microsoft Corp., et al., No. 23-CV-11195 (S. D. N. Y.). URL: <https://casetext.com/case/the-ny-times-co-v-microsoft-corp-3> (дата звернення: 05.01.2025).

²⁴ Raw Story Media, Inc. v. Openai Inc., Civil Action 1:24-cv-01514-CM (S. D. N. Y. Sep. 25, 2024). URL: <https://casetext.com/case/raw-story-media-inc-v-openai-inc-3> (last accessed: 05.01.2025).

не йшлося про безпосереднє копіювання контенту, а лише про видалення інформації про права (зокрема, імені автора, назви твору та застережень щодо прав). Суддя аргументував своє рішення тим, що при величезному обсязі обробленої інформації видалення таких даних у процесі генерації відповідей великими мовними моделями завдає настільки незначної індивідуальної шкоди конкретному право-власнику, що вимога компенсації у грошовій формі є необґрунтованою. Крім того, ймовірність, що конкретний уривок твору буде відтворено у відповідях на запити користувачів (особливо у великій кількості випадків), вважається вкрай низькою.

У Німеччині значну увагу привернув судовий спір між LAION e. V. та фотографом Робертом Кнешке (Robert Kneschke) про порушення авторських прав шляхом аналізу фотографій при створенні набору даних для навчання ШІ, який розглядав Земельний суд Гамбурга (LG Hamburg)²⁵. Суд першої інстанції підтвердив широке тлумачення положень Закону про авторське право щодо текстового та дата-майнінгу (Text- and Datamining). Крім того, в листопаді 2024 р. організація колективного управління правами GEMA подала позов до Земельного суду Мюнхена I (LG Munchen I) проти OpenAI, L. L. C. та OpenAI Ireland Ltd., звинувативши компанії в нелегальному використанні текстів пісень у чат-боті.²⁶ Стосовно цього кейсу є цікавим одне з пояснень GEMA щодо підстави позову: «Численні відомі німецькі музиканти, зокрема Крістіна Бах (Атемлос), Рольф Цуковські, Райнхард Мей, Інґа Хампе, Томмі Екарт, Ульф Зоммер і Пітер Плейт, а також їхні музичні видавці підтримують позов GEMA. Доведено, що чат-бот використав тексти їх пісень. Компенсації за це вони не отримали»²⁷.

Реагуючи на судові тяганини та ризики, із цим пов'язані, OpenAI уклала кілька ліцензійних угод з постачальниками контенту, зокрема з Axel Springer²⁸, Wall Street Journal²⁹, Financial Times³⁰, Associated Press³¹ та Bertelsmann³². Як правило, відповідні угоди також передбачають право контент-провайдерів використовувати техно-

²⁵ Rechtsprechung LG Hamburg, 27.09.2024–310 O 227/23.

URL: <https://betriebs-berater.ruw.de/wirtschaftsrecht/urteile/Zur-Urheberrechtsverletzung-durch-Analyse-von-Lichtbildern-beim-Aufbau-eines-KI-Trainingsdatensatzes-46743> (last accessed: 02.01.2025)

²⁶ URL: <https://www.gema.de/de/w/gema-erhebt-klage-gegen-openai> (last accessed: 21.01.2025)

²⁷ Ibid. «Zahlreiche namhafte deutsche Musikschaefende, darunter Kristina Bach (Atemlos), Rolf Zuckowski, Reinhard Mey, Inga Humpe, Tommi Eckart, Ulf Sommer und Peter Plate sowie deren Musikverlage unterstützen die Klage der GEMA. Ihre Songtexte wurden nachweislich durch den Chatbot verwertet. Eine Vergütung haben sie dafür nicht erhalten».

²⁸ URL: <https://openai.com/index/axel-springer-partnership> (last accessed: 24.01.2025).

²⁹ URL: <https://openai.com/index/news-corp-and-openai-sign-landmark-multi-year-global-partnership> (last accessed: 24.01.2025).

³⁰ URL: <https://openai.com/index/content-partnership-with-financial-times>(last accessed: 24.01.2025).

³¹ URL: www.axios.com/2023/07/13/ap-openai-news-sharing-tech-deal (last accessed: 24.01.2025).

³² URL: <https://www.bertelsmann.com/news-and-media/news/bertelsmann-and-openai-agree-on-strategic-collaboration.jsp?atn=2862170&abp=2862170,2862222> (last accessed: 24.01.2025).

логії ШІ. Однак лише фінансово сильні комерційні провайдери можуть дозволити собі такі підстраховні угоди. А це неминуче призведе до певної монополізації ресурсу, залишаючи інших дрібних або некомерційних контент-провайдерів, включаючи, до речі, й наукову спільноту, в аутсайдерах.

Очевидно, що без маркування технічно неможливо ідентифікувати вміст, який не захищений законом, чи тому, що він не є результатом власної інтелектуальної творчої праці, чи тому, що не відповідає критеріям оригінальності, чи тому, що строк їх охорони закінчився. Не можна оминати увагою й те, що ті твори, які стали суспільним надбанням, а це, як правило, твори віком не менше, аніж сто років, перед їх використанням для навчання ШІ необхідно оцифрувати вручну. А такою често ушановано лише невелику кількість людських творчих здобутків.

Тому основним питанням, на якому слід зосередитися, є те, чи вчиняються під час навчання дії, що мають значення з погляду авторського права і чи можуть вони бути виправдані, тобто включені до випадків вільного використання (без виплати винагороди). Відповідям на ці питання було присвячено експертний висновок Тіма Дорніса та Себастьяна Штобера (Tim W. Dornis, Sebastian Stober)³³, підготовлений ними за дорученням Ініціативи «Авторське право» (Authors' Rights Initiative). Цей висновок являє собою міждисциплінарний аналіз, де дослідження технологічної бази (с. 23–66) було написано Себастьяном Штобером, а Тім Дорніс відповідав за частини дослідження, присвячені правовим питанням (с. 67–192).

Висновок Дорніса/Штобера сколихнув не тільки професійний світ, а й широку громадськість: згідно з ним, створення моделей ШІ, а отже, і тим більше пропозиція систем ШІ на їх основі та їх використання, є незаконним, якщо використовується контент, захищений авторським правом. Це означає, що при навчанні ШІ, який генерує текст, музику та зображення, існує не лише загроза позову про відшкодування збитків, а й, можливо, навіть кримінальної відповідальності, принаймні на території окремих країн ЄС (наприклад, Німеччини).

Професійна громадськість відреагувала на цей експертний висновок низкою критичних публікацій, в одній з яких проф. Міхаель Бойрскенс (Prof. Dr. Michael Beurskens) із певною часткою іронії поставив запитання: чи не варто в такому випадку розробникам ШІ емігрувати до США чи Китайської Народної Республіки?³⁴ А наприкінці проф. Бойрскенс на прикладі Німеччини робить головний висновок: якщо матиме місце повна заборона на використання всіх моделей ШІ, навчених за допомогою охоронюваних творів, це значно відкине німецьку економіку в купі з освітою та наукою³⁵.

³³ Tim W. Dornis, Sebastian Stober. Urheberrecht und Training generativer KI-Modelle: Technologische und juristische Grundlagen. Series: Recht und Digitalisierung | Digitization and the Law – NOMOS Verlag : Band 19, 1. Auflage 2024. 217 S. URL: https://www.nomos-elibrary.de/10.5771/9783748949558.pdf?download_full_pdf=1 (last accessed: 14.01.2025).

³⁴ Michael Beurskens Training generativer KI nur auf Lizenzgrundlage? Eine Analyse des rechtlichen Gutachtens von Dornis/Stober. Zeitschrift für Recht Digital (RDİ). 2025 – Heft 1, S.1–7.

³⁵ Ibid., S.7.

З іншого боку, обурення авторів та правовласників охоронюваного контенту є в цілому зрозумілими. Прямуючи за логікою, яка притаманна економіці права, власники авторських прав стверджують, що за рахунок охоронюваних творів та чи інша модель ШІ отримує додану вартість, до якої зацікавлені особи за підсумком не мають жодного стосунку. А враховуючи те, що ШІ принаймні частково здатен замінити творчу роботу людини, оригінальні твори, як і самі творці, будуть нікому не потрібні. І якщо це так, якщо автори мають залишитися без роботи завдяки власним творам, вони мають бути принаймні фінансово залучені до такого типу використання³⁶, адже такий спосіб використання твору – «годування» ШІ з метою машинного навчання – має всі ознаки незалежного економічного значення, що виходить за межі вільного використання.

Проте мусимо не погодитися з наведеними вище тезами з таких міркувань.

На нашу думку, те, що відбувається під час машинного навчання ШІ, становить не що інше, як «читання». За своєю суттю читання – це особлива форма *користування* твором, право автора на яку не поширюється. Автор також не може забронити особі споживати твір^{37,38}. І таке споживання не має диференціюватися залежно від того, в якому просторі воно відбувається: аналоговому чи цифровому. Тобто цей принцип має однаково працювати і там, і там³⁹. А за словами Катаріни де ла Дюрантай (Katharina de la Durantaye), при такому споживанні комерційно використовується лише інформація, що міститься в творі, але не особистий інтелектуальний творчий здобуток⁴⁰.

Далі, з точки зору європейського авторського права збереження контенту, який є «їжею» для ШІ, в перетвореному стані є відтворенням у значенні ст. 2 Директиви 2001/29/ЄС «Про гармонізацію окремих аспектів авторського права і суміжних прав в інформаційному суспільстві» від 22 травня 2001 р.⁴¹ Однак у цьому випадку цілком може бути задіяне обмеження щодо глибинного аналізу тексту та даних – бар'єр TDM, встановлений ст. 4 DSM-Директиви.

³⁶ Max Dregelies. KI-Training unter dem AI Act. GRUR 2024, S.1487

³⁷ Franz Hofmann. Grundsatz der Technikneutralität im Urheberrecht? Zugleich Gedanken zu einem more technological approach. Jahrgang 8 (2016) / Heft 4, S.492.
URL: https://viewer.content-select.com/pdf/viewer?id=1&id_type=doi&identifiers=10.1628%2f186723716X14846459813187&signature=eab02b31cf0e661ff38baf3fb6d2ccc63d2efb7e&session=00000000-0000-0000-0000-000000000000 (last accessed: 20.01.2025).

³⁸ Зрозуміло, що від початку особа, яка навчає ШІ, повинна мати законний доступ до твору.

³⁹ Хоча той же Франц Хофманн передбачає, що із диджиталізацією настане «кінець свободи в насолоді від твору» («Ende der Freiheit des Werkgenusses»). Ibid., S.498

⁴⁰ Katharina de la Durantaye. Nutzung urheberrechtlich geschützter Inhalte zum Training generativer künstlicher Intelligenz – ein Lagebericht. Zeitschrift für das gesamte Medienrecht (AfP), 1/2024, S. 9–22, Rn. (Punkt) 22.

⁴¹ URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_005-01#Text (last accessed: 07.01.2025).

Ну й нарешті, якщо порівняти ШІ з електронними особами – нагадаємо, що проєкт такої концепції був свого часу наданий Комітетом Європейського парламенту з правових питань⁴², згідно з яким роботів можна класифікувати як «електронних осіб» і навіть наділити їх правами та обов'язками, – то машинне навчання ШІ можна подати як освітній процес, аналогічний освітньому процесу людини. Тоді з певною часткою умовності і процес підготовки ШІ на запит можна порівняти з творчим процесом людини, з тією лише – суттєвою – відмінністю, що результат ШІ не є правооб'єктом⁴³. Якщо це так, то до оцінки машинного навчання слід підходити як до навчання людського, так само як і до «народжуваних» результатів.

Дозволимо собі зауважити, що класичне християнське вчення про творіння *ex nihilo* у нашому житті не працює. Жодне творіння не виникає з нічого. Причиною цього є те, що культурна творчість немислима без використання попередніх досягнень інших авторів. Натхнення митця має джерело, чи то в природі, чи то у світі мрій митця, чи то в античній статуй, чи то у світі байок давно забутих часів. Робота з чужими творами і черпання з них натхнення є частиною суті інтелектуальної та творчої діяльності й може бути продемонстрована на незліченних прикладах. Художня і духовна творчість людини завжди базувалася на тому, що її оточувало. Людина завжди спирається на знання своїх предків, але вона не обмежується джерелами минулого, а використовує також джерела сьогодення і майбутнього. Багато творів літератури та образотворчого мистецтва створюються завдяки

⁴² Доповідь з рекомендаціями до Комісії з норм цивільного права у галузі робототехніки 27.01.2017–2015/2103(INL). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2017-0005_DE.html?redirect (дата звернення: 15.01.2025).

Ю. Жорноку у своєму дослідженні в цілому обстоє позицію наділення ШІ правосуб'єктністю, хоча й вважає схожу новелу такою, що поки що є недоцільною через складність та проблематичність цього питання для вирішення (див.: Жорноку Ю. Порівняльний аналіз правосуб'єктності юридичної особи та штучного інтелекту. *Цивілістична платформа*. 2024. № 3. С. 98–112).

⁴³ Останнім часом проблема щодо можливості захисту результатів діяльності, які не були створені в рамках класичного творчого процесу людиною, набула особливої актуальності. Виникають питання, чи можуть і якою мірою результати, отримані з використанням ШІ, підлягати охороні авторським правом, а також: чи може такий ШІ вважатися автором (творцем). Термін «ШІ» часто розуміється як «розумна поведінка людини, змодельована алгоритмами» (Dorothee Thum in: Wandtke/Bullinger. *Praxiskommentar Urheberrecht: UrhR. C. H. BECK Verlag*. 6., neu bearbeitete und erweiterte Auflage – 2022. XXXVII, 3091 S., S.138, Rn.16). Схожа ситуація склалася і в англійських країнах, де усталеного визначення терміна «ШІ» ще не існує (Marketa Trimble, *Artificial Intelligence and Human Intelligence, GRUR International*, Vol. 72, Issue 1, January 2023, P. 1–2). Питання охороноздатності виникає насамперед у правових системах, які менше переймаються всебічним захистом автора, але більшою мірою захистом інвестицій, як, наприклад, англо-американська система авторського права. Як відомо, в авторському праві творцем може бути лише людина, а отже, ШІ не може бути автором. Питання про те, чи є результати ШІ творами взагалі, в будь-якому випадку є передчасним, оскільки авторське право виникає лише щодо особистих інтелектуальних творчих результатів. Згідно з переважаною думкою, «чисті» результати ШІ не є такими творами, оскільки в них повністю відсутня інтелектуально-людська комунікація з продуктом, яка є передтечею для будь-якого законодавства про авторське право (Dorothee Thum in: Wandtke/Bullinger. *Praxiskommentar Urheberrecht: UrhR. C. H. BECK Verlag*. 6., neu bearbeitete und erweiterte Auflage – 2022. XXXVII, 3091 S., S.138, Rn.18). Тому результати, створені за допомогою ШІ, не підлягають авторсько-правовій охороні.

тому, що їх автори отримують натхнення (інспіруються) більш ранніми творіннями; у музиці варіації або фантазії на чужу тему є поширеною формою композиції. Причому використовуються не тільки вільні від охорони авторським правом, а й захищені твори. Використання чужих творів у цьому контексті виправдане тим, що автор, на чий твір він «претендує», так само спирався або міг спиратися на чужі творіння. Плоди людської праці є результатом постійного обміну⁴⁴.

Так, є всі підстави для того, щоб машинне навчання ШІ залишити поза межами уваги авторського права. У світлі цього, до речі, будь-які звинувачення від одного розробника ШІ до іншого через користування тими самими матеріалами для машинного навчання⁴⁵, навіть шляхом їх копіювання⁴⁶, виглядають не дуже слушними.

Насправді більш актуальними та важливими є питання щодо можливого порушення авторських прав унаслідок вихідних результатів ШІ. Особливо це стосується випадків, коли вихідний результат ШІ імітує стиль творця (той же пастиш, наприклад) або запозичує частини захищених творів. Дослідження показують, що ШІ цілком може генерувати результати, які частково містять захищений авторським правом матеріал⁴⁷. Проте, на наше переконання, це має вирішуватися на машинному рівні: розробники систем ШІ повинні інтегрувати у системи ШІ захисні механізми, які запобігатимуть створенню правопорушного вихідного результату, наскільки це практично можливо. Іншими словами, тут «відповідь на машину — сама машина»⁴⁸.

Як у людському світі, так і, звичайно, у випадку із ШІ, художній стиль не охороняється авторським правом так само, як абстрактна ідея. Проблеми з авторським правом виникають, якщо результат містить частини вже наявного твору, захищеного авторським правом. У цьому випадку можливе порушення права автора на від-

⁴⁴ Зрозуміло, що таке використання має бути обмежене. Це досягається тим, що має бути створений незалежний новий твір і що це має бути вільне використання, за якого характеристики використаного твору зникають з огляду на індивідуальність нового твору.

⁴⁵ Microsoft перевіряє, чи не отримувала група, пов'язана з DeepSeek (нещодавно заявлений інструмент ШІ китайського походження), дані OpenAI неналежним чином. URL: <https://www.reuters.com/technology/microsoft-probing-if-deepseek-linked-group-improperly-obtained-openai-data-2025-01-29/> (дата звернення: 31.01.2025).

⁴⁶ Тут, звісно, не можна оминати того, що збірка творів, за допомогою яких було навчено ШІ та які збережені всередині нього, начебто може претендувати на охорону як база даних. Проте це є неможливим у правовому сенсі через функціонально-технічні та математико-статистичні характеристики (CJEU. Case C-604/10 Football Dataco v. Yahoo! ECLI:EU:C:2012:115).

⁴⁷ Див., наприклад: Getty Images (US), Inc. v. Stability AI, Inc. (1:23-cv-00135). У цій судовій справі Getty Images подала позов, звинувачуючи Stability AI у порушенні прав на понад 12 мільйонів фотографій, пов'язаних із ними підписів і метаданих під час створення та пропозиції Stable Diffusion і DreamStudio. Ця справа також включає звинувачення в порушенні прав на торговельну марку, пов'язані зі здатністю «обвинуваченої» технології відтворювати водяні знаки Getty Images у генеративних результатах ШІ. URL: <https://www.courtlistener.com/docket/66788385/getty-images-us-inc-v-stability-ai-inc/>

⁴⁸ Charles Clark. The Future of Copyright in a Digital Environment. Kluwer Law International, 1996, pp. 139–146.

творення або права на адаптацію твору. Однак стосовно сучасних моделей ШІ, на наш погляд, це має місце лише в тих випадках, коли ШІ, будучи навченим за допомогою відповідного твору, обробляє запит, який стосується саме цього твору. Якщо, з іншого боку, ШІ створює продукт, який суто випадково схожий на інший твір без навчання ШІ на цьому творі, то це буде так званім подвійним створенням. А це не є порушенням авторських прав⁴⁹.

Більш поширеним є випадок, коли вихідний результат ШІ нагадуватиме вже наявні твори, інформацію про які було включено в нейронну мережу як частину навчання. Водночас тут буде важливим, наскільки продукт ШІ схожий на інший твір. Іншими словами, чи можуть ті компоненти вихідного твору, які відображають особистість автора, бути розпізнаними у вихідному результаті ШІ.

За будь-яких обставин, ми не маємо забувати, що всі без винятку вихідні результати ШІ не є правооб'єктами. А це означає, що за підсумком відповідальність за порушення авторських прав має покладатися виключно на особу, яка стала в подальшому використовувати цей машинний результат, видаючи його за твір.

Висновки

Економічні переваги систем ШІ незаперечні – вони заощаджують робочий час, можуть компенсувати фізичні та розумові вади та сприяють тому, щоб зробити інформацію більш доступною. Однак із сучасним станом технологій розробка необхідних систем ШІ залежить від великих обсягів даних. Проте якщо класифікувати машинне навчання як акт використання твору, який не охоплюється жодними винятками та обмеженнями й потребує згоди, власники прав на такі твори стануть вартівниками для доступу до необхідної інформації. Тим більше, що окремі автори можуть заборонити глибинний аналіз тексту та даних по своїх творах, користуючись приписом п. 3 ст. 4 DRM-Директиви. Розробники ШІ практично позбавлені можливості заздалегідь отримати всі необхідні відповідні права – принаймні, за економічно обґрунтовану ціну⁵⁰. Проте, ми переконані, що навіть, для прикладу, найтиражніший роман за всіх часів незалежності України Василя Шкляра «Чорний ворон» не може бути недоторканим настільки, щоб не ставати доступним для машинного навчання. Крім того, так чи інакше будь-якого одного твору для машинного навчання замало. ШІ його навіть не помітить. У світі цього суспільства опиняється на вістрях наступної соціальної дилеми: тоді як кожен автор вважає свій внесок значним, цінність може бути створена шляхом компіляції величезної кількості окремих елементів. А це означає, що цінність кожного окремого елементу є мінімальною.

З огляду на викладене вище, обстоюємо позицію, що вільна доступність, зокрема і захищених творів, для машинного навчання систем ШІ, враховуючи нікчемність

⁴⁹ Ulrich Loewenheim in: G. Schricker. Urheberrecht: Kommentar. C. H. BECK Verlag – 3 Auflage, 2006, S. 72, Rn. 42.

⁵⁰ Kraetzig V. KI-Kunst als schöpferische Zerstörung. Neue Juristische Wochenschrift (NJW). 2024, S. 697–702, Rn. (Punkt) 9.

таких дій із точки зору авторського права, є не тільки юридично обґрунтованою, а й служить інтересам світової громадськості.

REFERENCES

- Annex 1 to the Draft EU AI Act titled «Techniques and Concepts of AI». URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:e0649735-a372-11eb-9585-01aa75ed71a1.0019.02/DOC_2&format=PDF (accessed: January 28, 2025) [in English]
- Bandy, J., & Vincent, N. (2021). Addressing «documentation debt» in machine learning research: A retrospective datasheet for BookCorpus. Retrieved from: <https://arxiv.org/abs/2105.05241> [in English]
- Beurskens, M. (2025). Training generativer KI nur auf Lizenzgrundlage? Eine Analyse des rechtlichen Gutachtens von Dornis/Stober [Training generative AI only on a licensing basis? An analysis of the legal opinion by Dornis/Stober], *Zeitschrift für Recht Digital (RD*i*)*, 1, 1–7 [in German]
- Chang, K. K., Cramer, M., Soni, S., & Bamman, D. (2023). Speak, memory: An archaeology of books known to ChatGPT/GPT-4. *arXiv:2305.00118v2* [cs.CL] [in English]
- Chiou, T. (2019). Copyright lessons on machine learning: What impact on algorithmic art? *10 JIPITEC*, 398–411 [in English]
- Clark, C. (1996). The Future of Copyright in a Digital Environment. *Kluwer Law International*, 139–146[in English]
- De la Durantaye, K. (2023). Garbage in, garbage out. Regulating generative AI through copyright law. *ZUM 10/2023*, 645–660. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4572952 [in English]
- Directive 2019/790/EU on Copyright and Related Rights in the Digital Single Market and Amending Directives 96/9/EC and 2001/29/EC of 17 April 2019. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_022-19#Text (accessed: January 20, 2025) [in Ukraine]
- Dornis, T. W., & Stober, S. (2024). Urheberrecht und Training generativer KI–Modelle: Technologische und juristische Grundlagen [Copyright and training of generative AI models: Technological and legal fundamentals] *Series: Recht und Digitalisierung | Digitization and the Law – NOMOS Verlag* (Vol. 19), 1st edition, 217 p. [in German]
- Dregelies, M. (2024). KI-Training unter dem AI Act [AI training under the AI Act] *GRUR*, 1484–1495 [in German]
- European Parliament and of the Council (2024, June 13) Regulation (EU) 2024/1689 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act) (Text with EEA relevance)

- <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32024R1689> (accessed: January 21, 2025) [in English]
- Graves, A. (2013). Generating sequences with recurrent neural networks. *arXiv preprint arXiv:1308.0850* [in English]
- Griffiths, J., Synodinou, T., & Xalabarder, R. (2023). Comment of the European Copyright Society Addressing Selected Aspects of the Implementation of Articles 3 to 7 of Directive (EU) 2019/790 on Copyright in the Digital Single Market. *72 GRUR Int.*, 22 [in English]
- Hamann, H. (2024). Artificial intelligence and the law of machine-readability: A review of human-to-machine communication protocols and their (in)compatibility with Article 4(3) of the Copyright DSM Directive. *15 (2024) JIPITEC*, 102 [in English]
- Hofmann, F. (2016). Grundsatz der Technikneutralität im Urheberrecht? Zugleich Gedanken zu einem more technological approach [Principle of technology neutrality in copyright law? Thoughts on a more technological approach] *Jahrgang 8 (2016) / Heft 4*, 482–512 [in German]
- Hofmann, F. (2024). Zehn Thesen zu Künstlicher Intelligenz (AI) und Urheberrecht [Ten theses on artificial intelligence (AI) and copyright law] *Zeitschrift für Wettbewerb in Recht und Praxis*, 1, 11–18 [in German]
- Jagielski, M., Thakkar, O., Tramer, F., Ippolito, D., Lee, K., Carlini, N., Wallace, E., Song, S., Thakurta, A., Papernot, N., Zhang, C. (2023). Measuring forgetting of memorized training examples. *arXiv:2207.00099v2 [cs.LG]*, 9 May [in English]
- Kraetzig, V. (2024). KI-Kunst als schöpferische Zerstörung ([AI art as creative destruction). *Neue Juristische Wochenschrift (NJW)*, 697–702 [in German]
- Masing, J. (2020). Maintaining balance. *Journal for Legal Policy (ZRP)*, 194–198
- Proposal for a Regulation of the European Parliament and the Council establishing harmonized rules on artificial intelligence (EU AI Act) amending certain legal acts of the Union. https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellare0649735-a372-11eb-9585-01aa75ed71a1.0019.02/DOC_1&format=PDF (accessed: January 28, 2025) [in Ukraine]
- Recommendation of the Council on Artificial Intelligence, OECD/LEGAL/0449. Available at: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0449> [in English]
- Schricker, G. (2006). *Urheberrecht: Kommentar* [Copyright: Commentary] C. H. BECK Verlag (3rd ed.), 2658 p [in German]
- Senftleben, M. (2023). Generative AI and author remuneration. *54 IIC*, 1535 [in English]
- Touvron, H., Lavril, T., Izacard, G., Martinet, X., Lachaux, M.-A., Lacroix, T., Rozière, B., Goyal, N., Hambro, E., Azhar, F., Rodriguez, A., Joulin, A., Grave, E., & Lample, G. (2023). LLaMA: Open and efficient foundation language models. Retrieved from: <https://arxiv.org/pdf/2302.13971> [in English]
- Vaswani, A., Shazeer, N., & others. (2023). Attention is all you need. *arXiv:1706.03762v7 [cs.CL]*, 1–15 [in English]

- Vesala, J. (2023). Developing artificial intelligence-based content creation: Are EU copyright and antitrust law fit for purpose? *54 IIC*, 351 [in English]
- Zhornokui, Y. (2024) Comparative analysis of legal Personality of a legal Entity and artificial Intelligence within the Impact on Corporate Governance. *C. P. Journal*, 3. <https://doi.org/10.69724/2786-8834-2024-3-3-98-112> [in Ukrainian].

Sergiy Glotov
PhD in Law
Researcher at the IP Scientific Research Institute
of the National Academy of Law Sciences of Ukraine
Charkiv, Ukraine
Attorney-at-Law

Glotov Sergiy. Copyright v. Artificial Intelligence: Machine Learning is Not a Copyright use of a Work

Abstract

The article is devoted to the issue of machine learning of artificial intelligence in terms of assessing such a primarily technical process from the point of view of copyright, namely, whether it should be considered that in this case the use of works is carried out. Given that such machine learning is usually carried out at the expense of protected works, as well as given the ambiguity of the attitude to this issue in society, which, on the one hand, is manifested in high-profile lawsuits against AI developers such as *The New York Times v. OpenAI & Microsoft Inc.* and, on the other hand, in various social initiatives aimed at promoting the development of AI tools and deepening public understanding of the benefits of AI, the issue under consideration is extremely important and interesting. The article focuses on the latest trends in the field of legislative initiatives with an emphasis on the law of the European Union. In particular, a brief description is given of the recently adopted Regulation (EU) 2024/1689 of June 13, 2024, which is also known as the EU Artificial Intelligence Law. It is noted that in the case of AI training using works that have passed into the public domain, the output results of AI will correspond to the level of knowledge of a century ago, i.e., will be irrelevant. In addition, old works can only be used in machine learning if they are digitized, which can only be done manually. This will slow down the development of the latest technologies in every sense. It is substantiated that what happens during AI machine learning is nothing more than «reading»: a special form of use of a work to which the author's right does not apply. It is established that the use of a work for the purpose of machine learning is subject to the restriction on in-depth analysis of text and data regulated by Article 4 of Directive 2019/790/EU. It is proved that cultural creativity is unthinkable without the use of previous achievements of other authors. Therefore, since the output of AI is not a copyrightable object, in the context of AI machine learning, there are no actions significant from the point of view of copyright.

Keywords: *artificial intelligence, copyright, machine learning, AI output, technology.*

Оксана Гнатів
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри
цивільного права та процесу
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
Львів, Україна
ResearcherID:E-5715-2016
[https://orcid.org/ 0000-0002-4161-8478](https://orcid.org/0000-0002-4161-8478)
e-mail: gnaviv.adv@gmail.com

Світлана Сенік
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри
цивільного права та процесу
Львівський національний університет
імені Івана Франка
Львів, Україна
[https://orcid.org/ 0000-0003-3492-5282](https://orcid.org/0000-0003-3492-5282)
e-mail: senykswitlana@gmail.com

УДК 347.94

<https://doi.org/10.69724/2786-8834-2025-4-1-90-101>

ПОДАННЯ І ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ: ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Оксана Гнатів, Світлана Сенік. Подання і збирання доказів: практика Європейського Союзу

Анотація

Актуальність дослідження зумовлено адаптацією механізмів правового регулювання процесуальних відносин в Україні із правом Європейського Союзу. **Мета дослідження** полягає у виявленні форм і правил збирання й подання доказів у цивільних та комерційних справах за законодавством Європейського Союзу. **Методи дослідження.** Для написання статті опрацьовано першоджерела, до яких належить законодавство Європейського Союзу. Проаналізовано наукові праці зарубіжних авторів, які присвячені окремим аспектам досліджуваної проблеми. Досягнення окресленої мети стало можливим завдяки використанню комплексу методів наукового пізнання, зокрема філософського (арістотелівського), загальнонаукових (описового, системного, порівняльного, структурно-функційного), а також спеціальних (що розроблені неюридичними науками, зокрема аналіз писемних юридичних джерел, кібернетичний) та окремих (що розвинені юридичними науками: формально-догматичний і спеціально-юридичний) методів. **Наукова новизна** полягає в тому, що ця

стаття є одним із перших комплексних досліджень особливостей збирання й подання доказів у цивільних та комерційних справах у Європейському Союзі. **Результати.** Досліджено особливості збирання і подання доказів у цивільних і комерційних справах за правилами, установленними у Європейському Союзі. Обґрунтовано необхідність врахування цих особливостей у процесуальному законодавстві України і практиці його застосування. **Висновки.** Європейський Союз є послідовним у впровадженні інноваційних технологій у всі сфери життя, а також цифровізації економічних та судових процесів. Використання електронних, дистанційних технологій при розгляді цивільних та комерційних справ має забезпечувати необхідний рівень безпеки під час збирання та одержання доказів. На відміну від процесуального законодавства України та практики його застосування, для збирання та одержання доказів у цивільних та комерційних справах в Європейському Союзі використовується децентралізована ІТ-система з метою спрощення та підвищення ефективності судових процесів, а також забезпечення більшої правової визначеності.

Ключові слова: докази, цивільні та комерційні справи, збирання та подання доказів, децентралізована ІТ-система, цифровізація судового процесу.

Вступ

Нещодавно в Україні спільними зусиллями Міністерства цифрової трансформації України, Львівського ІТ-Кластеру та за підтримки Програми USAID «Конкурентоспроможна економіка України» було створено платформу CodeUA¹. Мета створення цієї платформи – поглиблення співпраці між міжнародними бізнес-компаніями та українськими технологічними компаніями на взаємовигідних засадах. Усунення перешкод у співпраці між українськими ІТ-компаніями та закордонними бізнес-партнерами полягає в перевірці контрагента, відсутності комісій, інших додаткових, прихованих платежів, наданні юридичного супроводу і служби конс'єржа, наявності AI-помічника, аналітичних даних, а також забезпечення внутрішнього безперебійного спілкування на платформі.

Це ілюструє інтенсивність використання високотехнологічних рішень не лише у повсякденному особистому житті, а й у всіх підприємницьких і неприємницьких сферах. Глобалізація у сфері економіки та інноваційних технологій забезпечує сталий розвиток національних економік, проте несе певні ризики. Йдеться не лише про контрольованість використання AI, а й про зростання кількості спорів між контрагентами із різних держав.

Розгляд і вирішення спорів за участю суб'єктів, які належать до різних національних правопорядків, мають здійснюватися згідно із дотриманням встановлених процесуальних вимог. Цілей процесуального розгляду має бути досягнуто, зокрема з використанням сучасних інноваційних технологій. Саме для забезпечення мети і принципів здійснення правосуддя було прийнято Регламент (ЄС) 2020/1783 Європейського Парламенту та Ради від 25 листопада 2020 року про співпрацю між судами держав-членів у збиранні доказів у цивільних або комерційних справах (зби-

¹ Explore high-skilled Ukrainian tech companies ready to collaborate. URL: <https://codeua.com/> (last accessed: 10.01.2025).

рання доказів)². Дослідження цього Регламенту (далі – Регламент (ЄС) 2020/1783) в контексті євроінтеграційних процесів в Україні та можливостей збирання і подання доказів є важливим для імплементації позитивного нормотворчого досвіду в процесуальне законодавство України.

Викладення основного матеріалу

Основна частина. Важливість окресленої сфери дослідження обумовлює *мету статті*, яка полягає у виявленні форм і правил збирання та подання доказів у цивільних та комерційних справах за законодавством Європейського Союзу (далі – ЄС). Досягнення мети дослідження передбачає вирішення кількох завдань. По-перше, визначення правил збирання та подання доказів за правом ЄС. По-друге, дослідження винятків із згаданих правил. По-третє, з'ясування можливості використання цих правил у процесуальному праві України.

Матеріали та методи. Для написання статті опрацьовано першоджерела, до яких належить законодавство ЄС. Проаналізовано наукові праці зарубіжних авторів, які присвячені окремим аспектам досліджуваної проблеми.

При здійсненні дослідження авторки використовували філософський (аристотелівський) метод, а також загальнонаукові методи (описовий, системний, порівняльний, структурно-функційний). З огляду на тему статті застосовано спеціальні (розроблені неюридичними науками, зокрема аналіз писемних юридичних джерел (Регламентів ЄС), кібернетичний) та окремі (розвинені юридичними науками: формально-догматичний і спеціально-юридичний) методи. В основу дослідження покладено аристотелівський метод, який дав змогу цілісно проаналізувати правові норми, які встановлюють механізм збирання і подання доказів у цивільних і комерційних справах у ЄС.

Описовий підхід використовувався для висвітлення механізмів збирання і подання доказів за законодавством ЄС. Структурно-функційний метод забезпечив виявлення закономірностей встановлення процесуальних норм щодо збирання і подання доказів. Застосування кібернетичного методу зумовлене дослідженням технічних особливостей збирання і подання доказів. Використання спеціальних юридичних способів (прийомів) дослідження пов'язане із дослідженням процесуальних норм у праві ЄС.

Наукове дослідження потребувало комплексного, а також порівняльного підходів, оскільки джерельна база складалась із процесуального законодавства ЄС, яке порівнювалося із процесуальним законодавством України. Наукова розвідка здійснювалась у кілька етапів з урахуванням обсягу досліджуваного матеріалу та необхідності обґрунтування зроблених висновків. На першому етапі проведено аналіз Регламенту (ЄС) 2020/1783 Європейського Парламенту та Ради від 25 листопада 2020 р. про співпрацю між судами держав-членів у збиранні доказів у цивільних або комерційних справах (збирання доказів). На другому етапі було здійснено

² Regulation (EU) 2020/1783 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2020 on cooperation between the courts of the Member States in the taking of evidence in civil or commercial matters (taking of evidence). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32020R1783> (last accessed: 11.01.2025).

вивчення наукових праць зарубіжних учених, а також інших опублікованих матеріалів з метою виявлення тенденцій у дослідженні процесуальних аспектів збирання і подання доказів. На третьому етапі теоретично обґрунтовано процесуальні особливості збирання й подання доказів з метою їх подальшої, можливої імплементації у процесуальне законодавство України.

Аналіз джерел і новітніх досліджень. Основою теоретичного дослідження обраної теми є напрацювання науковців у сфері права та інноваційних технологій, серед яких дисертаційне дослідження Дарії Козловської-Раутіайнен, яке стосувалося одержання документів від опонента в міжнародному комерційному арбітражі³. Хоча саме дослідження здійснене у 2016 р., можемо констатувати часткову екстраполяцію її висновків на принципи, закріплені в досліджуваному Регламенті (ЄС) 2020/1783. Так, авторка вказує, що багато питань щодо збирання і подання доказів можуть бути вирішені шляхом застосування таких, що балансують, принципів міжнародного комерційного арбітражу, які забезпечують його гнучкість. Водночас арбітри повинні забезпечити відсутність порушень вимог належної правової процедури або публічної політики, а учасники розгляду – розуміти наслідки вчинення або невчинення дій, пов'язаних із збиранням, виготовленням електронних документів та їх поданням до міжнародного арбітражу. Однак це дослідження стосується розгляду справ у недержавних установах, якими є міжнародні комерційні арбітражі.

Застосування інноваційних технологій не лише при здійсненні публічного урядування, а й при розгляді судових справ зумовлене розвитком сучасних технологій, а також конкретними об'єктивними обставинами: пандемії, війна, стихійні лиха тощо. Тому вказана проблематика є актуальною як для України, так і для ЄС та інших держав.

Цифровізація правосуддя в ЄС передбачає комплекс правових заходів у поєднанні з технологічними засобами, що покликані забезпечити функціонування більш інтегрованої, сталої та безпечної системи електронного правосуддя в ЄС⁴. У дослідженні йдеться про Пропозицію для Регламенту Європейського Парламенту та Ради COM (2021) 759 final 2021/0394 (COD) щодо цифровізації судової співпраці та доступу до правосуддя у транскордонних цивільних, комерційних та кримінальних справах, а також внесення змін до деяких актів у сфері судової співпраці від 1 грудня 2021 р.⁵, яка дає широкі можливості для використання електронних

³ Kozłowska-Rautiainen, Daria Obtaining Documents From the Opponent in International Commercial Arbitration (September 16, 2016). ISBN 978-951-51-2410-4 Unigrafia Helsinki 2016, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3482448> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3482448>

⁴ Kramer, Xandra E. Digitising Access to Justice: The Next Steps in the Digitalisation of Judicial Cooperation in Europe (January 10, 2022). *Revista General de Derecho Europeo*, 2022, 56, p. 1–9, Available at SSRN: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4034962>

⁵ Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 01 December. 2021 COM (2021) 759 final 2021/0394 (COD) on the digitalisation of judicial cooperation and access to justice in cross-border civil, commercial and criminal matters, and amending certain acts in the field of judicial cooperation. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021PC0759> (last accessed: 10.01.2025).

засобів зв'язку, полегшення проведення відеоконференцій та перевірки електронних документів і підписів. Ця пропозиція є частиною масштабної ініціативи «Цифрове десятиліття Європи»⁶, у межах якої прийнято низку європейських актів щодо здійснення цифрових прав та забезпечення безпечного й надійного цифрового світу. По суті, йдеться про створення в ЄС електронного правосуддя. В Україні діє аналогічна підсистема Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи під назвою «Електронний суд». Тому прослідковується синхронізація дій у ЄС та в Україні щодо забезпечення можливості здійснення процесуальних прав за допомогою сучасних цифрових технологій, гарантуючи при цьому досягнення мети правосуддя без порушення принципів його здійснення.

Водночас не в усіх державах ЄС достатньо уваги приділяється впровадженню електронних телекомунікаційних систем для здійснення правосуддя. Так, у Республіці Польща законодавчо регламентована процедура подання електронних доказів у кримінальному процесі, натомість така регламентація відсутня у цивільному процесі. Більш того, відсутнє поняття електронних доказів як самостійний засіб доказування, хоча електронні докази використовуються на практиці для підтвердження обставин, які обґрунтовують вимоги сторін. Це свідчить, що правильне та ефективне використання електронних доказів означає не лише якість та швидкість процедури, а й її економічність⁷. У цьому аспекті слід зазначити прогресивність українського процесуального законодавства, яке містить поняття та особливості дослідження електронних доказів, а також практики його застосування. Так, у Постанові від 21 червня 2023 р. у справі №916/3027/21 Верховний Суд (далі – ВС) не лише розмежував поняття «електронний документ» та «електронний доказ», а й указав на форми подання електронних доказів до суду⁸.

Порівняно нещодавно, 22 травня 2022 р., було оприлюднено закон, яким унесено зміни до Цивільного процесуального кодексу Японської Держави, що передбачають використання при розгляді внутрішньодержавних цивільних справ онлайн-технологій, зокрема: онлайн-подання скарг, електронне обслуговування процесу, онлайн-участь в усних дебатах та перевірка доказів за допомогою відеоконференції. Однак ставиться питання про те, чи можна використовувати ці технології у справах з іноземним елементом⁹.

⁶ Advancing Europe's digital decade. The EU: pioneering the way to a safe and trusted digital world. URL: https://state-of-the-union.ec.europa.eu/state-union-2022/state-union-achievements/advancing-europes-digital-decade_en (last accessed: 10.01.2025).

⁷ Mariusz Nowak. Electronic Evidence in Civil Proceedings on the Background of Comparative Law. *Studia Iuridica Lublinensia*. 2024. Vol 33, No 2. <http://dx.doi.org/10.17951/sil.2024.33.2.223-237>

⁸ Постанова Верховного Суду від 21.06.2023 р. у справі №916/3027/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112088045> (дата звернення: 15.01.2025).

⁹ Nozomi, Tada : Introducing Information Technology to the Japanese Code of Civil Procedure and Cross-Border Service of Process and Examination of Evidence. *Changing Orders in International Economic Law*. 2023. Vol. 2. YOKOMIZO, D., TOJO, Y., & NAIKI, Y. (Eds.). A Japanese Perspective (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003193104>

Українська підсистема «Електронний суд» створена для забезпечення цифрового доступу для правосуддя резидентів України, тому окреслена проблема залишається актуальною для України також.

Перехід до електронних середовищ і об'єктів формує нові реалії та розширює межі традиційних паперових підходів, яких уже недостатньо для роботи з особливостями інформації, доступу до даних і доказів, створених технологіями. Перехід до інтеграції електронних форм доказів та їх збирання в електронному форматі зумовлює необхідність пошуку порядку забезпечення законності у рамках тих самих процесуальних стандартів і гарантій основних прав¹⁰. Погоджуючись із цією тезою, а також наведеною думкою про фрагментарність правового регулювання у цій сфері, слід акцентувати увагу на необхідності консолідованого підходу в правовому регулюванні використання новітніх технологій при розгляді приватноправових спорів.

Одним із викликів при регулюванні електронних доказів є те, що електронні докази можуть існувати в різних видах, а категорії електронних доказів можуть змінюватися миттєво, у зв'язку зі швидким розвитком інформаційних технологій¹¹. Дійсно, процесуальне законодавство повинно містити чіткі вимоги щодо збирання, подання, верифікації та оцінювання електронних доказів, а також електронних копій доказів, водночас бути гнучким (припускати можливість подання доказів, які існують у нових цифрових формах).

Окремі процесуалісти правильно зауважують про необхідність автентифікації електронних доказів. Серед основних доказів автентифікації є електронний підпис, що дає змогу ідентифікувати особу, яка підписала документ¹². Іншою ідентифікуючою ознакою вважають електронну позначку часу на оригіналах аудіо-, відео- або електронних фотокарток, поданих до суду для оцінювання судом допустимості¹³. Безперечно, у разі сумнівів щодо достовірності електронних доказів чи електронної копії доказів сторона процесу може подати клопотання про призначення судової експертизи¹⁴. Однак для автентифікації цього виду доказів також слід навести джерело походження.

¹⁰ Ontanu, E. A. Normalising the use of electronic evidence: Bringing technology use into a familiar normative path in civil procedure. *Oñati Socio-Legal Series*, 2022. 12(3), pp. 582–613. <https://doi.org/10.35295/osls.iisl/0000-0000-0000-1304>

¹¹ Tran, Q. A. The Significant Types of Electronic Evidence. In: *Electronic Evidence in Civil and Commercial Dispute Resolution. European Yearbook of International Economic Law*. 2022. Vol 27. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-18572-4_5

¹² Tran, Q. A. The Authentication of Electronic Evidence. In: *Electronic Evidence in Civil and Commercial Dispute Resolution. European Yearbook of International Economic Law*. 2022. Vol 27. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-18572-4_7

¹³ BUSTAMANTE RÚA, Mónica María; GALVIS LUGO, Ángel Francisco. The Evaluation of Electronic and Documentary Evidence in the Civil Sphere: Differences and Implications. *Law, State and Telecommunications Review*, [S. l.], v. 13, n. 2, p. 155–197, 2021. <https://doi.org/10.26512/lstr.v13i2.37266>.

¹⁴ Chvankin Serhii. JUDICIAL PROVING IN CIVIL PROCEEDINGS IN THE AGE OF INFORMATION TECHNOLOGIES. *Evropsky Politicky a Pravni Diskurz*. 2021. 8 (3), pp. 160–168. <https://doi.org/10.46340/eppd.2021.8.3.21>

Указані дослідження висвітлюють окремі питання електронних доказів та подання електронних копій доказів. Однак ці наукові напрацювання лише окреслюють можливе коло проблемних питань, а також не завжди відображають відмінність між поняттями «електронний доказ» та «електронна копія доказу». Ці терміни, як уже наголошувалося, розмежовуються українським законодавством, а також практикою його застосування.

Обговорення (дискусія). Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 року¹⁵ покладає на Українську державу зобов'язання адаптувати законодавчі акти, які приймають із законодавчими актами ЄС. Цей процес законодавчої уніфікації стосується усіх сфер та галузей, що потребує значних часових витрат.

Однак Регламент (ЄС) 2020/1783, як і інші регламенти, є нормативним актом прямої дії, що не вимагає додаткових процедур від держав-членів для імплементації. Тому коли Україна стане повноцінним членом ЄС, не буде потреби у прийнятті додаткових законодавчих актів для його застосування. Водночас процесуальні й технічні вимоги мають бути дотримані на відповідних рівнях.

Прийняття згаданого Регламенту має метою покращення і прискорення співпраці між судами різних держав-членів щодо збирання доказів у цивільних і комерційних справах як один зі складників забезпечення простору свободи, безпеки та справедливості. Його розроблення й ухвалення стало результатом пошуку рішень для процесуальної економії та оптимізації процесу збирання доказів.

Регламент (ЄС) 2020/1783 має кілька цілей, серед яких:

- 1) підвищення ефективності та швидкості судових проваджень шляхом спрощення та оптимізації механізмів співпраці під час збирання доказів у транскордонних провадженнях;
- 2) забезпечення більшої правової визначеності та оцифрованих (спрощених) процедур для заохочення участі осіб у транскордонних транзакціях, що стимулюватиме в ЄС.

Регламент (ЄС) 2020/1783 передбачає збирання доказів і їх надання з використанням сучасних комунікаційних технологій. У ньому визначено можливі форми комунікації між судами, у тому числі органами, які діють під контролем судового органу. До таких форм належать:

- 1) комунікація з використанням обов'язкової кваліфікованої зареєстрованої електронної служби доставки (далі – зареєстрована електронна служба);
- 2) комунікація через безпечну і надійну децентралізовану ІТ-систему, що включає національні ІТ-системи, які є взаємопов'язаними та технічно сумісними і без шкоди для подальшого технологічного процесу на основі електронної CODEX;

¹⁵ Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part. OJ L 161, 29.5.2014, p. 3–2137. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/agree_international/2014/295/oj (last accessed: 10.01.2025).

3) використання інших найбільш підходящих альтернативних засобів, які забезпечують швидке та безпечне передання доказів електронним способом або поштою (далі – альтернативні засоби);

4) одержання доказів дипломатичними агентами або консульськими посадовими особами;

5) безпосереднє збирання доказів.

Зареєстрована електронна служба діє відповідно до Регламенту (ЄС) 910/2014 Європейського Парламенту та Ради від 23 липня 2014 р. про електронну ідентифікацію та довірчі послуги для електронних операцій на внутрішньому ринку та про скасування Директиви 1999/93/ЄС¹⁶. По суті, це офіційна система комунікації із визначеним переліком вимог, дотримання яких є обов'язковим і необхідним.

Натомість децентралізована ІТ-система, передбачена в Регламенті (ЄС) 2020/1783, хоча й спрощує процес збирання та подання доказів у цивільних та комерційних справах, повинна функціонувати на основі еталонного програмного забезпечення, яке гарантує належний рівень безпеки та взаємодії між судами. Її використання не передбачає відшкодування витрат на податки чи інших платежів, за винятком обґрунтованих витрат, пов'язаних з оплатою послуг експерта, перекладача тощо. Ця система є основою в системі комунікації між судами для вирішення транскордонних цивільних та комерційних спорів. Суди не можуть ставити під сумнів юридичну силу документів, одержаних через децентралізовану ІТ-систему, або ж вважати їх недопустимими як докази лише через електронну форму чи спосіб передання. Однак цей принцип не повинен позначатися на оцінці таких документів, як доказів за національним законодавством.

Альтернативні засоби використовуються у випадках, коли передання доказів через децентралізовану ІТ-систему неможливо через збій системи, характер доказів (наприклад, передання зразків ДНК чи крові), в інших виняткових випадках. До останніх належить непропорційне навантаження на компетентні органи у зв'язку перетворенням великої кількості документів у паперову форму, а також, коли документ у паперовій формі потрібен в оригіналі для оцінки його автентичності. Використання альтернативних засобів повинно забезпечувати належний рівень безпеки та схоронності доказів.

Дипломатичні агенти і консульські посадові особи повинні мати можливість збирати докази на території їх акредитації без необхідності попереднього запиту. Вони здійснюють ці повноваження шляхом збирання свідчення без застосування примусових заходів у приміщеннях дипломатичних представництв і консульств, крім випадків, коли особа через об'єктивні обставини не може прибути до відповідних приміщень (наприклад, серйозна хвороба).

¹⁶ Regulation (EU) No 910/2014 of the European Parliament and of the Council of 23 July 2014 on electronic identification and trust services for electronic transactions in the internal market and repealing Directive 1999/93/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2014/910/oj/eng> (last accessed: 10.01.2025).

Безпосереднє збирання доказів забезпечується за допомогою відеоконференцій або інших технологій дистанційного зв'язку за умови, що така технологія доступна запитуючому суду і він вважає її використання доцільним у цих конкретних обставинах справи. За потреби до участі у відеоконференції залучається перекладач.

У Регламенті (ЄС) 2020/1783 передбачено вимоги до форми і змісту запиту на збирання та одержання доказів, а також строки їх виконання. Запитуваний суд повинен підтвердити одержання запиту протягом 7 днів після одержання та виконати його протягом 90 днів з дня отримання запиту. За неможливості виконати запит у цей строк запитуваний суд повинен повідомити про це запитуючий суд.

Регламент (ЄС) 2020/1783 також містить вичерпний перелік підстав для відмови у виконанні запиту. Їх умовно можна розділити на дві групи: об'єктивні (запит не підпадає під дію цього Регламенту або ж виконання запиту не належить до функцій судової влади запитуваної держави) та суб'єктивні, коли запитуючий суд не усунув недоліки запиту або ж не надав депозит чи аванс для покриття необхідних витрат.

Отже, за допомогою Регламенту (ЄС) 2020/1783 усувається надмірний формалізм у збиранні та одержанні доказів у цивільних та комерційних справах, однак із дотриманням вимог безпеки. Цей підхід є виправданим. До прикладу, ВС у своїх нещодавніх ухвалах, від 8 січня 2024 р. у справі № 523/12826/19 та від 21 листопада 2024 р. у справі № 463/615/13, виявляє надмірний формалізм, незважаючи на воєнний стан, проблеми з електроенергією через обстріли, що позначається на якості Інтернету, а також недоліки в роботі підсистеми «Електронний суд». Адвокати надсилали клопотання та касаційну скаргу, підписані електронним ключем, на офіційну електронну адресу суду, однак ці процесуальні документи були залишені без розгляду. На думку ВС, суб'єкти, які зареєстрували електронний кабінет в Єдиній судовій інформаційно-комунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами, може подавати процесуальні та інші документи, вчиняти інші процесуальні дії в електронній формі виключно за допомогою Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи або її окремої підсистеми (модуля), що забезпечує обмін документами, з використанням кваліфікованого електронного підпису або засобів електронної ідентифікації, що мають високий рівень довіри, відповідно до вимог законів України «Про електронні документи та електронний документообіг» та «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги», якщо інше не передбачено процесуальним кодексом¹⁷. Однак попередня судова практика ВС була зовсім іншою. Зважаючи на прагнення України стати частиною ЄС і конкретні кроки для досягнення цієї мети, такий надмірний формалізм з боку ВС є неприпустимим.

¹⁷ Ухвала Верховного Суду від 08.01.2024 р. у справі № 523/12826/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116234817> (дата звернення: 12.01.2025).

Ухвала Верховного Суду від 21.11.2024 р. у справі № 463/615/13. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123241755> (дата звернення: 12.01.2025).

Висновки.

ЄС є послідовним у впровадженні інноваційних технологій в усі сфери життя, а також цифровізації економічних та судових процесів. Використання електронних, дистанційних технологій при розгляді цивільних та комерційних справ повинно забезпечувати необхідний рівень безпеки при збиранні та одержанні доказів. Водночас для збирання та одержання доказів у цивільних та комерційних справах використовується децентралізована ІТ-система з метою спрощення та підвищення ефективності судових процесів, а також забезпечення більшої правової визначеності. Україні варто запозичити цей позитивний процесуальний досвід із метою оптимізації судових проваджень і забезпечення процесуальної економії.

REFERENCES

- Explore high-skilled Ukrainian tech companies ready to collaborate. (2025) *Code.UA*. <https://codeua.com/> [in English]
- European Parliament and of the Council (2020, November 25) Regulation (EU) 2020/1783 on cooperation between the courts of the Member States in the taking of evidence in civil or commercial matters (taking of evidence). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32020R1783> [in English]
- Kozłowska-Rautiainen, D. (2016, September 16). Obtaining Documents From the Opponent in International Commercial Arbitration. *Unigrafia* Helsinki. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3482448> [in English]
- Kramer, Xandra E. (2022, January 10). Digitising Access to Justice: The Next Steps in the Digitalisation of Judicial Cooperation in Europe *Revista General de Derecho Europeo* 56 <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4034962> [in English]
- European Parliament and of the Council (2021, December 01) Proposal for a regulation COM (2021) 759 final 2021/0394 (COD) on the digitalisation of judicial cooperation and access to justice in cross-border civil, commercial and criminal matters, and amending certain acts in the field of judicial cooperation. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021PC0759> [in English]
- Advancing Europe's digital decade. The EU: pioneering the way to a safe and trusted digital world. https://state-of-the-union.ec.europa.eu/state-union-2022/state-union-achievements/advancing-europes-digital-decade_en [in English]
- Nowak, M. (2024). Electronic Evidence in Civil Proceedings on the Background of Comparative Law. *Studia Iuridica Lublinensia*. 33, 2 <http://dx.doi.org/10.17951/sil.2024.33.2.223-237> [in English]
- Supreme Court (2023, June 21), Resolution in case №916/3027/21. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112088045> [in Ukrainian]
- Nozomi Tada (2023). Introducing Information Technology to the Japanese Code of Civil Procedure and Cross-Border Service of Process and Examination of Evidence.

- YOKOMIZO, D., TOJO, Y., & NAIKI, Y. (Eds.). (2023). *Changing Orders in International Economic Law. 2: A Japanese Perspective* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003193104> [in English]
- Ontanu, E. A. (2022). Normalising the use of electronic evidence: Bringing technology use into a familiar normative path in civil procedure, *Ocati Socio-Legal Series*, 12(3), pp. 582–613. <https://doi.org/10.35295/osls.iisl/0000-0000-0000-1304> [in English]
- Tran, Q. A. (2022). The Authentication of Electronic Evidence. In: *Electronic Evidence in Civil and Commercial Dispute Resolution*. European Yearbook of International Economic Law, vol 27. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-18572-4_7 [in English]
- Bustamante Ръа, М. М. & Galvis Lugo, Б. F. (2021). The Evaluation of Electronic and Documentary Evidence in the Civil Sphere: Differences and Implications. *Law, State and Telecommunications Review*, 13, 2, <https://doi.org/10.26512/lstr.v13i2.37266> [in English]
- Chvankin, S. (2021). JUDICIAL PROVING IN CIVIL PROCEEDINGS IN THE AGE OF INFORMATION TECHNOLOGIES. *Evropsky Politicky a Pravni Diskurz*, 8 (3), pp. 160–168. DOI 10.46340/eppd.2021.8.3.21 [in English]
- Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part. *OJ L 161*, 29.5.2014, p. 3–2137. https://eur-lex.europa.eu/eli/agree_internation/2014/295/oj [in English]
- European Parliament and of the Council (2014, July 23) Regulation (EU) No 910/2014 on electronic identification and trust services for electronic transactions in the internal market and repealing Directive 1999/93/EC. <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2014/910/oj/eng> [in English]
- Supreme Court (2024 January 8) Resolution in case № 523/12826/19. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116234817> [in Ukrainian]
- Supreme Court (2024, November 21) Resolution in the case No 463/615/13 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123241755> [in Ukrainian]

Hnativ Oksana
Associate Professor (Civil Law and Procedure)
Lvivskij Natsionalnyj Universitet
imeni Ivana Franka, Lviv, Ukrainian

Senyk Svitlana
Associate Professor (Civil Law and Procedure)
Lvivskij Natsionalnyj Universitet
imeni Ivana Franka, Lviv, Ukrainian

Hnativ Oksana, Senyk Svitlana. Submission and Taking of Evidence: Practice of the European Union**Abstract**

The study's relevance is due to the adaptation of the mechanisms of legal regulation of procedural relations in Ukraine to the law of the European Union. **The study aims** to identify the forms and rules for collecting and presenting evidence in civil and commercial cases under the law of the European Union – research **methods**. Primary sources were studied in writing the article, including the European Union legislation. Scientific works of foreign authors devoted to individual aspects of the problem under study were analyzed. Achieving the outlined goal was made possible through the use of a complex of methods of scientific knowledge, in particular philosophical (Aristotelian), general scientific (descriptive, systemic, comparative, structural-functional), as well as special (developed by non-legal sciences, in particular, the analysis of written legal sources, cybernetic) and individual (developed by legal sciences: formal-dogmatic and special-legal) methods. The scientific novelty lies in the fact that this article is one of the first comprehensive studies of the features of collecting and presenting evidence in civil and commercial cases in the European Union. **Results**. The features of collecting and presenting evidence in civil and commercial cases according to the rules established in the European Union have been studied. The need to consider these features in Ukraine's procedural legislation and practice of application has been substantiated. **Conclusions**. The European Union consistently introduces innovative technologies into all spheres of life, as well as the digitalization of economic and judicial processes. Using electronic, remote technologies in civil and commercial cases should ensure the necessary level of security while collecting and receiving evidence. Unlike the procedural legislation of Ukraine and the practice of its application, a decentralized IT system is used to collect and receive evidence in civil and commercial cases in the European Union to simplify and increase the efficiency of judicial processes, as well as to ensure greater legal certainty.

Keywords: *evidence, civil and commercial cases, collection and presentation of evidence, decentralized IT system, digitalization of the judicial process.*

Філатова-Білоус Наталія
кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри
цивільного судочинства, арбітражу
та міжнародного приватного права
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
<https://orcid.org/0000-0003-4243-3990>
e-mail: filatovaukraine@gmail.com

УДК 347.4

<https://doi.org/10.69724/2786-8834-2025-4-1-102-124>

ПРАВОВА ПРИРОДА ОНЛАЙН-АКАУНТІВ: РЕЧОВО-ПРАВОВА, ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНО-ПРАВОВА ЧИ ЩОСЬ ІНШЕ?

Філатова-Білоус Наталія. Правова природа онлайн-акаунтів: речово-правова, зобов'язально-правова чи щось інше?

Анотація

Вступ. Статтю присвячено аналізу правової природи та оборотоздатності онлайн-акаунтів. Зауважено, що акаунтами широко послуговуються користувачі мережі «Інтернет» у сучасному цифровізованому світі й часто набувають неабиякої майнової та особистої цінності для їх володільців. У практиці акаунти нерідко передаються від одних осіб до інших, як на постійній основі, так і тимчасово. Проте часто угоди щодо акаунтів виявляються такими, що не підлягають судовому захисту, розпорядження акаунтами на випадок смерті не виконуються сервіс-провайдерами і загалом особам складно захистити свої права у відносинах щодо онлайн-акаунтів.

Указані проблеми зумовлені відсутністю розуміння правової природи акаунтів на доктринальному рівні та, як наслідок, браком послідовного законодавчого регулювання цих питань або застосування чинних положень законодавства в судовій практиці. Загалом існує три підходи до розуміння природи акаунтів: а) акаунти не є об'єктами цивільних прав взагалі – об'єктом може бути лише їхній вміст; б) акаунти можуть бути об'єктами виключно зобов'язальних відносин; в) акаунти можуть бути об'єктами речових відносин і є за своєю суттю квазіречами. У світлі останніх змін до Цивільного кодексу України і впровадження поняття «цифрова річ» питання про правову природу акаунтів ще більше загострюється, адже формально при розширеному тлумаченні поняття «цифрова річ» акаунти теж можуть бути включені до нього.

Методи. У дослідженні застосовано порівняльно-правовий, аналітичний та формально-логічний методи. Порівняльно-правовий метод є основою цього дослідження, оскільки сутність і правова природа онлайн-акаунтів аналізуються перш за все шляхом порівняння підходів, які були сформульовані в доктрині, законодавстві й судовій практиці різних країн (США, Німеччина, Франція тощо). Аналітичний метод дозволив виокремити основні технічні характеристики онлайн-акаунтів і на базі цього з'ясувати, які юридичні ознаки мають онлайн-акаунти як об'єкти цивільних прав. Формально-логічний метод допоміг глибше з'ясувати

юридичну природу онлайн-акаунтів та сформулювати підходи до правового регулювання обороту цих об'єктів.

Висновки. У статті послідовно доводиться те, що акаунти є об'єктами виключно зобов'язальних відносин, а тому їхній оборот можливий лише за правилами відступлення права вимоги і переведення боргу в договірному зобов'язанні. Для забезпечення застосування цього підходу в практиці необхідним є внесення точкових змін до цивільного законодавства України. Зокрема, обґрунтовано необхідність внесення змін до статей 512, 520 Цивільного кодексу України, а також упровадження спеціальних правил щодо отримання доступу до вмісту акаунту спадкоємцями, опікунами, управителями майна володільців акаунтів.

Ключові слова: *онлайн-акаунти, облікові записи, цифрові речі, майнові права, договірне право, договір про відступлення права вимоги, цесія.*

Вступ

Онлайн-акаунти (у вітчизняній доктрині їх часто також називають «онлайн обліковими записами») протягом останніх десятиліть набули характеру важливого майнового активу, який часто становить матеріальну й нематеріальну цінність для свого володільця. Технічно акаунти являють собою унікальний запис у мережі «Інтернет», який дає його володільцю можливість індивідуалізуватися в мережі й отримати певне «сховище» для збереження своїх даних, різноманітних файлів, а також налаштувань для роботи з відповідним вебсайтом чи застосунком. Акаунтами є наші облікові записи в соціальних мережах, на різноманітних сайтах з електронної торгівлі (онлайн-маркетплейсах), на ігрових платформах, наші адреси електронної пошти, доменні імена належних нам сайтів тощо. У зв'язку з тим, що акаунти дають можливість унікальної індивідуалізації та подальшого «просування себе» в мережі, а також тим, що в них часто зберігаються цінні дані, їх давно жартома почали назвати «спадщиною міленіала», тобто, тим основним активом, який є у представників покоління, що зростало разом із розвитком інтернету і має скромні запаси матеріальних активів, адже вкладає всі кошти в цифрові¹.

Попри те, що онлайн-акаунти є широко поширеним об'єктом, який до того ж становить інтерес для багатьох учасників приватних відносин, його правова природа залишається дискусійною, як і сама можливість визнання його об'єктом цивільних прав. Це зумовлено тим, що функціональна природа та призначення акаунтів, попри спільність їх технічної природи, є дуже різною. Для прикладу, акаунти, створювані покупцями й продавцями на онлайн-маркетплейсах призначені для індивідуалізації учасників торгівлі й зберігання даних, що також пов'язані з торгівлею. Приватна й конфіденційна інформація в таких акаунтах або не зберігається, або її зовсім небагато. Натомість акаунти, створювані на дейтингових платформах (сайтах для знайомств), як правило, містять дані надзвичайно особистого характеру, а тому заволодіння цими акаунтами з боку третіх осіб є вкрай небезпечним для їх володільців. Акаунти в соціальних мережах поєднують природу перших і других: користувачі цих мереж часто використовують свої акаунти для просування своєї

¹ Заповіт міленіала. URL: <https://axon.partners/zapovit-mileniala/> (дата звернення: 07.02.2025).

діяльності (торговельної, блогерської тощо), а також для зберігання й особистої інформації (наприклад, переписка з друзями, родиною тощо). Вказане ускладнює можливість вільного обороту деяких видів акаунтів (причому, яких саме – не завжди зрозуміло через змішану природу багатьох із них), адже це може призвести до витоку особистої інформації й завдати шкоди репутації володільця акаунту.

Крім цього, те, як може відбуватися розпорядження акаунтами, значною мірою залежить від правовідносин, у рамках яких таке розпорядження здійснюється. Якщо мова йде про перехід акаунту від однієї юридичної особи до іншої внаслідок реорганізації чи банкрутства, то має місце режим переходу, властивий для правонаступництва. Водночас якщо особа бажає надати свій акаунт іншій особі тимчасово (наприклад, як це зробив Девід Бекхем у березні 2022 р., передавши свій акаунт у мережі Instagram завідувачці перинатальним центром у Харкові, щоб вона показала, як працює пологовий будинок в умовах бомбардування)², то має місце укладення певного договору, що передбачає надання володільцем акаунту даних для входу іншій особі. Якщо ж мова йде про спадкування онлайн-акаунту, то виникає питання про те, кому і які акаунти померлої особи можуть бути передані, на підставі якого саме документа (чи може це передбачати заповіт), в якому обсязі спадкоємці можуть отримати доступ до інформації, яка зберігається в акаунті тощо.

Ще однією проблемою в контексті обороту онлайн-акаунтів є те, що можливість розпорядження ними завжди визначається тими сервіс-провайдерами, які створюють ці акаунти для користувачів (зокрема, онлайн-платформами, власниками вебсайтів, мобільних застосунків тощо). Як показують нещодавні дослідження, більшість сучасних сервіс-провайдерів (наприклад, Amazon, Facebook, Tinder, Steam) у своїх Правилах обслуговування (так званих «Terms of Service») забороняють своїм користувачам відчужувати або іншим чином передавати свої акаунти або права на них третім особам без згоди самого сервіс-провайдера³.

Попри те, що вказані проблеми обороту онлайн-акаунтів існують з початку 2000-х років, на сьогодні в жодній країні світу не було розроблено цілісного підходу до їх розв'язання ані на законодавчому, ані на доктринальному рівні. В основному їх вирішення зводиться до формулювання точкових підходів у судовій практиці, однак ці підходи стосуються лише окремих видів акаунтів та окремих видів правовідносин, у контексті яких ця проблема постає (спадкових, договірних тощо). Як наслідок, у практиці оборот акаунтів найчастіше має «тіньовий» характер: договори щодо розпорядження ними є негласними, укладаються без відома сервіс-провайдера і найчастіше – всупереч Правилам обслуговування відповідної платформи чи вебсайту. При цьому спроби спадкоємців (правонаступників) володільців акаунтів отримати доступ до них присікаються сервіс-провайдерами, а спроби

² David Beckham hands Instagram account to Ukrainian doctor. 21.03.2022 р. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-60819009> (last accessed: 07.02.2025).

³ Filatova-Bilous N., Tsuvina, T. Online Accounts – Comparative and Private International Law Aspects. *Yearbook of Private International Law* Vol. XXV – 2023/2024 / ed. by Andrea Bonomi and Ilaria Pretelli, Köln: Verlag Dr. Otto Schmidt, 2024. P. 306–311.

володільців акаунтів захистити свої права на них у разі незаконного заволодіння ними з боку третіх осіб найчастіше не мають успіху. Все це є наслідком відсутності правової визначеності щодо природи онлайн-акаунтів та їх обороту

Таким чином, *актуальність цієї теми* зумовлена тим, що онлайн-акаунти в сучасному цифровому світі є надзвичайно розповсюдженим об'єктом цивільних прав, що часто має високу майнову і немайнову цінність для свого володільця. Однак через відсутність цілісних підходів до розуміння правової природи й особливостей оборотоздатності цих об'єктів, їх участь у цивільному обороті є ускладненою: їх володільці фактично позбавлені можливості купувати, продавати, передавати в користування онлайн-акаунти, а також розпоряджатися ними на випадок смерті.

Тому *метою* цієї статті є з'ясування правової природи онлайн-акаунтів, а також можливості розпорядження ними з боку їх володільців. Ця стаття не обмежується дослідженням обороту акаунтів у контексті окремих видів правовідносин, а прагне охопити якомога ширше коло приватних відносин, які можуть виникати з приводу онлайн-акаунтів.

Завдання цього дослідження полягає в тому, щоб: а) з'ясувати технічну природу онлайн акаунтів, а також їх функціональні можливості; б) дослідити і порівняти підходи до розуміння правової природи онлайн-акаунтів у доктрині, законодавстві й судовій практиці різних країн; в) на базі технічного й порівняльно-правового аналізу з'ясувати, чи є онлайн-акаунти об'єктами речових, зобов'язальних або інших цивільно-правових відносин; г) визначити можливі підходи до регулювання обороту онлайн-акаунтів.

Методи. У дослідженні застосовано порівняльно-правовий, аналітичний та формально-логічний методи. Порівняльно-правовий метод є основою цього дослідження, оскільки сутність і правова природа онлайн-акаунтів аналізуються перш за все шляхом порівняння підходів, які були сформульовані в доктрині, законодавстві й судовій практиці різних країн (США, Німеччина, Франція тощо). Аналітичний метод дозволив виокремити основні технічні характеристики онлайн-акаунтів і на базі цього з'ясувати, які юридичні ознаки мають онлайн акаунти як об'єкти цивільних прав. Формально-логічний метод допоміг глибше з'ясувати юридичну природу онлайн-акаунтів та сформулювати підходи до правового регулювання обороту цих об'єктів.

Огляд літератури. Проблемам юридичної природи онлайн-акаунтів присвячено чимало праць зарубіжних учених. Це, зокрема, праці американського вченого Р. Г. Каммінгса⁴, англійських дослідників Д. Міхельса та К. Мілларда⁵, німецького

⁴ Cummings, R. G. (2014) The Case Against Access to Decedents' E-mail: Password Protection as an Exercise of the Right to Destroy. Minn. J. L. Sci. & Tech., (15). <https://scholarship.law.umn.edu/mjlst/vol15/iss2/5>

⁵ Dave Michels and Professor Christopher Millard, (2022). on behalf of the Cloud Legal Project at the Centre for Commercial Law Studies, Queen Mary University of London. Digital assets Responses to consultation. <https://s3-eu-west-2.amazonaws.com/cloud-platform-e218f50a4812967ba1215eaecede923f/uploads/sites/30/2022/07/Digital-assets-collated-consultation-responses.pdf> (07.02.2025)

вченого А. Фухса⁶ та інших. В Україні ці проблеми, на жаль, не набули достатньої популярності серед науковців. З-поміж українських учених найбільший внесок у їх дослідження зробила К. Г. Некіт⁷. Втім як у вітчизняній, так і в зарубіжній науковій літературі спостерігається брак досліджень, які б комплексно аналізували проблеми правової природи онлайн-акаунтів. Більшість досліджень фокусуються лише на окремих аспектах обороту онлайн-акаунтів (зокрема, розпорядження ними на випадок смерті, використання їх у процедурі банкрутства тощо), чого не достатньо для розробки цілісних підходів до регулювання тих чи інших питань.

Результати

1. Поняття онлайн-акаунтів, їх технічна природа й функціональне призначення

Поняття «обліковий запис» уживається в різних сферах знань і діяльності. Найчастіше його використовують у бухгалтерії, де він розуміється як «запис про дебетову чи кредитну операцію» або як «запис про транзакцію»⁸. В англійській мові поняття «акаунт» часто вживають у банківській сфері для позначення банківського рахунку (*account*), тобто запису в електронній системі банку, що використовується для відокремлення операцій і коштів одного клієнта від іншого, а також для зберігання інформації про суму коштів та транзакції з ними.

Із появою і розвитком мережі «Інтернет» це поняття почало використовуватися для того, щоб надати кожному користувачеві певне «місце» в мережі й можливість здійснювати ті чи інші дії (залишати повідомлення й дописи, комунікувати з іншими користувачами, зберігати певні дані тощо). Тому сьогодні поняття «акаунт» часто вживається в словосполученнях «онлайн-акаунт», «акаунт користувача» тощо, але навіть і при окремому вживанні асоціюється саме з електронним середовищем. Так, у онлайн-Словнику української мови поняття «акаунт» визначається як обліковий запис, у якому зберігається різна інформація, що стосується користувача, наприклад, його налаштування для сайту, дані про використані платні послуги та інше⁹.

В українському законодавстві поняття «акаунт» вживається лише в профільних підзаконних актах, що регулюють вузькоспеціалізовані питання в сфері освіти¹⁰,

⁶ Fuchs, A. (2021) What happens to your social media account when you die? The first German judgments on digital legacy, ERA Forum, (22).

⁷ К. Г. Некіт, Право приватної власності в інформаційному суспільстві: цивільстична теорія і практика реалізації: дис.... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / Некіт Катерина Георгіївна. Одеса, 2021. С. 216.

⁸ Meriam-Webster Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/account> (дата звернення 07.02.2025)

⁹ Словник.ua. URL: <https://slovnuk.ua/index.php> (дата звернення: 07.02.2025).

¹⁰ Положення про інформаційну (автоматизовану) систему зовнішнього оцінювання і самооцінювання освітніх та управлінських процесів у закладах освіти «EvalEd»: постанова Каб. Міністрів України від 28 квіт. 2023 р. № 407. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/407-2023-%D0%BF/ed20230428#n23> (дата звернення: 07.02.2025).

тому для дослідницьких цілей ці визначення є малоцінними. Поняття ж «обліковий запис» визначається в декількох нормативних актах, що мають різну сферу регулювання. На законодавчому рівні це поняття наводиться в Законі України «Про авторське право і суміжні права»: обліковий запис – це формалізований згідно із стандартами мережі Інтернет запис на комп'ютерному обладнанні (комп'ютерах, серверах), підключеному до мережі Інтернет, що ідентифікує користувача (наприклад власника вебсайту) на такому обладнанні, містить дані про доступ до частини каталогів і програмного забезпечення комп'ютерного обладнання, а також визначає права такого доступу, що надають можливість володільцю облікового запису додавати, видаляти, змінювати цифровий контент і дані вебсайту, надавати доступ до вебсайту або його частини, окремих даних іншим особам, припиняти функціонування такого вебсайту або його частини в межах облікового запису (п. 31 ч. 1 ст. 1)¹¹. Однак, на жаль, це визначення не є універсальним, оскільки зводилося лише до одного виду облікових записів – облікових записів, які ідентифікують та індивідуалізують певний вебсайт (фактично, доменні імена), тоді як інші облікові записи (в соціальних мережах, у мобільних застосунках, на онлайн-маркетплейсах) залишаються поза цим визначенням.

У підзаконних актах визначення цього поняття зустрічається у разі, якщо йдеться про функціонування певних електронних реєстрів. Наприклад, у Порядку функціонування реєстру біометану, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 22.07.2022 р. № 823, обліковий запис визначається як набір відомостей, який містить інформацію, необхідну для ідентифікації користувача реєстру, його авторизації та подальшого здійснення ним операцій у реєстрі¹². У Порядку видачі, обігу та погашення гарантій походження електричної енергії, виробленої з відновлюваних джерел енергії, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 27 лютого 2024 р. № 227, обліковий запис визначається як набір відомостей, що необхідні для ідентифікації користувача реєстру гарантій походження, його авторизації (унікальне ім'я (логін) і пароль) та подальшого здійснення ним операцій у реєстрі гарантій походження¹³.

Із аналізу наведених визначень випливає, що акаунт (обліковий запис) з технічної точки зору являє собою поєднання даних, за допомогою яких здійснюється *ідентифікація користувача* в мережі або на певному вебсайті (наприклад, реєстраційний номер користувача, доменне ім'я, нікнейм користувача тощо). Водночас акаунт надає користувачеві можливість користуватися певними послугами, які

¹¹ Про авторське право і суміжні права : Закон України від 1 груд. 2022 р. № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n872> (дата звернення: 07.02.2025).

¹² Порядок функціонування реєстру біометану : постанова Каб. Міністрів України від 22.07.2022 № 823. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/823-2022-%D0%BF/ed20240918#n207> (дата звернення: 07.02.2025).

¹³ Порядок видачі, обігу та погашення гарантій походження електричної енергії, виробленої з відновлюваних джерел енергії : Постанова Каб. Міністрів України від 27.02.2024 р. № 227. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-2024-%D0%BF/ed20240227#n40> (дата звернення: 07.02.2025).

недоступні для тих користувачів, які не мають акаунту. Тобто акаунт є *засобом доступу до онлайн-послуг*¹⁴. Наприклад, користувач ігрової платформи може грати в певні розміщені на ній ігри, користувач соціальної мережі – переглядати контент, розміщений іншими користувачами, а також розміщувати власний контент.

Ця функція акаунту реалізується завдяки засобам авторизації користувача, якими виступають зазвичай логін і пароль. Ще однією функцією, яку виконує акаунт (обліковий запис), є надання можливості *зберігання різних даних і налаштувань* користувача або третіх осіб¹⁵. Для прикладу, в акаунті на хмарному сервісі користувач може розміщувати резервні копії будь-яких файлів (зображень, відео-, аудіо-, текстів тощо), в акаунті на маркетплейсі – історію своїх замовлень і покупок, переписку з продавцями тощо.

Технічну природу онлайн-акаунтів можна зобразити так: (Рисунок):

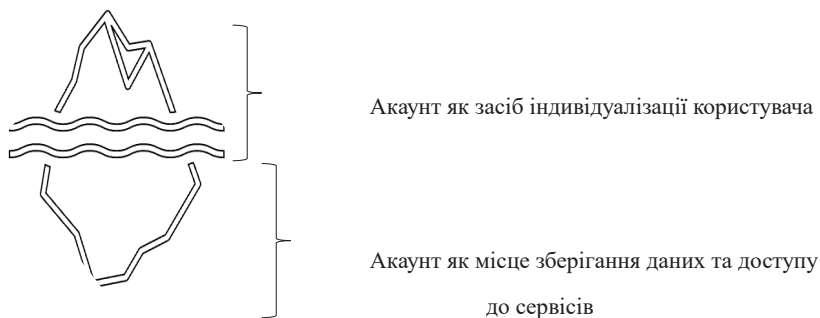

Рис. Технічна природа онлайн-акаунтів

Хоча технічна природа всіх онлайн-акаунтів є приблизно однаковою, їх наповнення (контент), а разом з ним – і можливості щодо розпорядження ними, можуть відрізнитися дуже суттєво. До прикладу, в акаунтах на хмарних носіях користувачі зазвичай зберігають резервні копії великих файлів (аудіо-, відео-, текстові файли), які не завжди мають особистий характер, тоді як в акаунтах на сайтах знайомств – вкрай особисту інформацію конфіденційного характеру. Як наслідок, режим розпорядження цими даними є різним: даними на хмарному носії можна поділитися або, навпаки, обмежити доступ до них, тоді як даними з акаунту на сайті знайомств (зокрема, особистим листуванням) поділитися неможливо (хіба що зробивши скріншот, але ніяк не надавши комусь іншому доступ до самого листування).

¹⁴ Filatova-Bilous, Nataliia and Tsuvina, Tetiana. «Online Accounts – Comparative and Private International Law Aspects». *Yearbook of Private International Law*. Vol. XXV – 2023/2024, edited by Andrea Bonomi and Ilaria Pretelli, Köln: Verlag Dr. Otto Schmidt, 2024, p. 305.

¹⁵ К. Г. Некіт, *Право приватної власності в інформаційному суспільстві: цивілістична теорія і практика реалізації*: дис.... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / Некіт Катерина Георгіївна. Одеса, 2021. С. 216.

Ще однією важливою відмінністю між акаунтами є те, яке значення в них має індивідуалізація користувача. Наприклад, акаунт в Instagram може слугувати як власний бізнес-майданчик компанії чи фізичної особи, а тому значення індивідуалізації тут стає надзвичайно високим: чим краще тебе знають, тим більше у тебе підписників, а, отже, тим вищі доходи від твоєї діяльності. Тому такі акаунти цінні як такі, а не стільки через дані, які в них зберігаються. Натомість акаунт покупця на маркетплейсі не має такого важливого значення для індивідуалізації цього користувача – він лише індивідуалізує його для самого маркетплейсу, дозволяючи відмежувати його від інших покупців.

Вказані відмінності між онлайн-акаунтами впливають на їхню правову природу й оборотоздатність, а тому мають бути враховані як при здійсненні правових досліджень, так і в правозастосовній відмінності.

2. Підходи до визначення правової природи онлайн-акаунтів і їх оборотоздатності

У сучасних правових системах світу було розроблено декілька підходів до розуміння правової природи онлайн-акаунтів. Однак ці підходи не слід переоцінювати, оскільки, попри всі старання, вони залишаються доволі фрагментарними й несистематизованими. Для того, щоб показати, як сучасні юрисдикції намагаються визначити правову природу онлайн-акаунтів, характерні загалом такі ознаки: а) наявність різних підходів до визначення правової природи різних типів акаунтів (адрес електронної пошти, акаунтів у соціальних мережах, на ігрових платформах тощо) у межах однієї юрисдикції; б) відсутність цілісного підходу до визначення природи акаунтів на рівні законодавства; в) наявність окремих підходів лише на рівні доктрини чи судової практики.

Зрештою, на сучасному етапі неможливо навіть виокремити підходи, які будуть властивими для певної правової системи чи правової сім'ї (на кшталт «англо-американський» чи «континентально-європейський» підхід) – можна хіба що об'єднати ті чи інші підходи за їх сутністю.

Історично першим щодо розуміння природи онлайн-акаунтів можна вважати підхід, згідно з яким акаунти *не розглядаються як об'єкт приватних відносин* взагалі і, відповідно, *не можуть перебувати в цивільному обороті як такі*. Цей підхід був сформульований у судовій практиці США ще на початку 2000-х років і стосувався здебільшого справ про спадкування акаунтів на сервісах електронної пошти. Так, у справі *In Re Ellsworth* батько військовослужбовця збройних сил США, який загинув на війні в Іраку, просив суд надати йому доступ до електронної пошти свого сина шляхом передання йому даних для входу в пошту, а саме, логіна і пароля. Однак відповідач у справі, сервіс-провайдер Yahoo!, заперечував проти цих вимог, посиляючись на приватність даних, які зберігаються в електронній скриньці померлого. Суд у справах про спадкування за результатами розгляду цієї справи зобов'язав відповідача передати позивачу вміст електронної пошти його сина, а саме: доку-

менти і фотографії, які містилися в його акаунті. При цьому суд зобов'язав зробити це шляхом запису на CD-ROM і передання цього носія батькові¹⁶.

У деяких же справах суди відмовляли не тільки в переданні самого по собі акаунту, а й у наданні будь-якої інформації, що містилася в ньому. Так, у справі *In re Facebook* члени родини жінки, яка викинулася з вікна в Манчестері (Англія), просили компанію Facebook (нині – Meta) надати їм доступ до її акаунту, щоб дізнатися причину її вчинку. Однак відповідач проти цього заперечував. Суд же в цій справі дійшов висновку, що змушування компанії Facebook надати родині доступ до акаунту або записи з нього порушуватиме законодавство США про приватність, зокрема Закон про зберігання листувань. Тому позов було відхилено¹⁷.

Згодом з метою більш чіткого врегулювання питання про те, чи можуть спадкоємці володільців онлайн-акаунтів отримувати доступ до них або принаймні якісь дані, що в них зберігаються, у США було розроблено модельні закони в цій сфері, які були імplementовані окремими штатами. Спочатку Комісією з єдності законодавства (неприбуткова асоціація, що займається розробкою модельних законів у США¹⁸) було розроблено Єдиний закон про довірений доступ до цифрових активів (UFADAA) 2014 р., який визначав підстави й умови доступу різних категорій осіб до онлайн-акаунтів у разі смерті їх володільців або визнання їх недієздатними. Цей закон надає широкі повноваження щодо доступу до вмісту онлайн-акаунтів померлих і визнаних недієздатними осіб їхнім довіреним особам (фідуціаріям). Такими особами у спадковому праві й праві опікунства США є персональні представники померлого (виконавець заповіту, адміністратор або інша особа, що виконує таку функцію і нерідко є одним із спадкоємців), агенти (адвокат, наділений повноваженнями представляти інтереси померлого), траст (особа, яка є довірчим власником майна померлого згідно з договором) або опікун. Зокрема, цей модельний закон дозволяє цим особам отримати доступ до будь-яких цифрових активів, що містяться в акаунті (ними є різні файли), а також до змісту електронних повідомлень володільця акаунту, хоча й визначає певні умови доступу до них для різних категорій осіб¹⁹. Утім, попри свою лояльність щодо фідуціаріїв спадкоємця, UFADAA не передбачає можливість передання їм самих онлайн-акаунтів як об'єктів – ідеться лише про передання їм вмісту акаунтів.

UFADAA не набув широкої підтримки серед штатів США через побоювання законодавчих органів цих штатів, а також великих технологічних компаній, того, що передбачені цим законом права доступу до вмісту акаунтів є занадто широкими-

¹⁶ Cummings R. G. The Case Against Access to Decedents' E-mail: Password Protection as an Exercise of the Right to Destroy. *Minn. J. L. Sci. & Tech.*, 2014/15, p. 898.

¹⁷ *In re Request for Order Requiring Facebook, Inc. to Produce Documents and Things*, 923 F. Supp. 2d 1204, 1205 (N. D. Cal. 2012).

¹⁸ About Us. URL: <https://www.uniformlaws.org/aboutulc/overview> (last accessed: 07.02.2025).

¹⁹ Uniform Fiduciary Access to Digital Assets Act (2014). URL: <https://perma.cc/92VC-H9FE> (last accessed: 07.02.2025).

ми і зазіхають на приватність володільців акаунтів. Це, у свою чергу, спонукало Комісію з єдності законодавства внести зміни до цього модельного закону, за наслідками чого Комісією було представлено Переглянутий єдиний закон про довірений доступ до цифрових активів 2015 р. (RUFADAA)²⁰. На відміну від попереднього, цей модельний закон установлює додаткові обмеження доступу фідучіаріїв до вмісту онлайн-акаунтів померлих або визнаних недієздатними осіб, залишаючи це питання багато в чому на розсуд сервіс-провайдера, який створив акаунт і здійснює його підтримку. Так, універсальною умовою доступу до вмісту акаунту є розпорядження самого володільця акаунту (воно може бути електронним і зробленим у самому акаунті або міститися в заповіті чи іншому рівносильному документі). Якщо ж такого розпорядження немає, то питання про обсяг даних, доступ до яких може бути наданий фідучіаріям, визначається правилами обслуговування, які розміщені сервіс-провайдером на сайті. Умови ж доступу залежать від того, доступ до яких саме даних надається. Так, цифрові активи (файли), що містяться в акаунті, а також перелік переписок, які вів володільця акаунту (без вмісту цих переписок), надається, якщо фідучіарій підтверджує свої повноваження на отримання доступу до них (довіреність, рішення суду тощо). Водночас вміст електронних переписок може надаватися лише за наявності письмової (електронної) згоди самого володільця акаунту²¹. Втім RUFADAA, як і UFADAA не передбачає можливості надання фідучіаріям померлої чи визнаної недієздатною особи її акаунту *як такого*.

Другим підходом до визначення правової природи й оборотоздатності онлайн-акаунтів є підхід, який розглядає їх як *об'єкти договірних правовідносин*, тобто фактично, як *майнові права*. Він базується на тому, що онлайн-акаунти не існують самі по собі, як, наприклад, речі матеріального світу, а завжди створюються сервіс-провайдерами на підставі договорів між ними і користувачами їхніх сервісів, що втілені в правилах обслуговування, розміщених на відповідному вебсайті.

Найбільш виразно цей підхід було відображено в декількох рішеннях Федерального Суду Справедливості Німеччини у справах, що знов-таки стосувалися спадкування онлайн-акаунтів. Так, в одній зі справ мати молоді дівчини, що вчинила самогубство, просила компанію Facebook надати їй доступ до акаунту її дочки, щоб з'ясувати причину її вчинку. Відповідач заперечував, посилаючись на власні правила обслуговування та на вимоги щодо збереження приватності. За результатами розгляду справи в судах першої та апеляційної інстанцій позивачка звернулася до касаційної інстанції, і суд зрештою ухвалив рішення на її користь²². Суд мотивував

²⁰ Revised Uniform Fiduciary Access to Digital Assets Act. Enactment history. URL: <https://www.uniformlaws.org/committees/community-home?communitykey=f7237fc4-74c2-4728-81c6-b39a91ecdf22> (last accessed: 07.02.2025).

²¹ Revised Uniform Fiduciary Access to Digital Assets Act. Enactment history. URL: <https://www.uniformlaws.org/committees/community-home?communitykey=f7237fc4-74c2-4728-81c6-b39a91ecdf22> (last accessed: 07.02.2025).

²² Fuchs A. What happens to your social media account when you die? The first German judgments on digital legacy, ERA Forum, 2021/22, pp. 2–3.

це рішення тим, що: а) мати є спадкоємицею, а отже, універсальним правонаступником прав та обов'язків її дочки; б) як правонаступник мати вступила в правовідносини між Facebook та її померлою дочкою як сторона договору замість дочки; в) можливість успадкування прав та обов'язків за цим договором не обмежена німецьким спадковим законодавством або положеннями самого договору; г) вимоги щодо нерозголошення приватних повідомлень тут також не застосовуються, адже спадкоємці можуть отримувати від спадкодавців документи, щоденники, персональні листи тощо²³. Водночас суд наголосив, що надання доступу до акаунту доньки не означає, що мати має право використовувати його від власного імені в подальшому.

Цей підхід підтримується також у правовій доктрині інших країн і застосовується не лише при вирішенні питання про природу спадкування онлайн-акаунтів, а й інших питань. Зокрема, про договірно-правову природу онлайн-акаунтів говориться у Принципах використання цифрових активів як цінного папера, які були розроблені Європейським правовим інститутом²⁴. У цих Принципах онлайн-акаунти хоч і згадуються серед цифрових активів разом із криптовалютами та іншими токенами, які мають явно речово-правову природу, однак щодо акаунтів спеціально зазначається, що за своєю суттю вони мають зобов'язально-правову природу, а можливість їх участі в обороті визначається змістом договору між володільцями акаунтів та сервіс-провайдерами.

Ще одним прикладом підтримки договірно-правового підходу є позиція, втілена в результатах роботи Юридичної комісії Великої Британії з розробки законопроекту щодо обороту цифрових активів²⁵. Основна ідея розробленого цієї комісією законопроекту полягає в тому, що з-поміж усіх наявних і таких, що можуть бути створені в майбутньому, цифрових активів є такі, що являють собою виключно майнові права і є об'єктами лише зобов'язальних правовідносин (так звані *things in action* у термінології загального права), а є й такі, що за своїми характеристиками схожі на об'єкти права власності (*things in possession* у термінології загального права), тому належать до так званої «третьої категорії речей», що має ознаки, властиві саме об'єктам права власності²⁶. Аналізуючи природу окремих сучасних цифрових активів, Юридична комісія дійшла в своєму звіті висновку про те, що такі види онлайн-акаунтів, як акаунти електронної пошти та доменні імена, мають до-

²³ BGN, 12 July 2018 – III ZR 183/17, ECLI:DE:BGH:2018:120718U111ZR183.17.0

²⁴ ELI Principles on the Use of Digital Assets as Security. Report of the European Law Institute (2022). URL: https://europeanlawinstitute.eu/fileadmin/user_upload/p_eli/Publications/ELI_Principles_on_the_Use_of_Digital_Assets_as_Security.pdf (last accessed: 07.02.2025).

²⁵ Digital assets. URL: <https://lawcom.gov.uk/project/digital-assets/> (дата звернення 07.02.2025)

²⁶ Digital assets as personal property: Supplemental report and draft Bill. Law Com No 416. URL: <https://cloud-platform-e218f50a4812967ba1215eaecede923f.s3.amazonaws.com/uploads/sites/30/2024/07/Digital-assets-as-personal-property-supplemental-report-and-draft-Bill-web-version.pdf> . С. 28–33 (last accessed: 07.02.2025).

говірно-правову природу, адже є породженнями договірних відносин між володільцями цих акаунтів і сервіс-провайдерами²⁷. Інші види онлайн-акаунтів у звіті Комісії окремо не аналізувалися.

Нарешті, третій підхід до розуміння природи онлайн-акаунтів полягає у прирівнянні їх до *об'єктів речових правовідносин*, тобто до *цифрових речей або квазі-власності*²⁸. На доктринальному рівні цей підхід підтримується вченими з різних юрисдикцій, які вказують на те, що технічна та юридична природа акаунтів не є такою однозначною в практиці, щоб її можна було завжди звести до зобов'язально-правових відносин. Зокрема, британські вчені Д. Міхельс та К. Міллард, аналізуючи природу акаунтів електронної пошти, зауважують, що такі акаунти можуть існувати на власному сервері користувача, і в цих випадках не існує ніяких відносин між володільцем акаунту і сервіс-провайдером, зокрема договірних²⁹. Водночас, навіть якщо акаунт створено на підставі договору з певним сервіс-провайдером, це не означає, що цей акаунт повністю залежний від цього договору. Акаунт може продовжувати існувати, навіть якщо договір з його володільцем розірвано, а сам володільць позбавлений права користуватися акаунтом на підставі рішення сервіс-провайдера, суду тощо. Тому вчені підсумовують, що акаунти електронної пошти існують фактично як індивідуально визначені віртуальні об'єкти, а тому вони можуть розглядатися як об'єкти права власності³⁰.

Цей підхід дістав певну підтримку в законодавстві Республіки Молдова. У 2018 р. за результатами рекодифікації цивільного законодавства Цивільний кодекс (далі – ЦК) Молдови був викладений у новій редакції, в якій з-поміж об'єктів цивільних прав окреме місце було відведено поняттю «цифрова річ»³¹. Так, згідно з ч. 3 ст. 477 ЦК Молдови цифровою річчю вважаються: а) цифровий контент; та б) обліковий запис електронної пошти, в мережі або інший обліковий запис особи, на який вона має право³². З цього положення можна зробити висновок, що онлайн-акаунти (облікові записи) за своєю природою до певної міри можуть бути прирівняні до зви-

²⁷ Digital Assets: Final Report. Law Com No 412. URL: <https://s3-eu-west-2.amazonaws.com/cloud-platform-e218f50a4812967ba1215eaecede923f/uploads/sites/30/2023/06/Final-digital-assets-report-FOR-WEBSITE-2.pdf> (дата звернення 07.02.2025).

²⁸ Некіт К. Н. Вказ. праця. С. 63.

²⁹ Response to the Law Commission's Digital Assets Consultation Paper. Dave Michels and Professor Christopher Millard, on behalf of the Cloud Legal Project at the Centre for Commercial Law Studies, Queen Mary University of London. Digital assets Responses to consultation. 2022. URL: <https://s3-eu-west-2.amazonaws.com/cloud-platform-e218f50a4812967ba1215eaecede923f/uploads/sites/30/2022/07/Digital-assets-collated-consultation-responses.pdf/> – С. 889 (last accessed: 07.02.2025).

³⁰ Там само. С. 893.

³¹ GovernMent Republic of Moldova. The Cabinet approves Civil Code in new version 28.03.2018. URL: <https://gov.md/ru/content/pravitelstvo-odobrilo-grazhdanskiy-kodeks-v-novoy-redakcii>. (дата звернення: 07.02.2025).

³² Гражданский кодекс Республики Молдова : от 06.06.2002 № 1107. URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=125043&lang=ru. (дата звернення: 07.02.2025).

чайних матеріальних речей, які є традиційними об'єктами речових прав. Водночас від звичайних (матеріальних) речей їх відрізняє цифрова природа, тому вони й іменуються цифровими речами.

Однак, на жаль, цей висновок є передчасним, оскільки інші положення ЦК Молдови фактично зводять його нанівець. Так, уже в ст. 478 ЦК Молдови визначено особливості правового режиму цифрових речей (в тому числі й онлайн-акаунтів), і вони явно свідчать про те, що насправді законодавець Молдови прагнув утілити в законодавстві підхід, властивий законодавству США, щодо природи спадкування онлайн-акаунтів. Так, ст. 478 ЦК Молдови, так само, як і американські UFADAA та RUFADAA, визначає, що у цифровій речі (і в онлайн-акаунту зокрема) має бути так званий зберігач – третя особа, яка на підставі договору обслуговує цей акаунт. Володілець акаунту може визначити порядок та умови доступу до цифрової речі (акаунту), а в разі відсутності розпорядження володільця доступ до акаунту надається згідно з умовами договору між зберігачем акаунту (сервіс-провайдером) та користувачем (володільцем). З цього випливає, що фактично в законодавстві Молдови до певної міри змішано зобов'язально-правовий та речово-правовий підходи, утім практика застосування вказаних положень законодавства поки що відсутня.

В Україні теж обговорювалися перспективи визнання онлайн-акаунтів саме квазіречовими об'єктами. Так, у проєкті Закону України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України, спрямованих на розширення кола об'єктів цивільних прав» №6447 було запропоновано запровадити категорію цифрової речі як різновиду речей, що існує поряд із матеріальними речами і до якого можуть застосовуватися положення ЦК України щодо матеріальних речей. При цьому в первісній редакції цього законопроєкту від 15 грудня 2021 р. пропонувалося включити до категорії цифрових речей онлайн облікові записи³³. При цьому, на відміну від законодавства Молдови, в українському не пропонувалося визначити спеціальні правила щодо зберігання або обслуговування цифрових речей чи онлайн-акаунтів, надання доступу до них тощо. Тобто речово-правовий підхід був більш однозначно й чітко вираженим. Однак зрештою від цього підходу було вирішено відмовитися. Фінальна редакція законопроєкту, якою було внесено зміни до ЦК України, хоч і впроваджує нову для цивільного законодавства категорію цифрової речі, але відносить до неї віртуальні активи та цифровий контент (абз. 2 ч. 1 ст. 179¹ ЦК України). Водночас варто відзначити, що перелік об'єктів, які можуть бути віднесені до цифрових речей згідно з фінальною версією законопроєкту, не є вичерпним – до них можуть належати й інші блага, для яких властиві такі ознаки: 1) вони існують виключно в цифровому середовищі; 2) мають майнову цінність. Тому потенційно при широкому потрактуванні поняття «цифрова річ» онлайн-акаунти

³³ Проєкт Закону про внесення змін та доповнень до Цивільного кодексу України, спрямованих на розширення кола об'єктів цивільних прав №6447 від 17.12.2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73472 (дата звернення: 07.02.2025).

можуть розглядатися як різновид цифрової речі. Однак, на нашу думку, такий підхід є неправильним, про що детальніше в наступному розділі.

3. Проблеми категоризації онлайн-акаунтів серед об'єктів цивільних прав та можливі шляхи їх вирішення

Окреслені в попередньому розділі підходи, безумовно, мають важливе значення для формування уявлення щодо правової природи онлайн-акаунтів у практиці. Однак, на жаль, жоден із них не позбавлений певних неузгодженостей і суперечностей.

Так, підхід, згідно з яким онлайн-акаунти *не вважаються об'єктами цивільних прав*, вирізняється тим, що зміщує фокус уваги з акаунту як такого на те, що може зберігатися в акаунті й становити реальний інтерес учасників цивільних відносин. Дійсно, з технічного погляду онлайн-акаунти – це лише певні «місця» в адресному просторі інтернету, які можуть використовуватися для зберігання в них певних даних – об'єктів права інтелектуальної власності, приватних листувань осіб, фінансових активів, грошових коштів тощо. Осіб, які бажають придбати або іншим чином отримати онлайн-акаунт, найчастіше цікавить саме це, а не те, яку адресу має цей акаунт і які дані використовуються для входу до нього.

Однак, по-перше, не завжди об'єктом зацікавленості є виключно вміст акаунту. Наприклад, якщо мова йде про акаунт розкрученого бренду в Instagram, то особа, яка хотіла б придбати цей акаунт, зацікавлена не в зображеннях і відео, які в ньому містяться, а в акаунті як такому – з усіма його підписниками, візуальним поданням інформації і результатами вкладених у нього інвестицій у вигляді оплати його реклами й просування. Те саме можна сказати про акаунти на ігрових платформах. Відомо, що ці акаунти в практиці часто продаються і купуються гравцями, що становить цілий ринок таких акаунтів. Це пов'язано з тим, що гравці онлайн-ігор можуть «прокачувати» своїх ігрових персонажів за допомогою придбання їм спорядження, зброї, «життів» і т. ін. лише в межах самого акаунту, і не можуть продавати ці об'єкти окремо від акаунтів. При цьому чимало гравців зацікавлені в тому, щоб розпочати ту чи іншу гру вже з обмундированим персонажем і не займатися придбанням різних об'єктів для нього «з нуля».

По-друге, нерідко акаунт як такий прямо визнається об'єктом тих чи інших правочинів чи юридичних дій у правозастосовній практиці. Так, у судовій практиці США щодо банкрутства компаній чільне місце посідають рішення стосовно використання онлайн-акаунтів компаній-банкрутів як актив для задоволення вимог кредиторів. Наприклад, у справі *In re CTLI LLC* суд дійшов висновку, що бізнес-акаунти в соціальних мережах можуть уважатися власністю компанії на кшталт бази даних про клієнтів компанії³⁴. Аналогічний висновок було сформульовано в справі *In re Borders Grp., Inc.*³⁵.

³⁴ *In re CTLI LLC*, 528 B. R. 359 (Bankr. S. D. Tex. 2015).

³⁵ *In re Borders Grp., Inc.*, No. 11-10614 MG, 2011 WL 5520261, at *13 (Bankr.S. D. N. Y. Sept. 27, 2011).

Що ж стосується підходу, згідно з яким акаунти визнаються *майновими правами й об'єктами суто договірно-правових відносин*, то його перевагою є його послідовність і обґрунтованість з доктринального погляду. Крім того, цей підхід є більш універсальним, ніж перший, адже його можна екстраполювати на будь-які спори, які виникають щодо акаунтів (спадкові спори, спори щодо купівлі-продажу, «оренди» акаунтів, передавання їх за правонаступництвом юридичним особам тощо). Так, не викликає сумнівів той факт, що в абсолютній більшості випадків онлайн-акаунти створюються й обслуговуються на підставі договору між користувачем (майбутнім володільцем акаунту) і сервіс-провайдером. Тому саме договором і визначаються права володільця щодо акаунта: можливість передавати акаунт або коди доступу до нього іншим особам, можливість видаляти акаунт, наповнювати його тими чи іншими даними тощо. При цьому, на відміну від об'єктів матеріального світу, які постійно переходять із речових у зобов'язальні відносини і навпаки, акаунти не можуть здійснити такого переходу. Вони завжди залишаються об'єктом договірного правовідношення і щодо них не можуть виникати права, які в доктрині називають абсолютними (*erga omnes*), адже у відносинах щодо них завжди фігуруватиме сервіс-провайдер, з яким укладено договір стосовно акаунту.

Однак цей підхід не позбавлений певних недоліків. Із доктринального погляду він містить певну непослідовність: акаунт має об'єктивну форму існування, хоч і цифрову, а тому не може бути порівняний із звичайним правом на чужі дії, яке є традиційним об'єктом зобов'язального правовідношення. Втім ця проблема усувається, якщо звернутися до теорії подвійного об'єкта зобов'язального правовідношення, яка напрацьована у вітчизняній доктрині: в будь-якому зобов'язанні є юридичний об'єкт (дії боржника) та матеріальний (те, чого стосуються ці дії, – речі, гроші тощо)³⁶. Зважаючи це, акаунт є свого роду матеріальним об'єктом, а дії сторін договору щодо нього – юридичним.

З практичної ж точки зору зобов'язально-правовий підхід до розуміння природи акаунтів змушує в кожному випадку, коли йдеться про передавання акаунту його володільцем третій особі, звертатися до правил заміни сторони в зобов'язанні, а це часто приводить до висновку про неможливість такого передавання.

Якщо звернутися до вітчизняного законодавства, то воно містить окремі положення щодо заміни кредитора в зобов'язанні й окремі – щодо боржника. У договорах щодо акаунтів кожна сторона одночасно виступає і кредитором, і боржником, тому застосовуються всі вказані положення. Так, згідно з частинами 1, 2 ст. 512 ЦК України кредитор у зобов'язанні може бути замінений іншою особою внаслідок: 1) передавання ним своїх прав іншій особі за правочином (відступлення права вимоги); 2) правонаступництва; 3) виконання обов'язку боржника поручителем або заставодавцем (майновим поручителем); 4) виконання обов'язку боржника третьою особою; 5) в інших випадках, установлених законом. При цьому згідно з ч. 3 ст. 512

³⁶ Шимон С. Об'єкт і предмет договору і цивільного правовідношення: нотатки до наукової дискусії. *Юридична Україна*. 2011. № 4. С. 58.

ЦК України кредитор у зобов'язанні не може бути замінений, якщо це встановлено договором або законом. Заміна ж боржника в зобов'язанні не прив'язана до конкретних підстав, однак ст. 520 ЦК України висуває щодо цього єдину вимогу – така заміна має бути здійснена лише за згодою кредитора, якщо інше не передбачено законом.

Так, якщо володілець акаунту бажає передати його або дані для доступу до нього третій особі, йому потрібно: а) переконатися, що це не заборонено договором між ним і сервіс-провайдером; б) запитати згоду сервіс-провайдера на таке передання. Однак, як свідчить аналіз умов договорів (правил обслуговування), розміщених на сайтах найпопулярніших сервіс-провайдерів (Amazon, Meta, Google, Steam, Tinder тощо), найчастіше вони забороняють передання акаунтів або загалом прав та обов'язків за договором третім особам³⁷. Тобто в абсолютній більшості випадків передати акаунт шляхом цесії (відступлення права вимоги) і переведення боргу буде неможливо, що й пояснює ту обставину, що на сьогодні в практиці продаж акаунтів є тіншовим, і якщо покупець або продавець не отримують того, про що домовлялися, захистити свої права вони не можуть. Тому фактично договори про передання акаунтів є натуральними зобов'язаннями або *pacta nuda*, як називали такі договори римляни.

Якщо ж акаунт передається у зв'язку зі смертю або реорганізацією його володілця, то має місце інша підстава, передбачена ч. 1 ст. 512 ЦК України, – правонаступництво (п. 2). Однак у цьому випадку може виникнути інша проблема: згідно зі ст. 515 ЦК України заміна кредитора не допускається у зобов'язаннях, нерозривно пов'язаних з особою кредитора, зокрема у зобов'язаннях про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю. Схоже правило міститься в ст. 608 та ст. 1219 ЦК України. Як уже зазначалося, акаунти на деяких платформах призначені для зберігання надзвичайно особистої інформації та чутливих даних, причому не тільки про володілця, а й про третіх осіб (яскравий приклад – акаунти на сайтах або додатках для знайомств). Крім цього, часто акаунти не мають чіткої категоризації, однак можуть містити особисту інформацію, яку особа в жодному разі не хотіла б передавати іншим (наприклад, акаунти в соціальних мережах чи акаунти електронної пошти). Тому заміна кредитора й боржника в договорі-зобов'язанні між користувачем і сервіс-провайдером, у рамках якого створено й обслуговується онлайн-акаунт, може бути неможливою, якщо акаунт, через який користувався, власне, індивідуалізується і взаємодіє з сервіс-провайдером, містить особисту, конфіденційну інформацію, а отже, саме зобов'язання виявляється нерозривно пов'язаним із користувачем.

Третій *речово-правовий підхід* до розуміння сутності акаунтів допомагає подолати цю проблему і саме в цьому його основна перевага. Якщо розглядати акаунти як квазіречі (цифрові речі), а їх володілців – як їх квазівласників, то перешкоди в розпорядженні акаунтами, встановлені договором між сервіс-провайдером і во-

³⁷ Filatova-Bilous, N., Tsuvina, T. Вказ. праця. Р. 310–315.

лодільцем акаунту, не мають значення, адже володільець має абсолютне право на акаунт. Якщо ж володільець не здійснює жодних дій щодо розпорядження (зокрема, не визначає юридичну долю акаунту на випадок смерті), то перехід акаунту до інших осіб відбувається згідно з тими положеннями законодавства, які регулюють перехід права власності (зокрема, норми спадкового законодавства, законодавства про банкрутство тощо).

Втім речово-правовий підхід виявляється найбільш уразливим з доктринального погляду. Беззаперечним є факт того, що акаунт не існує сам по собі, на кшталт матеріальної речі (стіл, будинок, книжка тощо) – він існує лише в рамках договірного правовідношення, тому якщо договірне правовідношення припиняється з якоїсь причини, то акаунт припиняє своє існування також, а його володільець втрачає доступ і права на нього.

Крім цього, з практичного погляду застосування речово-правового підходу може бути певною мірою небезпечним, адже цей підхід сам по собі не враховує низки тонкощів, які притаманні акаунтам. У цьому контексті варто повернутися до тези про те, що акаунти можуть містити надзвичайно особисту інформацію, причому не лише про самого володільця акаунту, а й про третіх осіб, з якими він перепищувався через акаунт або дані про яких з тих чи інших причин зберігав в акаунті. Можливість вільного розпорядження акаунтами, яка є закономірним наслідком застосування речово-правового підходу, створює загрозу неконтрольованого передавання таких даних про володільця і таких третіх осіб. Ще один нюанс, який ставить під сумнів можливість застосування речово-правового підходу в практиці, полягає в тому, що акаунт, на відміну від звичайних речей, – це інструмент ідентифікації його володільця та комунікації з іншими користувачами. Якщо, наприклад, особа, яка є власником акаунту на маркетплейсі (на кшталт OLX або Rozetka) і чий акаунт має гарний рейтинг та репутаційну історію, продасть цей акаунт іншій особі, то ніщо не заважає цій іншій особі використовувати акаунт із шахрайською метою, користуючись довірою інших користувачів до оцінок і рейтингу цього акаунту. І, навпаки, якщо особа, яка має просунутий особистий акаунт у соціальній мережі (наприклад, відомий блогер), продасть його іншій особі, і ця інша особа продовжить вести акаунт уже від власного імені, то це знов-таки призведе до обману інших користувачів, які не будуть розуміти, хто саме є володільцем акаунту. Особливо небезпечним це є у випадку з акаунтами, через які ведуться, до прикладу, медичні блоги, блоги психологів, юристів і т. ін.

Отже, правова природа онлайн-акаунтів є вкрай складною. Однак із проведеного аналізу випливає, що найбільш послідовним із доктринального погляду все ж є *зобов'язально-правовий підхід*, який визначає акаунти як *елемент договірного правовідношення*. Саме це, на нашу думку, має стати відправною точкою для подальших роздумів і пошуків, і саме це є визначальним аргументом проти того, щоб, користуючись широтою визначення поняття «цифрова річ» у ст. 179¹ ЦК України, відносити до цифрових речей онлайн-акаунти.

Водночас застосування цього підходу в практиці без урахування специфіки природи онлайн-акаунтів є малопродуктивним з огляду на наявні в зобов'язальному праві перешкоди (заборона на застосування цесії в договорах між користувачами і сервіс-провайдерами, особистий характер даних, що містяться в акаунтах, тощо). Тому для його застосування, на нашу думку, необхідним є внесення певних змін до цивільного законодавства.

Так, для забезпечення можливості передавати акаунти іншим особам в умовах, коли договір між володільцем акаунту та сервіс-провайдером містить заборону такого передання, потрібно внести зміни до ч. 3 ст. 512 ЦК України. У нинішній редакції це положення є занадто категоричним – кредитор у зобов'язанні не може бути замінений, якщо це встановлено договором або законом. При цьому не береться до уваги те, що заборона на таку заміну може бути абсолютно безпідставною і, крім того, нівелюється класичне правило договірного права: договір не може покладати обов'язків та відповідальність на осіб, які не є його сторонами.

Тому в законодавствах багатьох європейських країн міститься більш гнучке правило, спрямоване на захист прав та інтересів тих осіб, які замінюють первісного кредитора в зобов'язанні й можуть гадки не мати про наявність у самому договорі заборони на таку заміну. Для прикладу, в законодавстві Італії та Греції це правило сформульовано так: заборона на відступлення права вимоги може міститися в договорі, але вона є недійсною, якщо не буде доведено, що особа, якій відступлено право вимоги (цесіонарій), знала або не могла не знати про наявність заборони на відступлення права вимоги. У законодавстві Естонії та Франції зазначається, що заборона на відступлення права вимоги не має юридичної сили щодо третіх осіб (тих, ким було замінено первісного кредитора в зобов'язанні), тому порушення цієї заборони є підставою для відповідальності первісного кредитора. В Іспанії заборона відступлення права вимоги за загальним правилом є такою, що не має юридичної сили щодо нового кредитора, за винятком випадків, коли такий кредитор *діє недобросовісно*³⁸. Цікавий варіант передбачено також австрійським законодавством. Якщо відступлення права вимоги відбувається в грошовому зобов'язанні між сторонами, жодна з яких не є споживачем, то заборона на відступлення дійсна тільки в тому випадку, якщо вона була індивідуально погоджена між сторонами (а не була частиною стандартних умов) і якщо вона не погіршує суттєво позицію кредитора. Якщо ж зобов'язання не є грошовим або однією з його сторін є споживач, заборона на відступлення права вимоги є дійсною в будь-якому разі³⁹.

На нашу думку, цікавими в контексті забезпечення певної оборотоздатності онлайн-акаунтів є іспанський і, частково, австрійський підходи. Вбачається, що ч. 3 ст. 512 ЦК України можна було б доповнити застереженням про те, що заборона

³⁸ Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR) / Christian von Bar (ed). (Sellier European Law Publ., 2009) 1054.

³⁹ Там само. 1055.

на відступлення права вимоги, передбачена договором, за загальним правилом діє лише щодо первісного кредитора і боржника. Винятками є випадки, коли: а) новий кредитор діє недобросовісно і вступає в договірне правовідношення замість первісного кредитора з метою використання прав кредитора на шкоду боржнику або третім особам; б) відступлення права вимоги призведе або може призвести до порушення прав або охоронюваних законом інтересів боржника або третіх осіб; в) заборона відступлення права вимоги не була погоджена з первісним кредитором окремо, а є частиною стандартних умов договору приєднання. Такий підхід дасть змогу здійснювати передавання онлайн-акаунтів і «вивести з тіні» численну кількість тих угод щодо акаунтів, які фактично укладаються на практиці.

Водночас потребує певного пом'якшення правило вітчизняного законодавства про те, що для заміни боржника в зобов'язанні необхідною є згода кредитора (ст. 520 ЦК України). Для порівняння, у Загальному проєкті спільних підходів ЄС (DCFR) правило про згоду кредитора на заміну боржника пом'якшене такими застереженнями: а) згода може бути надана заздалегідь, і в такому разі достатньо просто повідомити кредитора про заміну боржника (стаття III – 5:203 (2)); б) згоди кредитора не потрібно для включення ще одного боржника в зобов'язання, однак кредитор може відхилити таке включення, якщо повідомить про таке відхилення без необґрунтованої затримки нового боржника (III – 5:203 (3))⁴⁰. Схожі застереження можна запровадити і до ст. 520 ЦК України, що сприятиме більш гнучкому регулюванню, зокрема питань передавання акаунтів.

Що ж стосується проблеми приватності й конфіденційності даних, які містяться або можуть міститися в акаунтах, то запропонувати її вирішення шляхом внесення зміни до загальних положень (статей 515, 608, 1219 ЦК тощо) навряд чи буде ефективним варіантом. Тому, якщо дані щодо користувача або третіх осіб, що містяться в його акаунті, мають винятково особистий і конфіденційний характер, то передавання такого акаунту є неможливим згідно з цими загальними положеннями. Так само не може бути переданий акаунт у випадках, коли він сам по собі має особистий характер і створюється користувачем для особистих (не-бізнесових) цілей (на кшталт особистого акаунту в соціальних мережах). Водночас це не означає, що окремі дані, які містяться в акаунті, не можуть бути передані третім особам у певних випадках і за певних умов. Зокрема, вони (або доступ до них) можуть бути передані (надані) у разі смерті особи, визнання її безвісно відсутньою, недієздатною або обмежено дієздатною. Для забезпечення ж можливості їх передавання важливо внести відповідні доповнення до розділів ЦК України, які стосуються спадкових відносин, відносин з управління майном безвісно відсутньої особи, повноважень опікуна (піклувальника) недієздатної чи обмежено дієздатної особи.

⁴⁰ Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Outline Edition / Ed. by Christian von Bar, Eric Clive and Hans Schulte-Nölke. (Sellier. European Law Publishers GmbH). Munich, 2009. С. 266.

У цьому контексті як своєрідний приклад (зразок) можуть бути використані положення американських модельних законів UFADAA і RUFADAA. Зокрема, станом натеper особливо актуальними є питання про: а) визнання юридичної сили, рівноцінної заповіту, за електронними розпорядженнями володільців акаунтів щодо надання визначеним ними особам доступу до даних з їх акаунту у разі їх смерті; б) визначення категорій осіб, які мають право на отримання доступу до даних з акаунту в разі смерті володільця, визнання його безвісно відсутнім, недієздатним чи обмежено дієздатним (це можуть бути виконавці заповіту, спадкоємці, опікуни, піклувальники); в) визначення умов, за яких цим особам може бути надано доступ до даних, а також обсягу даних, доступ до яких може надаватися. Всі ці та інші питання мають бути врегульовані у відповідних положеннях цивільного законодавства, інакше щодо них і надалі існуватиме правова невизначеність.

Висновки

Правова природа онлайн-акаунтів є складною, тому й оборотоздатність цих об'єктів є питанням неоднозначним. Станом натеper у жодній юрисдикції світу не розроблено універсальних підходів до розуміння цих питань, а також шляхів подолання проблем, які виникають у зв'язку з цим у практиці. Проте можна виокремити три основні підходи точкового характеру: 1) акаунти не розглядаються як самостійні об'єкти цивільних прав (об'єктами є лише вміст акаунтів); 2) акаунти є об'єктами виключно зобов'язально-правових (договірних) відносин; 3) акаунти є квазіречами (цифровими речами) і можуть виступати об'єктами речових прав.

З усіх окреслених підходів найбільш послідовним із доктринального погляду є другий, який розглядає онлайн-акаунти як об'єкти зобов'язальних (договірних) відносин. Водночас застосування цього підходу в практиці без внесення змін до цивільного законодавства є значною мірою ускладненим, оскільки в багатьох випадках призводить до неможливості передання акаунтів їх володільцями третім особам, роблячи будь-які правочини щодо них такими, що не можуть користуватися судовим захистом. Тому існує потреба у внесенні змін до ЦК України. На нашу думку, такі зміни мають бути точковими і стосуватися насамперед правил заміни боржника і кредитора в зобов'язанні (статті 512, 520 ЦК України) так, щоб створити більш гнучкі умови для переведення прав на акаунти від їхніх первісних володільців новим. Також необхідно впровадити правила, які б забезпечили можливість надання доступу до вмісту акаунтів третім особам у разі смерті володільця акаунту, визнання його безвісно відсутнім, недієздатним або обмежено дієздатним. Зважаючи на специфіку правової природи акаунтів та даних, що зберігаються в них, ті загальні правила, що передбачені чинним цивільним законодавством, не завжди здатні владнати потенційні спори, що можуть виникнути в цій сфері. Тому існує потреба у внесенні точкових змін до відповідних глав ЦК України. Як певний приклад у цьому контексті можуть бути використані положення модельних законів США – UFADAA та RUFADAA.

REFERENCES

- About Us. *Uniform Law Commission: web-site*. <https://www.uniformlaws.org/aboutulc/overview> (07.02.2025) [in English]
- Bankr. S. D. Tex. (2015). *In re CTLI LLC*, 528 B. R. 359 [in English].
- Bankr.S. D. N. Y. (2011, Sept. 27). *In re Borders Grp., Inc.*, No. 11–10614 MG, 2011 WL 5520261, at *13 [in English].
- BGH, (2018 July 12) – III ZR 183/17, ECLI:DE:BGH:2018:120718UIIIZR183.17.0 [in English]
- Christian von Bar, Clive, Eric and Schulte-Nölk, Hans. (Ed), (2009) Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Outline Edition. Edited by Sellier. European law publishers GmbH, Munich.
- Civil Code of Ukraine (2003, January 16) Law of Ukraine №435-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (accessed: 20.08.2024) [in Ukrainian]
- Cummings, R. G. (2014) The Case Against Access to Decedents' E-mail: Password Protection as an Exercise of the Right to Destroy. *Minn. J. L. Sci. & Tech.*, (15). <https://scholarship.law.umn.edu/mjlst/vol15/iss2/5> [in English]
- Dave Michels and Professor Christopher Millard, (2022). on behalf of the Cloud Legal Project at the Centre for Commercial Law Studies, Queen Mary University of London. Digital assets Responses to consultation. <https://s3-eu-west-2.amazonaws.com/cloud-platform-e218f50a4812967ba1215eacede923f/uploads/sites/30/2022/07/Digital-assets-collated-consultation-responses.pdf> (07.02.2025) [in English]
- David Beckham hands Instagram account to Ukrainian doctor. (2022, march 21) BBC: *web-site*. <https://www.bbc.com/news/uk-60819009> (07.02.2025) [in English]
- Digital assets. *Law Commission reforming the law: web-site*. (2024) : <https://lawcom.gov.uk/project/digital-assets/> (07.02.2025) [in English]
- Digital Assets: Final Report. (2023) Law Com No 412. URL: <https://s3-eu-west-2.amazonaws.com/cloud-platform-e218f50a4812967ba1215eacede923f/uploads/sites/30/2023/06/Final-digital-assets-report-FOR-WEBSITE-2.pdf> (07.02.2025) [in English]
- European Law Institute (2022). Report. ELI Principles on the Use of Digital Assets as Security. https://europeanlawinstitute.eu/fileadmin/user_upload/p_eli/Publications/ELI_Principles_on_the_Use_of_Digital_Assets_as_Security.pdf (07.02.2025) [in English]
- Filatova-Bilous, Nataliia, Tsvina, Tetiana. (Ed.). (2024). «Online Accounts – Comparative and Private International Law Aspects». *Yearbook of Private International Law Vol. XXV – 2023/2024*, Київ: Verlag Dr. Otto Schmidt [in English]
- Fuchs, A. (2021) What happens to your social media account when you die? The first German judgments on digital legacy, *ERA Forum*, (22) [in English]

- Gorverment of Ukraine (2022, July 22) Poriadok funktsionuvannia reiestru biometanu: [Procedure for the functioning of the biomethane register] [Resolution] №823. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/823-2022-%D0%BF/ed20240918#n207> (accessed: 07.02.2025) [in Ukrainian]
- Gorverment of Ukraine (2023, April 28) Polozhennia pro informatsiinu (avtomatyzovanu) systemu zovnishnoho otsiniuvannia i samootsiniuvannia osvitnikh ta upravlinskykh protsesiv u zakladakh osvity «Evalued» [Regulations on the information (automated) system of external evaluation and self-evaluation of educational and management processes in educational institutions 'Evalued'] [Resolution] №407. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/407-2023-%D0%BF/ed20230428#n23> (accessed: 07.02.2025) [in Ukrainian]
- Gorverment of Ukraine (2024, February 27) Poriadok vydachi, obihu ta pohashennia harantii pokhodzhennia elektrychnoi enerhii, vyroblenoi z vidnovliuvanykh dzherel enerhii [Procedure for issuing, circulating and redeeming guarantees of origin of electricity generated from renewable energy sources] [Resolution] №227 (accessed: 07.02.2025) [in Ukrainian]
- GoverMent Republic of Moldova. (2018, March 28) The Cabinet approves Civil Code in new version <https://gov.md/ru/content/pravitelstvo-odobrilo-grazhdanskiy-kodeks-v-novoy-redakcii> [in Russian]
- Grazhdanskyi kodeks Respublyky Moldova [Civil Code of Moldova] № 1107 ot 06.06.2002. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=125043&lang=ru. (07.02.2025) [in Russian]
- Meriam-Webster Dictionary. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/account> (07.02.2025) [in English]
- NATIONAL CONFERENCE OF COMMISSIONERS ON UNIFORM STATE LAWS (2014), Uniform Fiduciary Access to Digital Assets Act <https://perma.cc/92VC-H9FE> (07.02.2025) [in English].
- Nekit, K. H., (2021). Pravo pryvatnoi vlasnosti v informatsiinomu suspilstvi: tsyvilistychna teoriia i praktyka realizatsii [The right to private property in the information society: civil theory and practice of its implementation]; [Doctoral thesis, Odesa, National University «Odesa Law Academy»] [in Ukrainian]
- Pro avtorske pravo ta sumizhni prava [On Copyright and Related Rights] (2022, desember 1) Law of Ukraine № 2811-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n872> (accessed: 07.02.2025) [in Ukrainian]
- Proekt Zakonu pro vnesennia zmin ta dopovnen do Tsyvilnoho kodeksu Ukrainy, spriamovanykh na rozshyrennia kola obektiv tsyvilnykh prav [The Bill on the Amendment and Complementmentation of the Civil Code of Ukraine Concerning Expanding the Range of Civil Rights Objects] (2021 December 17) № 6447 http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73472
- Revised Uniform Fiduciary Access to Digital Assets Act. Enactment history. (2015) URL: <https://www.uniformlaws.org/committees/community-home?communitykey=f7237fc4-74c2-4728-81c6-b39a91ecdf22> (07.02.2025) [in English].

- Serhiy, Misko (2019, January 24) Zapovit mileniala [The testament of a millennial]. <https://axon.partners/zapovit-mileniala/> (07.02.2025) [in Ukrainian]
- Shymon, S. (2011). Obiekt i predmet dohovoru i tsyvilnoho pravovidnoshennia: notatky do naukovoï dyskusii [Object and Subject of a Contract and of Civil Relationships: Some Issues to Discuss]. *Yurydychna Ukraina*, 4. P. 58–64 [in Ukrainian]
- Slovnyk.ua: *web-site* [Dictionary-UA]. <https://slovnyk.ua/index.php> (07.02.2025) [in Ukrainian]
- United States District Court (2012, September 20) *In re Request for Order Requiring Facebook, Inc. to Produce Documents and Things*, Case No. C 12–80171 LHK (PSG) 923 F. Supp. 2d 1204, 1205 (N. D. Cal.) [in English].

Nataliia Filatova-Bilous

PhD (Law), Associate Professor

of the Department of Civil Procedure,

Arbitration and Private International Law

Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine

Filatova-Bilous Nataliia. The Legal Nature of Online Accounts: Property, Liability or Something Else?

Abstract

The article analyzes the legal nature of online accounts. Accounts are widely used by Internet users in today's digitalized world and often have a considerable economic and personal value for their owners. In practice, accounts are often transferred from one person to another, both permanently and temporarily. Nevertheless, agreements concerning accounts often turn out to be unenforceable in court, service providers do not exercise the account owners' will concerning accounts in the event of their death, and it is generally difficult for individuals to protect their rights in relations concerning online accounts.

These problems are caused by a lack of understanding of the legal nature of accounts at the doctrinal level and, as a result, a lack of consistent legislative regulation of these issues or application of existing legal provisions in case law. In general, there are three approaches to understanding the nature of accounts: (a) accounts are not objects of civil rights at all – only their content can be an object; (b) accounts can be objects only of contractual relations; (c) accounts can be objects of property relations and by their nature are quasi-things. In light of the recent amendments to the Civil Code of Ukraine and the introduction of the concept of «digital thing», the question of the legal nature of accounts becomes even more acute, since formally, under an expanded interpretation of the concept of «digital thing», accounts may also be covered by this concept.

However, the article consistently argues that accounts are objects of contractual relations, and therefore their turnover is possible only under the rules of assignment and transfer of debt in a contractual obligation. In order to ensure that this approach is applied in practice, it is necessary to introduce specific amendments to the civil legislation of Ukraine. In particular, the author substantiates the need to amend Articles 512 and 520 of the Civil Code of Ukraine, as well as to introduce special rules for access to account content by heirs, guardians, and property managers of account holders.

Keywords: *online accounts, accounts, digital things, property rights, contract law, contract of assignment, cession.*

Саад Шаді
аспірант

Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Харків, Україна
sh.m.saad@nlu.edu.ua

УДК 347.4:347.7

<https://doi.org/10.69724/2786-8834-2025-4-1-125-141>

ОБЛІКОВА СИСТЕМА ЧАСТОК ЯК ОСНОВА ДИДЖИТАЛІЗАЦІЇ В КОРПОРАТИВНОМУ ПРАВІ ТОВАРИСТВ З ОБМЕЖЕНОЮ ТА ДОДАТКОВОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ

Саад Шаді. Облікова система часток як основа диджиталізації в корпоративному праві товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю

Анотація

У статті розкривається поняття облікової системи часток товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю, що ведеться Центральним депозитарієм цінних паперів. Така система дає додаткові можливості для здійснення корпоративних прав із застосуванням досягнень диджиталізації та створює додаткові механізми захисту корпоративних прав.

Проблеми збереження права власності на частку в статутному капіталі товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю, обмеження у розпорядженні часткою та контролю над часткою у таких товариствах нині досягла найвищого рівня. Пошук механізмів вирішення зазначених проблем та наявність позитивного досвіду обліку й обігу цінних паперів обумовлює високий рівень актуальності дослідження зазначених питань. Метою цієї статті є аналіз правового регулювання облікової системи часток товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю, що ведеться Центральним депозитарієм, визначення проблемних аспектів імплементації нового правового регулювання цифровізації в корпоративному праві. Досягнення окресленої мети стало можливим завдяки застосуванню таких методів наукового пізнання, як формально-юридичний, догматичний та порівняльно-правовий.

Досліджено вплив запровадження вказаної системи на майнові та немайнові права учасників корпоративних правовідносин, визначено основні проблеми правозастосування та перспективи розвитку цифровізації корпоративного управління в Україні. Розглянуто особливості переходу права власності на частку в обліковій системі часток та його відмінності від традиційного обліку в Єдиному державному реєстрі. Відзначено, що новий механізм забезпечує більшу правову визначеність, водночас викликає питання щодо моменту переходу корпоративних прав, і це потребує подальшого законодавчого врегулювання.

Особливу увагу приділено впливу облікової системи часток на реалізацію немайнових корпоративних прав, зокрема участь у загальних зборах учасників товариства через електронне голосування. Розглянуто перспективи розвитку облікової системи часток, її потенціал у зменшенні адміністративного навантаження на бізнес та покращенні корпоративного управління.

Підкреслено, що потребують нормативного уточнення окремі положення щодо моменту переходу права власності та захисту прав учасників корпоративних відносин, акцентовано увагу на необхідності подальшого аналізу судової практики щодо застосування цього механізму.

Ключові слова: товариство з обмеженою відповідальністю, облікова система часток, диджиталізація, корпоративне право, право власності на частку, права з частки.

Вступ

Постановка проблеми

Товариство з обмеженою відповідальністю є найпоширенішою організаційно-правовою формою юридичних осіб в Україні. Проблеми збереження права власності на частку в статутному капіталі, обмежень у розпорядженні часткою та контролю над часткою у таких товариствах нині досягла найвищого рівня. Пошук механізмів вирішення зазначених проблем та наявність позитивного досвіду обліку й обігу цінних паперів створили передумови запровадження облікової системи часток у статутному капіталі товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю. Тенденція цифровізації та диджиталізації будь-якої сфери діяльності людини не пройшла осторонь корпоративного права. Сучасні технології дають змогу здійснювати свої права на частку і з частки через мережу «Інтернет», без необхідності фізичної присутності в конкретному місці.

Якщо облік та обіг цінних паперів в Україні пройшов еволюційний шлях у 30 років, то для обліку та обігу часток у статутному капіталі товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю — це лише перші кроки. Проблема визначення моменту набуття права власності на частку та прав з частки мають вирішальне значення для учасників корпоративних правовідносин. Тому правова визначеність для учасників корпоративних правовідносин є ключовим питанням при обранні облікової системи часток.

Розвиток облікової системи часток у статутному капіталі товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю, що ведеться Центральним депозитарієм цінних паперів (далі — Центральний депозитарій), матиме визначальний вплив на розпорядження частками та здійснення корпоративних прав.

Різні підходи до визначення моменту переходу прав на частку та набуття корпоративних прав в обліковій системі часток та в Єдиному державному реєстрі створюють конкуренцію юридичного врегулювання важливого елементу корпоративних правовідносин.

Подальший розвиток облікової системи часток у статутному капіталі товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю матиме вплив і на запровадження й обіг цифрових речей та технологій блокчейну.

Тому дослідження правового регулювання облікової системи часток у статутному капіталі товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю має важливе значення для подальшого розвитку корпоративних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

В українській науковій юридичній літературі проблема правового регулювання облікової системи часток у статутному капіталі товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю (далі – часток) лише починає обговорюватись та досліджуватись.

Загалом, проблему диджиталізації та цифровізації корпоративного права розглядають такі науковці, як О. Р. Кібенко, І. В. Спасибо-Фатєєва, Є. О. Харитонов, Р. А. Майданик, О. І. Харитонова, Ф. М. Ханієва. Цьому питанню присвятив дослідження П. Пальчук¹.

Проте запровадження нового механізму обліку часток товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю потребує набагато ширшого наукового дослідження його сутності та природи.

Мета дослідження

Метою цієї статті є дослідження правового регулювання облікової системи часток товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю, що ведеться Центральним депозитарієм, визначення проблемних аспектів імплементації нового правового регулювання цифровізації в корпоративному праві, дослідження нових цифрових інструментів реалізації корпоративних прав у зв'язку з обліком часток товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю у Центральному депозитарії, визначення правових проблем імплементації законодавства про облікову систему часток.

Завданням дослідження є відповідь на запитання: чи може облік часток товариства з обмеженою відповідальністю забезпечити правову визначеність при розпорядженні майновими та немайновими корпоративними правами у товаристві; наскільки прийнятною є така форма диджиталізації у корпоративному праві; чи забезпечить облікова система часток реалізацію прав та обов'язків учасників корпоративних відносин; які ризики несе нова облікова система; чи стане нова облікова система часток поштовхом для зміни парадигми визначення моменту переходу прав на частку та корпоративних прав та чи стане такий момент єдиним у практиці?

Матеріали і методи

Для написання статті опрацьовано законодавство України, яке регулює правове регулювання предмета дослідження. Також у статті проаналізовано наукові праці українських авторів, присвячені окремим аспектам досліджуваної проблеми, та рішення Верховного Суду, які зачіпають питання, що є предметом дослідження.

Первинним методом дослідження є формально-юридичний, який забезпечив аналіз чинного законодавства, дав змогу визначити відповідність нових законодавчих

¹ Пальчук П. М. Деякі аспекти правового регулювання обліку часток учасників товариства з обмеженою відповідальністю. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. № 5. Ст. 240–246. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/290682/284299> (дата звернення: 30.01.2025).

норм основним принципам корпоративного права та окреслити недоліки нормативного регулювання. Догматичний метод дослідження дозволив систематизувати та чітко окреслити понятійний апарат дослідження.

Також було використано порівняльно-правовий метод для зіставлення традиційної системи обліку в Єдиному державному реєстрі із новою обліковою системою часток, що ведеться Центральним депозитарієм. За допомогою цього методу було виявлено конкурентні переваги та недоліки кожної із систем.

Метод правового прогнозування використаний для аналізу перспективи впровадження облікової системи часток, та її можливий вплив на подальше правове регулювання прав на частку та корпоративні права.

Викладення основного матеріалу

Право на частку та права з частки в товаристві

Право на частку та права з частки є предметом дослідження протягом багатьох років. Правники намагались визначити правову природу частки у статутному капіталі товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю (надалі при спільному вживанні – товариство, та окремо ТОВ, ТДВ), застосовуючи різні концепції праворозуміння прав з частки, поєднували та розмежовували майнові та немайнові права з частки в статутному капіталі товариства, та загалом розмежовували або об'єднували поняття «частка в статутному капіталі» та «корпоративні права» у товаристві.

Так, звичайно постає питання про те, що є об'єктом права частка (частина частки) чи корпоративні права і чи можуть вони бути предметом договору купівлі-продажу, міни тощо. Вказується на два можливих варіанти: 1) корпоративні права визнаються об'єктом права власності і, відповідно, можуть відчужуватися учасником ТОВ; 2) частка (частина частки) у статутному капіталі є оборотоздатним об'єктом, яка може бути предметом договорів, за якими відбувається відчуження частки (частини частки) в статутному капіталі ТОВ². Підхід щодо допустимості подвійного розуміння об'єкта (частки і корпоративних прав) більшою мірою не підтримується. Все вагомішими стають аргументи на користь того, що саме частка та, відповідно, акція є об'єктами, а не ті права, які в них втілюються, тобто не корпоративні права; саме частки та акції можуть продаватися та спадкуватися, а не корпоративні права; з відчуженням частки корпоративні права не переходять до набувача частки, а набуваються ним як учасником товариства³.

Від моменту запровадження Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України та в подальшому Єдиного державного реєстру юридичних осіб,

² Резнікова В. В., Кравець І. М., Лукомська О. В. Частка (частина частки) у статутному капіталі ТОВ, її оборотоздатність: проблеми теорії і практики. *Право України*. 2021. № 6. С. 164–165 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prukr_2021_6_13 (дата звернення: 30.01.2025).

³ Цивільний кодекс України. Науково-практичний коментар. Т. 1. Загальні положення. Особи / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ECUS, 2020. С. 928.

фізичних-осіб підприємців та громадських формувань (надалі – ЄДР) перехід права власності на частку відображався виключно у ЄДР. Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань»⁴ (далі – Закон про державну реєстрацію) [про держреєстрацію] якщо документи та відомості, що підлягають внесенню до ЄДР внесені до нього, такі документи та відомості вважаються достовірними і можуть бути використані у спорі з третьою особою. Якщо відомості, що підлягають внесенню до ЄДР, є недостовірними і були внесені до нього, третя особа може посилатися на них у спорі як на достовірні. Третя особа не може посилатися на них у спорі у разі, якщо вона знала або могла знати про те, що такі відомості є недостовірними.

Момент переходу права власності на частку та прав з частки має визначальний характер для правової визначеності прав учасників корпоративних правовідносин та можливості їх здійснення. Склалося два підходи до визначення такого моменту.

Перший пов'язує його з укладенням договору. Зокрема, так висловився Касаційний господарський суд, у рішенні якого вказувалося, що право власності на частку в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю у третьої особи виникає з моменту укладення договору, якщо інше не встановлено домовленістю сторін. Закон не пов'язує момент виникнення права участі у товаристві з обмеженою відповідальністю з моментом державної реєстрації відповідних змін у складі учасників товариства з обмеженою відповідальністю⁵. Тож, із цієї правової позиції вбачається, що Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду вирішував дилему: право на частку виникає з укладенням договору чи з моменту внесення відповідних відомостей до держреєстру.

Велика Палата Верховного Суду вказала, що правова проблема визначення моменту набуття майнових та немайнових прав новим власником частки у статутному капіталі юридичної особи є виключно важливою. Правова позиція Великої Палати Верховного Суду полягає у тому, що вчинення правочину з відчуження частки не має наслідком автоматичний перехід корпоративних прав від первісного власника до набувача. Набуття частки учасника ТОВ іншою особою може бути кінцевим етапом виконання договору (наприклад, після сплати покупної ціни), що можливо значно пізніше від укладення зобов'язального договору. Тому акт приймання-передачі частки є документом, що відображає волевиявлення сторін щодо передання частки учасником товариства набувачеві. Тож Велика Палата Верховного Суду посіла позицію, що особа набуває статусу учасника товариства з моменту державної реєстрації частки у статутному капіталі товариства за набувачем і, відповідно, це надає йому можливість реалізовувати права з частки.

⁴ Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань : Закон України від 15 трав. 2003 р. № 755-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text> (дата звернення: 30.01.2025).

⁵ Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 24 лютого 2021 року у справі № 911/1149/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95305157> (дата звернення: 30.01.2025).

Отже, момент набуття права на частку у статутному капіталі (права власності) та момент набуття права з частки (права участі в господарському товаристві) нині розрізняються і можуть не збігатися у часі. Укладення правочину з відчуження частки у статутному капіталі є правовою підставою набуття права на частку (права власності на частку), а тому момент набуття права на частку може визначатися умовами такого правочину. Водночас моментом набуття корпоративних прав унаслідок передання частки у статутному капіталі є юридичний факт реєстрації в державному реєстрі зміни складу учасників за актом приймання-передачі, наданим однією зі сторін⁶.

Запровадження облікової системи часток у Центральному депозитарії

Кардинальні зміни у порядку переходу права власності на частку у товаристві були запровадженні у 2023–2024 роках. Так, Законом України «Про акціонерні товариства» від 27.07.2022 р.⁷ було внесено значні зміни до Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»⁸ (далі – Закон про ТОВ), зокрема щодо запровадження облікової системи часток у Центральному депозитарії.

Крім того, було внесено зміни до Закону України «Про депозитарну систему України»⁹ (далі – Закон про депозитарну систему) та до інших нормативно-правових актів для імплементації облікової системи часток товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю в Центральному депозитарії.

Законом про ТОВ визначено лише загальні положення про можливість переведення обліку часток у товаристві до Центрального депозитарію, залишаючи прийняття рішення про переведення обліку часток лише як опцію для учасників товариства. Цим Законом визначається необхідність виключно одностайного прийняття рішення про облік часток товариства в обліковій системі часток або про припинення обліку часток в такій системі. Незважаючи на диспозитивність норми про можливість прийняття такого рішення, Законом імперативно приписано обов'язково зазначати в статуті товариства відомості про облік часток товариства в обліковій системі часток товариств з обмеженою відповідальністю та товариств з додатковою відповідальністю, що ведеться Центральним депозитарієм – незалежно від факту переведення до облікової системи часток.

⁶ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 8 червня 2021 року у справі № 906/1336/19 (провадження № 12-2гс21). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98235822> (дата звернення: 30.01.2025).

⁷ Про акціонерні товариства : Закон України від 27.07.2022 № 2465-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20> (дата звернення: 30.01.2025).

⁸ Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю : Закон України від 06.02.2018 № 2275-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2275-19> (дата звернення: 30.01.2025).

⁹ Про депозитарну систему України : Закон України від 06.07.2012 р. № 5178-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/5178-17#Text> (дата звернення: 30.01.2025).

Для переведення обліку часток, крім прийняття рішення загальними зборами учасників товариства про таке переведення, необхідно внести зміни до статуту та провести державну реєстрацію змін у ЄДР.

Водночас Закон про депозитарну систему визначає правові засади функціонування облікової системи часток товариств з обмеженою відповідальністю та товариств з додатковою відповідальністю. Цей Закон містить таку дефініцію: *облікова система часток* товариств з обмеженою відповідальністю та товариств з додатковою відповідальністю (далі – облікова система часток) – це сукупність інформації, записів про частки товариств з обмеженою відповідальністю та товариств з додатковою відповідальністю (вид, номінальна вартість і кількість, обмеження обігу тощо) на рахунках власників таких часток, інформації про товариство, про власників часток, про обмеження прав власників, про осіб, уповноважених власниками (управителів, заставодержателів, інших осіб, наділених відповідними правами щодо часток), а також іншої передбаченої законодавством інформації.

На перший погляд, аналіз цієї дефініції спрямовує на те, що облікова система часток пов'язана лише зі здійсненням *прав на частку*. Це має стосуватися будь-яких підстав виникнення, зміни або припинення прав на частку учасника товариства з обмеженою відповідальністю.

Проте інші норми законодавства дають змогу вбачити вплив облікової системи часток і на корпоративні права, тобто права з частки, пов'язані з правом на управління товариством, реалізації переважного права учасників товариства, отриманням інформації про діяльність товариства та взаємодії учасника з товариством, тощо.

Так, у ст. 15¹ Закону про ТОВ ідеться про порядок направлення повідомлень учасникам товариства, що означає ніщо інше, як процедуру, дотичну до здійснення учасниками корпоративних прав на участь у загальних зборах.

На виконання зазначеного Закону, Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку (далі – НКЦПФР) було прийнято два ключових рішення для забезпечення правового регулювання облікової системи часток: Порядок ведення облікової системи часток товариств з обмеженою відповідальністю та товариств з додатковою відповідальністю, затверджене рішенням НКЦПФР № 526 від 17.05.2023 р.¹⁰ (далі – Порядок ведення облікової системи часток) та Порядок проведення загальних зборів учасників товариств з обмеженою відповідальністю та товариств з додатковою відповідальністю із застосуванням засобів електронних комунікацій через облікову систему часток, затверджене рішенням НКЦПФР № 526 від 17.05.2023 р.¹¹ (далі – Порядок проведення загальних зборів).

¹⁰ Порядок ведення облікової системи часток товариств з обмеженою відповідальністю та товариств з додатковою відповідальністю : Рішення Нац. комісії з цін. паперів та фонд. ринку № 526 від 17.05.2023 р. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/document/?id=13488418> (дата звернення: 30.01.2025).

¹¹ Порядок проведення загальних зборів учасників товариств з обмеженою відповідальністю та товариств з додатковою відповідальністю із застосуванням засобів електронних комунікацій через облікову систему часток : Рішення Нац. комісії з цін. паперів та фонд. ринку № 526 від 17.05.2023 р. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/document/?id=13488430> (дата звернення: 30.01.2025).

Порядок ведення облікової системи часток визначає:

- порядок переведення обліку часток товариств з обмеженою відповідальністю та товариств з додатковою відповідальністю до облікової системи часток товариств з обмеженою відповідальністю та товариств з додатковою відповідальністю, що ведеться Центральним депозитарієм;
- порядок ведення та внесення змін до облікової системи часток, надання інформації з неї;
- порядок припинення обліку часток товариства в обліковій системі часток;
- порядок здійснення через облікову систему часток реалізації переважного права учасників товариства;
- порядок направлення повідомлень учасникам товариства;
- порядок виплати дивідендів;
- порядок відкриття та функціонування рахунку умовного зберігання (ескроу) часток товариства.

Порядком проведення загальних зборів визначено особливості проведення загальних зборів у випадку, якщо облік часток товариства здійснюється в обліковій системі часток. Відповідно до цього Порядку загальні збори учасників товариства, облік часток якого здійснюється в обліковій системі часток, можуть проводитися із застосуванням засобів електронних комунікацій через облікову систему часток у порядку, встановленому Законом України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» та статутом товариства з урахуванням особливостей, встановлених таким Порядком.

Такі загальні збори не передбачають спільної присутності на них учасників товариства (їх представників) та проводяться виключно шляхом електронного голосування учасників товариства (їх представників) з використанням електронної системи Центрального депозитарію. Взаємодія особи (осіб), уповноваженої(их) взаємодіяти з електронною системою Центрального депозитарію у зв'язку із проведенням загальних зборів, визначається внутрішніми документами Центрального депозитарію.

Як визначено Законом про депозитарну систему, особою, уповноваженою на ведення та внесення змін до облікової системи часток, є Центральний депозитарій. Ведення та внесення змін до облікової системи часток здійснюється виключно в електронному вигляді в порядку, передбаченому Порядком ведення облікової системи часток та внутрішніми документами Центрального депозитарію.

На виконання зазначеного Центральний депозитарій затвердив Положення про порядок ведення Центральним депозитарієм цінних паперів облікової системи часток товариств з обмеженою відповідальністю та товариств з додатковою відповідальністю¹² (далі – Положення про облікову систему часток). Це Положення

¹² Положення про порядок ведення Центральним депозитарієм цінних паперів облікової системи часток товариств з обмеженою відповідальністю та товариств з додатковою відповідальністю : Рішення Правління ПАТ «НДУ» від 21 серп. 2024 р. № 2/30. URL: <https://www.csd.ua/wp-content/up->

визначає порядок переведення обліку часток товариств до облікової системи часток, що ведеться Центральним депозитарієм, порядок ведення та внесення змін до облікової системи часток, надання інформації з неї, порядок припинення обліку часток товариства в обліковій системі часток, а також порядок здійснення через облікову систему часток реалізації переважного права учасників товариства, направлення повідомлень учасникам товариства через облікову систему часток, виплати дивідендів через облікову систему часток, порядок відкриття та функціонування рахунку умовного зберігання (ескроу) часток товариства, порядок надання Центральним депозитарієм послуг при проведенні загальних зборів товариства із застосуванням засобів електронних комунікацій через облікову систему часток.

Зазначене Положення містить весь обсяг прав та обов'язків всіх учасників правовідносин, пов'язаних з обліковою системою часток, — як товариства так і його учасників.

Отже, на рівні підзаконних нормативно-правових та локальних актів деталізовано можливість реалізації корпоративних прав учасника.

Відповідно, зміни законодавства впливають на реалізацію як майнових прав — права власності на частку, так і на реалізацію корпоративних прав — прав з частки.

Особливості реалізації майнових прав на частку в обліковій системі часток

На сайті НКЦПФР¹³ зазначено, що облікова система НДУ спрямована на захист права власності від його несанкціонованої втрати, тобто рейдерства. Детально фіксуються факти набуття прав на частки, їх припинення та обмеження. Операції з частками ТОВ та ТДВ отримують нові безпекові можливості: гарантування розрахунків за угодами купівлі продажу часток; гарантії кредиторам, права та вимоги яких забезпечуються заставою прав на частку товариства, а також інші операції з використанням рахунків «ескроу»; проведення електронних зборів учасників, що є актуальним в умовах війни та зручним для товариств; виплата дивідендів та направлення всіх необхідних повідомлень через облікову систему.

Так само як у Законі про державну реєстрацію правова визначеність відомостей облікової системи часток забезпечена нормами Закону про депозитарну систему, які передбачають, що відомості щодо права власності на частку або його обмеження, внесені до облікової системи часток, вважаються достовірними та можуть бути використані у спорі з третьою особою.

Законодавець залишає можливість спростування очевидно недостовірних відомостей облікової системи часток, зазначаючи, що якщо відомості щодо права власності на частку або його обмеження, внесені до облікової системи часток, є недостовірними, третя особа може посилатися на них у спорі як на достовірні. Третя

loads/2024/09/polozhennya-pro-poryadok-vedennya-czentralnym-depozytariem-czinnyh-paperiv-oblikovoyi-sistemy-chastok-tovarystv-z-obmezhenoyu-vidpovidalnistyu-ta-tovarystv-z-dodatkovoyu-vidpovidalnistyu.pdf (дата звернення: 30.01.2025).

¹³ Новина НКЦПФР від 08.04.2024 р. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/nova-oblikova-systema-chastok-dlia-tov-ta-tdv-nabyraie-obertiv> (дата звернення: 30.01.2025).

особа не може посилається на такі відомості у спорі, якщо вона знала або могла знати про те, що такі відомості є недостовірними.

Якщо відомості щодо права власності на частку або його обмеження, що підлягають внесенню до облікової системи часток, не внесені до такої системи, вони не можуть бути використані у спорі з третьою особою, крім випадку, якщо третя особа знала або могла знати ці відомості.

Отже, достовірність відомостей ЄДР та облікової системи часток є тотожними.

Запровадження облікової системи часток дає змогу усунути необхідність нотаріального посвідчення акта приймання-передавання частки в статутному капіталі. Вчинення та виконання правочину відчуження частки в статутному капіталі товариства може бути повністю переведено в цифрову форму, яка не потребує присутності сторін правочину в якомусь фізичному місці.

Договір купівлі-продажу частки в статутному капіталі товариства може бути укладений із використанням кваліфікованого електронного підпису (КЕП) відповідно до Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги»¹⁴, відповідно до якого КЕП має таку саму юридичну силу, як і власноручний підпис, та має презумпцію його відповідності власноручному підпису.

Розпорядження на списання – зарахування (переказ) частки в статутному капіталі також може бути підписане КЕП та передане до депозитарної установи засобами електронної комунікації, що забезпечить перехід права власності на частку в статутному капіталі товариства без необхідності фізичної присутності та повністю у цифровому вимірі.

Відсутність необхідності нотаріального посвідчення акта приймання-передавання частки в статутному капіталі товариства та можливість використання КЕП для вчинення та виконання правочину купівлі-продажу частки в статутному капіталі товариства, дозволить створити нові об'єкти цивільного обороту – цифрові речі, які є благом, що створюються та існують виключно у цифровому середовищі та матимуть майнову цінність. Такі цифрові речі можуть бути у формі віртуальних активів, цифрового контенту та іншого блага.

Можливість укладання та виконання смарт-контрактів дозволить використати переваги блокчейн-технологій. З'явиться можливість створення незмінних записів, що підтверджують факти передачі активів або виконання зобов'язань сторін. Технологія блокчейн дає змогу автоматично фіксувати всі транзакції у вигляді блоків даних, які зберігаються у децентралізованій мережі. Ці записи мають високий рівень достовірності та складності для змін, що робить їх надійним доказом у випадку виникнення спорів. Наприклад, смарт-контракти, які автоматично виконуються при досягненні певних умов, можуть підтверджувати факт виконання зобов'язань без необхідності стороннього втручання¹⁵.

¹⁴ Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги : Закон України від 5 жовт. 2017 р. № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text> (дата звернення: 30.01.2025).

¹⁵ Починок О. В. Особливості укладення договорів купівлі-продажу, обміну чи зберігання з використанням віртуальних активів. *УКРАЇНСЬКИЙ ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ ДИСКУРС*. 2025. (25 січ.). <https://doi.org/10.5281/zenodo.14789689>

Тому подальший розвиток диджиталізації в корпоративному праві матиме визначальний вплив на доктринальні положення у корпоративних правовідносинах.

Важливим аспектом облікової системи часток товариства є встановлення моменту переходу права власності на частку.

Відповідно до Положення про порядок ведення облікової системи часток довідка з облікової системи часток є документальним підтвердженням відомостей з облікової системи часток та належним джерелом інформації. Довідка з облікової системи часток щодо стану рахунку учасника товариства підтверджує право власності на частку товариства на момент формування довідки або на певну дату (станом на кінець дня).

За загальним правилом ч. 1 ст. 334 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) право власності у набувача майна за договором виникає з моменту передання майна, якщо інше не встановлено договором або законом. За Законом про депозитарну систему факт набуття та припинення прав на частки, обмеження прав на частки фіксуються в обліковій системі часток. Це може свідчити про те, що, у випадку переведення обліку часток товариства до облікової системи перехід права власності на частку та набуття прав з частки можуть збігтись у часі та буде безпосередньо пов'язаний з моментом зміни власника частки в обліковій системі часток, на відміну від усталеної практики щодо обліку в ЄДР.

Попри це можливе різне розуміння положення законодавства про те, як тлумачити вираз «факт набуття та припинення прав на частки, обмеження прав на частки фіксуються в обліковій системі часток».

З одного боку, це можна розуміти як те, що право власності виникає лише за наявності факту його фіксації в обліковій системі часток. Тобто право власності на частку переходить виключно в момент внесення змін до облікової системи часток, і сторони позбавлені можливості визначати інше договором. З іншого боку, відповідно до загальних положень ЦК України, сторони можуть досягти згоди про те, що право власності на частку в статутному капіталі товариства переходить з моменту вчинення правочину або в інший момент, визначений договором, але вони мають відобразити факт такого переходу шляхом фіксації в обліковій системі часток. За змістом це те, як це зараз відбувається в ЄДР.

Такі зміни основоположних засад визначення моменту переходу права власності на частку та немайнових прав з частки в товаристві матимуть визначальний вплив на корпоративні правовідносини та судову практику. Тому відповідь на питання про момент переходу права власності на частку в статутному капіталі товариства та набуття корпоративних прав має бути однозначною. Судова практика щодо застосування нового законодавства про облікову систему часток наразі відсутня через незначний проміжок часу від моменту набрання чинності змінами законодавства про облік часток.

Думається, що саме по собі запровадження такої системи обліку мало за мету саме уніфікацію моменту набуття прав на частку і прав з частки й уникнення можливості розриву між цими двома боками того самого права учасника товариства.

Окремим важливим аспектом значення інституту облікової системи часток є те, що ведення та внесення змін до неї відбуваються виключно в електронному вигляді. Таке положення сприяє цифровізації та диджиталізації корпоративного права. Запровадження облікової системи часток дозволить змінювати власників часток у товаристві з будь-якої точки світу, не потребуватиме фізичної присутності власників часток для посвідчення нотаріального акта приймання-передачі частки у одного нотаріуса та дозволить реалізувати корпоративні права з частки безпосередньо власником, без необхідності залучення представника.

Особливості реалізації немайнових прав із частки в обліковій системі часток

В обліковій системі часток реалізація як майнових, так і корпоративних прав здійснюються повністю або частково в електронній формі, що впливає на рівень диджиталізації корпоративного права та дозволяє впроваджувати новітні цифрові рішення.

Однією з форм реалізації корпоративного права з частки – права на управління є участь у загальних зборах учасників товариства.

На думку судді Верховного Суду О. Кібенко, диджиталізація корпоративного права – зміни в процедурах, урегульованих корпоративним законодавством та пов'язаних із переходом від процесів у паперовій формі, під час яких присутність особи заявника перед компетентним органом є обов'язковою, до прямих онлайн-процедур, які не потребують безпосередньої участі посередника чи компетентного органу (end-to-end direct online procedure).

При цьому робиться акцент на трьох базових елементах:

- **онлайн-процедура** (on-line) – процедура, яка може здійснюватись через вебмережу і є доступною для кінцевих споживачів послуг;
- **пряма онлайн-процедура** (direct) – процедура, яка може бути проведена напряму самостійно кінцевим споживачем, тобто без втручання посередника чи компетентного органу;
- **безперервна онлайн-процедура** (end-to-end) – процедура, всі етапи чи дії якої відбуваються виключно онлайн, жодний елемент не передбачає необхідності використання паперового носія чи фізичної присутності.

Диджиталізація (цифрові технології) приходять на заміну старим засобам електронної комунікації – телефону, факсу, телеграфу. І диджиталізація означає зміну не тільки в тому, **як** ми комунікуємо, але й **що** ми комунікуємо¹⁶.

Запровадження облікової системи часток дозволяє приймати рішення вишого органу управління товариством – Загальними зборами учасників – у форматі end-to-end online procedure. Загальні збори відбуваються з використанням вебмережі, і на всіх етапах не використовуються паперові носії. Присутність учасника товариства у фізичному місці не вимагається. В обліковій системі часток поки що відсут-

¹⁶ Кібенко О. Р. Диджиталізація як нова ера розвитку корпоративного права. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/145948-didzitalizatsiya-yak-nova-era-rozvitku-korporativnogo-prava> (дата звернення: 30.01.2025).

ній єдиний елемент – direct. Це пов'язано з необхідністю забезпечення юридичної визначеності незалежним від учасників корпоративних відносин суб'єкта. Можливості Центрального депозитарію як ключового елементу облікової системи часток дають змогу забезпечити юридичну значимість, визначеність та неспростовність прийнятих загальними зборами рішень. Достовірність прийнятих рішень загальних зборів, проведених через систему Центрального депозитарію, забезпечується використанням кваліфікованих електронних підписів учасників корпоративних відносин та збереженням даних у Центральному депозитарії.

Звичайні загальні збори учасників у режимі відеоконференції також можуть бути проведені онлайн, але такі збори не мають незалежну засвідчувальну сторону та потребують локального врегулювання такої можливості на рівні статуту товариства для успішного їх проведення.

Виходячи з концепції, що право власності на частку та права з частки нерозривні в обліковій системі часток та виникають у момент фіксації права власності у системі, цікавим є неможливість внесення змін до облікової системи часток у день проведення загальних зборів учасників товариства.

Абзацом 2 ч. 1 розд. 6 Положення про порядок ведення облікової системи часток визначено, що для забезпечення проведення загальних зборів товариства із застосуванням засобів електронних комунікацій через облікову систему часток Центрального депозитарій встановлює обмеження на здійснення реєстрації зміни права власності на частки товариства в дату проведення загальних зборів учасників товариства. Тобто щоразу в день проведення загальних зборів право учасників розпоряджатись своїм правом власності на частку в товаристві буде обмежене. Водночас облік права власності в ЄДР не наводить жодних обмежень щодо зміни власників частки в день загальних зборів. Попри обмеження права розпорядження своїм майном, норма про регулювання облікової системи часток сприяє правовій визначеності складу учасників товариства та унеможливорює ризик проведення зборів за участі «не учасників» товариства.

Здійснення права на участь в управлінні товариством у режимі онлайн сприятиме підвищенню рівня залученості учасників до управління товариством, спрощення залучення іноземних інвестицій та стратегічного інвестора.

Реалізація інших корпоративних прав із частки також забезпечується Центральним депозитарієм.

Положенням про порядок ведення облікової системи часток визначено порядок направлення корпоративних повідомлень між учасниками корпоративних правовідносин – як від товариства до учасників, так і від учасників до товариства і навіть між учасниками безпосередньо.

При реалізації переважного права учасника Центрального депозитарій зобов'язаний перевірити наявність у учасника частки в статутному капіталі, а виплата дивідендів через облікову систему часток може дозволити спростити процедуру одночасної виплати всім учасникам.

Як легко та ефективно застосовуватимуться досягнення диджиталізації в корпоративному праві щодо реалізації майнових прав на частку та немайнових прав з частки, покаже лише час. Станом на 31.01.2025 р. до Центрального депозитарію переведено облік часток лише 30-ти товариств¹⁷. На нашу думку, для інструменту, який ще не пройшов перевірку часом та судовою практикою, — це не мало.

Висновки

Запровадження облікової системи часток у статутному капіталі товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю, що ведеться Центральним депозитарієм, є суттєвим кроком у цифровізації корпоративного управління. Це нововведення впливає як на майнові права учасників товариства, так і на реалізацію їхніх корпоративних прав.

Аналіз правового регулювання облікової системи часток дає змогу вбачити суперечливість між наявною системою обліку учасників, а отже — їх прав і їх часток в ЄДР, і альтернативною системою обліку часток у Центральному депозитарії.

Запровадження облікової системи часток принципово змінює підхід до моменту переходу права власності на частку. На відміну від традиційного обліку в ЄДР, новий механізм передбачає, що момент переходу прав на частку може бути тісно пов'язаний із фіксацією відповідної операції облікової системи. Для унеможливлення різного тлумачення моменту набуття права власності на частку і корпоративних прав має бути уніфікація обох видів обліку. Інакше губиться всякий сенс у законодавчих змінах. Видається, що запровадження єдиного моменту переходу прав на частку та корпоративних прав із моменту внесення змін до системи обліку дозволить отримати правову визначеність у корпоративних правовідносинах.

Облікова система часток допомагає забезпечити більший ступінь правової визначеності корпоративних правовідносин. Записи у цій системі вважаються достовірними та можуть бути використані у правових спорах, аналогічно до відомостей ЄДР. Це значно зменшує ризики рейдерства та несанкціонованих операцій із корпоративними правами. Однак, зважаючи на те, що система є відносно новою, важливо забезпечити її подальшу адаптацію до реальних умов функціонування бізнесу, що може включати впровадження додаткових правових гарантій для захисту прав та інтересів учасників товариства.

Важливим аспектом функціонування облікової системи часток є вплив на реалізацію корпоративних прав учасників товариства. Уведення електронного голосування на загальних зборах учасників через систему Центрального депозитарію підвищує рівень цифровізації корпоративного управління та створює можливості для дистанційного прийняття рішень. Водночас обмеження щодо зміни власників часток у день проведення загальних зборів дає змогу уникнути ризиків участі у зборах осіб, які не є учасниками товариства.

¹⁷ Розкриття інформації з облікової системи часток. URL: <https://llc.csd.ua> (дата звернення: 30.01.2025)

Реалізація корпоративних прав через облікову систему часток сприяє підвищенню ефективності корпоративного управління, однак залишаються певні питання щодо практичного застосування цього механізму. Нині лише незначна кількість товариств перейшла до облікової системи часток, що свідчить про обережність товариств стосовно нової облікової системи.

Водночас облікова система часток сприяє цифровізації корпоративного сектору, адже дає змогу змінювати власників часток із будь-якої точки світу. Це значно спрощує реалізацію корпоративних прав, усуваючи необхідність фізичної присутності учасників для проведення відповідних операцій. Також ця система забезпечує можливість електронного документообігу між учасниками корпоративних правовідносин, що сприяє зменшенню адміністративного навантаження на бізнес.

Запровадження облікової системи часток — це значний крок до вдосконалення корпоративного права, який, однак, потребує подальшого правового доопрацювання та адаптації бізнес-середовищем. Важливим завданням для законодавця є створення гнучкого та зрозумілого механізму функціонування цієї системи, який би відповідав сучасним вимогам цифровізації та водночас ураховував би ризики, що можуть виникати у процесі її практичного застосування.

REFERENCES

- Central Securities Depository (2024, August 21). Regulation on the Procedure for Maintaining the Share Accounting System of Limited Liability Companies and Additional Liability Companies by the Central Securities Depository. Management Board Resolution No 2/30. <https://www.csd.ua/wp-content/uploads/2024/09/polozhennya-pro-poryadok-vedennya-czentralnym-depozytariem-czinnyh-paperiv-oblikovoyi-sistemy-chastok-tovarystv-z-obmezhenoyu-vidpovidalnistyu-ta-tovarystv-z-dodatkovoyu-vidpovidalnistyu.pdf>, [in Ukrainian].
- Civil Code of Ukraine (2003, January 16). Law of Ukraine No 435-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>, (accessed: 30.01.2025) [in Ukrainian].
- Commercial Cassation Court of the Supreme Court (2021, February 24) Resolution in case No 911/1149/19. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95305157>, (accessed: 30.01.2025) [in Ukrainian].
- Disclosure of information on the share accounting system. <https://llc.csd.ua>, (accessed: 30.01.2025) [in Ukrainian].
- Grand Chamber of the Supreme Court (2021, June 8). Resolution in case No 906/1336/19. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98235822>, (accessed: 30.01.2025) [in Ukrainian].
- Kibenko, O. R. (2019) Digitalisation as a new era of corporate law development *Judicial and legal newspaper* <https://sud.ua/ru/news/blog/145948-didzhitalizatsiya-yak-nova-era-rozvitku-korporativnogo-prava> [in Ukrainian].
- National securities and stock market commission (2023, May 17). Procedure for maintaining the share accounting system in limited liability companies and

- additional liability companies. *Decision* No 525. <https://www.nssmc.gov.ua/document/?id=13488418> (accessed: 30.01.2025) [in Ukrainian].
- National securities and stock market commission (2023, May 17). Procedure for holding general meetings of shareholders of limited liability companies and additional liability companies using electronic communications through the share accounting system Resolution No 526. <https://www.nssmc.gov.ua/document/?id=13488430> (accessed: 30.01.2025) [in Ukrainian].
- National securities and stock market commission (2024, April 8). News. <https://www.nssmc.gov.ua/nova-oblikova-systema-chastok-dlia-tov-ta-tdv-nabyraie-obertiv> [in Ukrainian].
- On electronic identification and electronic trust services (2017, October 05): Law of Ukraine No 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>, (accessed: 30.01.2025) [in Ukrainian].
- On Joint Stock Companies (2022, July 27). Law of Ukraine No 2465-IX <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20> . (accessed: 30.01.2025) [in Ukrainian].
- On Limited Liability Companies And Additional Liability Companies (2018, February 6). Law of Ukraine №2275-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2275-19> (accessed: 30.01.2025) [in Ukrainian].
- On Custody System Of Ukraine (2012, July 6). Law of Ukraine No 5178-VI. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/5178-17#Text> . (accessed: 30.01.2025) [in Ukrainian].
- On State Registration Of Legal Entities, private entrepreneurs and public associations (2003, May 15): Law of Ukraine No 755-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>, (accessed: 30.01.2025) [in Ukrainian].
- Palchuk, P. M. (2023). Some aspects of legal regulation of accounting for shares in a limited liability company. *Electronic scientific publication 'Analytical and Comparative Jurisprudence'* 5, 240–246. <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/290682/284299> (accessed: 30.01.2025) [in Ukrainian].
- Pochynok, O. V. (2025) Peculiarities of concluding contracts of sale, exchange or storage with the use of virtual assets. *Ukrainian Political and Legal Discourse* <https://ppdnz.com.ua/index.php/home/article/view/130/71> [in Ukrainian]
- Rieznikova, V. V., Kravets, I. M. & Lukomska I. M. (2021). A share (part of a share) in the authorised capital of an LLC, its negotiability: problems of theory and practice]. *Law of Ukraine*, 6, 162–182. http://nbuv.gov.ua/UJRN/prukr_2021_6_13 [in Ukrainian].
- Spasybo-Fatieieva, I. V. (2020). *Civil Code of Ukraine: scientific and practical commentary, vol. 1: General provisions. Persons*, 928 s [in Ukrainian].

Saad Shadi,
Postgraduate Student
at Yaroslav Mudryi
National Law University, Kharkiv, Ukraine

Saad Shadi. Share Accounting System as a Basis for Digitalization in Corporate Law in Limited and Additional Liability Companies

Abstract

The article describes the concept of the share accounting system for limited liability companies and additional liability companies maintained by the Central Securities Depository. Such a system provides additional opportunities for the disposal of corporate rights using the achievements of digitalization and creates additional mechanisms for the protection of corporate rights.

The problems of preserving ownership of a share in the authorised capital of limited liability companies and additional liability companies, restrictions on the disposal of a share and control over a share in such companies have reached the highest level. The search for mechanisms to solve these problems and the availability of positive experience in accounting and circulation of securities make the study of these issues highly relevant. The purpose of this article is to analyse the legal regulation of the share accounting system in limited liability companies and additional liability companies maintained by the Central Depository, and to identify the problematic aspects of implementation of the new legal regulation of digitalisation in corporate law. The achievement of the above goal was made possible by applying such methods of scientific knowledge as formal legal, dogmatic and comparative legal.

The author examines the impact of the introduction of this system on the property and non-property rights of participants to corporate legal relations, identifies the main problems of law enforcement and prospects for the development of digitalization of corporate governance in Ukraine. The author examines the peculiarities of transfer of ownership of a share in the share accounting system and its differences from traditional accounting in the Unified State Register (USR). It is noted that the new mechanism provides greater legal certainty, but at the same time raises questions about the moment of transfer of corporate rights, which requires further legislative regulation.

Particular attention is paid to the impact of the share accounting system on the exercise of non-property corporate rights, participation in the general meeting of shareholders through electronic voting.

The author considers the prospects for the development of the share accounting system, its potential to reduce the administrative burden on business and improve corporate governance. At the same time, the author emphasizes the need for regulatory clarification of certain provisions regarding the moment of transfer of ownership and protection of the rights of participants in corporate relations, and emphasizes the need for further analysis of court practice regarding the application of this mechanism.

Keywords: *limited liability company, additional liability company, share accounting system, company digitalisation, share ownership, share rights*

Сліпченко Святослав
доктор юридичних наук,
професор, професор кафедри цивільного,
трудового та господарського права
Харківський національний університет
внутрішніх справ, Харків, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-8891-7152>
e-mail: sviats66@gmail.com

Сліпченко Анатолій
кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри
цивільного права та процесу
Харківський національний університет
внутрішніх справ, Харків, Україна
<http://orcid.org/0000-0002-2439-4951>
e-mail: slipchenkoanatolii@gmail.com

УДК 347.122

<https://doi.org/10.69724/2786-8834-2025-4-1-142-166>

СУТНІСТЬ ПРИВАТНИХ ПРАВОВІДНОСИН, ЯКІ ВИНИКАЮТЬ УНАСЛІДОК ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Сліпченко Святослав, Сліпченко Анатолій. Сутність приватних правовідносин, які виникають унаслідок цифрової трансформації

Анотація

Вступ. Актуальність дослідження викликана, як стрімкими процесами цифрової трансформації у світі, активним розвитком законодавства в Європейському Союзі та Україні, що регулює цю сферу, так і відсутністю єдиної думки серед науковців, щодо сутності та місця приватних відносин, які виникають унаслідок цифрової трансформації, в системі цивільного права. А це, в свою чергу, призводить до складнощів у визначенні належного механізму їх правового врегулювання.

Головну мету цього наукового дослідження присвячено аналізу сутності приватних правовідносин, які виникають унаслідок цифрової трансформації. Основний наголос зроблено на поглядах представників новаторського та консервативного підходів до розуміння сутності цивільних правовідносин, які виникають у результаті цифрової трансформації.

Методи. У дослідженні застосовано такі методи наукового пізнання: логіко-юридичний, нормативно-догматичний, порівняльний, метод аналізу та інші.

Результати. Встановлено, що залежно від стадій упровадження цифрових технологій у діяльність юридичної особи та/або життєдіяльність фізичної особи цивільні правовідносини поділяються на: ті, що виникають зі створення цифрових технологій; ті, що виникають із їх впровадження; ті, що виникають із використання результатів цифрової трансформації.

Залежно від сектору єдиного цифрового ринку цивільні правовідносини можуть виникати в секторі: електронних довірчих послуг; телекомунікації; електронної комерції. Розглянуто їх специфіку.

Висновки. Обґрунтовано, що в цифровому середовищі не тільки не існує, а й не може існувати цивільних правовідносин. Цифрове середовище – це лише засіб (інструмент), за допомогою якого відбувається взаємодія між суб'єктами. Тому правовідносини, які виникають унаслідок цифрової трансформації, є відомими та традиційними для цивільного права. А твердження, що в цифровому середовищі сформувався новий вид цивільних правовідносин, який існує виключно в цифровому середовищі, є хибним, як і твердження про існування віртуальної реальності, в якій начебто виникають цивільні правовідносини та їх об'єкти.

Ключові слова: цифрова трансформація, цифровий простір, правовідносини, електронні довірчі послуги, телекомунікації, електронна комерція.

Вступ

Нині цифрова трансформація визначена одним із пріоритетних напрямів розвитку Європейського Союзу (далі – ЄС). У зв'язку з цим у 2021 р. Європейська Комісія оприлюднила стратегічний документ «Цифровий компас 2030: європейський шлях цифрового десятиліття», в якому розкрила своє бачення та цілі успішної цифрової трансформації Європи до 2030 року. Її демократичні рамки спрямовані на те, щоб економіка, промисловість і суспільство повною мірою скористалися перевагами нової цифрової ери. У межах наведеного вище відбувається невинний розвиток цифрових технологій, які настільки щільно ввійшли у повсякденне, професійне, творче життя кожної людини, що навіть стверджується про виникнення цілого цифрового середовища¹, як нового явища у світі. І в цьому середовищі, як зазначається, сформувалася окрема група нових цивільних правовідносин.

Зважаючи на те, що Україна підписала: Угоду про асоціацію з Україною та ЄС, Декларацію про майбутнє Інтернету, Стратегію єдиного цифрового ринку для Європи та інші міжнародні нормативні акти у сфері цифровізації, вона також не може стояти осторонь усіх цих процесів, тому активно розвиває своє національне законодавство.

У контексті наведеного доволі логічно, що в теорії цивільного права, зокрема вітчизняного, широко обговорюються питання щодо змісту таких правовідносин. Адже без належного розуміння їх сутності не може бути вибудована й відповідна правова форма.

Наявні на сьогодні погляди науковців умовно можна поділити на дві групи – консервативні та прогресивні, або їх ще називають новаторськими. В основу такого поділу покладено принципи процесу розроблення приватного права, відомі ще з часів Стародавнього Риму. Консервативними є погляди представників, які пропонують поширити на достатньо нові в цивільному праві відносини, або на не нові відносини, але які розвиваються в нових умовах, уже наявні правові механізми, юридичні конструкції. Такий підхід впливає з принципу «юридичної економії», тобто перш ніж створювати щось нове, нові механізми правового регулювання,

¹ Некіт К. Г. Особливості змісту та здійснення права віртуальної власності. *Часопис цивілістики*. 2019. Вип. 32. С. 86–92. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chac_2019_32_18 (дата звернення: 29.12.2024).

конструкції, необхідно спробувати використати вже відоме, напрацьоване. Це відповідає і такому методологічному принципу наукових досліджень та нормотворення, як «бритва Оккама», суть якого полягає в тому, що непотрібно примножувати сутність без потреби. І в тому випадку, коли нові або не нові, але в нових умовах, відносини не вміщуються в уже відомі правила, коли наявні правові механізми не здатні належним чином врегулювати відносини, що виникають, то застосовуються прогресивні принципи розробки приватного права, новаторський підхід. Лише останні передбачають вироблення нових правових механізмів, конструкцій або застосування відомих до нехарактерних для них раніше відносин.

Очевидно, що без визначення місця приватних відносин, які виникають унаслідок цифрової трансформації, в системі цивільного права складно визначитись із належним механізмом їх правового врегулювання. Але для цього насамперед потрібно встановити, чи дійсно такі правовідносини є новими, чи вони тільки здаються такими. Адже якщо дійсно виникли нові цивільні відносини, то за допомогою норм права вони мають бути відповідно врегульовані. Якщо цього не зробити, ціла категорія цивільних відносин залишиться поза правовим регулюванням, що сприятиме збільшенню випадків порушення суб'єктивних прав, невинуватим перекваліфікаціям судів тощо. Якщо ж у цифровому середовищі функціонують давно відомі (класичні, традиційні) цивільні відносини, які тільки здаються новими, то застосування до них механізмів правового регулювання може створити невизначеність у праві. А, як відомо, невизначеність у праві порушує принцип верховенства права, закріпленого в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Метою статті є теоретичне осмислення та визначення сутності приватних правовідносин, які виникають унаслідок цифрової трансформації. Для досягнення окресленої мети поставимо одне-єдине завдання: встановити, чи дійсно в цифровому середовищі сформувався новий вид цивільних правовідносин, якого раніше не існувало.

Методи. У дослідженні застосовано такі методи наукового пізнання: логіко-юридичний, нормативно-догматичний, порівняльний, метод аналізу та інші.

Основна частина

1. Стислий огляд відмінності новаторського та консервативного підходів до розуміння сутності цивільних правовідносин, які виникають унаслідок цифрової трансформації

Зважаючи на те, що саме представниками новаторського (прогресивного) підходу запропоновано розуміння правовідносин, які виникають унаслідок цифрової трансформації, як нових та наведено значну кількість аргументів на підтвердження й обґрунтування цього, вбачається за доцільне розпочати стислий огляд тих поглядів, які входять до новаторської групи.

До прогресивних належать погляди, представники яких стверджують, що унаслідок цифрової трансформації у цифровому середовищі сформувався новий вид цивільних правовідносин. Їх називають і інтернет-правовідносинами, і цифровими правовідносинами, і віртуальними правовідносинами, і електронними правовідносинами, і ІТ-правовідносинами тощо. Як зазначається в юридичній літературі, сутність

і унікальність останніх полягає в тому, що вони існують виключно в цифровому середовищі², це новий тип (вид) суспільних відносин, що виникають, змінюються та припиняються в кіберпросторі³. Прихильники розгляданого підходу також стверджують, що нові правовідносини виникли внаслідок появи нових або навіть новітніх об'єктів цивільних прав, об'єктів, які раніше були невідомі цивілістиці або якщо й відомі, то цифрове середовище надто змінило їх сутність. Вони хоч і нематеріальні, але мають багато характеристик, притаманних традиційним об'єктам права власності⁴. Цифрові речі «можуть повністю повторювати ознаки речей матеріального світу та виконувати аналогічні функції»⁵. Тобто прихильники цієї групи поглядів виходять із того, що цифрова річ є суть звичайної речі, а тому стає об'єктом права власності⁶. Із внесенням відповідних змін до Цивільного кодексу України ці блага та їх правовий режим уже навіть стали правовою реальністю⁷.

Водночас представники консервативних поглядів стверджують, що ті правовідносини, які виникають у ході цифрової трансформації, повністю охоплюються вже відомими видами цивільних правовідносин та не є новими порівняно з уже існуючими⁸, типові для цивільного права⁹, тому вони мають розглядатися як звичай-

² Бааджи Н. П. Правова природа правовідносин у мережі Інтернет. *Часопис цивілістики*. 2017. Вип. 22. С. 112–116. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chac_2017_22_25 (дата звернення: 28.01.2025).

³ Єфремова К. В. До перспектив правового регулювання інтернет-правовідносин: господарсько-правовий аспект. *Право та інноваційне суспільство*. 2014. № 1. С. 8.

⁴ Hunt K. This Land is not Your Land: Second Life, Copybot and the Looming Question of Virtual Property Right. *Texas Review of Entertainment and Sports Law*. 2007. No 9. P. 172.

⁵ Некіт К. Г. Віртуальні активи як різновид цифрових речей. *Часопис цивілістики*. 2022. Вип. 45. С. 53.

⁶ Sheldon D. Claiming ownership, but getting owned: contractual limitations on asserting property interests in virtual goods. *UCLA Law Review*. 2007. No 54. P. 751–787; Palka P. Virtual property: towards a general theory. PhD. Florence: European University Institute. 2017. 240 p. URL: http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/49664/Palka_2017.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 22.01.2025); Некіт К. Г. До питання про специфіку змісту права власності на цифрові речі. *Доктрина приватного права: традиції та сучасність* : матеріали ХХ наук. практ. конф., присвяч. 100-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР, ректора Харків. юрид. ін-ту (1962–1987 рр.) В. П. Маслова (Харків, 4 лют. 2022 р.) / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Каф. цивіл. права № 1, Каф. цивіл. права № 2; Нац. акад. прав. наук України, Від-ня цивіл. прав. Дисциплін; Харків. обл. осередок Всеукр. гром. орг. «Асоц. цивілістів України». Харків : Право, 2022. С. 247–252.

⁷ Мічурін Є. О. Цифрова річ як правова реальність. *Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав у сучасних умовах в Україні* : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. Чингізхана Нуфатовича Азімова (Харків, 12 січ. 2024 р.). Харків, 2024. С. 82–88.

⁸ Баранов О. Інтернет і право: об'єкт і предмет регулювання. *Вісник НТУУ «КПІ» Політологія. Соціологія. Право*. 2011. № 4 (12). [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2011.4\(12\).125063](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2011.4(12).125063); Сліпченко С. О., Сліпченко А. С. Щодо «нового» виду цивільних правовідносин, які «виникають» у цифровому середовищі. *Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав у сучасних умовах в Україні* : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. Чингізхана Нуфатовича Азімова (Харків, 12 січ. 2024 р.). Харків, 2024. С. 55–57.

⁹ Харитонов Є. О., Харитонova О. І. «Інтернет-відносини» та «Інтернет-правовідносини»: до визначення поняття і сутності. *Університетські наукові записки*. 2017. № 3. С. 27–38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2017_3_5 (дата звернення: 28.01.2025).

ні¹⁰ та вже давно відомі цивільному праву відносини¹¹. Що більше, вони виходять із того, що навіть надання об'єкту цивільних прав цифрової форми не створює нового об'єкта¹² або нової сутності традиційного об'єкта¹³ з новим правовим режимом¹⁴.

Порівняння та аналіз саме цих підходів тією чи іншою мірою і буде досліджено в межах цієї статті.

2. Сутність цивільних правовідносин, які виникають унаслідок цифрової трансформації

Відомо, що класифікація правовідносин допомагає їх систематизувати та впорядкувати, полегшує аналіз, дає змогу порівнювати різні групи правовідносин, узагальнювати певні знання про них. Очевидно, що вказане рівною мірою стосується й тих правовідносин, які виникають у результаті цифрової трансформації.

Останні можуть бути класифіковані (поділені) за різними критеріями. При цьому очевидно, що той самий елемент поділу може потрапити в різні групи різних класифікацій. Водночас кожна з класифікацій дає змогу розглянути той самий елемент класифікації під різними кутами зору, за умови, що сама класифікація не є штучною (надуманою). А це, у свою чергу, створює умови для якнайповнішого виявлення ознак того чи іншого правовідношення, яке виникає в результаті цифрової трансформації, та, головне, усвідомити його місце в системі цивільного права, сутність та новизну.

Убачається, що дослідження системи правовідносин, які виникають унаслідок цифрової трансформації, доцільно розпочати безпосередньо з поняття останньої.

На підставі аналізу сучасної наукової літератури найбільш узагальнене поняття цифрової трансформації може бути подане як процес упровадження в діяльність юридичної особи та/або життєдіяльність фізичної особи сучасних цифрових тех-

¹⁰ Beliakov K. I. The Conceptual and Methodological Bases of Regulation of the New Types of Information Relations: «Virtual Legal Relationships». *Lex Portus*. 2016. No 2. С. 47–63. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/LP_2016_2_7 (дата звернення: 28.01.2025).

¹¹ Кохановська О. В. Приватноправове розуміння інформаційних відносин в Україні. *Часопис цивілістики*. 2017. Вип. 22. С. 128–133.

¹² Сліпченко А. С., Сліпченко С. О. Цифрова річ як «новий» об'єкт «нових» цивільних правовідносин. *Право і безпека*. 2023. №91(4). С. 68–81. <https://doi.org/10.32631/pb.2023.4.06>

¹³ Сліпченко А. С., Сліпченко С. О. Визначення юридично значущої сутності цифрової речі в цивільному праві України. *Форум Права*. 2024. № 78 (1). С. 88–96. <http://doi.org/10.5281/zenodo.10870775>

¹⁴ Becker J., Dreier Th. Urheberrecht und digitale Technologie. Arbeitssitzung des Instituts für Urheber- und Medienrecht am. 22. April 1994. Baden-Baden : Nomos-Verlagsgesellschaft, 1994. S. 125. URL: <https://www.helvetica.llnwd.net/articles/10.32631/pb.2023.4.06> (дата звернення: 18.01.2025); Готов С. Можливість застосування законодавства про авторське право до творів у цифровій формі. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2006. № 3. С. 14; Сліпченко С. О., Сліпченко А. С. Правовий режим цифрових речей в контексті вітчизняної концепції права власності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 216–223. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-4/50>

нологій¹⁵. При цьому цифрові технології – це сукупність систематизованих рішень (правових, науково-технічних, організаційних), спрямованих на забезпечення доступу та використання нематеріальних благ (результатів інтелектуальної, творчої діяльності, інформації, оборотоздатних особистих немайнових благ), а також забезпечення комунікації, ділової активності тощо. Такими рішеннями є винаходи, корисні моделі, ноу-хау, програмне забезпечення¹⁶.

Навіть на цьому етапі визначення поняття цифрової трансформації можна виявити групу цивільних правовідносин, які виникають у ході її реалізації. Так, не викликає сумнівів, що на винаходи, корисні моделі, ноу-хау, програмне забезпечення виникає право інтелектуальної власності. А винаходи, корисні моделі, ноу-хау – це рішення технічних завдань. Вони можуть бути втілені в різноманітних пристроях, які в сукупності являють собою апаратне забезпечення (комп'ютери, смартфони, планшети, сервери, електронні комунікаційні мережі, такі як інтернет, телефонія тощо). Придбання таких пристроїв може базуватись, наприклад, на підставі договорів купівлі-продажу, оренди, позички, управління майном тощо. Залежно від підстави набуття тієї чи іншої одиниці апаратного забезпечення виникають і відповідні традиційні для цивільного права правовідносини. Водночас втілення комп'ютерних програм приводять комп'ютери в дію для досягнення певної мети¹⁷, що, власне, і перетворює деяку сукупність технічних пристроїв (апаратного забезпечення) в єдину систему (мережу), здатну функціонувати як одне ціле. Вбачається, що цифрове середовище, або кіберпростір, – це поєднання в одне ціле апаратного та програмного забезпечення¹⁸, які існують як єдиний «організм». І для того, щоб

¹⁵ Струтинська І. В. Дефініції поняття «цифрова трансформація». *Економіка та управління підприємствами*. 2019. Вип. 48(2). С. 91–96. <https://doi.org/10.32843/bses.48-47>; Воржакова Ю. П., Хлебінська О. І. Сутність цифрової трансформації з різних позицій підприємців та науковців. *Економіка та держава*. 2021. № 9. С. 107–111. <https://doi.org/10.32702/23066806.2021.9.107>; Мандич О., Бабко Н., Лищенко М., Харчевнікова Л. Цифрова трансформація та новітні комунікації як платформа для стійкого розвитку бізнесу. *Modeling the development of the economic systems*. 2022. № 4. С. 15–19. <https://doi.org/10.31891/mdes/2022-6-2>

¹⁶ Юдкова К. В. Особливості визначення поняття «інформаційні технології». *Інформація і право*. 2015. № 1 (13). С. 63–67; Nkoutou Ngoa, G. B., Song, J. S. Female participation in African labor markets: The role of information and communication technologies. *Telecommunications Policy*. 2021. No 45(9). <https://doi.org/10.1016/j.telpol.2021.102174>; Бабійчук І., Косовець О., Соя О. Огляд дефініцій понять «цифрові технології» та «інформаційне освітнє середовище». *Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського*. 2022. Вип. 1. С. 13–18. <https://doi.org/10.32782/1995-0519.2022.1.1>; Макоєдова В. О. Аналіз принципів побудови та підходів до визначення поняття «інформаційна технологія». *Кібербезпека: освіта, наука, техніка*. 2022. № 2(18), С. 138–149. <https://doi.org/10.28925/2663-4023.2022.18.138149>; Гуржій Н. М., Гавран В. Я., Сапотницька Н. Я. Цифрові технології та їхній вплив на управління логістичними процесами підприємств. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 55. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-20>

¹⁷ Цивільне право. Загальна частина : навч. посіб. / [О. Є. Аврамова, А. С. Горбенко, Н. О. Горобець та ін.] ; за заг. ред. С. О. Сліпченка, О. Л. Зайцева ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. С. 279.

¹⁸ Шманатов М. С. Цифрові технології як фактор впливу на політичні процеси: спроба концептуалізації. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Питання політології*. 2021. Вип. 40. С. 29–37. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2021-40-04>

скористатися тим чи іншим програмним забезпеченням користувачі, власники цифрових пристроїв набувають на нього відповідних прав¹⁹.

Так, якщо цифрова трансформація становить процес впровадження цифрових технологій, то, залежно від стадій цього процесу, правовідносини можна поділити на ті, які виникають зі створення цифрових технологій; їх впровадження, використання результатів цифрової трансформації. І всі ці правовідносини, як було проілюстровано вище, вже відомі цивільному праву.

О. Баранов поділяє всі приватні правовідносини, пов'язані з цифровим середовищем, лише на дві групи: 1) ті, що безпосередньо стосуються створення та обслуговування телекомунікаційної мережі як сукупності технічних і програмних засобів, призначених для їх подальшого використання; 2) ті, що пов'язані з використанням мережі «Інтернет», інтернет-технологій і кінцевих пристроїв^{20*}, для реалізації різноманітних видів діяльності²¹.

До першої групи, зокрема, належать правовідносини з обслуговування комп'ютерів, офісної техніки, створення та підтримки комп'ютерних мереж тощо. У цьому випадку може йтися про зобов'язальні правовідносини, які виникають у процесі надання послуг або виконання робіт. Водночас володіння та користування апаратним забезпеченням може відбуватись у межах зобов'язальних правовідносин, зокрема орендних або речових, наприклад права власності. Розроблення комп'ютерних програм, додатків, їх впровадження породжують правовідносини інтелектуальної власності, правовідносини з розпорядження майновими правами інтелектуальної власності тощо. Забезпечення функціонування телекомунікаційної мережі, її обслуговування знову ж таки, являє собою послугу або результат робіт, які надаються в межах зобов'язальних правовідносин. Отже, як можна помітити, всі правовідносини цієї групи не є новими для цивільного права. А їх сутність залишається незмінною в ході цифрової трансформації.

До другої групи, як вказує дослідник, належать правовідносини, що виникають у сфері телекомунікацій та електронної комерції. До таких можна віднести послуги з надання дистанційної освіти, телемедицину, інтернет-банкінг, електронний документообіг, інші електронні послуги. І, як можна помітити, в цьому випадку також йдеться про майнові правовідносини, які пов'язані з наданням послуг (освітніх, юридичних тощо), інформації, а також прав на результати інтелектуальної та творчої діяльності чи інших прав. Таким чином, і ця група правовідносин давно відома цивільному праву, сутність яких залишається незмінною.

¹⁹ Розгон О. В. Передання прав за ліцензійним договором на використання програмного забезпечення або комп'ютерних програм. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 86–90. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-9/20>

²⁰ Для уникнення термінологічних розбіжностей зазначимо, що термін «цифрове середовище» вжитий нами вище як синонім до терміна «телекомунікаційна мережа», який використовує О. Баранов.

²¹ Баранов О. І. Вказ. праця. [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2011.4\(12\).125063](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2011.4(12).125063)

Отже, і в класифікації, запропонованій О. Барановим, усі приватні правовідносини, пов'язані з цифровим середовищем, повністю охоплюються вже відомими видами цивільних правовідносин і не є новими.

Наступна класифікація може бути проведена за секторами створення загальноєвропейських уніфікованих правил єдиного цифрового ринку, відповідно до якої всі приватні правовідносини можна поділити на ті, які виникають у секторі електронних довірчих послуг, ті, що виникають у секторі телекомунікацій і ті, які виникають у секторі електронної комерції. Належне врегулювання відносин саме в цих секторах є головною передумовою²² створення єдиного цифрового ринку ЄС, визначеною Європейською Комісією²³. Очевидно, що в результаті врегулювання в кожному з них формуються й відповідні групи правових зв'язків між певними особами. Аналіз кожного із секторів дає змогу виявити наступні види цивільних правовідносин.

Так, згідно з п. 10 ст. 1 Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги», електронна довірча послуга – це електронна послуга, що надається для забезпечення електронної взаємодії двох або більше суб'єктів, які довіряють надавачу електронних довірчих послуг щодо надання такої послуги²⁴.

З огляду на аналіз наведеного поняття звернемо увагу на його три ключові, як видається, ознаки, які й визначають коло відповідних правовідносин.

По-перше, електронна довірча послуга – це послуга. А, як відомо, послуга є об'єктом такого виду відомих цивільному праву правовідносин, як зобов'язання.

По-друге, вона надається для забезпечення взаємодії двох або більше суб'єктів. Тобто послугоотримувачами («користувачами електронних довірчих послуг») є суб'єкти, які взаємодіють між собою. Власне, на забезпечення такої взаємодії і спрямовується електронна довірча послуга. При цьому вираз «забезпечення взаємодії» вказує на те, що послуга має створювати умови, необхідні для ефективного та результативного здійснення взаємодії послугоотримувачів між собою. Іншими словами, стосунки між останніми можливі лише завдяки отриманню ними електронної довірчої послуги. Без неї і взаємозв'язок між послугоотримувачами унеможливується. Суть електронної довірчої послуги може охоплювати: обслуговування ресурсів (інформаційних, матеріальних, технічних), необхідних для взаємодії; підтримку стабільного зв'язку між споживачами послуги; розроблення й встановлення процедур, стандартів, правил або механізмів, що сприяють злагодженій взаємодії

²² Таптунова І., Казацька М. На шляху до Єдиного цифрового ринку ЄС: електронна комерція. ГО «Український центр європейської політики». Київ, 2021. С. 5.

²³ A Digital Single Market Strategy for Europe: COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS. Document 52015DC0192. EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52015DC0192> (дата звернення: 28.01.2025).

²⁴ Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги : Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45. Ст. 40.

ресурсів та отримувачів послуги. Зважаючи на те, що будь-яка послуга – це нематеріальне майнове благо, яке споживається одночасно з його наданням²⁵, то й електронна довірча послуга має такі самі ознаки, незалежно від того, як вона надається та для чого. Тому, вбачається, отримуємо ще одне підтвердження того, що правовідносини з надання електронної довірчої послуги, по суті, не є новими для цивільного права.

По-третє, розглядувана електронна послуга є довірчою. При цьому потрібно враховувати, що в будь-якому зобов'язанні, до якого, без сумніву, належать і правовідносини з надання послуг, одна зі сторін є кредитором, тобто в буквальному перекладі на українську мову, іменується вірителем²⁶.

Терміни «кредитор», або «віритель», вказують, що на момент виникнення зобов'язань кредитор довіряє боржнику, очікуючи, що той належним чином виконає свої обов'язки²⁷. Тобто в основі таких правовідносин завжди лежить довіра. Водночас законодавець називає таку електронну послугу довірчою, акцентуючи увагу на довірі особливого роду. Це не тільки щирість, добросовісність суб'єктів щодо один одного²⁸. Зважаючи на те, що внаслідок надання електронної довірчої послуги послугонадавач отримує доступ практично до всіх нематеріальних благ, які «функціонують» у мережі (цифрових речей), то збереження їх конфіденційності, доступності, цілісності, застосовності, авторства та спостережності під час їх опрацювання є визначальним чинником довіри до послугонадавача. Наприклад, довіри, що він не використає їх сам або не надасть доступ до них іншим, зокрема через шифрування, авторизацію, автентифікацію тощо, всупереч інтересам послугоотримувача. Але, як вбачається, така довіра в електронній довірчій послугі спрямована на забезпечення зі сторони послугонадавача непорушності абсолютних правовідносин інтелектуальної власності та особистих немайнових, які виникають щодо інформації та оборотоздатних особистих немайнових благ. Як відомо, всі вказані правовідносини також не є новими для цивільного права.

Тому можна підсумувати, що особливість електронної довірчої послуги полягає не тільки й не стільки в тому, що вона надається через інформаційно-комунікаційну систему, як це зазначається в п. 14 ст. 1 Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги», а в тому, що завдяки їй забезпечується функціонування самої цієї системи.

²⁵ Сліпченко С. О. Послуга як об'єкт цивільних прав. *Проблеми цивільного права та процесу* : тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. 96-й річниці від дня народження О. А. Пушкіна (м. Харків, 21 трав. 2021 р.) ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Харків. обл. осеред. всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України». Харків : ХНУВС, 2021. С. 69–73.

²⁶ Слома В. М. Поняття зобов'язання у цивільному праві. *Юридичний вісник*. 2016. № 1 (38) С. 124.

²⁷ Майданік Р. А. Проблеми довірчих відносин в цивільному праві. Київ, 2002. С. 32–36.

²⁸ Майданік Р. А. Вказ. праця. С. 32–36; Голіна О. До питання про поняття довірчих електронних послуг та їх договірне забезпечення. *Господарське право і процес*. 2018. № 5/2018. С. 73–76. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/5/15.pdf> (дата звернення: 24.01.2025).

Іще одним сектором єдиного цифрового ринку, як уже зазначалося вище, є телекомунікація. Телекомунікація – це процес спілкування між двома або більше особами, який відбувається шляхом передавання та приймання різноманітних фактів, ідей, поглядів, думок, повідомлень, інших нематеріальних благ у вигляді електромагнітних сигналів за допомогою технічних засобів електронних комунікацій. Схоже визначення міститься і в п. 28 ст. 2 Закону України «Про електронні комунікації»²⁹.

Аналіз наведеного поняття дає підстави виокремити три елементи телекомунікації. По-перше, це сам процес спілкування. Він може мати інтелектуальний характер (наприклад, лекція, передання інформації), емоційний (наприклад, передавання емоцій, почуттів), культурний (наприклад, підтримка культурних традицій, соціальних зв'язків) тощо. По-друге, спілкування відбувається шляхом передавання та приймання нематеріальних благ. Такими благами можуть бути: результати інтелектуальної, творчої діяльності (наприклад, твори науки, літератури, мистецтва, винаходи, фонограми, відеограми, передачі (програми) організації мовлення, наукові відкриття тощо); інформація; певні особисті немайнові блага (наприклад, зображення фізичної особи, ім'я (найменування); обставини особистого життя, особисті папери, кореспонденція тощо). По-третє, обмін (передавання та/або приймання) нематеріальних благ відбувається за допомогою технічних засобів телекомунікації. А технічні засоби телекомунікації містять у собі три складники, які завжди присутні в тій чи іншій формі. Це передавач, який передає нематеріальне благо, перетворюючи (кодуючи) його в сигнал. Наступний елемент – це середовище передачі, яке ще називають фізичним каналом, що несе закодований сигнал. І третій елемент системи – це приймач, який приймає сигнал з каналу та перетворює його в доступну для сприйняття людиною форму. При цьому пристрій (передавач і приймач) може бути одночасно і передавачем, і приймачем, тобто прийомопередавачем. Наприклад, стільниковий телефон є прийомопередавачем.

Таким чином, технічні засоби телекомунікації в поєднанні з програмним забезпеченням утворюють телекомунікаційну систему, яка вище була поійменована нами як «цифрове середовище». Остання є засобом (інструментом), за допомогою якого відбувається комунікація (спілкування) між суб'єктами. Самі ж правовідносини, які виникають у ході телекомунікації, знову ж таки, не є новими для цивільного права. Їх суб'єктами виступають фізичні та юридичні особи, які спілкуються між собою за допомогою спеціального засобу (інструменту). Для прикладу, такими засобами комунікації раніше були: листи, азбука Морзе, пейджері, дротові телефони тощо. Очевидно, що сучасні телекомунікаційні системи створюють значно більше можливостей та є складнішими, але від цього вони не перестають бути засобами для спілкування. Об'єктами правовідносин, які виникають у ході телекомунікації, є відомі нематеріальні блага (результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація,

²⁹ Про електронні комунікації : Закон України від 16.12.2020 № 1089-ІХ. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 10–11. Ст. 26.

обороздатні особисті немайнові блага). Вони лише з однієї форми свого втілення за допомогою технічних засобів втілюються в іншій формі. Немов перевтілюються. Інакше кажучи, традиційні нематеріальні блага, створені у формі, яка дозволяє людині безпосередньо сприймати сам об'єкт, за допомогою передавача відтворюється в формі закодованого електромагнітного сигналу та через фізичний канал приймається (зчитується) приймачем. А останній уже відтворює нематеріальне благо, переводячи його з форми закодованого електромагнітного сигналу (з цифрової форми) у форму, через яку людина безпосередньо сприймає вже сам об'єкт³⁰.

І тут ми повністю погоджуємось із висловленою в юридичній літературі думкою, що надання об'єкту цивільних прав цифрової форми не створює нового об'єкта цивільних прав³¹. Тобто форма втілення блага не змінює сутності останнього³².

Насамкінець, зміст правовідносин, які виникають у ході телекомунікації, наповнюють права, що давно відображені у цивільному законодавстві. Наприклад, права на інформацію, на персональні дані, на зображення, на особисте життя та його таємницю, на особисті папери тощо.

І третій сектор єдиного цифрового ринку – це електронна комерція. Аналіз легального визначення електронної комерції³³ дає підстави схарактеризувати її так. По-перше, вона являє собою відносини, врегульовані нормами права, а значить – це правовідносини. По-друге, такі правовідносини виникають виключно з метою отримання прибутку. Тобто ті взаємозв'язки, які мають інше спрямування, під поняття електронної комерції не підпадають. По-третє, електронна комерція становить правовідносини, здійснені з використанням інформаційно-комунікаційних систем (цифрового середовища). По-четверте, підставою виникнення цих правовідносин є правочини.

Зважаючи на те, що будь-який правочин вчиняється щодо набуття, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків; його вчинення породжує права та обов'язки майнового характеру; використання цифрового середовища передбачає дистанційне здійснення прав (обов'язків), то легальне визначення електронної комерції може бути наведене в такому вигляді. Це правовідносини, спрямовані на отримання прибутку, виникають із правочинів та здійснюються з використанням інформаційно-комунікаційних систем. Отже, застосувавши до п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про електронну комерцію» такий метод тлумачення, як логічне перетворення шляхом спрощення, неважко помітити, що єдиною особливістю електронної ко-

³⁰ Шахбазян К. С. Міжнародно-правові основи регулювання відносин в мережі Інтернет : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2009. С. 17.

³¹ Глов С. Вказ. праця. С. 14.

³² Сліпченко А. С., Сліпченко С. О. Визначення юридично значущої сутності цифрової речі в цивільному праві України. *Форум Права*. 2024. 78 (1). С. 88–96. <http://doi.org/10.5281/zenodo.10870775>

³³ Про електронну комерцію : Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 45. Ст. 410.

мерції є те, що це правовідносини, які здійснюються з використанням цифрового середовища.

Якщо взяти за основу (за більший засновок) спрощене нами легальне визначення електронної комерції, то воно дає змогу доволі критично оцінити пропозиції щодо його визначення, запропонованого у вітчизняній науковій літературі.

Зокрема, під електронною комерцією пропонують розуміти виробництво³⁴, поширення, маркетинг³⁵, доставку³⁶ або продаж товарів і послуг електронним способом³⁷. Очевидно, що всі названі види діяльності так чи інакше спрямовуються на отримання прибутку. Проте не всі вони виникають із правочинів. Наприклад, виробництво товарів може становити внутрішньогосподарську діяльність виробника, за винятком виробництва на замовлення. Якщо сприймати маркетинг як: виявлення потреб і бажань споживачів; створення та позиціонування певного продукту; визначення цільової аудиторії; формування конкурентних переваг; просування товарів і послуг; стимулювання продажів та лояльності клієнтів, то такий вид діяльності може бути віднесено до електронної комерції лише за умови, що вона здійснюється однією особою для іншої, на підставі правочину. У протилежному разі суб'єкт проводить маркетинг сам для себе, а значить, останній не базується на правочині. Доставка товару також може здійснюватись не на підставі правочинів, наприклад, у випадку його самовивезення.

Також пропонується до електронної комерції відносити електронний рух капіталу, електронні гроші, електронний обмін інформацією³⁸, створення віртуальних співтовариств споживачів і бізнес-партнерів³⁹, що також заслуговує на критичне оцінювання. Адже електронний рух капіталу може відбуватись і без мети отримання прибутку. Наприклад, сплата податків або аліментів, безпроцентна позика, дарування, допомога членам сім'ї тощо. Електронні гроші – це взагалі вид майна, а не правовідносини і не діяльність. Тому досить дивно виглядає віднесення їх до комерційної діяльності. Електронний обмін інформацією може становити телекомунікацію, а не електронну комерцію. А створення віртуальних співтовариств споживачів і бізнес-партнерів – це взагалі не комерційна діяльність, а створення

³⁴ Тардаскіна Т. М., Стрельчук Є. М., Терешко Ю. В. Електронна комерція : навч. посіб. Одеса : ОНАЗ ім. О. С. Попова, 2011. С. 33; Гармідер Л. Д., Орлова А. В. Особливості розвитку вітчизняної електронної комерції. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2015. № 1 (18). С. 59.

³⁵ Ховрак І. В. Електронна комерція в Україні: переваги та недоліки. *Економіка, фінанси, право*. 2013. № 4. С. 17; Гармідер Л. Д., Орлова А. В. Вказ. праця. С. 59.

³⁶ Брижко В., Швець М., Новицький А., Цимбалюк В. Електронна комерція: правові засади та заходи удосконалення. Київ : НДЦПІ АПРН України, 2008. С. 28; Гармідер Л. Д., Орлова А. В. Вказ. праця. С. 59.

³⁷ Гармідер Л. Д., Орлова А. В. Вказ. праця. С. 59.

³⁸ Крегул Ю., Батрименко В., Батрименко В. Правове регулювання міжнародної електронної комерції. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. № 2. С. 136–146.

³⁹ Ховрак І. В. Вказ. праця. С. 17.

суб'єктів. Причому мета створення останніх та їх діяльність можуть і не передбачати отримання прибутку в подальшому.

Та навіть якщо оминуть питання різноманітності визначення електронної комерції, то, як вбачається, всі вони базуються на визнанні її лише одним із видів традиційної комерції. Остання ж становить сукупність традиційних для цивільного права правовідносин, спрямованих на отримання прибутку. Здійснення електронної комерції з використанням інформаційно-комунікаційних систем (цифрового середовища) є тільки її видовою відмінністю. Власне, це й відрізняє її від інших видів комерції. Причому окремо наголосимо, що електронна комерція здійснюється або існує не в інформаційно-комунікаційній системі (цифровому середовищі), а лише її використовує.

Наведений вище аналіз цивільних правовідносин, які виникають у кожному із секторів створення загальноєвропейських уніфікованих правил єдиного цифрового ринку, дає підстави дійти висновку, що це не нові (раніше невідомі) приватні правовідносини, а традиційні для цивільного права. І цифрова трансформація не змінює їх сутності.

Так, проведений під різними кутами зору аналіз цивільних правовідносин, які виникають унаслідок цифрової трансформації, дає змогу стверджувати, що всі вони не є новими, а навпаки, доволі традиційні, типові для цивільного права. Тому пошук їх місця в системі цивільного права є зайвим. Адже кожен із видів таких правовідносин вже давно займає своє усталене місце в цій системі. З огляду на це немає підстав заперечувати справедливість аргументації представників консервативного підходу щодо розуміння сутності цивільних правовідносин, які виникають у результаті цифрової трансформації.

3. Внутрішній аналіз достовірності зроблених висновків

Для перевірки правильності зроблених висновків розглянемо та проаналізуємо аргументацію тих прихильників новаторського підходу, які вважають, що саме цифрове середовище як таке створило (породило) нові правовідносини, умови для виникнення цифрових (віртуальних, електронних, інтернет-, ІТ-) правовідносин, оскільки вони тільки в ньому й можуть існувати.

Так, частина дослідників стверджує, що стрімкий розвиток цифрових технологій створив ціле цифрове середовище⁴⁰, яке стало паралельним світом⁴¹, і в ньому почала формуватися нова реальність, яку називають «віртуальною реальністю»⁴². У цій віртуальній реальності виникають нові цивільні відносини, нові види діяльності. Причому це абсолютно новий тип суспільних відносин, що виникають, змінюються та припиняються у кіберпросторі⁴³. Відповідно, виникає потреба у правовому

⁴⁰ Некіт К. Г. Вказ. праця. С. 86–92.

⁴¹ Тарасенко Л. Л. Суб'єкти правовідносин у цифровому середовищі. *Часопис цивілістики*. 2017. Вип. 26. С. 87–92. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chac_2017_26_21 (дата звернення: 27.01.2025).

⁴² Lastowka G. *Virtual justice. The New Laws of Online worlds*. New Haven: Yale University Press, 2011. P. 13; Erlank W. *Introduction to virtual property*. . 2017. Vol. 18. № 7. P. 2525–2569.

⁴³ Єфремова К. В. Вказ. праця. С. 8.

регулюванні відносин, що складаються в мережі «Інтернет»⁴⁴ та регулюванні діяльності в інтернеті⁴⁵.

Очевидно, що суспільні відносини стають правовідносинами за умови формування їх на базі юридичних норм і відповідно до них⁴⁶, тобто в результаті їх правового врегулювання. Однією з передумов виникнення інтернет-правовідносин називають «наявність інтересу у користувачів інтернету, під впливом яких вони вступають у відповідні правовідносини у віртуальному просторі та зумовлюють об'єктивну необхідність правового регулювання інтернет-відносин»⁴⁷. Сутність і унікальність таких правовідносин полягає в тому, що вони існують виключно в цифровому середовищі⁴⁸. Крім того, під впливом розвитку цифрових технологій еволюціонують і зазнають змін навіть деякі права, внаслідок чого формується нова, особлива за змістом та внутрішніми характеристиками, їх категорія⁴⁹. Усе це свідчить про потребу в розробленні окремого нормативного регулювання відносин обігу цифрового контенту⁵⁰.

Водночас, як вбачається, ця аргументація виглядає доволі слабкою, і оскільки в попередніх публікаціях нами вже частково висловлювалася така думка⁵¹, то в межах цієї статті лише посилимо її.

По-перше, сам по собі термін «віртуальна реальність», при всій повазі до тих дослідників, які його вживають, є не досить коректним.

1. Він являє собою логічну суперечність (оксюморон), оскільки складається з двох слів, які мають протилежні значення. «Віртуальний» – той, що існує лише умовно, уявно. «Реальний» – той, що має фактичне існування, матеріальну природу, що існує, сприймається чи відчувається. Він пов'язаний із фізичним світом, в якому ми живемо. Таким чином, поєднання цих слів в одне поняття начебто вказує

⁴⁴ Гуцу С. Ф. Правове регулювання мережі Інтернет: міжнародний і вітчизняний досвід. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* 2018. Вип. 2 (38). С. 116; Новицький А. М. Міжнародний досвід правового регулювання Інтернет. *Юридичний вісник.* 2014. № 2 (31). С. 52–58.

⁴⁵ Шахбазян К. С. Вказ. праця. С.19.

⁴⁶ Особливості правових відносин, які виникають в мережі Інтернет / Мирослав Ковалів, Сергій Єсімов, Руслан Скриньковський, Іван Красницький, Юрій Мазур, Павло Гарасим, Святослав Князь. *Traektorія Nauki = Path of Science.* 2021. Vol. 7, No 3. С. 1001–1007. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/3721> (дата звернення: 20.01.2025).

⁴⁷ Там само.

⁴⁸ Бааджи Н. П. Вказ. праця. С. 112–116.

⁴⁹ Попович Т. П. Особливості правової природи цифрових прав людини. *Часопис Київського університету права.* 2021. № 1. С. 135–140. <http://doi.org/10.36695/2219-5521.1.2021.24>

⁵⁰ Стахира Г. М. Цивільно-правове регулювання обігу цифрового контенту : дис. ... канд. юрид. наук : 082. Тернопіль, 2020. С. 91.

⁵¹ Сліпченко А. С., Сліпченко С. О. Вказ. праця. С. 68–81.; Сліпченко С. О. Цифрова річ: правова реальність або юридична невизначеність. *Цивільне право України: погляд у майбутнє* : зб. наук. пр. до 70-річчя з дня народження Наталії Семенівни Кузнецової / за заг. ред. Р. О. Стефанчука, О. О. Кота. Одеса : Юридика, 2024. С. 381–414.

на щось, що може бути одночасно реальним і віртуальним, тобто одночасно мати матеріальну і нематеріальну природу.

2. Він викривляє значення слова «реальність», як і слова «віртуальність». Термін «реальність» традиційно означає об'єктивний світ, який існує незалежно від людської свідомості. Тоді як термін «віртуальність» традиційно означає ідеальний світ як світ ідей, абстрактних понять або уявних конструкцій. Він може здаватися реальним, але є лише моделюванням, імітацією, симуляцією реального світу. Наприклад, немає сумнівів, що цифрові технології здатні викликати відчуття присутності, але від цього відчуття не стає реальністю, а залишається продуктом цифрових технологій. І вимкнення, наприклад, апаратного або програмного забезпечення знищує таку віртуальну реальність. Тобто віртуальність не має самостійного існування і формується лише у свідомості людини. Реальність же не залежить від цих факторів.

Тому використання слова «реальність» у поєднанні зі словом «віртуальність» видається не зовсім коректним.

3. Він видається не зовсім коректним навіть за правилами граматики української мови. Так, словосполучення «віртуальна реальність» є іменниковою групою, де: реальність — підмет (основне слово, яке відповідає на питання «що?»); віртуальна — означення (уточнює, яка саме реальність). Якщо у слова «реальність» існує одне означення, то у нього, як мінімум, має бути ще одне. Адаже в протилежному разі необхідність у першому означенні була б відсутня. За логікою, якщо існує віртуальна реальність, то повинна існувати, напевно, і реальна реальність. Це вже саме по собі алогічно.

4. Навіть якщо припустити, що нині, дійсно, існують віртуальна та реальна реальність, все одно і в першому, і в другому словосполученні основним словом, яке відповідає на питання «що?», залишається «реальність». Отже, отримуємо класичний логічний поділ родового (загального) поняття «реальність» на видові — «віртуальна реальність» і «реальна реальність». А, як уже зазначалося вище, «реальність» традиційно означає об'єктивний світ. Водночас, якщо «об'єктивний світ» розуміти як матеріальний світ, то його дихотомічною парою буде «віртуальний світ» або «ідеальний світ» — як нематеріальний, світ ідей, абстрактних понять або уявних конструкцій. Тоді саме «віртуальність» має означати ідеальний (віртуальний) світ. І якщо в наших міркуваннях немає методологічної помилки, то, з одного боку, ми отримуємо дві реальності — одну віртуальну і одну реальну. З іншого боку, маємо і дві віртуальності. Одну, яка належить до віртуального світу, так би мовити «віртуальну віртуальність». І одну, яка належить до реального світу, так звану віртуальну реальність.

Але, якщо об'єктивний світ і віртуальний (ідеальний) світ становлять дихотомічну пару, то те, що їх означає, реальність і віртуальність, відповідно, також є дихотомічною парою. У цьому випадку немає місця віртуальній реальності. Адаже, відповідно до правил дихотомії, при розбитті цілого (чи множини) на дві частини (підмножини), ця пара має бути сукупно вичерпною та взаємовиключною. Сукупна вичерпність вказує на те, що будь-який елемент цілого обов'язково має належа-

ти або до однієї, або до іншої частини. І за межами цієї пари не може перебувати будь-якого третього. Взаємовиключність вказує на те, що класифікаційні частини не повинні перетинатися. Інакше кажучи, кожен елемент поділу має належати тільки одній із двох частин, і не може бути ситуації, коли елемент одночасно належить і до першої, і до другої частини.

Звичайно, можна було б припустити, що *віртуальність*, *реальність* та *віртуальна реальність* є елементами трихотомії. Але й таке припущення буде помилковим. Адже відповідно до правил трихотомії, три класифікаційні частини також мають бути сукупно вичерпними та взаємовиключними. А віртуальна реальність, відповідно до вжитого словосполучення, є реальністю (основне слово, яке відповідає на питання «що?»). Тому віртуальна реальність має входити до такої класифікаційної частини, як «реальність». Утім, за означенням, яке уточнює, яка саме реальність та за своєю сутністю, вона є віртуальною. Тому належить до класифікаційної частини «віртуальність». А це порушує таке правило побудови трихотомії, як взаємовиключність, оскільки не становить окрему класифікаційну частину.

Тож, не тільки сам термін «віртуальна реальність» є не зовсім коректним, а й взагалі, такого явища, як віртуальна реальність, не існує та не може існувати.

По-друге, в юридичній літературі неодноразово справедливо висловлювалася думка про те, що у цифровому (віртуальному, інтернет-) середовищі, «кібернетичному просторі» навіть гіпотетично не можуть існувати якісь суспільні відносини⁵². І це твердження логічно базується на наступній аргументації.

Суспільні відносини – це завжди зв'язок (взаємозв'язок, стосунки, взаємини) між особами, заснований на взаємодії останніх, на їх співробітництві та спілкуванні, тобто відносини є формою співіснування осіб у суспільстві. Тому твердження про існування чи співіснування осіб у цифровому або інтернет-середовищі, є певною метафорою, має лише умовний характер і повинно сприйматися радше на побутовому рівні, подібно до висловів про телеманів, які начебто живуть у телевізорі, або телефономанів, що вони «живуть у телефоні». Адже очевидно, що людина як один із суб'єктів суспільних відносин завжди перебуває зовні цифрового середовища, телевізора, телефону тощо.

Насправді цифрове середовище, або інтернет-середовище, є лише засобом або інструментом, який забезпечує реалізацію суспільних відносин (взаємозв'язків, стосунків, взаємин між особами), на що неодноразово зверталася увага в юридичній літературі⁵³. Аналогічну функцію можуть виконувати й інші технічні системи, зокрема пошта, телеграф, радіо, телефонний зв'язок, або ж матеріальні носії інфор-

⁵² Баранов О. Вказ. праця; Бааджи Н. П. Вказ. праця. С. 112–116.

⁵³ Желіховський В. М. Правові засади електронної комерції в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 12.00.07 «Адміністративне право і процес, фінансове право, інформаційне право» / Київський національний університет внутрішніх справ. Київ, 2007. С. 9; Баранов О. Вказ. праця; Тардаскіна Т. М., Стрельчук Є. М., Терешко Ю. В. Вказ. праця. С. 33; Юдін В. Ю. Електронна комерція та її правове регулювання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 214.

мації, наприклад, паперові носії чи флешнакопичувачі тощо. Засобом комунікації Інтернет, інтернет-середовище визнано і в доповіді Генерального секретаря ООН «Активізація співробітництва з питань політики стосовно Інтернету»⁵⁴.

Таким чином, у цифровому середовищі (інтернет-середовищі) суспільних відносин не тільки не існує і не може існувати, оскільки цифрове середовище є лише засобом або інструментом, який забезпечує реалізацію суспільних відносин. У протилежному разі потрібно було б визнати, що відносини виникають в інструменті (у засобі), навіть такому унікальному, як цифрове середовище. Самі ж суспільні відносини виникають між особами, які знаходяться зовні цифрового середовища, а стосунки (взаємодія, співробітництво, спілкування) між ними відбуваються за допомогою цифрового середовища, а не в ньому. Крім того, твердження про те, що інтернет став середовищем перебування та діяльності людей, спільнот уперше з'явилося в популярних і популістських публікаціях, автори яких були вражені можливостями інтернету й хотіли яскраво відобразити це у своїх статтях. У подальшому ці вирази були сприйняті соціологами, психологами, економістами, які також почали їх застосовувати у своїх працях. І якщо для публіцистики, філософії, соціології, психології, економіки або на побутовому рівні висловлювання про те, що в цифровому, віртуальному, інтернет-середовищі виникають якісь відносини, здійснюється якась діяльність, живе суспільство або індивід, ще якимось можна виправдати, то в юриспруденції подібні метафори можуть призводити до негативних наслідків⁵⁵.

По-третє, не ставлячи під сумнів той факт, що в результаті правового врегулювання суспільних відносин виникають правовідносини, проте твердження про врегулювання відносин, які складаються в мережі «Інтернет», утворює унікальні та сутнісно нові правовідносини, оскільки останні існують виключно у цифровому середовищі, є безпідставними.

Це твердження базується на такій аргументації.

1. Як було показано вище, у цифровому середовищі ніяких суспільних відносин не існує й існувати не може. Тому нормам права нічого й регулювати в ньому, а значить, і потреба в цьому відсутня.

2. Зважаючи на наведене, у цифровому середовищі не можуть виникнути і правовідносини, а тому твердження, що останні є унікальними, оскільки існують виключно у цифровому середовищі, на нашу думку, базуються на хибному засновку. Проте відомо, що, з точки зору логіки, твердження або висновків, які можуть бути навіть логічно правильними (логічно правильно виведеними), але базуються на хибному вихідному засновку, самі є хибними та вважаються необґрунтованими.

3. Сприймаючи цей засновок, можна зазначити, що хибним видається і твердження про формування у цифровому середовищі такої нової, особливої за змістом

⁵⁴ Enhanced cooperation on public policy issues pertaining to the Internet : report of the Secretary-General. General Assembly. *Economic and Social Council*. 2011. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/703791?v=pdf#files> (дата звернення: 08.01.2025).

⁵⁵ Баранов О. Вказ. праця.

та внутрішніми характеристиками категорії прав, як «цифрові права». Адже якщо права та обов'язки становлять зміст правовідносин і не можуть існувати за межами останніх, а правовідносин у цифровому середовищі не існує, то і права та обов'язки не можуть існувати в цифровому середовищі. А оскільки відсутні права як такі, то вони не можуть утворити й нову, особливу за змістом і внутрішніми характеристиками, категорію.

Отже, у цифровому середовищі не існує і не може існувати ні унікальних, ні нових, ні традиційних правовідносин, оскільки цифрове середовище (цифрові технології) – це лише засіб (інструмент), за допомогою якого здійснюються ті чи інші суб'єктивні права, а в сукупності, здійснюються правовідносини. Це ще раз підтверджує наведену в юридичній літературі думку, що останні давно відомі цивільному праву, традиційні для нього, типові⁵⁶. Твердження ж про те, що: цифрове середовище стало паралельним світом, де сформувалася віртуальна реальність; в останній виникають відносини, які існують у кіберпросторі; нормативне врегулювання таких відносин породжує за сутністю нові та унікальні цивільні правовідносини, які існують виключно в цифровому середовищі зі своєю особливою за змістом та внутрішніми характеристиками категорією прав, є якщо не грою слів, то виглядає, як логічна помилка, коли невідоме чи незрозуміле поняття пояснюється через інше невідоме чи незрозуміле поняття, не даючи реального прояснення, або коли аргумент спирається на те, що саме потребує доказу. Вбачається, що такий підхід не дає реального пояснення та створює ілюзію розуміння, але насправді не прояснює суть самого явища. Очевидно, що на такому теоретичному розумінні сутності тих правовідносин, які виникають унаслідок цифрової трансформації, побудова (розробка) нового механізму правового регулювання відповідних цивільних відносин, є не тільки передчасною, невиправданою та необґрунтованою, а навіть, як нам видається, небезпечною.

Як можна помітити, в результаті внутрішнього аналізу достовірності попередньо зроблених висновків, вони не були спростовані.

Висновок

На підставі проведеного під різними кутами зору аналізу цивільних правовідносин, які виникають у результаті цифрової трансформації, можна зробити такі висновки.

1. Залежно від стадій упровадження цифрових технологій у діяльність юридичної особи та/або життєдіяльність фізичної особи цивільні правовідносини поділяються на ті, що виникають зі створення цифрових технологій; з їх впровадження; з використання результатів цифрової трансформації. Правовідносини кожної з трьох груп не тільки відомі, а й традиційні для цивільного права.

2. Залежно від сектору єдиного цифрового ринку цивільні правовідносини можуть виникати в секторі електронних довірчих послуг; телекомунікацій; електронної

⁵⁶ Beliakov K. I. Вказ. праця. С. 47–63. Кохановська О. В. Вказ. праця. С. 128–133; Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Вказ. праця. С. 27–38.

комерції. Перші спрямовуються на забезпечення взаємодії послугоотримувачів між собою і забезпечення непорушності абсолютних правовідносин інтелектуальної власності та особистих немайнових, в які вони вступають. І в цьому полягає їх специфіка, а специфіка цивільних правовідносин у секторах телекомунікацій та електронної комерції – лише в тому, що вони здійснюються з використанням цифрового середовища. Правовідносини кожного із секторів не тільки відомі, а й традиційні для цивільного права. Цифрове середовище не змінює їх сутності. Їх внутрішній зміст залишається незмінним у різноманітних формах свого буття.

3. У цифровому середовищі не існує і не може існувати цивільних правовідносин. Цифрове середовище – це лише засіб (інструмент), за допомогою якого відбувається взаємодія між суб'єктами. Тому правовідносини, які виникають унаслідок цифрової трансформації, є відомими та традиційними для цивільного права. Твердження, що в цифровому середовищі сформувався новий вид цивільних правовідносин, який існує виключно в цифровому середовищі, є хибним, як і твердження про існування віртуальної реальності, в якій начебто виникають нові цивільні правовідносини та їх нові об'єкти.

Попри певну категоричність зроблених у цій статті висновків, зазначимо, що вона стосується врегулювання розглядуваних відносин нормами матеріального права. Водночас це зовсім не свідчить, що відносини, які реалізуються за допомогою цифрового середовища, взагалі не мають певної специфіки та особливостей. Така специфіка здебільшого стосується процедурних правил, процесуальних дій, способів їх фіксації та легітимації, як докази, територіальність, визнання юридично значимими дій, які вчиняються дистанційно, тощо. Вбачається, що ці та інші питання залишаються перспективними для подальших наукових досліджень у цьому напрямку.

REFERENCES

- A Digital Single Market Strategy for Europe : COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS. European Commission (2015) A Digital Single Market Strategy for Europe: communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European economic and social committee and the Committee of the regions. Document 52015DC0192. EUR-Lex. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52015DC0192> [in English] .
- Baadzhy, N. P. (2017) Pravova pryroda pravovidnosyn u merezhi Internet. Chasopys tsyvilistyky. Vyp. 22. S. 112- – 116. Retrieved from URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chac_2017_22_25 (Дата звернення: 28.01.2025) [in Ukrainian].
- Baadzhy, N. P. (2017). The legal nature of legal relations on the Internet. *Journal of Civil Studies*, 22 http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chac_2017_22_25 [in Ukrainian].

- Babiichuk, I., Kosovets, O., Soia, O. (2022) Overview of definitions of the concepts of «digital technologies» and «information educational environment» *Bulletin of KrNU named after Mykhailo Ostrohradskyi*, 1 <https://doi.org/10.32782/1995-0519.2022.1.1> [in Ukrainian].
- Baranov, O. (2011). The Internet and law: Objects and subjects of regulation. *Bulletin of the NTUU «KPI» Political Science. Sociology. Law*, 4(12). <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/4262>
- Becker, J., & Dreier, Th. (22. April 1994) Urheberrecht und digitale Technologie. Arbeitssitzung des Instituts für Urheber- und Medienrecht am.; Baden-Baden : Nomos-Verlagsgesellschaft, 184 s. Becker, J., & Dreier, Th. (1994, April 22) Urheberrecht und digitale Technologie. *Working session of the Institute for Copyright and Media Law*; Baden-Baden : Nomos-Verlagsgesellschaft, 184 p. https://www.helvetica.ll.nb.admin.ch/discovery/fulldisplay?docid=alma991008853759703976&context=L&vid=41SNL_51_INST:helvetica&lang=de&search_scope=MyInstitution&adaptor=Local%20Search%20Engine&tab=LibraryCatalog&query=creator,exact,BECKER,%20J%C3%BCrgen&offset=0 [in German] (дата звернення: 18.01.2025)
- Beliakov, K. I. (2016). The Conceptual and Methodological Bases of Regulation the New Types of Information Relations: «Virtual Legal Relationships». *Lex Portus*. No№2. С. 47–63. http://nbuv.gov.ua/UJRN/LP_2016_2_7 [in Ukrainian]. (
- Bryzhko, V., Shvets, M., Novytskyi, A. & Tsymbaliuk, V. (2008). *Elektronna komertsia: pravovi zasady ta zakhody udoskonalennia*. Kyiv : NDTsPI APPrN Ukrainy [E-commerce: legal framework and improvement measures]. Kyiv: National Center of Legal Sciences of the Academy of Sciences of Ukraine. 149 s [in Ukrainian].
- Erlank, W. (2017) Introduction to virtual property: Lex virtualis ipsa loquitur. *Potchefstroom Electronic Law Journal*. 18, (7). https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2753716 [in English]
- Glotov, S. (2006). The possibility of applying copyright law to works in digital form]. *Theory and Practice of Intellectual Property*, No №3. S. 10–15 [in Ukrainian].
- Golina, O. (2018). On the issue of the concept of trusted electronic services and their contractual support. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 5 <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/5/15.pdf> [in Ukrainian].
- Gutsu, S. F. (2018). Legal regulation of the Internet: international and domestic experience. *Bulletin of the NTUU «KPI» Political Science. Sociology. Law*, 2(38) [in Ukrainian].
- Harmider, L. D., & Orlova, A. V. (2015). Features of the development of domestic electronic commerce. *European Vector of Economic Development*, 1(18), 59 [in Ukrainian].
- Hunt, K. (2007) This Land is not Your Land: Second Life, Copybot and the Looming Question of Virtual Property Right. // *Texas Review of Entertainment and Sports Law*. №9. P. 172 [in English].

- Hurzhi, N. M., Havran, V. Ya. & Sapotnitska, N. Ya. (2023). Digital technologies and their impact on the management of logistics processes of enterprises *Economy and Society* 55. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-20> [in Ukrainian].
- Kharytonov, Ye. O., Kharytonova, O. I. (2017) «Internet relations» and «Internet legal relations»: to define the concept and essence. 3. *University Scientific Notes* http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2017_3_5 [in Ukrainian].
- Khovrak, I. V. (2013). Electronic commerce in Ukraine: Advantages and disadvantages. *Economics, Finance, Law*, 4, 17 [in Ukrainian].
- Kokhanovska, O. V. (2017). Private legal understanding of information relations in Ukraine. *Journal of Civil Studies*, 22 [in Ukrainian].
- Kovaliv, M., Yesimov, S, Skrynkovskiy, R., Krasnytskyi, I., Mazur, Yu., Harasym, P., Kniaz, S. (2021). Features of Legal Relations that Arise on the Internet *Path of Science*. 7., (3) <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/3721> [in Ukrainian].
- Krehul, Y., Batrymenko, V., & Batrymenko, V. (2018). Legal regulation of international electronic commerce. *Foreign Trade: Economics, Finance, Law*, 2, <https://journals.knute.edu.ua/foreign-trade/article/view/404/343> [in Ukrainian].
- Lastowka, G. (2010) Virtual justice. The New Laws of Online worlds. New Haven: Yale University Press, P.13. https://www.researchgate.net/publication/287729356_Virtual_Justice_The_New_Laws_of_Online_Worlds [in English]
- Maidanyk, R. A. (2002). Problems of trust relationships in civil law *Kyiv University*. Kyiv. 502 s [in Ukrainian].
- Makoiedova, V. O. (2022). Information technology: approaches to definition, principles of construction. *Cybersecurity: Education, Science, Technique* 2 (18), <https://doi.org/10.28925/2663-4023.2022.18.138149> [in Ukrainian].
- Mandych, O., Babko, N., Lyshenko, M. & Kharchevnikova, L. (2022). Digital transformation and modern communications as a platform for sustainable business development. *Modeling the development of the economic systems*. 4. DOI: <https://doi.org/10.31891/mdes/2022-6-2> [in Ukrainian].
- Michurin, Ye. O. (2024). Digital things as a legal reality. In *Problems of improving private law mechanisms for acquiring, transferring, exercising, and protecting subjective civil and family rights in modern conditions in Ukraine*: Proceedings of the scientific-practical conference dedicated to the memory of Prof. Chingizhan Nufatovich Azimov (Kharkiv, January 12, 2024) Kharkiv. https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/19997/1/Konf_Azimov-12.01.2024.pdf [in Ukrainian].
- Nekit, K. H. (2019) Features of the content and exercise of virtual property rights. *Journal of Civil Studies*, 32. <http://clj.nuoua.od.ua/archive/32/18.pdf> [in Ukrainian].
- Nekit, K. H. (2022) Virtual assets as a type of digital things. *Journal of Civil Studies* 45. <https://doi.org/10.32837/chc.v0i45.466> [in Ukrainian].
- Nekit, K. H. (2022). On the issue of the specifics of the content of property rights to digital things. In *Doctrine of private law: traditions and modernity: materials of the XX scientific and practical conference dedicated to the 100th anniversary*

- of the birth of Dr. of Law, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, Rector of Kharkiv Law Institute (1962–1987)*
V. P. Maslov (pp. 247–252). Yaroslav Mudryi NLU, Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
- Nkougou Ngoa, G. B., Song, J. S. (2021). Female participation in African labor markets: The role of information and communication technologies. *Telecommunications Policy*. 45(9). <https://doi.org/10.1016/j.telpol.2021.102174> [in English].
- Novytskyi, A. M. (2014) International experience in legal regulation of the Internet. *Legal Bulletin*, 2 (31). file:///C:/Users/natal/Downloads/alexi,+12.pdf [in Ukrainian].
- On electronic commerce (E-Commerce): Law of Ukraine No. 675-VIII. (2015, September 3). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19?lang=en#Text> [in English] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/675-19?lang=uk#Text> [in Ukrainian].
- On electronic communications: Law of Ukraine No. 1089-IX. (2020, December 16), <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/1089-20?lang=uk#Text> [in Ukrainian].
- On electronic identification and electronic trust services: Law of Ukraine No. 2155-VIII (2017, October 5) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19?lang=en#Text> [in Ukrainian].
- Palka, P. (2017) Virtual property: towards a general theory. PhD. Florence: European University Institute. 240 p. http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/49664/Palka_2017.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Palka, P. (2017). Virtual property: Towards a general theory [PhD Thesis, European University Institute]. <https://doi.org/10.2870/700083> [in English].
- Popovych, T. P. (2021) Peculiarities of the legal nature of digital human rights. *Law Review of Kyiv University of Law*, 1. <https://doi.org/10.36695/2219-5521.1.2021.24> [in Ukrainian].
- Rozghon, O. V. (2021) Transfer of rights under a license agreement to the use of software or computer programs. *Juridical scientific and electronic journal* 9. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-9/20> [in Ukrainian].
- Shakhbazian, K. S. (2009) *International legal foundations of regulating relations on the Internet* [PhD thesis, Kyiv: Taras Shevchenko NUK] [in Ukrainian].
- Sheldon, D. (2007) Claiming ownership, but getting owned: contractual limitations on asserting property interests in virtual goods. *UCLA Law Review*. No54. P. 751–787 [in English].
- Shmanatov, M. (2021). Digital technologies as a factor influencing political processes: an attempt at conceptualization. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Issues of Political Science*, 40 <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2021-40-04> [in Ukrainian].
- Slipchenko, A. S. & Slipchenko, S. O. (2023) Digital thing as a «new» object of «new» civil legal relations. *Law and Safety*, 91(4). <https://doi.org/10.32631/pb.2023.4.06> [in Ukrainian].

- Slipchenko, A. S., & Slipchenko, S. O. (2024). Definition of the legally significant essence of a digital thing in the civil law of Ukraine *Forum Prava*, 78 (1). <http://doi.org/10.5281/zenodo.10870775> [in Ukrainian].
- Slipchenko, S. O. & Slipchenko, A. S. (2024). Regarding the «new» type of civil legal relations that «emerge» in the digital environment. In *Problems of improving private law mechanisms for acquiring, transferring, exercising, and protecting subjective civil and family rights in modern conditions in Ukraine: Proceedings of the scientific-practical conference dedicated to the memory of Prof. Chingizhan Nufatovich Azimov* (Kharkiv, January 12, 2024) Kharkiv. https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/19997/1/Konf_Azimov-12.01.2024.pdf [in Ukrainian].
- Slipchenko, S. O. (2021) Service as an object of civil rights. In *Problems of civil law and process: Theses of participants in the scientific-practical conference dedicated to the 96th anniversary of O. A. Pushkin* (Kharkiv, 2021, May 21). KhNUVS. <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f582cd53-b2f7-440d-acac-762a1bf17faa/content> [in Ukrainian].
- Slipchenko, S. O. (2024). Digital thing: Legal reality or legal uncertainty. *Civil Law of Ukraine: A Look into the Future: Collection of Scientific Papers in Honor of the 70th Anniversary of Natalia Semenivna Kuznietsova's Birth* (R. O. Stefanchuk & O. O. Kot, Eds.). Odessa: Yurydyka [in Ukrainian].
- Slipchenko, S. O., & Slipchenko, A. S. (2024). Legal regime of digital things in the context of the domestic concept of property rights. *Legal Scientific Electronic Journal*, 4, 216–223. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-4/50> [in Ukrainian].
- Slipchenko, S. O., Zaitsev, O. L. (Ed.) (2022). Civil law. General part: Textbook [Avramova O. E., Gorbenko A. S., Horobets N. O., et al.] Kharkiv : KhNUVS [in Ukrainian].
- Sloma, V. M. (2016). The concept of obligation in civil law. *Scientific Works of the National Aviation University. Series: Legal Bulletin «Air and Space Law»*, 1(38), [in Ukrainian].
- Stakhyra, H. M. (2020) Civil law regulation of the circulation of digital content [PhD Dissertation Ternopil: Western Ukrainian National University] [in Ukrainian].
- Strutynska, I. V. (2019). Definitions of the concept of «digital transformation.» *Economics and Enterprise Management*, 48(2), 91–96. <https://doi.org/10.32843/bses.48-47> [in Ukrainian].
- Taptunova, I. & Kazatska, M. (2021) Towards the EU Digital Single Market: e-commerce. Ukrainian Center for European Policy, Kyiv, https://ucep.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/ucep_report_e-commerce_31.05.2021.pdf [in Ukrainian].
- Tarasenko, L. L. (2017) Subjects of legal relations in the digital environment. *Journal of Civil Studies*, 26. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chac_2017_26_21 [in Ukrainian].
- Tardaskina, T. M., Strelchuk, Ye. M., Tereshko, Yu. V. (2011) *Electronic commerce: A textbook*. Odessa: Odesa National Academy of Telecommunications named after O. S. Popov [in Ukrainian].

- United Nations (2011). Enhanced cooperation on public policy issues pertaining to the Internet : report of the Secretary-General. General Assembly. Economic and Social Council. Retrieved from URL: <https://digitallibrary.un.org/record/703791?v=pdf#files> [in English].
- Vorzhakova, Yu. P., Khlebynska, O. I. (2021). The essence of digital transformation from the position of entrepreneurs and scientists. *Ekonomika ta derzhava* 9. <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2021.9.107> [in Ukrainian].
- Yefremova, K. V. (2014) The prospects of legal regulation of Internet legal relations: economic and legal aspect. *Law and Innovative Society*, 1. <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/466418> [in Ukrainian].
- Yudin, V. (2020) E-commerce and its legal regulation. *Legal scientific electronic journal*. 8. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-8/53> [in Ukrainian].
- Yudkova, K. V. (2015). Features of the definition of the concept of «information technologies.» *Information and Law*, 1(13), [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2015.1\(13\).272604](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2015.1(13).272604) [in Ukrainian].
- Zhelikhovskiy, V. M. (2007). Legal foundations of e-commerce in Ukraine [PhD thesis Kyiv. Kyiv National University of Internal Affairs]. 22 c [in Ukrainian].

Slipchenko Sviatoslav
Doctor of Law, Professor,
Professor of the Department of Civil,
Labor and Economic Law
of Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine

Slipchenko Anatoliy
Candidate of Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Civil Law and Procedure,
Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine

Slipchenko Sviatoslav, Slipchenko Anatoliy. The Essence of Private Legal Relations Arising as a Result of Digital Transformation

Abstract

Introduction. The relevance of the study is caused by both the rapid processes of digital transformation in the world, the active development of legislation in the European Union and Ukraine regulating this area, and the lack of consensus among scholars regarding the nature and place of private relations arising from digital transformation in the civil law system. This, in turn, leads to difficulties in determining the appropriate mechanism for their legal regulation.

The main purpose of this research is to analyze the essence of private legal relations arising as a result of digital transformation. The main emphasis is placed on the views of representatives of innovative and conservative approaches to understanding the essence of civil legal relations arising as a result of digital transformation.

Methods. The study uses the following methods of scientific cognition: logical and legal, regulatory and dogmatic, comparative, analysis, and others.

Results. It is established that depending on the stages of introduction of digital technologies into the activities of a legal entity and/or the life of an individual, civil legal relations are divided into: those arising from the creation of digital technologies; those arising from their implementation; those arising from the use of the results of digital transformation. Depending on the sector of the digital single market, civil legal relations may arise in the following sectors: electronic trust services; telecommunications; and e-commerce. Their specifics are analyzed.

Conclusions. The author proves that civil legal relations do not exist and cannot exist in the digital environment. The digital environment is only a means (tool) through which interaction between subjects takes place. Therefore, legal relations arising from digital transformation are well-known and traditional for civil law. And the statement that a new type of civil legal relationship has been formed in the digital environment, which exists exclusively in the digital environment, is false, as is the statement about the existence of virtual reality, in which civil legal relations and their objects allegedly arise.

Keywords: *digital transformation, digital space, legal relations, electronic trust services, telecommunications, e-commerce.*

Ісаєв Арсен
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
Харків, Україна
<http://orcid.org/0000-0002-9982-0572>
e-mail: bitishu300@gmail.com

УДК 347.122

<https://doi.org/10.69724/2786-8834-2025-4-1-167-178>

ЦИФРОВІ РЕЧІ ТА ЦИФРОВІ ГРОШІ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Ісаєв Арсен. Цифрові речі та цифрові гроші за цивільним законодавством України

Анотація

Вступ. У статті розглянуто нові правові явища в Україні, пов'язані з цифровими гроши-ма та цифровими речами, які стали актуальними в умовах розвитку інформаційних техно-логій та цифровізації. Звернуто увагу на те, що цифрові гроші, які були законодавчо регла-ментовані раніше, швидше увійшли в обіг, ніж цифрові речі. Зміни в Цивільному кодексі України вивели гроші з категорії речей, що викликало потребу в аналізі співвідношення між цифровими гроши-ма та цифровими речами. Мета статті полягає у дослідженні правової природи цифрових речей, вивченні у першому наближенні основних видів цифрових речей, а також з'ясуванні юридичних ознак цифрових грошей, що дасть змогу визначити, як спів-відносяться вказані об'єкти цивільних прав.

Методи. У дослідженні застосовано формально-логічний метод, порівняльний, системно-го аналізу офіційних документів, синтезу, індукції, дедукції та аналогії.

Результати. Підкреслено, що цифрові гроші, зокрема е-гривня, є самостійним об'єктом цивільних прав, який має зобов'язально-правову природу. Водночас цифрові речі, які вклю-чають віртуальні активи та цифровий контент, мають свою специфіку та правовий режим. Проаналізовано законодавчі зміни, які визначають цифрові речі як блага, що існують у циф-ровому середовищі та мають майнову цінність.

У статті також порушено питання про віртуальні активи, які згідно з новим законодав-ством є нематеріальними благами, що мають вартість. Звернуто увагу на колізії між новими нормами та положеннями Цивільного кодексу України, що потребує подальшого врегулю-вання.

Обґрунтовано важливість створення безпечної та прозорої інфраструктури для викорис-тання цифрових грошей, яка враховуватиме інтереси всіх учасників ринку. Зазначено, що успіх цифрових грошей залежатиме від їх здатності конкурувати з криптовалютами, які пропо-нують анонімність, дешевизну та відсутність посередників. Підкреслено необхідність по-дальшого розвитку правового регулювання цифрових грошей та цифрових речей в Україні.

Висновки. Зроблено висновок про наявність спільних ознак між таким різновидом циф-рових речей, як віртуальні активи у формі криптовалют та цифровими гроши-ма Національ-

ного банку України. Обидва об'єкти циркулюють у цифровому середовищі, можуть бути використані як засіб платежу, забезпечують ефективний та швидкий товарообмін. Проте, на відміну від криптовалют, цифрові гроші Національного банку України мають єдиного емітента, визнаються законним платіжним засобом у випадках, передбачених законом, номінуються у гривні та породжують зобов'язання Національного банку України щодо їх погашення.

Встановлено, що відносини з використанням цифрових грошей мають бути врегульовані з урахуванням відповідних вимог та спеціальних правил, передбачених чинним законодавством для будь-яких грошових відносин. Зокрема, про граничні розміри неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що впливають на форму правочину, тощо.

Ключові слова: цифрові речі, цифрові гроші, віртуальні активи, цифровий контент, об'єкти цивільних прав.

Постановка проблеми

Цифрові гроші та цифрові речі є новими явищами у законодавстві України. Незважаючи на те, що цифрові гроші знайшли свою правову регламентацію раніше цифрових речей, в оборот останні потрапили швидше. Після зміни ст. 177 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) гроші були виведені із сукупності речей. Проте виникнення нового об'єкта цивільних прав – цифрових речей справедливо вимагає аналізу їх співвідношення з цифровими грошима.

Із прикладного погляду потрібно з'ясувати, чим цифрові речі відрізняються від суміжних об'єктів цивільних прав, що дасть змогу правильно кваліфікувати конкретне правовідношення (речове, зобов'язальне, грошове та ін.) та за потреби обрати релевантні механізми регулювання і способи захисту.

Сьогодні цивілісти можуть стверджувати, що гроші не є речами. Чи буде, у свою чергу, справедливим твердження про те, що цифрові гроші не є цифровими речами? З одного боку, позитивна відповідь на поставлене питання впливає зі змісту ч. 1 ст. 177 ЦК України, яка визначає гроші та цифрові речі як самостійні об'єкти цивільних прав. З іншого, можна побачити аргументи на користь протилежного висновку. Наприклад, відповідно до п. 11 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про цифровий контент та цифрові послуги» від 10.08.2023 р. №3321-ІХ (далі – Закон №3321) цифровим контентом, зокрема є комп'ютерні програми. У свою чергу, абз. 2 ч. 1 ст. 177¹ ЦК України цифровий контент визнає різновидом цифрових речей. Логічно доходимо висновку, що комп'ютерні програми є цифровими речами. Проте на законодавчому (п. 16 ч. 1 ст. 6 Закону України «Про авторське право і суміжні права»)¹ та доктринальному рівнях комп'ютерні програми визнаються результатами інтелектуальної, творчої діяльності й об'єктами авторського права (п. 2 ч. 1 ст. 433 ЦК України).

Отже, як не дивно, комп'ютерна програма може бути схарактеризована і як цифрова річ, і як результат інтелектуальної, творчої діяльності. Поєднання двох різних об'єктів цивільних прав можна спостерігати і на прикладі ч. 2 ст. 192 ЦК України,

¹ Про авторське право і суміжні права : Закон України від 01.12.2022 № 2811-ІХ. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text> (дата звернення: 10.02.2025).

яка за допомогою правил юридичної фікції визнає майнові права неспоживними речами.

Наведені вище приклади підкреслюють можливість поєднання різних об'єктів цивільних прав, або поширення правових режимів одних об'єктів на інші з утилітарних міркувань.

Для визначення співвідношення цифрових речей та цифрових грошей поглянемо детальніше на їх правову регламентацію.

Аналіз останніх публікацій та досліджень, ступінь розробленості проблеми

Останні цивілістичні пошуки з теми, що заявлена, більшою мірою присвячені дослідженню цифрових речей, віртуальних активів та цифрового контенту й грошей як об'єктів цивільних прав. Зокрема, серед вітчизняних науковців зазначеними питаннями опікувалися І. В. Спасибо-Фатєєва, Р. А. Майданик, І. Р. Калаур, В. А. Яроцький, К. Г. Некіт, Н. Ю. Філатова-Білоус, Ю. Є. Ходико, С. О. Глозов та ін. Окремі проблеми криптоактивів висвітлювали у своїх наукових працях Т. Tomczak, С. Wronka, Т. Van der Linden, Т. Shirazi та інші зарубіжні вчені.

Проте поза увагою дослідників залишилися питання співвідношення цифрових речей та цифрових грошей Національного банку України (далі – НБУ). Також недостатньо опрацьована проблематика порівняльно-правового аналізу цифрових речей, віртуальних активів, криптовалюти та CBDC.

Мета статті полягає у дослідженні правової природи цифрових речей, вивченні у першому наближенні основних видів цифрових речей, а також з'ясуванні юридичних ознак цифрових грошей, що дасть змогу визначити, як співвідносяться вказані об'єкти цивільних прав.

Досягнення мети дослідження передбачає вирішення таких завдань: а) визначення правового режиму цифрових речей; б) визначення правового режиму цифрових грошей; в) виявлення спільних та відмінних рис названих об'єктів та співвідношення зі схожими явищами, зокрема криптовалютами.

На підставі проведеного аналізу зроблено висновки про особливості правового регулювання відносин, пов'язаних із використанням цифрових грошей НБУ та цифрових речей за законодавством України.

Методи. У дослідженні застосовано формально-логічний метод для визначення підґрунтя досліджуваної проблематики та виявлення недоліків у національному правовому регулюванні та пошуку шляхів їх подолання.

Обрання порівняльного методу дає можливість виявити спільні та відмінні риси між цифровими речами та цифровими грошима. Це дозволяє визначити можливість для вдосконалення чинного законодавства щодо кожного з об'єктів.

З метою актуалізації інформації та висвітлення останніх законодавчих змін щодо обох об'єктів проведено системний аналіз офіційних документів, включаючи законопроекти, нормативно-правові акти та інші джерела.

Методи аналізу, синтезу, індукції, дедукції та аналогії також використовувалися для формулювання висновків щодо поточного цивільно-правового регулювання відносин з приводу цифрових речей та цифрових грошей в Україні.

Результати. Підкреслено, що цифрові гроші, зокрема е-гривня, є самостійним об'єктом цивільних прав, який має зобов'язально-правову природу. Водночас цифрові речі, які включають віртуальні активи та цифровий контент, мають свою специфіку та правовий режим. Проаналізовано законодавчі зміни, які визначають цифрові речі.

Викладення основного матеріалу

Питання віртуалізації грошей зумовлене сучасними майновими відносинами, розвитком інформаційних технологій та загальною цифровізацією більшості сфер суспільного життя. Завданням правової науки є вчасне та критичне осмислення нових об'єктів правовідносин, а також правил, за якими такі об'єкти мають циркулювати в обороті. Незважаючи на воєнний стан, Україна є однією з тих країн, які активно сприймають та запроваджують інноваційні продукти у галузі фінансових технологій.

Впровадження цифрових грошей НБУ

Одним із таких інноваційних продуктів є цифрові гроші НБУ – е-гривня. У міжнародному правовому полі цифрові гроші центробанків визначають абревіатурою CBDC (Central Bank Digital Currency). Розвідки у цьому напрямі та спроби врегулювати відносини з приводу CBDC роблять більшість розвинених країн світу. 28 червня 2023 р. Європейська комісія представила проєкт законодавчої пропозиції щодо цифрового євро – Регламент Європейського парламенту та ради «Про запровадження цифрового євро» (далі – Регламент)². Мета Регламенту – гарантувати, що майбутній цифровий євро надасть фізичним та юридичним особам додатковий вибір для оплати у цифровому форматі, використовуючи поширену, дешеву, безпечну та стійку форму державних грошей у будь-якій точці зони євро.

У законодавчий простір України термін «цифрові гроші» вводиться Законом України «Про платіжні послуги» від 30.06.2021 р. №1591-IX³. Відповідно до п. 96 ч. 1 ст. 1 цього Закону «...цифрові гроші Національного банку України (далі – цифрові гроші) – електронна форма грошової одиниці України, емітентом якої є Національний банк України».

Згідно із ч. 2 ст. 3 Закону «Про платіжні послуги» грошові кошти (кошти) включають також електронні гроші та цифрові гроші у випадках, передбачених цим Законом. Електронні гроші та цифрові гроші існують лише у безготівковій формі. Отже, електронні гроші та цифрові гроші визнаються коштами за умов, передбачених Законом.

У свою чергу, п. 6 ч. 1 ст. Закону України «Про валюту і валютні операції» від 21.06.2018 р. №2473-VIII визначає валюту України (гривню) як: а) грошові знаки грошової одиниці України – гривні у вигляді банкнот, монет, у тому числі

² REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL «On the establishment of the digital euro» URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/%20EN/TXT/?uri=CELEX%3A52023PC0369>

³ Про платіжні послуги : Закон України від 30.06.2021 №1591-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text> (дата звернення: 10.02.2025).

обігових, пам'ятних та ювілейних монет, і в інших формах, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території України, а також вилучені або такі, що вилучаються з обігу, але підлягають обміну на грошові знаки, що перебувають в обігу; б) кошти на рахунках у банках та інших фінансових установах, виражені у гривні; в) електронні гроші, номіновані у гривні; г) цифрові гроші НБУ⁴.

Ширше за змістом поняття цифрових грошей передбачене ч. 2 ст. 35 Закону України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 р. № 679-XIV, зокрема: «Цифрові гроші Національного банку як електронна форма грошової одиниці України є законним платіжним засобом на території України, приймається фізичними і юридичними особами для проведення платіжних операцій та розрахунків виключно у випадках, передбачених законодавством України»⁵.

Окрім того, Закон визначає, що порядок випуску, зберігання та погашення цифрових грошей, а також особливості виконання платіжних операцій із застосуванням цифрових грошей визначаються нормативно-правовими актами НБУ (ч. 1 ст. 62). Однак, незважаючи на те, що цифрові гроші як економіко-правовий феномен були введені до сфери законодавчого регулювання ще влітку 2021 року, на момент проведення дослідження НБУ ще не врегулював відносини з їх обігу.

Із наведеного можна зробити висновок про те, що в Україні існують такі види коштів у безготівковій формі:

I. Безготівкові кошти, виражені у гривні (кошти на рахунках у банках та інших фінансових установах).

II. Електронні гроші, номіновані у гривні (одиниці вартості, що зберігаються в електронному вигляді, випущені емітентом електронних грошей для виконання платіжних операцій (у тому числі з використанням наперед оплачених платіжних карток багатодільового використання), які приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж їх емітент, та є грошовим зобов'язанням такого емітента електронних грошей).

III. Цифрові гроші НБУ (електронна форма грошової одиниці України, емітентом якої є НБУ).

Також на підставі викладеного можна виокремити такі істотні ознаки цифрових грошей:

- 1) цифрові гроші є різновидом коштів у безготівковій формі;
- 2) цифрові гроші є електронною формою грошової одиниці України;
- 3) цифрові гроші є законним платіжним засобом на території України;
- 4) цифрові гроші використовуються для проведення платіжних операцій та розрахунків виключно у випадках, передбачених законом;
- 5) емітентом цифрових грошей є НБУ;
- 6) цифрові гроші підлягають погашенню.

⁴ Про валюту і валютні операції: Закон України від 21.06.2018 № 2473-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text> (дата звернення: 12.02.2025).

⁵ Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text> (дата звернення: 12.02.2025).

Підсумовуючи наведене, можна стверджувати, що е-гривня як об'єкт цивільних прав є різновидом грошей у безготівковій формі і має зобов'язально-правову природу, що походить від законодавчо передбаченого обов'язку емітента погасити її. Е-гривня може використовуватися як законний платіжний засіб у випадках, передбачених законом, і в такому разі може прийматися фізичними і юридичними особами для проведення платіжних операцій та розрахунків.

Впровадження цифрових речей

Законом України від 10.08.2023 р. № 3320-IX «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав», статтю 177 ЦК України було доповнено новим об'єктом цивільних прав – цифровими речами⁶. Також главу 13 ЦК України «Речі. Майно» було доповнено новою статтею 179¹ «Поняття цифрової речі» такого змісту:

«1. Цифровою річчю є благо, що створюється та існує виключно у цифровому середовищі та має майнову цінність.

Цифровою річчю є віртуальні активи, цифровий контент та інші блага, щодо яких застосовуються положення частини першої цієї статті.

2. Особливості правового режиму цифрових речей визначаються законом. До цифрових речей застосовуються положення цього Кодексу про речі, якщо інше не встановлено цим Кодексом, законом або не впливає із сутності цифрової речі».

Отже, до цифрових речей належить не обмежене коло об'єктів, але виокремлені віртуальні активи та цифровий контент. Указані об'єкти є предметом регулювання спеціальних законів.

Цифровий контент як різновид цифрових речей

Що стосується правового регулювання цифрового контенту, то воно здійснюється раніше згаданим Законом № 3321. Відповідно до п. 11 ч. 1 ст. 2 вказаного Закону цифровим контентом визнаються дані, які створюються і надаються в цифровій формі. До цифрового контенту належать, зокрема, комп'ютерні програми, застосунки, відеофайли, аудіофайли, музичні файли, цифрові ігри та електронні книги.

Таке поняття цифрового контенту відповідає Директивам ЄС. Зокрема п. 6 ст. 2 Директиви Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2019/771 від 20.05.2019 р. «Про деякі аспекти, що стосуються договорів про продаж товарів, про внесення змін до Регламенту (ЄС) 2017/2394 і Директиви 2009/22/ЄС та про скасування Директиви 1999/44/ЄС»⁷.

⁶ Потрібно зауважити, що ст. 177 ЦК України після внесення змін Законом України від 10.08.2023 № 3320-IX, була доповнена не тільки цифровими речами як новим об'єктом цивільних прав, але значення самостійних матеріальних благ набули такі об'єкти, як гроші та цінні папери.

⁷ ДИРЕКТИВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ І РАДИ (ЄС) 2019/771 від 20 травня 2019 року про деякі аспекти, що стосуються договорів про продаж товарів, про внесення змін до Регламенту (ЄС) 2017/2394 і Директиви 2009/22/ЄС та про скасування Директиви 1999/44/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_026-19?find=1&text=%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%82#Text (дата звернення: 12.02.2025).

Проте не будь-який комп'ютерний файл може бути визнаний цифровим контентом. Так само, як ознакою речі є здатність задовольняти певні потреби суб'єкта правовідносин, так серед ознак цифрового контенту виокремлюють наявність споживчих властивостей, що становлять певний інтерес для споживача⁸. Окрім того, цифровий контент має відповідати вимогам, передбаченим статтями 5–8 Закону № 3321.

Віртуальний актив як різновид цифрових речей

Другим різновидом цифрових речей є віртуальні активи. Однією з останніх світових подій у питанні віртуальних активів стало схвалення 20.04.2023 р. Європейським парламентом нових загальних правил нагляду та захисту прав споживачів щодо криптовалют – Markets in Crypto assets (MiCA)⁹.

MiCA – це документ, який передбачає регулювання віртуальних активів у ЄС, захищаючи користувачів та інвесторів у цій галузі.

Основні категорії активів, на які впливає MiCA:

1) криптовалюти (наприклад, Bitcoin, Ethereum та Dogecoin) – платіжні інструменти на основі DLT, які можна передавати та зберігати в електронному вигляді і ціни на які вільно коливаються у відповідь на ринковий попит;

2) токени електронних грошей (наприклад, EURS, USD Coin і Tether) – платіжні інструменти на основі DLT, які прив'язують свою ціну до єдиної фіатної валюти і стабілізують свою вартість шляхом підтримання резервів активів для забезпечення запитів користувачів на викуп;

3) токени, прив'язані до активів (наприклад, Digix Gold), – платіжні інструменти на основі DLT, які прив'язані до фіатних валют, товарів і навіть інших криптоактивів і мають на меті стабілізувати свою вартість шляхом підтримання резервів активів для забезпечення запитів на викуп користувачами;

4) утилітарні токени (наприклад, Filecoin, Binance Coin та Flow) – інструменти на основі DLT, розроблені як засіб надання цифрового доступу до додатків, ресурсів та послуг, що надаються виключно їхніми емітентами.

Вітчизняне законодавство щодо віртуальних активів нині перебуває на етапі свого становлення. Зокрема, 17.02.2022 р. Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про віртуальні активи» від 17.02.2022 № 2074-IX¹⁰ (далі – Закон № 2074-IX), що має набрати чинності з дня набрання чинності законом України про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей оподатку-

⁸ Див. : Цивільне право України : підруч. Частина загальна / Л. М. Баранова, Т. В. Дуденко та ін. ; за ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ECUS, 2024. С. 141–142.

⁹ REGULATION (EU) 2023/1114 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 31 May 2023 on markets in crypto-assets, and amending Regulations (EU) No 1093/2010 and (EU) No 1095/2010 and Directives 2013/36/EU and (EU) 2019/1937. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1114/oj/eng>.

¹⁰ Про віртуальні активи : Закон України від 17.02.2022 № 2074-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> (дата звернення: 12.02.2025).

вання операцій з віртуальними активами. Вказаним законодавчим актом вводиться новий об'єкт цивільних прав – «віртуальний актив». Під віртуальним активом розуміється нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі. Існування та оборотоздатність віртуального активу забезпечується системою забезпечення обороту віртуальних активів. Віртуальний актив може посвідчувати майнові права, зокрема права вигоди на інші об'єкти цивільних прав (п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону №2074-IX).

Так, сутнісними ознаками віртуального активу як об'єкта цивільних прав можна визнати такі:

- 1) віртуальний актив є самостійним об'єктом цивільних прав;
- 2) віртуальний актив є нематеріальним благом, що виражене сукупністю даних в електронній формі, та здатний до передання третім особам;
- 3) віртуальний актив має вартість;
- 4) віртуальний актив може бути визнаний об'єктом, що знаходиться у вільному обороті, обмеженим у обороті або вилученим з обороту;
- 5) віртуальний актив створюється та існує у системі забезпечення обороту віртуальних активів;
- 6) віртуальний актив може посвідчувати майнові права.

Отже, цивільно-правова характеристика віртуальних активів заснована на їх легальному визначенні та виявляється у сутнісних ознаках, що притаманні їм, як специфічному об'єкту цивільних прав.

На момент проведення дослідження Закон №2074-IX не набрав чинності, але певну колізійність його норм з ЦК України необхідно підкреслити. Закон №2074-IX визнає віртуальні активи нематеріальним благом, що суперечить положенням ЦК України.

ЦК України визнає цифрові речі (зокрема віртуальні активи) матеріальним благом, що має майнову цінність поряд із речами, грошима, майновими правами та іншими матеріальними благами (гл. 13 «Речі. Майно» книги першої).

Криптовалюта як різновид віртуального активу та цифрові гроші НБУ

Виходячи із природи цифрових грошей та цифрових речей, можна побачити, що обидва об'єкти існують у цифровому середовищі та можуть належати суб'єктам цивільного права на праві власності, якщо інше не буде впливати із закону. Цифрові гроші НБУ мають певні спільні ознаки з такими віртуальними активами, як криптовалюти.

Виокремлюють різноманітні (юридичні та економічні) ознаки криптовалют, серед основних: 1) вони є цифровими речами, а отже, майновим благом; 2) створюються та циркулюють за допомогою програмно-апаратних комплексів у цифровому середовищі; 3) можуть визнаватися засобом платежу (не плутати із законним платіжним засобом – гривнею у відповідних формах); 4) не потребують посередника у вигляді фінансової установи для проведення платежів та розрахунків (пірінгова система); 5) не забезпечені ніяким еквівалентом; 6) мають високу волатиль-

ність; 7) відмінні від електронних грошей, безготівкових коштів та цифрових грошей центробанків, що номіновані у грошовій одиниці держави; 8) як правило, мають високий ступінь анонімності; 9) як правило, відсутній єдиний емітент (центробанк держави).

Із наведеного можна побачити, що обидва об'єкти циркулюють у цифровому середовищі, можуть бути використані як засіб платежу, забезпечують ефективний та швидкий товарообмін. Слід звернути увагу на те, що екосистемою генерування, обігу, зберігання, обліку та використання криптовалют є розподілений реєстр – DLT (Distributed Ledger Technology). Основною, але не єдиною системою розподіленого реєстру є блокчейн. Блокчейн описують як децентралізовану (DLT) систему, що зберігає записи про власність та рух цифрових активів, що постійно розширюється. Іншими словами, це ланцюжок блоків, кожен з яких містить набір підписів, транзакцій та унікальний ідентифікатор з попереднього блоку – хеш. Ці властивості роблять блокчейн захищеним від редагування без згоди всіх учасників мережі¹¹. Цілоком можливо, що система платежів з використанням цифрових грошей буде також побудована на базі блокчейну. У січні 2024 р. заступник голови НБУ Олексій Шабан заявив, що на сьогодні рішення про масштабний випуск е-гривні ще не ухвалено. Допомогти в ухваленні такого рішення може пілотний проєкт, підготовка до якого вже розпочалася. Планується провести його на основі технології DLT та у відкритому середовищі, тобто з реальними користувачами й постачальниками платіжних послуг. Це дасть можливість переконатися, чи здатна е-гривня виконувати функції грошей, чи задовольнятиме вона потреби користувачів, чи ефективна її програмованість¹².

Проте схожість та зв'язок цифрових грошей НБУ та цифрових речей на цьому закінчується.

Як було зазначено вище, цифрові гроші НБУ є різновидом коштів у безготівковій формі, майнова цінність (платіжна сила) яких визначається законом. Єдиним емітентом е-гривні може бути НБУ. Цифрові гроші є не просто засобом обміну (на відміну від криптовалют), вони є законним платіжним засобом на території України, який приймається фізичними і юридичними особами для проведення платіжних операцій та розрахунків у випадках, передбачених законодавством України. Тому відносини з використанням цифрових грошей мають бути врегульовані з урахуванням відповідних вимог та спеціальних правил, передбачених чинним законодавством для будь-яких грошових відносин. Наприклад, договір дарування цифрових грошей НБУ між фізичними особами на суму, яка перевищує п'ятдесятикратний розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян, має бути

¹¹ Див.: Блокчейн: що це, де використовується та як пов'язаний з базами даних. Стаття. URL: <https://itedu.center/ua/blog/articles/what-is-blockchain/> (дата звернення: 12.02.2025).

¹² Див.: Цифрові гроші: як і на що українці зможуть витратити е-гривню. Стаття. URL: <https://dengi.ua/ua/budget/9751982-tsifrovye-dengi-kak-i-na-hto-ukraintsy-smogut-tratit-e-grivnu> (дата звернення: 12.02.2025).

укладено у письмовій формі з обов'язковим нотаріальним посвідченням на підставі вимог ч. 5 ст. 719 ЦК України.

У свою чергу, цифрова річ є благом, яке має майнову цінність, пов'язану із економічними показниками попиту та пропозиції та не надається йому на підставі законодавчих приписів. Така цінність залежить від корисних властивостей цифрової речі та від її здатності задовольняти потреби суб'єкта.

Висновки

Е-гривня не є цифровою річчю. Цифрові гроші НБУ є самостійним об'єктом цивільних прав і можуть стати альтернативою для електронних грошей і безготівкових коштів у сфері е-комерції та безготівкових платежів і переказів. Окрім того, цифрові гроші НБУ можуть опосередковувати ефективний обіг цифрових речей (віртуальних активів та цифрового контенту) з урахуванням того, що і ті й інші функціонують у цифровому середовищі. Окремо слід зауважити, що зміни цивільного законодавства, які включають віртуальні активи до роду цифрових речей, зумовлюють необхідність корегування Закону України «Про віртуальні активи» у контексті визнання останніх матеріальним благом.

Переваги та недоліки цифрових грошей НБУ будуть виявлені тільки після аналізу практики їх використання у відповідних сферах грошових відносин значною кількістю зацікавлених осіб. Для цього має бути створена зручна, безпечна та прозора інфраструктура, що враховуватиме інтереси всіх учасників ринку платіжних послуг та інших суб'єктів. Проте, якщо розглядати розвиток СВДС як реакцію центробанків на розвиток криптовалюти, то треба врахувати, що популярність останніх ґрунтується на таких засадах, як: а) анонімність; б) дешевизна або безоплатність використання/зберігання; в) відсутність посередника між власником грошей та їх отримувачем; г) неможливість втручання у систему транзакцій, що на базі блокчейну; д) неможливість довільної емісії; е) транскордонність.

REFERENCES

- Babiy, M. (2024, November 8) Blockchain: what it is, where it's used, and how it's related to databases. *Blog ITEDU* <https://itedu.center/ua/blog/articles/what-is-blockchain/> [in Ukrainian].
- Spasibo-Fateeva, I. V. (Ed). (2024). *Civil law of Ukraine: General part/* Kharkiv: ECUS. [in Ukrainian].
- Tkachenko, O. (2025, January 21) Digital money: how and what Ukrainians will be able to spend e-hryvnia. *DENGI.ua webe-site* <https://dengi.ua/ua/budget/9751982-tsfrovye-dengi-kak-i-na-chto-ukraintsy-smogut-tratit-e-grivnu> [in Ukrainian].
- The European Parliament and of The Council (2019, May 20) Directive (Eu) 2019/771 on certain aspects concerning contracts for the sale of goods, amending Regulation (EU) 2017/2394 and Directive 2009/22/EC, and repealing Directive 1999/44/

- EC https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_026-19?find=1&text=%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%82#Text [in English].
- The European Parliament and of the Council (2023, May 31) Regulation (Eu) 2023/1114 on markets in crypto-assets, and amending Regulations (EU) No 1093/2010 and (EU) No 1095/2010 and Directives 2013/36/EU and (EU) 2019/1937. <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1114/oj/eng> [in English].
- Regulation of the European Parliament and of the Council «On the establishment of the digital euro». *EUR-Lex Access to European Union law webe-site* <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/%20EN/TXT/?uri=CELEX%3A52023PC0369> [in English].
- On Copyright and Related Rights (2022, December 1). Law of Ukraine No 2811-IX <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>[in Ukrainian].
- On Payment Services (2021, June 30). Law of Ukraine No 1591-IX <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text>[in Ukrainian].
- On Currency and Currency Transactions (2018, June 21). Law of Ukraine No 2473-VIII <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text>[in Ukrainian].
- On the National Bank of Ukraine (1999, May 20). Law of Ukraine No 679-XIV <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text>[in Ukrainian].
- On Amendments to the Civil Code of Ukraine on Expanding the Range of Objects of Civil Rights (2023, August 10). Law of Ukraine No 3320-IX <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3320-%D0%86%D0%A5#Text>[in Ukrainian].
- On Virtual Assets (2022, February 17). Law of Ukraine No 2074-IX <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>[in Ukrainian].

Arsen Isaiev

PhD in Law

Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Civil Law

Yaroslav Mudriy National Law University

Kharkiv, Ukraine

**Isaiev Arsen. Digital Things and Digital Money According to the Civil Law of Ukraine
Abstract**

The article examines new legal phenomena in Ukraine related to digital money and digital things which have become relevant in the context of information technology and digitalization. The paper emphasized that digital money, which was legally regulated earlier, entered into a circulation faster than digital things. Amendments to the Civil Code of Ukraine removed money from the category of things, which necessitated an analysis of the relationship between digital money and digital things. The purpose of the article is to study the legal nature of digital things, to study, to a first approximation, the main types of digital things, and also to clarify the legal features of digital money, which will allow determining how these objects of civil rights are related.

Methods. The study applies a formal logical method to determine the basis of the issues under study and to identify shortcomings in national legal regulation and find ways to overcome them.

The choice of the comparative method makes it possible to identify common and distinctive features between digital things and digital money. This makes it possible to identify opportunities for improving the current legislation on each of the objects.

In order to update the information and highlight the latest legislative changes in relation to both objects, a systematic analysis of official documents, including draft laws, regulations and other sources, was conducted.

The methods of analysis, synthesis, induction, deduction and analogy were also used to formulate conclusions regarding the current civil law regulation of relations concerning digital things and digital money in Ukraine. The author emphasizes that digital money, in particular, the e-hryvnia, is an independent object of civil rights which has a binding nature. At the same time, digital things, which include virtual assets and digital content, have their own specifics and legal regime. The author analyzes legislative changes that define digital things as goods that exist in the digital environment and have property value.

The article also raises the issue of virtual assets, which, according to the new legislation, are intangible goods with value. Attention is drawn to the conflicts between the new rules and the provisions of the Civil Code of Ukraine, which require further regulation.

Attention is drawn to the importance of creating a secure and transparent infrastructure for the use of digital money that will take into account the interests of all market participants. It is noted that the success of digital money will depend on its ability to compete with cryptocurrencies which offer anonymity, low cost and lack of intermediaries. As a result, the article emphasizes the need for further development of legal regulation of digital money and digital things in Ukraine.

The author concludes that there are common features between such a type of digital things as virtual assets in the form of cryptocurrencies and the NBU digital money. Both objects circulate in the digital environment, can be used as a means of payment, and ensure efficient and rapid exchange of goods. However, unlike cryptocurrencies, the NBU digital money has a single issuer, is recognized as legal tender in cases provided for by law, is denominated in hryvnia and gives rise to the NBU's obligations to repay it.

It is established that relations with the use of digital money should be regulated in accordance with the relevant requirements and special rules provided for by the current legislation for any monetary relations. In particular, the maximum amounts of non-taxable minimum incomes of citizens that affect the form of a contract, etc.

Key words: *digital things, digital money, virtual assets, digital content, civil rights objects.*

Історична школа юристів¹

I.

І хоча завдяки інтересу, яким історична школа користується у більшій частині публіки, вона досить часто ставала предметом обговорення в нашій щоденній літературі, а її назва завдяки цьому набула такого широкого поширення, якого зазвичай не удостоюються напрями будь-якої спеціальної науки, проте партійне завзяття і незнання нерідко пов'язували з цією назвою настільки помилкові поняття, змішували несуттєве з істотним настільки сильно, що повторний розгляд названого явища зовсім не буде зайвим. Враження, яке склалося про цю школу, зводиться до такого: це партія, що вбачає порятунок юриспруденції у філологічному вивченні антикваріату, чужа до будь-якої філософії і намагається стримувати вільний розвиток сучасності з метою увічнення одного разу існуючого становища. Чим спотворенішою була картина, яку малювали публіці, тим легше можна було виграти боротьбу з нею і обсіпати сфабрикованого противника докорами, які мали дискредитувати його в очах усіх необізнаних. Ця спроба не має бути одностороннім твором на користь історичної школи — вона з безпартійністю третьої сторони, що не бере участі, буде, швидше, спробою окреслити ескіз виникнення, вчення і дієвості цієї школи, а також її ставлення до реформаторських тенденцій сучасності з точки зору загального інтересу. Це її ставлення до сучасності є тією стороною, з якої вона може цікавити нас найбільше, яку найчастіше не розуміли і на яку найчастіше нападали; але і в іншому при її величезному значенні для розвитку німецької юриспруденції та панівному впливі, завойованому нею, вона викликає також великий інтерес.

Практичні мотиви так часто породжували або прискорювали прогрес у науці, з'явилися і з чим стикнулися основні погляди колишньої юриспруденції та історичної школи. Після визвольних воєн панівні на той час ідеї про право і законодавство намагалися реалізувати на практиці, і щоб перешкодити цьому, їм протиставили інші ідеї, завдяки яким домоглися не тільки цієї мети, а й викликали величезні зміни в науці. Бо в 1814 р. з'явився твір «Про необхідність загального цивільного права для Німеччини» нині покійного Тібо, людини найблагородніших поглядів і найсильнішої любові до Батьківщини, в якому він жорстко нападав на правовий стан тих німецьких держав, в яких не було нових зводів законів, і рекомендував як єдиний засіб з'єднання швидко складання загального для всіх держав і вільного від односторонньої зміни законодавства. Тібо ясно уявляв собі ідеал то-

¹ Див.: *Ihering R. von. Die historische Juristenschule. Literarische Zeitung. 1844.14. Febr. No. 13; 30. Marz. No. 26; 3. April. No. 27; 27. April. No. 34; 4. Mai. No. 36.* Переклад здійснено Г. Г. Жигуліним; за редакцією О. Д. Кутателадзе та В. М. Зубаря.

дішньої юриспруденції. Звичайно, джерелом усіх недоліків можна було вважати відсутність німецького зводу законів, бо на підставі досвіду всіх часів простому зводу законів приписували цілющу силу, однаково дієву для життя і науки. Коли порівнювали наявний стан права з тими, які вважали гарантованим наслідком нового зводу законів, те, як же сильно вони повинні були контрастувати, та й у чому ж не можна було дорікнути римському і вітчизняному партикулярному праву, коли їм протиставляли право, яке, хоча ще й існувало лише у фантазії і не могло зазнати складних випробувань реальності, могло виникати лише в казковому світі й бути «у всеозброєнні». Ідеальною, як ця прекрасна мрія, була і та умова, від якої Тібо зробив залежною її реалізацію: перш за все єдність всіх німецьких держав при складанні зводу законів і, після того як остання буде досягнута, пожертвування своєю законодавчою владою. І в цьому його пропозиція зазнала невдачі, попри надії, які він покладав на її здійснення, поділяли багато-хто. Проти цієї пропозиції виступив Савіньї з твором, який, незважаючи на його тимчасове завдання, все ж знайшов неминуще значення для історії юриспруденції, а саме: «Про покликання нашого часу до законодавства і юриспруденції» (Гейдельберг, 1814; друге видання в 1828, третє – у 1840). Савіньї відкинув цю пропозицію з тієї причини, що наука в її тодішньому стані не була готова до вирішення такого завдання, та й час скепсису і перехідної освіти не підходив для того, щоб передати майбутнім поколінням свої погляди і накинати їх на ці покоління як кайдани. Основна ж заслуга названого твору полягає не в боротьбі з пропозицією Тібо, а в спростуванні глибоко укорінених і широко поширених поглядів на право і законодавство, під впливом яких знаходився і він сам.

Бо до тих пір майже повсюдно законодавство вважали природним джерелом права, перед яким ставили за мету реалізацію помилково передбачуваного космополітизму розуму, виходячи з передумови, що у всіх народів розум однаковий, отже, і право як простий прояв розуму має бути однаковим у всіх народів і в усі часи. Тодішня наука вважала, що володіє подібним універсальним правом, і використовувала його як мірило під час оцінювання минулих станів права так само, як ставила його за приклад тодішньому законодавцю. І якщо стани права не відповідали їх раціональному праву, то вона обмежувалася тим, що називала їх дикими, продуктом варварства і корисливого, деспотичного здійснення законодавчої влади. Подібна наука, яка з позиції сучасності намагалася *критикувати* минуле, замість того, щоб зануритися в нього і підійти до нього з його ж мірками, була не в змозі зрозуміти минуле; такий погляд розумів під собою, що метою історії є нівелювання будь-якої індивідуальності народів і прав, або, скоріше, той, хто ніколи не враховував її, не міг бути більш успішним і в підході до чинного права, адже він не міг усвідомити і впорядкувати право згідно з властивою йому індивідуальністю. Для неї, що не зуміла вирватися зі свого світу, найбажанішим було б, мабуть, щоб неминуще законодавство, що адаптувало її вчення, звільнило її від будь-яких зусиль шукати ключ до розуміння права де-небудь в іншому місці, ніж у самій собі. Про

те ж, що вже наступне покоління повинне буде докласти подібних зусиль і що успадкований звід законів можна буде зрозуміти тільки історичним шляхом, що воно, можливо, навіть змушене буде анулювати його внаслідок зміненої освіти, так, про це не могли навіть подумати, бо виходили з наївної ідеї, що право, після того як настав Час Розуму, може бути тільки одним, тож, може бути усвідомлене розумом у будь-яку епоху.

Отже, Савінії виступив проти такого уявлення, протиставивши йому картину реального розвитку права в історії. Він показав, що право виникло не внаслідок рефлексії, а так само, як мова, звичаї та інше, є чимось, що спочатку народилося разом з народом, – тим, що як одна зі сторін життя народу також неусвідомлено змінюється разом з усім утворенням народу і живе в народі навіть без прямої вказівки на це. Законодавство завжди означало для права тільки одне: воно мало становити або модифікувати право, але воно ніколи не породжувало його. Савінії показав, крім того, вплив народної індивідуальності на право, а також те, як із часом слабшає глибина початкового зв'язку права з народом, яка, втім, ніколи не зникає, як кожен період, поряд із його своєрідністю і свободою, все ж різнобічно залежить від минулого і як саме завдяки цьому органічно розвивається право, і т. ін. Найважливіше в ідеях Савінії полягає в підкресленні індивідуальності й національності права, і якщо ми протилежність між його думкою і колишнім спробуємо звести до більш загальних понять, то можемо сказати, що індивідуальній свободі, що заперечує панування загальних ідей і впливів, Савінії протиставляє історичну неминучість в існуванні й розвитку національності. Як історія стає історією тільки завдяки тому, що індивіди у своїй творчій діяльності виявляють сформований базис, а спільності індивідів у подальшому розвитку виявлених станів сприяє саме ця сума виниклого без її участі, так само і право стає правом лише завдяки тому, що воно є продуктом сформованих відносин, що стоять над свободою одинаків, і саме тому загальних для них усіх, а не секрет або вільне творіння одинаків, так що воно сьогодні могло б бути одним, а завтра іншим; тільки завдяки цьому воно знаходить органічну єдність і свою історію.

Ця основна думка Савінії, що право слід вважати продуктом народного духу, а не витвором вільної рефлексії, була істиною, підготовленою певним досвідом недавнього минулого, якою можна було б передбачити швидко перемогу, тим більше, що тодішній підйом національної самосвідомості давав змогу припустити великі симпатії до неї. Однак у деяких її прийняття ускладнилося тією обставиною, що її перше застосування полягало у виступі проти улюбленої ідеї багатьох – ідеї загального німецького законодавства. Потім додалася ще й та обставина, що вже не раз гальмувала перемогу не однієї істини, а саме: що під ім'ям історичної школи сформувалася партія, яка зробила своїм завданням поширення і застосування нової істини. Для вирішення цього завдання Савінії, Ейхгорн і Гешен заснували журнал², який вони пропонували всім однодумцям як їх орган друку. Савінії почав його

² Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissenschaft, Bd. 1, 1815. На цей час видано 12 томів.

з передмови, в якій різко позначив ту протилежність, про яку йшла мова і на підставі якої юристи діляться на дві школи — на історичну та неісторичну. «Протилежність, — говорить Савіньї, — не обмежується однією лише юриспруденцією, вона, швидше, загального характеру. Вона стосується питання, як співвідноситься минуле з сьогоденням, або становлення з буттям? А ось про це Одні вчать, що кожна епоха вільно і довільно породжує самостійно своє буття, свій світ, хороший і благополучний або поганий і неблагополучний залежно від ступеня свого розуміння і сили. У цій справі не варто було б нехтувати і розглядом попереднього часу, бо по ньому можна було б дізнатися про те, як воно себе відчувало при своїх порядках; історія, отже, являє собою зібрання морально-політичних прикладів. І все ж такий розгляд є тільки одним із багатьох допоміжних знань, а Геній міг би, мабуть, обійтися і без нього. Згідно зі вченням Інших, не існує абсолютно окреме і відокремлене буття людини, навпаки, те, що може вважатися окремим, є, якщо подивитися з іншого боку, ланка вищого Цілого. Так, кожна окрему людину одночасно необхідно представляти як члена сім'ї, народу, держави, кожна епоху народу — як продовження і розвиток усіх минулих епох; і саме тому будь-яка інша думка, відмінна від цієї, є односторонньою, а коли вона намагається утвердитися як панівна, — неправильною і пагубною. А якщо це так, то не кожна епоха породжує для себе і довільно свій світ — вона робить це в нерозривному зв'язку з усім минулим. Тоді, отже, кожна епоха має визнавати щось Дане, яке, однак, одночасно є неминучим і вільним: неминучим, оскільки воно не залежить від особливого свавілля сучасності; вільним, тому що воно не було породженням якого-небудь далекого і особливого свавілля, а, скоріше, було породжене вищою сутністю народу як Цілого, що знаходиться в постійному становленні й розвитку». У застосуванні до юриспруденції Савіньї визначає протилежність обох шкіл у такий спосіб: «Історична школа вважає, що матеріал права даний усім минулим нації, але не довільно (так що він випадково міг би бути таким або іншим), а породжений самим існуванням нації і її історії. Розумна ж діяльність кожної епохи має бути спрямована на перевірку цього матеріалу, даного з внутрішньою необхідністю, на його оновлення та збереження його живим. Неісторична школа, навпаки, вважає, що право довільно породжується в будь-який момент особами, наділеними законодавчою владою, абсолютно незалежно від права попереднього часу і тільки відповідно до повного переконання, яке несе з собою справжню мить. Те, стало бути, що в будь-який момент часу не все право організовується по-новому і повністю відмінним від попереднього, ця школа може пояснити лише тим, що законодавець був занадто ледачий для того, щоб як слід здійснювати свої обов'язки; він, мабуть, правові думки попереднього моменту випадково вважав правильним ще й нині». Не можна заперечувати того, що для характеристики цієї неісторичної школи Савіньї обрав надто яскраві фарби, та й сам він погоджується з тим, що настільки різючі протилежності не трапляються на практиці — скоріше, результати обох шкіл часто виглядають «досить схожими».

Таке уявлення двох різних шкіл могло б бути плідним у тому сенсі, що воно ясно доносило до свідомості протилежність між двома поглядами, і Савіньї хотів цього, однак вплив цієї протилежності виявився ледве радісним. Спочатку ніхто не захотів визнавати себе прихильником неісторичної школи, а ті, хто не хотів визнавати себе прихильниками історичної школи, намагалися забезпечити собі перевагу позитивної протилежності, практичної або філософської спрямованості, тоді як історична школа все-таки не була ексклюзивною порівняно з обома напрямками. Можна сказати лише те, що окремі прихильники історичної школи нехтували філософськими дослідженнями і що деякі все сильніше схилилися до суто історичних, ніж до історико-догматичних досліджень. «Журнал з історичної юриспруденції» служив для того, щоб на підставі опублікованих у ньому трактатів, здебільшого суто історичних, формувалася протилежність між істориками і практиками, осередком яких були «Архів з цивільної практики і «Журнал з цивільного права і процесу» за редакцією Лінде та ін. Унаслідок цього сама протилежність виявилася зміщеною, що ще сильніше виявлялося в тому випадку — що відбувалося часто, — коли індивідуальні погляди окремих членів проголошувалися думкою історичної школи. Так, наприклад, історична школа нібито заперечувала проти нових законодавств, тоді як з її позиції кодифікація, здійснена в її розумінні, була б все ж бажаною і прийнятною; і ось цей помилково передбачуваний спірний пункт вважали, мабуть, найістотнішим.

Далі, історичну школу намагалися звинуватити в чомусь особливому — в перебільшеному шануванні римського права, в той час як саме завдяки ній німецьке право, на яке раніше дивилися з найбільшим презирством, знову знайшло авторитет. Часто чути було навіть докір у тому, що вона є противником прогресу, — докір, безпідставність якого ми доведемо пізніше³. І чому все це? Тому що з думок і політичної орієнтації деяких намагалися сконструювати кредо історичної школи. Не дивно, що деякі, хто працював повністю в цьому дусі, все ж не хотіли зараховувати себе до неї, щоб не відповідати як член цієї школи за те, в чому був винен одинак. Не будемо більше говорити про це сумне змішування осіб зі справою, та й в наступній статті, в якій ми спробуємо представити діяльність історичної школи, ми будемо розглядати тільки саму суть справи, тобто запитаємо, чого домоглися нові юристи в дусі історичної школи незалежно від того, визнавали вони себе зовні прихильниками цієї школи чи ні.

³ Див. про це також у Савіньї: Savigny F. C. v. System des heutigen romischen Rechts. Bd. I. S. XIV: «Історичну точку зору в правознавстві часто зовсім не розуміють і спотворюють, якщо її сприймають так, ніби в ній право, що виникло в минулому, видається за найвище досягнення, за яким має зберегтися незмінне панування в сьогоденні і майбутньому. Навпаки, суть такої полягає в рівному визнанні цінності і незалежності кожної епохи, а найбільше значення в ній надається лише тому, щоб був усвідомлений живий зв'язок, що з'єднує сучасність із минулим, без усвідомлення якої в праві сучасності ми будемо сприймати тільки зовнішні його прояви, не розуміючи їх внутрішню суть».

У сучасний час варто було б, нарешті, відкинути цю протилежність шкіл. Сам Савіньї⁴ нещодавно говорив про це, і в цьому ж сенсі висловлювалися деякі інші юристи⁵.

II.

Розмах її діяльності

У нашій попередній статті ми обговорили виникнення і вчення історичної школи. Протистояння в підході до позитивного права, яке послужило приводом для виникнення двох шкіл, поступово припинилося, і якщо різні індивіди користуються більш-менш уміло і успішно панівним у даний час методом, то відмінність між ними аж ніяк не дає права на протиставлення двох шкіл, інакше для подібної мети можна було б використовувати різний ступінь здібностей і знань. Навпаки, у сфері політики все ще можна говорити про протилежність історичного і неісторичного поглядів, хоча тут протилежність напрямків давала право на формування школи — історичної школи. Однак поширення і застосування її принципу в цій сфері не входило в завдання історичної школи як такої. Щодо цього можна говорити про діяльність у душі історичного принципу окремих членів, що належать їй, але не про школу; адже остання прагнула тільки дослідження минулого відповідно до нового вчення, але не до боротьби з останніми устремліннями. У цьому принципі містилося також певне мірило для останніх, і перше його застосування, здійснене Савіньї, полягало, як ми бачили вище, саме у протидії реформі, яку бажали з різних сторін, однак це й інші застосування не вписувалися в сферу устремлень школи. Остання припинила своє існування, тому що досягла своєї мети; зате історичний принцип продовжує жити далі в своїх прихильниках, не обмежуючись однією лише юриспруденцією, проте проявляється в них у вигляді сили, яка зобов'язана боротися з будь-яким його запереченням, будь то реакція або радикалізм. Виникли самі хибні уявлення про нього: його ідентифікували з реакційним принципом або щонайменше з принципом стабільності, внаслідок чого, з одного боку, з ним пов'язували надії, з іншого ж боку, побоювання, але і те й інше було безпідставно. В одній із наступних статей ми спробуємо викласти його докладно, тут же ми розглядаємо головним чином теоретичну діяльність історичної школи.

У принципі її завдання було двояким: по-перше, скинути старий метод, а потім увести власний метод в освіту і за допомогою нього досягти результатів, які ставили собі як досягнути мету. Перша частина завдання вирішена: мета, яку раніше переслідували тільки окремі сили, стала сьогодні загальною. Холодний догматизм колишнього періоду, його пристрась до авторитетів і некритичне шанування традиції стали нині такими ж рідкісними і осуджуваними явищами, як раніше були загальноприйнятими і всіма улюбленими. Тим самим протилежність між обома

⁴ Передмова до його «Системи сучасного римського права» (S. XVI, XVII).

⁵ Bluntschli J. K. Die neueren Rechtsschulen der deutschen Juristen. Zürich, 1841 (передруковано з: Hallische Jahrbücher. 1839. No. 239 ff.); Jahrbücher für historische und dogmatische Bearbeitung des römischen Rechts von K. Sell und W. Sell (передмова до першого тому).

школами втратила своє значення, проте кінцева мета ще не досягнута і не могла бути досягнута за такий короткий час. Юриспруденція не могла займатися побудовою свого будинку, адже була ще занадто сильно зайнята видобутком конструктивних елементів. Спробуємо тепер надати читачеві її діяльність в деяких загальних рисах.

Діяльність історичної школи обмежувалася і обмежується майже лише історико-догматичною обробкою прав, що мають силу в Німеччині, а саме римського і німецького приватного права; вона не стала універсальною історією права і філософією школи. Щоправда, *Шталь* у своїй «Філософії права з історичної точки зору» спробував надати історичній школі філософську основу і контекст, однак цього твору при всій його дотепності і способі думок було все ж притаманне настільки багато суто індивідуального, що воно не могло стати філософією школи⁶. Замість цього зазвичай обмежувалися повторенням думок Савінії про відносний характер права і його загальної історії, вважаючи, що у вигляді його твору «Про покликання нашого часу до законодавства» володіють достатньою філософією права. Останнє, однак, не мало місця, адже Савінії не прагнув дати визначення праву відповідно до свого уявлення — він хотів лише показати історичну появу такого, особливо з боку його зв'язку з народною індивідуальністю. З цієї відсутності філософії школи противники історичної школи часто робили висновок, що така хоче обмежитися виключно емпіричним сприйняттям і вважає будь-яку філософію якщо не шкідливою, то все ж щонайменше зайвою. Правда, вірне те, що під час свого виникнення вона виступила проти панівної філософії суб'єктивного раціоналізму як помилової і згубної і що її неправильність вона доводила не філософським шляхом, а суперечністю такої історії. Але в цьому запереченні вона виступала паралельно з новою філософією; обидві боролися різною зброєю з одним і тим самим супротивником. І ось тут історична школа зробила непростимий гріх, який полягає в тому, що протягом такого тривалого часу вона навіть не спробувала ні знищити свого противника філософським шляхом, ні обґрунтувати своє власне вчення, що вона не роз'яснила суть справи, задовольняючись однією лише появою. Однак у цій бездіяльності ще не виражається заперечення філософії, хоч і те й інше настільки часто змішували не на користь історичної школи. І якщо навіть окремі члени такої оголошували чистий емпіризм достатнім і повністю ігнорували нову філософію, все ж вчення школи ніколи не санкціонувало подібний метод, ніколи не затверджувало, що в її рамках можна охопити всю науку; навпаки, вона намагалася всіма силами очистити тільки *одне* джерело пізнання, яке до цих пір було досить каламутним, не оголошуючи його, однак, ексклюзивним. І якщо нова юрис-

⁶ Гуго також написав «Підручник природного права як філософії позитивного права», і в ньому він зізнається, «що історія права зовсім не могла б процвітати без філософії права, і цим словам автора, який не був безуспішний в обробці історії права, можна було б повірити». Однак те, що це не те поле, на якому він міг би здобути успіх, визнають навіть його найпалкіші шанувальники. Це висловлювання Гуго тим більше заслуговує на те, щоб бути підкресленим, з тієї причини, що більшість наших читачів навряд чи могли очікувати таке з вуст цього знаменитого історика права.

пруденція знову шукає союз з філософією, то вона вільна це робити, не суперечачи самій собі, і в цьому не виражалася б відмова від історичної точки зору, зате вона виражалася б в тому, що вона кинулася б в обійми філософії, яка суперечила б історичному погляду по *результату*, а не по *обґрунтуванню*.

Той докір, який кидали історичній школі внаслідок того, що вона нехтувала філософією, стосується не тільки її самої в протистоянні з тим напрямком, на який вона опиралася. Зрозуміло, робилися спроби шляхом побудови протиріччя між *історичною* і *філософською* школами видати початкових супротивників однієї за прихильників іншої, сподіваючись, можливо, на те, що завдяки такому віднесенню до філософського напрямку вони дійсно переманять їх на цей бік. Адже саме покійний Тібо часто удостоювався такої честі: його видавали за представника цього напрямку, проте будь-хто, хто хоча б поверхньо знайомий з новітньою юридичною літературою, знає про те, як слабко в ній утвердився цей напрямок, а деякі з подібних недобровільних філософів були, мабуть, самі здивовані такому провалу. Правда, деякі з них були знайомі з філософією Канта, проте вони залишилися віддані цій точці зору протягом всього свого життя, не беручи участь у подальшому розвитку філософії⁷ і не намагаючись зробити деяку юридичну продукцію своїх прихильників більш привабливою, ніж їх нефілософських противників. Ми не хочемо виправдати останніх такою ж помилкою перших, а хочемо лише показати, що те, в чому по праву дорікали історичній школі, не було *характерним* лише для неї. Є щось дивне в тому, однак, що напрямок, що ставив собі завдання реформування науки, міг вважати, що обійдеться без допомоги філософії. Але це пояснюється тим, якщо ми згадаємо, що спочатку потрібно було зібрати і класифікувати матеріал, і це було переконанням, породженим панівним підходом до позитивного права, а також таким, що підтверджувався необачними спробами, скоєними філософією у сфері юриспруденції. І чим успішнішими були наступні, повторні спроби⁸, і чим більше вважали, що сучасна юриспруденція знаходиться в точці повороту до філософії, тим сильніше ми змушені з вдячністю визнати, що історична школа, замість того, щоб віддаватися «блаженству автономного мислення» і породжувати ефемерні формульні конструкції, завдяки глибокому вивченню деталей підготувала дійсно корисний філософський метод.

Звернемося тепер до досягнень історичної школи в сфері позитивного права. Здебільшого вони були і залишилися обмеженими чинним у Німеччині правом: римським, канонічним і німецьким, а в останньому право германських народів вельми успішно використовувалося як важливий допоміжний засіб в історії права⁹. За цю обмеженість їй докоряли, а два її противники – Фейєрбах і Тібо – напо-

⁷ Див., наприклад, про Тібо: Baumstark E. A. F. J. Thibaut. Blatter der Erinnerung u.s.w. Leipzig, 1841. S. 14: «У тому, що стосується вивчення продукції нової спекулятивної філософії, то він майже зовсім не займався філософією» і т. ін.

⁸ Див., наприклад: Kierulff J. F. M. Theorie des gemeinen Civilrechts. Bd. I. Altona, 1839.

⁹ Jak. Grimm (Deutsche Rechtsalterthumer), Wilda (Strafrecht der Germanen) та ін.

лягали на вивченні універсальної історії права. Було зроблено багато гідного подяки в пізнанні аттичного права¹⁰, а Ганс¹¹ зробив спробу відповідності цій вимозі твором, занадто великим для першої спроби. Савінії ж захищав цю обмеженість¹², бо інтерес вітчизняного права не допускає розпилення сил, не кожне право є однаково повчальним і оскільки відсутній хоч якийсь корисний історичний матеріал з права більшості народів і епох. Поряд з цим, правда, він визнає, «що історія права страждає досить відчутними прогалинами, оскільки не слід нехтувати правом різних європейських націй, особливо тих, які мають німецьке походження», і висловлює побажання, «щоб в наших університетах була присутня можливість для подібних лекцій, а саме щоб уряди призначали для цього молодих і слухних людей і підтримували їх у цьому».

Якщо спробувати встати на позицію тодішньої юриспруденції, то концентрація сил все ж повинна буде здаватися доцільною, проте з наукової точки зору викликає досить великий жаль, що здійснилося настільки мало з того, чого хотіли, — недолік, який повинен був позначитися і на філософії права, на усунення якого не можна сподіватися навіть при всій історичній старанності наших сучасників до тих пір, поки уряди не звернуться до методу, запропонованого Савінії, або не заснують кафедри для цієї гілки юриспруденції. Зате в догматичній межі деяких дисциплін вийшли далеко за рамки вітчизняного права, а саме в державному, кримінальному, торговому і вексельному праві¹³. Тут юриспруденція дедалі більше набуває порівняльного характеру.

Із різних частин права, що діяло в Німеччині, історична школа відразу ж на самому початку обрала як основне поле своєї діяльності ту частину, у вимозі реформування якої вперше виявилася протилежність історичного і неісторичного поглядів, а саме: приватне право — як римське, так і німецьке. І хоча вона не хотіла навмисно обмежуватися тільки таким (адже пізніше і в інших дисциплінах були певні досягнення¹⁴), але практична і наукова потреби були найсуцільнішим в приватному праві, і ось це останнє стало визначальним. Якщо ми запитаво те пер, які ж результати дало історичне вивчення такого, то без сумнівів можна стверджувати, що вони були епохальними і що гегемонія, яка належала раніше юриспруденції Італії, потім Франції, була забезпечена нині Німеччині, проте слід визнати також і те, що той розквіт історичних досліджень мав спочатку дати плоди, іншими словами, що історико-правові дослідження більше були орієнтовані на отримання матеріалу, ніж на застосування такого. Зупинимось на цьому докладніше.

¹⁰ Особливо Майер, Шеманн, Бунзен, Хефтер.

¹¹ Das Erbrecht in weltgeschichtlicher Entwicklung. Eine Abhandlung der Universalgeschichte. Bd. IV.

¹² Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissenschaft. Bd. III. S. 5 u.f.

¹³ У нас є окремі «Критичний журнал з юриспруденції і законодавства зарубіжних країн» Міттермайєра і Цахарія, який почав виходити з 1828 р. Саме Міттермайєр домігся багато чого в цьому напрямку юриспруденції.

¹⁴ Наприклад, у сфері церковного права, а саме критики джерел Ейхгорном, Біккелем, Ріхтером і ін.

Історичні дослідження в юриспруденції можуть мати дві мети: по-перше, практичну, щоб за допомогою них пояснити сучасне право, а, по-друге, також суто історичну, щоб відтворити правову систему будь-якого минулого періоду в її сукупності. З відмінності цілей виходить відмінність у підході до позитивного матеріалу і в подоланих труднощах. Метою практичного завдання є прийняття точки зору сучасної системи і пояснення частковостей такої виходячи з цілого, і лише в тому випадку, коли останнє неможливе, звернення до минулого з метою знаходження в ньому ключів. Але в таких, так і хочеться сказати, екскурсіях у царину минулого останнє можна і не впізнати, адже якщо спробувати розширити її понад усяку міру і завдяки цьому побачити всі окремі частини цієї царини, то таке пізнання окремих частин все ж не дасть пізнання цілого. Адже буде відсутнє знання зв'язку цих частин, а його можна отримати тільки з позиції минулого. Крім того, для такої практичної мети буде досить невеликого обсягу історичного матеріалу, бо багато частин права вже будуть повністю вільними від свого минулого і лише деякі внаслідок своєї історичної складності будуть такими, що їх не можна буде пояснити виходячи виключно з їх нинішньої форми. Навпаки, для відтворення правової системи минулого, тобто для відтворення цілісності тодішньої правосвідомості, вираженої в законах і звичаях, у поглядах і прагненнях, а не для відтворення чинних положень права, втілених у законах і звичаях, ледве буде достатньо навіть найбільшого матеріалу, і це завдання можна вирішити тільки наближено завдяки дару вдалої комбінації.

Для досягнення обох цілей необхідні загальні умови, а саме: критичний підхід до джерел, знання слововживання, найретельніше вивчення подробиць і т. ін. Схожі дослідження робилися задовго до історичної школи, їх не слід було породжувати, потрібно було лише знову пробудити. Навіть у минулому столітті були люди, які успішно працювали в цьому напрямку. Однак у цілому панував некритичний метод, а про всеосяжне і палідне використання історичного матеріалу не можна було навіть подумати — недолік, від якого юриспруденція минулого часу, а саме XVI і XVII ст., була повністю вільною. І якби історична школа прагнула до того, щоб вивести юриспруденцію знову на таку висоту, як раніше, про що ми так часто чуємо, то в кращому випадку це було б повторенням колишньої величі; тоді як фон Ій був би потрібен занепад науки в минулому столітті, і вона не могла б претендувати на своєрідну заслугу в тому, що вивела науку на досі недосяжну висоту і проклала їй нові шляхи. Подібне прагнення було б проте вельми похвальним, якби усвідомлювали, що це лише тимчасова мета, і не впадали в оману, ніби завдання однієї епохи могло б бути також завданням іншої епохи. Сучасній німецькій юриспруденції приписують грубий анахронізм, коли порівнюють її з французькою школою XVI ст.; порівняння, яке в устах одних повинно означати велике визнання, проте іншими справедливо сприймається як докір¹⁵, насправді ж є абсолютно невідповідним. Ми розглянемо це в наступній статті.

¹⁵ А саме тими з французьких юристів, хто бореться з *école germanique* у французькій юриспруденції (див., наприклад, оцінку Revue de legislation L. Allouy (Journal des Debats від 7 вересня 1843 р.): «Si

III.

Характер її діяльності

У попередній статті ми назвали історичну обробку римського і німецького приватного права завданням, яке, як здавалося, історична школа поставила спочатку перед собою. Але через те, що юриспруденція XVI ст. з рідкісною ретельністю мала аналогічну мету у сфері римського права, то своєрідне значення історичної школи залежить від питання, чи відрізняються її досягнення якісно від досягнень колишнього періоду, або, іншими словами, чи притаманне напрямку її діяльності щось особливе, чи переслідувала вона мету, раніше недосягну. Це питання тим більше заслуговує на нашу увагу, бо часто його, незважаючи на його важливість, зовсім не брали до уваги і внаслідок цього приходили до думки, ніби історична школа прагнула повернути юриспруденцію назад на позицію, що залишилася в далекому минулому.

Історичні дослідження колишньої юриспруденції переслідували в основному практичну мету, вони визначалися і керувалися головним чином інтересом догматики чи потребою тлумачення. І навіть тоді, коли вони виходили за рамки цього вузького інтересу і віддавалися дослідженню старожитностей, то в кращому випадку це виливалося не більше ніж у напівістину монографічної точки зору. Саме тому, що до цієї точки зору не вистачало найголовнішого – знання державно-правового Цілого, вона не могла бути істиною. Сума історико-правових знань минулого часу являла собою конгломерат окремих заміток, в якому поряд із систематичною формою були відсутні не тільки впорядкування і зв'язок, а й, що було найголовнішим, пробний камінь їх істинності. Суто зовнішнє групування такої строкатої суміші могло б, навіть якщо воно було не здатне дати справжню картину, все ж усунути деякі суперечності і помилки. Але це було здійснено тільки в минулому столітті за вказівкою Лейбніца. Це зібрання назвали дуже делікатно Древностями, як би вказуючи на те, що окремі частини такого лише тому об'єднані в ньому, що всі вони не мали практичного значення. Обмежилися тим, що розповіли історію кожної окремої частини і зібрали їх всі в сховище. Насправді цей скарб був не більше ніж зібранням старожитностей, щоправда, корисним, оскільки тепер будь-хто знав те місце, де він може знайти потрібну йому статтю, в той час як раніше йому довелося б шукати в різних місцях, проте далеким від того, щоб бути історією права. І стало досить значним прогресом, коли наприкінці минулого століття цей недолік усвідомили і почали впорядковувати весь цей матеріал згідно з так званним синхронним методом¹⁶, тобто брали за основу періоди і намагалися викласти стан окремих інститутів права в різні періоди. І хоча завдяки цьому звільнилися від «Древностей», проте «Історії права», як її тепер називали, все ж багато чого бра-

le droit fleurit en Allemagne a l'heure qu'il est, c'est qu'il n'a point encore atteint dans ce pays l'age de la maturite, c'est qu'il en est pour ainsi dire encore au seizieme siecle. Les Hugo et les Savigny ne sont que les Cujas et les Doneaux de l'ecole germanique»).

¹⁶ Гуго (1790), а безпосередньо перед ним, але більш недосконало Райтмайєр (1785).

кувало. Бо метод, згідно з яким впорядковували правові утворення одного періоду, був поверховим, хотів би назвати його реєстраційним або інвентаризаційним. Для читача-неюриста спробуємо зробити його більш наочним за допомогою прикладу. У багатьох нових підручниках з історії права зустрічаються укази різної законодавчої влади Римської держави за один проміжок часу, які зібрані за суто зовнішнім ознакам, тобто від початку республіки і до її кінця: *leges*, *plebis cita*, *Senatus consulta* і т. ін. Завдяки такій збірці можна, правда, ознайомитися з діяльністю окремої влади протягом цього проміжку часу, що також не можна залишати поза увагою, проте такий підхід не може бути ексклюзивним, що зазвичай часто має місце. Швидше, треба було б спробувати виявити ту вищу єдність, яка лежить в основі всіх цих окремих правових положень, ідеї та прагнення часу, що викликали їх до життя, і ось із цих мотивів, що панували в усьому правовому житті, тобто в науці й житті, а також у законодавстві, слід було б групувати окремі зовнішні прояви. Таким чином, останні мають бути не метою, а засобом викладу, і тільки в них слід вбачати вияв правосвідомості, що розвивається або міняється.

Цей реєструючий метод вважає, що віддасть належне, якщо використає всі окремі частини джерел і впорядкує їх за системою, що повторюється в кожен період часу. Йому протистоїть метод, який повинен був бути, власне кажучи, методом історичної школи і який можна назвати органічним або систематичним, — метод, на який вказував Савіньї в своїх поглядах, які були наведені вище¹⁷. Політична історіографія сучасності нині більше не задовольняється перерахуванням зовнішніх історичних подій, а ставить своїм завданням виявлення їх основи в своєрідності і настроях народу і епохи, які виражаються в мистецтві, науці і звичаях; так і історія права, якщо вона хоче відповідати вимогам нашого часу, не повинна обмежувати своє завдання простою добіркою всіх уламків минулої правової системи, які прихильна доля зберегла для нас, і в кращому випадку очищенням таких від сміття традиції різцем критики, а повинна зробити дороговказною зіркою всіх своїх досліджень і викладів ідею, яку вона зазвичай настільки часто повторює, користуючись нею як вивіскою, — ідею організму в праві і народної своєрідності, що виражається в ньому. Якщо організм може бути пізнаний тільки в контексті й у взаємозалежності окремих елементів, то тоді погляд, який вважає право організмом, при викладі правової системи минулого повинен прагнути перш за все до знаходження початкового місця окремих частин, знаннями, які воно має в своєму розпорядженні, і якщо подібним чином з них можна буде реконструювати Ціле, тоді простежити це Ціле як частину вищої Єдності — народної індивідуальності і розвиток цієї сторони життя народу з постійним урахуванням життя Цілого. Ось те завдання, яке мала вирішити історична школа, завдяки чому її діяльність у галузі історії права могла б набути характеру, специфічно відмінного від устремління і результатів колишньої юриспруденції, а вона сама, отже, могла б зайняти досить своєрідне місце в історії юриспруденції. Внаслідок такої зміни напрямку

¹⁷ Див. вище, статтю I.

вивчення історії воно стало не тільки іншим, а значно складнішим. Бо обсяг тако-го більше не обмежувався випадковим обмеженням наших джерел, воно більше не прагнуло до добірки змісту джерел, а прагнуло до його перевірки і виходу за його рамки. Бо в наших джерелах права нам дається картина, що нас цікавить неповною і з відсутністю багатьох характерних ознак, а завданням історичної комбінації є заповнення цих прогалів. Ця операція, яка раніше через відсутність будь-якої осно-ви часто здійснювалася досить довільно і з настільки невеликим успіхом, нині стала допустимим і необхідним засобом у руках історика права, і він може (адже критерієм істини для нього є внутрішня необхідність, а не буква, як раніше) з по-чуттям упевненості користуватися ним, оскільки може спиратися на цю необхід-ність. Завдяки цьому така продуктивна діяльність у галузі історії права пішла зі сфери чистої науки, навіть якщо вона і йшла в парі з дотепністю, і стала мистец-твом, яка, крім всіх інших до цих пір потрібних реквізитів, вимагає перш за все фантазії та вміння звільнитися від впливу сучасної освіти і зануритися в світогляд і інші особливості минулого періоду, відродитися в ньому й завдяки цьому отримати взаємопов'язану і живу картину такого. Навіть не потрібні були чудові резуль-тати, яких завдяки такому сміливому відтворенню давнини досягли такі обдарова-ні натури, як Нібур, Савінії та ін., щоб інші, що не володіють аналогічними зді-бностями, відпустили віжки своєї фантазії. Адже метод вже сам по собі спокушає своєю привабливістю «поневірянь і полювання у відкритому морі», тим більше, що успіхи названих чоловіків діють підбадьорливо; багато-хто принаймні після них «пішли в море і сміливо довірили свій корабель вітрам і хвилям», проте не змогли взяти з собою досвід і компас, як названі вчені. І не дивно, що їх поневіряння стали авантюристичними і безплідними, навіть якщо деякі з них відродили в собі старожитності, замість того, щоб відродитися в них. Адже саме давнє римське право стало ареною вільного полювання, на якій деякі, вважаючи, що бачать перед собою дичину, стріляли в тінь від неї¹⁸ і робили це з такою наївною впевненістю

¹⁸ Не хочемо позбавляти наших читачів задоволення знайомства на деяких прикладах з тим, до якої сміливості доводить назване почуття свободи від букви. Один автор, що відрізняється розумом і вче-ністю, розширив заради історико-правових цілей сферу природної історії, а саме збагатив її тою, що жила в еру дитинства людства, але пізніше зниклою істотою, середньою між людиною і твариною (bovigus), – твариною, сліди якої він ще вбачає в величезному змії в першій книзі Мойсея (boa, bova). Інший молодий автор, всупереч чітким даним римських юристів, висунув гіпотезу, яка, як він досить наївно додає, стала його переконанням на третьому році академічного навчання. Потім він у такий спосіб відгукується про своїх супротивників, римських і сучасних юристів: «Це, безсумнівно, найціка-віший і найяскравіший приклад історичного незнання і невміння римських юристів; у даному випад-ку без будь-якої користі в практику ввели формальний жарт і зберегли його. Ця історія примітна також як приклад невиліковного догматизму нашого часу, сліпої віри в матеріал, який дістався нам від предків. Погляди на початковий стан римського приватного права у всіх, хто пробував сили в цьому, були занадто плутаними, неясними, повними вигадок. У деяких я зіткнувся з перебільшеною сприй-нятливістю. Інші ж своєю вкрай кумедною черствістю мене не здивували, а переконали в тому, що тут вирішує природжене покликання до критики. У, так би мовити, абсолютно звичайних практиків я не-рідко зустрічав відгомони здорової натури, а у вельми вчених людей тупоумство, що доходить до не-здатності розуміти, навіть чути і бачити. *Ще інші, які не були ні тими, ні іншими, а геніями, і на цьому і інших прикладах я побачив виникнення божественного і творчого погляду за вказівкою зверху!*»

і самовдоволенням, що завдяки цьому лише посилювався комізм становища, а інші, перебуваючи в тих же ілюзіях або з міркувань люб'язності або в надії на взаємну послугу, вітали їх з влучним пострілом. Для індивідів, які в силу своїх особливостей відчувають себе чужими в догматиці, бо вона не дає поживи для фантазії, історія римського права стала чарівним царством, яке примиряє їх з юриспруденцією, адже в цій сфері ілюзій можна неможливе видавати за можливе, і те й інше, у свою чергу, за дійсне, не втративши при цьому імені дотепного юриста або принаймні не поплатившись сильно за це. Це сфера, вільна від традиційної теорії доказів, і для деяких навряд чи було б бажано, щоб з виявленням нових джерел розсіявся історико-правовий туман і тим самим обмежив сферу їх суб'єктивності. Нині ж ця сфера ще досить велика, і в ній зможе виникнути ще безліч сміливих конструкцій.

Те, що сам по собі правильний метод не захищає від помилок, що в руках деяких він може стати навіть карикатурою, аж ніяк не суперечить самому методу. Навіть в основі щойно охарактеризованого перебільшення полягає щось набагато більш чудове, ніж у тому недоліку, на який страждав попередній період, — сліпій вірі в традицію і рабському служінні букві. Бо ним є ідея, що право в його початковій цілісності має симетрію і єдність, які дають підставу робити висновки про невідоме виходячи з відомого, завдяки чому можна уявити собі якщо не всі творіння минулого з усіма його подробицями, то хоча б загальні його контури, атмосферу і умови існування. Перебільшення і помилки в даному випадку суть та ціна, яку охоче платять за істину, яку не можна було б знайти, використовуючи інший метод.

Отже, прагнення звільнитися від букви і домогтися повноти і внутрішньої істинності погляду характерне для нових історико-правових досліджень. Ми ознайомилися з цим вище як із наслідком або як із необхідним засобом систематичного методу, який є тим, що ми називаємо великим прогресом, а успішне застосування якого є найскладнішим завданням сучасної юриспруденції. І незважаючи на те, що він утвердився, все ж не можна заперечувати, що завдання далеко ще не вирішене, що при його складності й при такому невеликому терміні не може дивувати, і що деякі із сучасників відсунули її — створюється таке враження — на задній план. Лише останніми роками з'явилися дві перші спроби її вирішення, з яких перша¹⁹, незважаючи на талант, вирізнялася літературним санкюлотизмом і безмежною зухвалістю в своїх конструкціях, друга²⁰ — дотепним сприйняттям і елегантним викладом. У цілому ж можна стверджувати, що реєстраційний і систематичний методи продовжують боротися один з одним і що діяльність за теперішніх часів, оскільки така характеризується особливою любов'ю до видання і критики джерел та відокремленим розглядом окремих питань, може придбати своєрідне,

¹⁹ Die Wissenschaft der römischen Rechtsgeschichte im Grundrisse. Von Dr. J. Christiansen, Privatdocenten an der Universität zu Kiel. Bd. 1. Altona, 1838. Другий приклад в попередній виносі взятий у нього ж.

²⁰ Einleitung in die Rechtswissenschaft und Geschichte des Rechts bei dem römischen Volk. Von G. F. Puchta (Cursus der Institutionen). Bd. I. Leipzig, 1841; Bd. II, 1842.

відмінне від аналогічних устремлінь минулих століть значення тільки завдяки тому, що таку сприйматимуть як засіб досягнення мети і в цій вторинній діяльності будуть вбачати не байдужість щодо *безпосереднього* завдання нашого часу, а, навпаки, похвальне прагнення сприяти досягненню мети шляхом усунення недосконалості засобів. Спочатку треба було вирішити це підпорядковане завдання, що виникла внаслідок колишнього стану літератури і виявлення нових джерел, перш ніж можна було б успішно звернутися до вирішення наступного завдання, і якщо усвідомлення останньої можна назвати головним завданням історичної школи, то все ж, якщо ми хочемо ознайомитися з отриманими досі нею результатами, спочатку треба звернутися до цієї нижчої сфери. Те, чого вона домоглася в цій сфері, ми покажемо в наступній статті.

IV.

Огляд досягнень

Втілення органічного методу ми назвали в попередній статті кінцевою метою історико-правової діяльності цієї школи. Однак ми згадали також про те, що реальні досягнення такої головним чином лише побічно були пов'язані з цим завданням, — явище, викликане необхідністю, яке, однак, ввело деяких в оману щодо своєрідного характеру завдання і викликало порівняння з французькою школою XVI ст., що могло бути похвалою тільки в устах тих людей, які не усвідомлюють, що кожна епоха має власне завдання, а тому не зможе віддати належне своєму покликанню, якщо буде копіювати чуже. Відновлення устремлінь, націлених на отримання достовірної бази і точне дослідження приватного, датується не часом появи історичної школи. Уже в кінці минулого століття за них виступив майстерний і мужній борець, відомий ветеран з нині живих юристів — Гуго із Геттінгена, людина, здатна пробити шлях новому напрямку, що володіє талантом і завзяттям, з якими він розвивав його як учитель і автор, що ніколи не втомлювався (так і хочеться сказати, нескінченно) повторювати деякі зі своїх поглядів, і водночас нещадно і наполегливо критикував своїх супротивників. Самому Гуго пощастило пережити радість здійснення реформи, яку спочатку він міг підтримувати лише слабо, коли його діяльність, не втрачаючи своєї енергії, обмежувалася вузьким колом окремих улюблених питань підлеглого значення, в той же час бачачи, що всі пункти зайнятої ним позиції представлені численними і енергійними прихильниками.

Ефективність такої висловилося насамперед у виданні джерел. Майже всі джерела римського²¹, дуже багато джерел німецького права²² були видані заново або вперше, видані здебільшого з рідкісною ґрунтовністю і любов'ю до справи. Оцінити це могла тільки свідомість: адже вони взяли на себе літературні муки свого і наступних поколінь через те, що таке видання стало їх життєвою метою. У той

²¹ Крім Гуго, тут слід відзначити Шрадера, Хенеля, Гешена, Беклінга, Лахмана, Бетман-Хольвега, Геймбаха, Блуме та ін.

²² А саме: Я. Грімм, Ваккернагель, Хомейер, Пертц, фон Ріхтофен та ін.

час як німецьке право щодня давало в цій роботі новий матеріал, римське право невдовзі дійшло до тієї точки, коли щодо цього (якщо вже неможливе було зібрання матеріалів, що раніше не видавалися) бажаним було поліпшення обробки і використання отриманого матеріалу, а також ненаситне прагнення до розширення матеріалу. Вже сьогодні при цьому іноді згадують Тантала, який ніколи не зможе насолодитися смаком плода, або гірника, який шукає руду для інших, але не може сам нею скористатися. Ця діяльність підлеглого критичного розбору пов'язана з більш високою критикою, з дослідженням виникнення, економіки, слововживання джерел²³ і т. ін. Старанність, з якою такі здійснювалися, заслуговує тим більше величезного визнання, бо нагорода, яку давали результати цих необхідних досліджень, не рахуючи прославляння розуму, не завжди відповідала докладеним зусиллям. Саме Гуго в середині свого життя відчув тягу до досліджень економіки зібрань Юстиніана, і він присвятив себе таким із таким напруженням сил і з такою наполегливістю, які в інтересах науки можна було б прикласти до іншого об'єкта. Його приклад, а також хвала, яку він щедро віддавав подібним дослідженням, переманили деяких на цей шлях другорядного значення, на якому було мало троянд і багато шпильок і на якому пожвавлення можна було відчутися тільки в тому випадку, коли і на головному шляху, що веде безпосередньо до мети, відчувалися його важливість і необхідність.

За сучасних часів, коли сили, що знаходяться в розпорядженні римського права, стали набагато менші, а економічне застосування такого при нових вимогах стало більш доречним, не слід боротися з бажанням, щоб по тому побічного шляху йшло все менше народу і щоб настав рівномірний розподіл сил, — бажання, яке іноді можна почути у формі скарги.

Що ж стосується обробки історії права, то ми вже вище згадали про те, що тут прогрес слід вбачати не стільки в реалізації систематичного методу, скільки в глибокому опрацюванні окремих питань та частин. Деякі вчення, такі як історія процесу в римському праві²⁴, як давнє речове право в німецькому праві²⁵, знайшли абсолютно нову форму. Зі своїми блискучими прикладами такої монографічної обробки попереду всіх був Савінії; його трактати відрізнялися як даром комбінації, так і привабливістю і прозорістю викладу²⁶. Оскільки ми не припускаємо, що наші читачі будуть знайомитися з усією масою цих робіт, хочемо представити їм головні враження від знайомства з цією діяльністю. Ми вже в попередній статті підкреслили характер перебільшення, якого набула у наших істориків права їх діяльність за припущенням і конструюванням, згадали спроби побудувати величезний будинок

²³ Особливу подяку за це заслуговують Гуго, Бінер, Діркзен, Блуме, Бікель, Ейхгорн, Дікк, Ласпейерс і багато ін.

²⁴ А саме завдяки Бетману-Хольвегу, Келмеру, Пухті, Хефтеру, Циммерну та ін.

²⁵ Перш за все завдяки вченню Альбрехта про давньонімецьке володіння.

²⁶ Такі зустрічаються і в «Журналі з історичної юриспруденції», і в трактатах Академії наук.

на хисткій основі і заповнити прогалини в традиції повітряною тканиною гіпотез. Ще одне спостереження, що напрошується за такого знайомства, – принаймні нерівномірний розподіл зусиль у римському праві, надання переваги окремим періодам або питанням за рахунок інших. Є окремі частини, настільки привабливі в літературному відношенні, що вони майже зовсім не зникають із каталогів книг, що видаються або зі сторінок журналів. І часто виникає бажання проклясти того, хто першим звернув увагу своїх сучасників на подібне питання; бо якщо доля підготувала йому Сізіфову працю, то все ж, здається, щось магічне залучає до цього сотні інших з метою взяти участь у ролі лицаря в театрі тіней свого попередника і домогтися чого-небудь кращого. Не слід докоряти їм у надмірній роботі, якщо вони шукали своє задоволення в русі цим шляхом і в сприянні наданню історико-правовому питанню ролі шапки з байки Геллерта, незважаючи на те що внаслідок цього залишалися недоторканими інші питання культивованої сфери. Бажано, щоб те завзяття, яке вони невтомно вживають на розгадку загадки сфінкса, яку, як відомо, може вирішити тільки Едіп, пішло б на користь іншим. Область, в якій відбуваються ці ігрища, – це стародавнє римське право. Зате сфера наступних століть залишилася малодослідженою. Правда, доля римського права в Середньовіччя знайшла в особі Савінії блискучого обробника, та й германісти викладають його рецепцію в Німеччині, однак подальша історія, натуралізація такого в нових державах, модифікації, яких воно мало зазнати в народному сприйнятті, форма, якої воно набуло в науці й практиці, – все це, на жаль, пустельна зона, бо подальші спроби, які були зроблені щодо її освоєння, не дали нічого, крім зовні схожої одна з одною номенклатури²⁷.

Тут ми залишаємо історико-правові результати. І якщо ми встановили, що за розмахом вони залишають бажати кращого і що стосовно завдання, яке має вирішити сучасність, їм притаманне лише другорядне значення, то не можна недооцінювати її заслуги і її процвітання. Догматика і органічна обробка історії права пов'язані і з її дослідженнями; вони не могли б розвиватися, якби не було перших. Історична старанність значною мірою пішла на користь догматиці як римського²⁸, так і німецького права²⁹, і якщо порівняти нинішній стан таких зі станом на початку століття, то навряд чи можна буде почути скаргу на «непрактично антикварно-філологічний» напрям, як це робили нетямущі люди. Хто визнає дивним, що поряд із безліччю корисних і гарних на світло породжується також щось, що могло б залишатися в тіні забуття, чи не позначаючись негативно на науковому та практичному інтересі, або що одинак збивається зі шляху і заходить у цірину забороненої «дріб'язковості»? Із таким явищем можна погодитися, адже в якому новому

²⁷ Добре читається і розумно написана, хоча і недостатньо літературна історія юриспруденції досі була зроблена тільки одним французом, а саме *Лермінье*: *Introduction generale к l'histoire du droit. Paris, 1829.*

²⁸ Тут шлях до монографічної обробки був прокладений відомим твором Савінії «Право володіння».

²⁹ Тут слід згадати Ейхгорна, Альбрехта, Безелера, Рунде, Краута та ін.

науковому напрямі не зустрічаються подібні перебільшення? Якби виникло бажання віддати належне подібному напрямку, то все залежало б від сукупності успіхів, і якщо за цим критерієм спробувати оцінити історичну школу, то вона може не боятися рішення судді. Якщо коротко узагальнити нашу оцінку, то ми можемо сказати, що в обробці чинного права вона скинула голий догматизм і служіння авторитетам, а в історії права звільнилася від сліпого, некритичного шанування традиції і поставила перед цією дисципліною мету, яку історіографія сучасності визнає її вищим досягненням і якої можна досягти тільки завдяки тому, що вона направила свою головну діяльність на створення необхідних для цього коштів. Завдяки тому ж вона забезпечила перемогу того методу, за який виступала, отже, усунула протилежність, завдяки якій вона сама організувалася як школа, отже, зникла і вона сама як така – факт, який можна назвати радісним не тільки в інтересах того методу, а й тому, що він поклав край малоприємній упередженості, яка настільки часто відволікала від істинно спірного питання і робила особисті протиріччя і точки дотику матеріальними і індивідуальними помилками або заслугами прихильників школи. Зрозуміло, у необізнаних людей історична школа ще довго буде фігурувати як наявна, початкову протилежність будуть підміняти іншої, що нині трапляється нерідко, проте в ім'я сталого миру в науці нехай бродить це ім'я поза нею. Майбутнє юриспруденції належить іншій протилежності, ніж колишня; заслуга діяльності історичної школи полягає в тому, що вона провела нас через цю першу сходинку і пояснила нам ту протилежність. Як і будь-який напрямок, який ставить перед собою мету боротьби з іншою однобічністю, він також був одностороннім, проте, якщо завдання виконане, то охоче прощають те, що всі сили були сконцентровані тільки на її вирішенні, що ні хибне марнославство або неправильно зрозумілий інтерес науки вів до досягнення тієї універсальності, якої колишні сили ще не досягали.

V.

Історичний погляд і прогрес

Дотепер ми ознайомилися з поглядом, виникненням і досягненнями історичної школи і побачили, що хоча мети, яку вона собі ставила, ще не досягнуто, але сама школа як така припинила своє існування, оскільки, по суті, зникла протилежність методу, завдяки якому вона могла триматися як така. Нам залишилося розглянути той докір, який їй часто пред'являли і який сприяв насамперед тому, щоб зробити її непопулярною. Їй дорікали в тому, що вона не хоче визнати право сучасності на вільний розвиток, а хоче підпорядкувати таке ярмо минулого. Заперечення, яке висловив Савіньї з приводу улюбленої ідеї того часу – ідеї складання загального цивільного законодавства, і малоприємне твердження, що сучасність не призвана до законодавства, годилося для того, щоб названий докір знайшов відгук у всіх, хто знав цю думку Савіньї, але не знав її обґрунтування або щонайменше через недостатність знань не зміг оцінити її гідно. Не можна заперечувати також того, що з боку його прихильників висловлювалися такі думки, щодо яких названий

докір був обґрунтованим і які саме з історичного погляду слід рішуче заперечити, тим більше, що вони начебто таку представляли. Ще недавно, не кажучи вже про інші приклади, один глибокий знавець історії нашого німецького кримінального процесу висував пропозиції щодо реформування такого³⁰, виправдовуючи цю реформу, як він вважає, з названої точки зору тим, що Німеччина кілька століть назад йшла шляхом створення пропонованого їм процесу; найбільше подібних пропозицій робиться в римському праві: це погляди, які насправді виходять з неісторичної передумови, ніби в історії можна надолужити щось упущене і анулювати процес освіти, який тривав протягом століть, лише через те, що його результат більше не подобається сучасній епосі; ніби елементи, що стали один раз реальністю, знову можна вирізати, для того щоб на їх місце поставити початкові паростки, які затрималися в своєму розвитку, і дати їм спокійно розвиватися.

Абстрагуючись від подібних помилок або неправильного застосування історичної точки зору, обмежимося презентацією останньої і покажемо, наскільки обґрунтований згаданий вище докір. Сам Савініні висловлюється на цю тему так³¹: «Історичну точку зору в юриспруденції (говорить він) часто зовсім не розуміють і спотворюють, якщо її сприймають так, ніби в ній право, що виникло в минулому, видається за найвище досягнення, за яким має зберегтися незмінне панування в сьогоденні і майбутньому. Навпаки, суть такої полягає в рівному визнанні цінності і незалежності кожної епохи, а найбільше значення в ній надається лише тому, щоб був усвідомлений живий зв'язок, що з'єднує сучасність з минулим, без усвідомлення якої в праві сучасності ми будемо сприймати тільки зовнішні його прояви, не розуміючи їх внутрішню суть». Цей або інші протести з боку історичної школи нам не потрібні, щоб відповісти на наше запитання; для цієї мети досить поглядів, вже опублікованих у попередніх статтях. Право не створюється законодавцем — воно виникає і живе в народі, а покликання законодавця полягає в тому, щоб викладати його і модифікувати відповідно до змін у народних поглядах, — це перший основний принцип. Другий полягає в тому, що окремі індивіди підкоряються духу часу і що останній, у свою чергу, є продуктом попередньої освіти, що, іншими словами, в основі свободи кожної окремої епохи лежать наявні обставини. І хоча свобода повинна розвивати їх далі, але вона не повинна їх ігнорувати і не може це зробити. Таким чином, будь-який прогрес у політичному житті є, як і у індивідів, продуктом волі, обмеженої і керованої наявними обставинами; і в цьому зворотному впливі минулого на теперішнє виражається органічний прогрес, виражається можливість історії. Колишня точка зору, яка протиставляла себе історичній школі, проголошувала, як вона сама вірила, вищу свободу, ігнорувала історичні передумови, владу наявних обставин, а також настроїв національної самосвідомості, на який ті впливали і який, у свою чергу, був їх носієм. Замість цього,

³⁰ Biener в: *Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissenschaft* (Bd. 12. S. 69 u. fl.).

³¹ Передмова до першого тому його «Системи сучасного римського права».

суперечачи історії, вона приписувала законодавцю вільну творчу силу і вдавалася до ілюзії, що слово законодавця може перерізати тисячі різних ниток, що пов'язують право з народом, що свавілля індивідуума сильніше переконаності мільйонів. Цей погляд не виходив із історичних передумов, і якщо поняття свободи висловити поняттями повної волі й довільності, то вони знайшли б абсолютне вираження в цій точці зору; насправді ж у ній висловлювався принцип суб'єктивного свавілля; щоб уникнути історичної необхідності кидалися в обійми законодавчого деспотизму, «надавали перевагу», як один тодішній автор рекомендував цю точку зору, «як завжди, отримувати все велике і все хороше з рук правителя, повні подяки за звід законів, яким той їх ошчасливить»³². Чи слід говорити про те, на чиему боці знаходяться гарантії справжньої свободи і справжнього прогресу. Відповідь можна взяти вже з того, що цей автор попереджає уряд про небезпеку історичного погляду. Останнє, каже він³³, веде до того, що державами будуть управляти не правителі, а народ і юристи, і що правитель повинен буде дивитися на те, що народ буде коїти в політичному елементі, а юристи – в технічному.

Отже, з політичної позиції заслугою історичного погляду ми можемо назвати виступ проти віри у всемогутність і свавілля державної влади у сфері права і проти ілюзії історичної довільності. Вплив індивідів на об'єктивну реальність національної самосвідомості він показав у правдивому світлі, спробував зруйнувати віру в їх всемогутність³⁴. Однак тим самим аж ніяк не заперечували той великий вплив, який індивіди своїм високим цивільним становищем або своїм розумом могли здійснювати на сукупність обставин. Вони можуть заслужити безсмертя і сприяти вдосконаленню свого часу, якщо рано чи пізно виявлять і доведуть до свідомості та ідеї, які знаходяться в ембріональному стані в сукупності обставин, вимостять той шлях, яким ті рухаються, або прокладуть нові шляхи; з іншого боку, вони можуть повести себе так, що відмовляться висловлювати ці ідеї і тим самим ускладнять розвиток таких. Отже, якщо влада індивідів все ж може впливати на реалізацію завдань, поставлених сукупністю обставин, а також на спосіб цього рішення, однак ніяка влада таких, якою б величезною вона не була, не зможе безкарно ігнорувати історичні передумови і витримати довгу боротьбу з вимогами, які в ній вже виникли, не розбивши собі при цьому голову об колесо історії. Гарантія від свавілля індивідів

³² Gonner N. Th.v. *Über Gesetzgebung und Rechtswissenschaft in unserer Zeit*. Erlangen, 1815. S. 36.

³³ С. 43, 44 тільки що названого твору.

³⁴ Наскільки сильною вона була у початкових противників історичної школи, можна побачити на прикладі Тібо. У своєму творі про так звані історичну та неісторичну школи (*Archiv für civilist. Praxis*. Bd. 21. S. 391 ff.) він висловлюється в такий спосіб: «Великі уми і дурні виникають в нації, зрозуміло, під невеликим впливом такої, але по суті і геній, і дурень самостійні, і якщо вони набувають впливу, то з першим нація отримує стимул до руху вперед, а з другим – до повернення назад». Його біограф Баумштарк (*Baumstark E. A. F. J. Thibaut. Blätter der Erinnerung*. Leipzig, 1841) оповідає нам, що Тібо «міг сильно розсердитися, коли безперервно і наполегливо повторювали, що великі мужі свого часу, а також їх керівні ідеї були історичним продуктом часу... і що він часто сперечався про це з істориками, які в цьому випадку із засудженням говорили про дилетантизм в історії і висміювали його».

полягає саме в тому, що вони виявляють минуле, яке протиставляє їм світ, що спочиває на різнобічній і міцній основі; гарантія прогресу в тому, що це минуле несе в собі зародок майбутнього і, тим самим, прагнення до прогресу.

Ми говорили, що історичний погляд виступив проти довільності. Тому воно повинно буде побороти прогрес, який визначається тільки гіпотетичним благополуччям, тобто якби обставини були іншими, ніж наявні; історія вже показала, яка доля очікує подібні, лише гіпотетично корисні нововведення.

Однак, що більш нещадно цей погляд засуджує бажання і пропозиції, якими б добрими вони не були, яким притаманний лише один недолік — вони ігнорують загальнолюдські й сучасні передумови і внаслідок цього не підходять для цього світу або щонайменше для сучасності, що рішучіше воно саме вимагає обґрунтованого прогресу, то сильніше виступає проти реакційних устремлень. Сприймаючи право як організм, воно саме цим говорить, що померлий елемент такого не можна зберігати в ньому або знову нав'язувати йому, що в політичному житті, як і у фізичному, елементи, що сприймаються організмом у кожен момент, не можуть мляво спочивати в ньому, а впливають на нього корисно або шкідливо, що його стан, мабуть, не залишається тим самим. Задоволення сучасних потреб вимагає інших засобів, ніж задоволення колишніх потреб; те, що раніше було цілющим засобом, нині може бути отрутою, а що раніше сприяло розвитку, гальмує його за нинішніх обставин. Істинний прогрес цей погляд вбачає в задоволенні потреб сучасного організму. І нехай подібний прогрес, вже давно підготовлений в умах і визначений історично, принесе з собою одномоментні незручності, проте в цілому йому будуть притаманні як корисні, так і стійкі наслідки. І якщо подібний прогрес визнають необхідним, з ним не треба зволікати, і тоді сприяння йому буде, скоріше, святим обов'язком стосовно історії. Історія неможлива без *діянь*; те, що непомітно готується і розвивається в умах, має зрештою вийти в зовнішній світ у вигляді діяння. Вчення про органічний розвиток права і історичну необхідність не проповідує квієтизм, тобто споглядальність, бездіяльність, не проповідує того, що ми повинні чекати, коли сам час дасть нам очікуваний плід, що ми повинні відмовлятися від діянь, довіряючи необхідності, що стоїть над нами; навпаки, ми повинні докладати зусиль і боротися з метою отримання названого плода, а відчуття того, що на нашому боці знаходиться дух історії, має зміцнювати і загартувувати нас при вирішенні завдання, хоча і створеного руками людини, але поставленого самою історією. Якщо *вона* дала знак, якщо час зрозумів його і збирається його дотримуватися, то індиферентність одинака стане гріхом, буде марно споруджувати перешкоду потоку ідей, бо він прокладе собі нове русло і потече по ньому з більшою силою.

Таким чином, історичний погляд має якнайстаранніше виступати за істинний, тобто такий, що випливає з наявних умов, прогрес і не повинен коливатися та жертвувати йому чим-небудь наявним. Бо як тільки існуюче перестане відповідати рівню

освіти і потребам сучасності, як тільки воно втратить свою душу і стане животіти за допомогою *vis inertiae*, тоді викриття цієї брехні і її переслідування не буде злочином щодо існуючого — злочином буде зворотне. Історичний погляд не хоче законсервувати все колись виникле і залишити мертве серед живого, боячись винести йому смертний вирок, — воно хоче захистити тільки дійсно живе. Воно повинно визнавати його таким до тих пір, поки можна припустити, що воно живе, поки не буде доведена його смерть. Бо будь-яке існуюче в силу того, що воно існує, має право на те, щоб йому довели відсутність права на подальше існування, і поки це не буде доведено, воно має бути захищене від бажання противників його знищити. Зрозуміло, цей доказ повинна дати наука, однак рішення про результат виносить не вона, а весь народ. Вона вже була слугою найбільш дикого вандалізму і протилежного екстремізму, так що ми не можемо віддати в руки її представників рішення про життя і смерть і визнати його визначальним. Доказ, який вона дасть нам, має володіти своєю історією, має витримати випробування вогнем. Воно витримає його, якщо доказувана думка стане народною переконаністю. Якщо ж наука в критиці існуючого відходить від громадської думки, то вона не може претендувати на те, щоб реальні, життєдіяльні і керівні сили поступилися законам, яким вона служить, і що життя визнає поза себе владу, яка була нездатна зробити загальновизнаним протиріччя, що виникло у неї з існуючим.

Покликання науки полягає не в тому, щоб керувати життям, а в тому, щоб оновлювати і вдосконалювати її, щоб готувати її до змін, які вона вимагає і передбачає, і завдяки цьому здійснювати їх. Стан права сучасності пропонує деякі пункти, за якими сучасність вже сформувала або принаймні готує рішення про їх приреченість, а боротьба, яку вона веде, вже більше не обмежується її вузькою сферою. Чим довше, не втомлюючись, вона буде її продовжувати, тим сильніше голос народу буде вставати на її бік, а коли вона доб'ється цієї перемоги, то тоді і боязкі прихильники історичного принципу змушені будуть вигукнути: що було правильним, стало неправильним, хай упаде все неправильне. І що важчою буде ця перемога, то важчим буде витяг чого-небудь з історії, то сильнішим буде обов'язок утримати досягнуте і не пожертвувати тим, чого домагалися з такими зусиллями. І якщо в дотриманні цього обов'язку виражений сюжет, то він стосується значною мірою і прихильників історичного принципу, але тоді він рівною мірою стосується також і тих двох народів, у яких — досить поглянути на історію їх приватного права або державного устрою — історичний принцип виражений енергійніше за все і у яких ще ніхто не оскаржував славу вищої політичної освіти, — римського і англійського народів.

СЛОВО МОЛОДОМУ НАУКОВЦЮ

Переможці конкурсу на кращу наукову роботу студентів, аспірантів, молодих та провідних вчених України на тему:
«Технології & Право» 2024¹

ПЕРШЕ МІСЦЕ

Куліш Марія
студентка 2-го курсу Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету

Науковий керівник: Михайловська Євгенія
докторка філософії права (PhD), заступниця завідувача кафедри
адміністративного, господарського права та фінансово-економічної
безпеки Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету

УДК 347

<https://doi.org/10.69724/2786-8834-2025-4-1-201-204>

ЦИФРОВА ПРИВАТНІСТЬ В УМОВАХ МАСОВОГО СПОСТЕРЕЖЕННЯ: ПРАВОВІ ТА ЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Kulish Maria. Digital Privacy in the Context of Mass Surveillance: Legal and Ethical Aspects

Сучасні технології, зокрема інтернет, мобільні додатки та соціальні мережі, опрацьовують великі масиви даних та аналізують значні обсяги інформації про користувачів, що створює серйозні виклики для захисту права на приватність і цифрових прав. Суперечність між національною безпекою та правом на приватність є однією з основних проблем сучасності, і дискусії щодо балансу між безпекою та приватністю стають дедалі актуальнішими на тлі терористичних загроз. Важливо знайти такий баланс, що дасть змогу забезпечити національну безпеку, одночасно дотримуючись права людини на приватність.

Правові аспекти цифрової приватності охоплюють захист персональних даних, право на інформовану згоду, право на забуття, конфіденційність у комунікаціях, цифрові права і свободи, а також кібербезпеку.

¹ Роботи оформлені відповідно до вимог конкурсу на кращу наукову роботу студентів, аспірантів, молодих та провідних вчених України на тему «Технології & Право» 2024.

Цифрові технології стали невід'ємною частиною сучасного життя, що призвело до нових викликів у сфері захисту приватності. Міжнародне право відіграє визначальну роль у регулюванні цих питань, забезпечуючи захист прав людини в цифровому середовищі. Зокрема, ст. 12 Загальної декларації прав людини та ст. 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права гарантують право на приватність, захищаючи особу від втручання в її особисте життя [3; 4].

Конвенція про кіберзлочинність, відома як Будапештська конвенція, є першим міжнародним договором для боротьби з кіберзлочинами. Вона встановлює стандарти для захисту даних і приватності, сприяючи співпраці між державами [5].

Національні закони, як-от GDPR в ЄС, визначають принципи захисту даних, включаючи законність, прозорість і конфіденційність. Водночас закони про національну безпеку, такі як Закон PATRIOT у США, викликають суперечки через їхній вплив на приватність [6; 7].

Регулювання цифрової приватності в країнах СНД має свої специфічні особливості. У деяких із цих країн законодавство надає державним органам широкі повноваження для моніторингу, що може порушувати права людини [8].

В Україні, натомість, розробляються закони, спрямовані на захист цифрових прав, включаючи право на приватність та доступ до інформації, розвивається співпраця з міжнародними організаціями для покращення законодавчих стандартів, Україна бере участь у різних проектах Ради Європи, спрямованих на підвищення рівня захисту персональних даних та цифрових прав громадян.

Етичні аспекти масового спостереження є складними та викликають багато дискусій. Одним із ключових питань є інформована згода: «чи усвідомлюють люди, які дані збираються та як вони використовуються?» Прозорість у цьому контексті має важливе значення, адже дає змогу приймати обґрунтовані рішення щодо захисту приватності.

Принцип пропорційності передбачає, що спостереження має відповідати рівню загрози. Надмірний контроль може призводити до порушень прав громадян та їхньої приватності. Приклади, такі як програма PRISM у США або системи спостереження в Китаї, демонструють зловживання технологіями з метою контролю та порушення прав людини.

Штучний інтелект може посилювати дискримінацію через алгоритмічні упереження, що робить технології ще більш етично спірними. Отже, потрібно враховувати прозорість, пропорційність і запобігання зловживанням при впровадженні масового спостереження, щоб зберегти баланс між безпекою та правами людини.

Технологічні засоби захисту цифрової приватності включають шифрування даних та VPN. Шифрування перетворює дані у формат, який можна прочитати лише за допомогою спеціального ключа, що захищає інформацію від зловмисників. VPN створює зашифрований канал передачі даних між користувачем і сервером, приховуючи IP-адресу та забезпечуючи анонімність в інтернеті. Анонімні мережі, такі як Тог, також допомагають підвищити безпеку в мережі. Тог маршрутизує трафік

через серію серверів, додаючи шари шифрування, що ускладнює відстеження користувача. Інші інструменти, такі як анонімні проксі-сервери та приватні браузері, також сприяють захисту особистих даних [9].

Штучний інтелект та великі бази даних створюють нові можливості, водночас підвищують ризики для приватності. Алгоритми ШІ можуть обробляти величезні обсяги персональних даних, що загрожує витоками або неправильним використанням інформації. Тому важливо впроваджувати шифрування, анонімізацію та дотримуватись етичних стандартів задля мінімізації ризиків [11; 12].

Приватні технологічні компанії, такі як Google, Facebook і Amazon, відіграють важливу роль у захисті або порушенні приватності користувачів. З одного боку, вони використовують технології захисту, як-от шифрування і багатофакторну аутентифікацію, але з іншого, їхні бізнес-моделі передбачають збір і аналіз великих обсягів персональних даних, що може призводити до порушень приватності, як це сталося у випадках з витоками даних у Facebook.

Шифрування, VPN та анонімні мережі є важливими для захисту цифрової приватності, але з розвитком штучного інтелекту та великих баз даних необхідно постійно вдосконалювати методи захисту інформації та дотримуватись етичних норм. Технологічні компанії мають не тільки нести відповідальність за захист персональних даних своїх користувачів, а й бути підзвітними за будь-які порушення права на приватність та конфіденційність.

Цифрова приватність в умовах масового спостереження є складною і багатогранною проблемою, що потребує ретельного аналізу як правових, так і етичних аспектів. Сучасні технології дають безпрецедентні можливості для збору та опрацювання даних, що, з одного боку, сприяє зміцненню безпеки, а з іншого, навпаки, загрожує правам людей на приватність та конфіденційність.

Для забезпечення цифрової приватності в умовах масового спостереження важливо досягти балансу між безпекою та захистом прав людини. Потрібно впроваджувати прозорі та пропорційні заходи спостереження, забезпечувати інформовану згоду користувачів і уникати зловживання технологіями. Водночас важливо враховувати етичні виклики, зокрема ризики алгоритмічної дискримінації та неправильного використання даних, і розробляти правові механізми, що дозволять ефективно захищати приватність у цифрову епоху.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Романова А., Русаль Л. Етичні норми та свобода людини у праві: інтегративний аспект. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2020. № 4(28). С. 89–93. <http://doi.org/10.23939/law2020.28.089>
2. Петришин О. В., Гиляка О. С. Права людини у цифрову епоху : виклики, загрози та перспективи. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2021. Т. 28, № 1. С. 7–35. <http://doi.org/10.31359/1993-0909-2021-28-1-17>

3. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 10.10.2024).
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 10.10.2024).
5. Конвенція про кіберзлочинність від 23.11.2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text (дата звернення: 10.10.2024).
6. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних) від 27.04.2016 № 2016/679. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text (дата звернення: 10.10.2024).
7. USA Patriot Act (назва з екрану). URL: <https://www.fincen.gov/resources/statutes-regulations/usa-patriot-act> (дата звернення: 10.10.2024).
8. Братасюк О. Б., Ментух Н. Ф. Поняття та класифікація цифрових прав в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 58–61. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-10/12>
9. Для чого потрібен Tor Browser (назва з екрану). URL: <https://foxminded.ua/shcho-take-tor/> (дата звернення: 10.10.2024).
10. Що таке VPN, і як ним безпечно користуватись (назва з екрану). URL: <https://csirt.csi.cip.gov.ua/uk/posts/what-is-a-vpn-and-how-to-use-it-safely> (дата звернення: 10.10.2024).
11. AI Risk: як штучний інтелект формує нові горизонти корпоративної безпеки (назва з екрану). URL: <https://blog.liga.net/user/ishevtsov/article/54473> (дата звернення: 10.10.2024).
12. Белова М. В., Белов Д. М. Виклики та загрози захисту персональних даних у роботі зі штучним інтелектом. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. Т. 2, № 79. С. 17–22. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.2.2>

Переможці конкурсу на кращу наукову роботу студентів, аспірантів, молодих та провідних вчених України на тему:
«Технології & Право» 2024

ДРУГЕ МІСЦЕ

Федрак Анастасія
студентка 2-го курсу
юридичного факультету
Чернівецького національного
університету ім. Юрія Федьковича
Науковий керівник: Одовічена Яна
кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри приватного права
Чернівецького національного університету
ім. Юрія Федьковича

УДК 347.4

<https://doi.org/10.69724/2786-8834-2025-4-1-205-208>

ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ КОНТЕНТУ, ОПУБЛІКОВАНОГО В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ, ЯК ОБ'ЄКТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Fedrak Anastasia. Legal Protection of Content Published on Social Networks as an Object of Intellectual Property

В епоху цифрових технологій соціальні мережі стали невід'ємною частиною повсякденного життя, слугуючи платформою для обміну інформацією, творчими ідеями та контентом. Однак широке використання цих платформ порушує важливі питання щодо правового захисту контенту, який публікується користувачами, особливо з точки зору інтелектуальної власності.

Згідно зі ст. 6 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [1], об'єктами авторського права є твори у сфері літератури, мистецтва і науки, виражені в будь-якій об'єктивній формі. Це включає тексти, фотографії, відеозаписи та інший контент, який користувачі створюють та публікують у соціальних мережах. Таким чином, автори контенту мають виключні права на використання своїх творів, включаючи право на відтворення, розповсюдження, публічне виконання та інші способи використання. Оприлюднення контенту в соціальних мережах не означає автоматичної передачі авторських прав. Хоча користувачі часто погоджуються з умовами використання платформи, їхня згода означає надання невиключної лі-

цензії на використання контенту в межах функціонування сервісу. Наприклад, умови використання Instagram передбачають, що користувач надає компанії невиключне право на використання опублікованого контенту [2]. Проте це не позбавляє автора права контролювати інше використання свого твору.

Порушення авторських прав у соціальних мережах є поширеним явищем. Незаконне копіювання, розповсюдження без згоди автора або привласнення авторства можуть мати серйозні правові наслідки. Відповідно до ст. 176 Кримінального кодексу України [3], такі дії можуть призвести до кримінальної відповідальності, включаючи штрафи та позбавлення волі.

Механізми захисту авторських прав в інтернеті включають можливість подання скарги адміністрації соціальної мережі. Багато платформ мають встановлені процедури для реагування на порушення інтелектуальної власності, відповідно до Закону України «Про електронну комерцію» [4]. Крім того, автор може звернутися до суду з позовом про захист своїх прав та відшкодування збитків.

Однією з найбільш обговорюваних та резонансних справ, пов'язаних із правовим захистом контенту в соціальних мережах та інтелектуальною власністю, стала справа про так зване «селфі мавпи». Ця справа порушила фундаментальні питання щодо того, хто може бути визнаний автором твору і які права йому належать, особливо в контексті стрімкого розвитку цифрових технологій та соціальних мереж. У 2011 р. британський фотограф Девід Слейтер відвідав національний парк в Індонезії з метою зйомки дикої природи. Під час роботи група чубатих макак виявила інтерес до його обладнання. Одна з мавп, пізніше названа Наруто, взяла камеру та зробила серію фотографій, серед яких було й відоме «селфі мавпи». Ці знімки швидко стали вірусними, поширившись через інтернет та соціальні мережі, і привернули увагу громадськості по всьому світу. Девід Слейтер стверджував, що він є власником авторських прав на ці фотографії, оскільки вони були зроблені його камерою і внаслідок його роботи. Однак деякі організації, зокрема Wikimedia Commons, відмовилися видаляти зображення на вимогу Слейтера, аргументуючи це тим, що тварина, а не людина, зробила фотографії, а отже, вони не можуть бути об'єктом авторського права за чинним законодавством [5].

У 2015 р. організація «People for the Ethical Treatment of Animals» (PETA) подала позов до федерального суду США від імені мавпи Наруто проти Девіда Слейтера та його видавництва. PETA стверджувала, що Наруто має бути визнаний автором фотографій і що доходи від їх використання мають бути спрямовані на захист середовища існування цього виду. Судова справа викликала широкий резонанс та дискусії серед правників, філософів, захисників прав тварин та широкої громадськості. Основним питанням було те, чи може тварина бути визнана суб'єктом авторського права і, відповідно, мати юридичні права на твір [5].

У 2016 р. федеральний суддя відхилив позов PETA, постановивши, що за чинним законодавством США тварини не можуть бути суб'єктами авторського права. PETA оскаржила це рішення, але в 2018 р. сторони досягли мирової угоди. Девід Слейтер

погодився пожертвувати частину майбутніх доходів від використання фотографій на благодійні цілі, пов'язані із захистом середовища існування макак в Індонезії. Ця справа стала прецедентом та спонукала до переосмислення законодавства про авторське право в контексті нових технологій та етичних питань. Вона підкреслила необхідність чіткого визначення суб'єктів права та адаптації законодавства до викликів цифрової епохи [5].

Міжнародне законодавство також надає інструменти для захисту авторських прав. Україна є учасницею Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів [6], яка встановлює принцип національного режиму захисту авторських прав для творів, опублікованих в інших країнах-учасницях. У контексті цифрової економіки важливою є також Директива ЄС про авторське право на єдиному цифровому ринку [7], яка впроваджує нові правила для онлайн-платформ щодо відповідальності за контент, розміщений користувачами. Хоча Україна не є членом ЄС, гармонізація законодавства з європейськими стандартами є стратегічним напрямком розвитку правової системи.

Таким чином, контент, опублікований у соціальних мережах, має правовий захист як об'єкт інтелектуальної власності. Авторі мають бути обізнані зі своїх прав та способів їх захисту, а користувачі – поважати авторські права при використанні чужого контенту. Це сприятиме розвитку творчості та забезпечить справедливий баланс інтересів у цифровому середовищі.

Перелік використаних джерел

1. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 01.12.2022 №2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text> (дата звернення: 18.10.2024).
2. Help center. URL: https://help.instagram.com/581066165581870?cms_id=581066165581870 (дата звернення: 18.10.2024).
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 18.10.2024).
4. Про електронну комерцію : Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text> (дата звернення: 18.10.2024).
5. УНІАН редакція. Справа про селфі мавпи: суд у США ухвалив, що тварини не можуть володіти авторськими правами (відео). *Новини України – останні новини України сьогодні*. УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/ecology/salvationspecies/2129606-sprava-pro-selfi-mavpi-sud-u-ssha-uhvaliv-scho-tvarini-ne-mojut-voloditi-avtorskimi-pravami-video.html> (дата звернення: 18.10.2024).
6. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів : Конвенція Всесвіт. орг. інтелект. власності від 24.07.1971. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051#Text (дата звернення: 18.10.2024).

7. Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2019/790 від 17 квітня 2019 року про авторське право і суміжні права на Єдиному цифровому ринку та про внесення змін до директив 96/9/ЄС та 2001/29/ЄС. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_022-19#Text (дата звернення: 18.10.2024).

Переможці конкурсу на кращу наукову роботу студентів, аспірантів, молодих та провідних вчених України на тему:
«Технології & Право» 2024

ТРЕТЄ МІСЦЕ

Мурач Дмитро
студент 2-го курсу магістратури
Навчально-науковий інститут права
Сумський державний університет
Науковий керівник: Малетова Ольга
докторка юридичних наук, доцентка
завідувачка кафедри
кримінально-правових дисциплін та судочинства
Сумський державний університет

Посилання на рецензію наукового керівника: https://drive.google.com/file/d/1eom2KUSzjDZyJ8OH9j0TDR1NEHdwhGmU/view?usp=drive_link

УДК 347.4

<https://doi.org/10.69724/2786-8834-2025-4-1-209-215>

NON-FUNGIBLE TOKEN (NFT): ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Murach Dmytro. Non-fungible Token (nft): Challenges and Opportunities for Intellectual Property

На тлі Четвертої індустріальної революції та її технологічних новацій в академічному середовищі стрімко актуалізувалася потреба в оновленні інституту інтелектуальної власності [1]. Передумовою цього як у доктринальних джерелах [2–4], так і в офіційних звітах різних спеціалізованих установ та організацій [5–7] визнається факт домінування порушення прав інтелектуальної власності саме в межах кіберпростору, або ж із застосуванням комп'ютерної техніки та новітніх технологій. Формою вчинення таких порушень, як правило, є піратство та контрафакція [8]. До прикладу, у своєму звіті за 2023 рік Торгове представництво США насамперед акцентує увагу на піратстві, як на «постійно зростаючій проблемі» та вказує, що «екосистему піратства стимулює виникнення нових технологій» [9, с. 17].

Причинами цього є, по-перше, особливості кіберпростору: він сприяє анонімності, водночас має безвимірну оболонку, що за реальних умов об'єктивувалася б у вигляді перепон для «класичних» правопорушень. Як наслідок, виникає надвисока

складність, а в деяких випадках неможливість розслідування факту порушень будь-яких прав у цифровому середовищі. При цьому під час здійснення захисту прав інтелектуальної власності в межах юрисдикційної форми найголовніше завдання, що постає перед позивачем, – це довести авторство твору, що за таких умов майже неможливо [10–14]; по-друге, стрімкий розвиток технологій, що є інструментами для таких порушень: відомі численні випадки, коли за допомогою програм на основі штучного інтелекту підробляли контент так, що його неможливо було ідентифікувати як плагіат; або за допомогою тих же програм атакували сервери та заволодівали даними, що становили ще неоприлюднений та незареєстрований об'єкт права інтелектуальної власності [15–16]; по-третє, невизначеність правового статусу кіберпростору (це приватноправова зона, а отже, там діє принцип свободи) [17] та вузьке охоплення спектру відносин у ньому з боку закону зумовлюють ригідність правової системи [18–20].

Темпи сьогоднішньої цифровізації не варто недооцінювати: вона має стати тенденцією до зростання [21], як і кількість цифрового контенту та його споживачів [22–23]. На тлі цього спостерігається стрімка міграція суспільних відносин у цифрове середовище, зокрема ринкових відносин. Задля того, щоб покращити доступ споживачів до цифрового простору та контенту [24], і, відповідно, полегшити транзакції, було запроваджено низку цифрових платформ [25]. При цьому більшість цифрових об'єктів за 2023 рік були пов'язані з технологією Blockchain, а саме з її видом NFT [26, с. 52].

Non-Fungible Token, або NFT, – це невзаємозамінний вид токєну на основі технології Blockchain [27], технологічний та правовий захист якого підкріплюється фізичним захистом системи, що за умови забезпечення неможливості фізичного втручання в роботу блокчейна або фізичного псування системи (каналів зв'язку, блоків) зумовлює її надвисоку захищеність. Також ця оболонка захищена правовими нормами від викрадення та псування, що є додатковою гарантією [28, с. 268]. Її ідентифікуючою особливістю є те, що всі вузли глобальної мережі блокчейнів гарантують право власності на NFT, що дає змогу зберігати і торгувати ними за допомогою спеціальних смартконтрактів [29]. З урахуванням цього індекс безпечності NFT є неймовірно високим, що зумовлює популярність його вжитку: нині NFT використовуються для комерціалізації різних цифрових об'єктів, таких як GIF-файли, твіти, фізичні зображення, ігри, аудіофайли, відеофайли, предмети колекціонування, віртуальна нерухомість, платформи (Gucci Garden) та інші унікальні артефакти [30–32].

Але найбільш цікавим є концептуальний вплив NFT на інтелектуальну власність: NFT та цифрові платформи, де вони котуються, видозмінили бізнес-моделі, оскільки розширили контекст об'єктів до віртуально-віртуальних, віртуально-фізичних, фізично-віртуальних та розмитих [33]. У практичному плані це виявляється в розширенні властивостей фізичних (матеріальних) об'єктів шляхом наділення їх віртуально-детермінованими функціями. Цей процес називають «**фігітальна транс-**

формація» (phygital transformation), він спрямований на об'єднання «реальностей» фізичного та цифрового світів [34]. Кінцевим наслідком цього процесу для світового ринку є видозміна методології оцінювання вартості об'єктів: цінність таких «змішаних» об'єктів складається за **емерджентним принципом**. Так, Nike у кооперації з RTFKT випустили колекцію кросівок Space Drip Forging – RTFKT Space Drip x Nike Air Force 1 [35], які є унікальним об'єктом: вони прив'язані до NFT через вбудований чип близького зв'язку (NFC), відомий як чип RTFKT World Merging. Цей чип дає власникові змогу отримати цифровий предмет колекціонування та поєднати фізичний продукт із цифровим предметом колекціонування. Тобто NFT прив'язаний до кросівок (є деталізованою 3D-моделлю), однак розірвання цього зв'язку не матиме наслідком нівелювання функцій об'єктів, вони наділені автономію один від одного.

У правовому вимірі такі властивості NFT є викликом для законодавства: вони зумовлюють невизначеність його статусу в рамках цивільно-правових категорій, водночас це дає значущий прагматичний потенціал. Так, попри належність у судовій практиці NFT до криптовалют [36] та об'єктів договору купівлі-продажу [37], насамперед він асоціюється з **цифровою річчю** (ст. 179¹ ЦК України), а кросівки – зі **звичайною** (ст. 179 ЦК України), попри це вони є одним об'єктом, але на практиці можуть оцінюватися і функціонувати автономно, тобто не підпадають під критерії складної речі, а створюють нову, **змішану річ**.

Такі властивості NFT дають можливість використати його як охоронний цифровий документ (як метадата пов'язана з цифровим файлом – цифровим примірником об'єкта авторського права чи суміжних прав [38, с. 24]) чи спосіб технічного захисту об'єкта авторського права від посягань на нього [39, с. 91] у межах єдиного реєстру авторських прав в Україні на базі блокчейн-технології, що дасть змогу підтвердити дані про дату створення об'єкта авторського права, інформацію про управління правами та вимоги відповідної юрисдикції [40, с. 61]. Насправді, така позиція має сенс, адже світу вже відомі успішні способи запуску подібних платформ, серед яких варто зазначити Ascribe, Binded, Credits та WIPO PROOF.

Найбільш авторитетною з перелічених вважається WIPO PROOF, що дозволяла отримати цифровий відбиток файлу з відміткою дати та часу, який підтверджує існування цього файлу в конкретний момент часу [41–42]. Відповідно, реалізація аналогічної платформи, наприклад на базі Українського національного офісу інтелектуальної власності та інновацій, дасть змогу ефективно подолати проблему доказування авторства та оригінальності об'єкта в цифровому середовищі.

Отже, невзаємозамінність, децентралізованість глобальних вузлів разом із гібридною формою втілення зумовлюють інноваційну модель монетизації та надвисокий рівень безпеки таких токенів, що в сукупності робить NFT одночасно викликом для законодавства України та перспективною технологією у сфері захисту прав інтелектуальної власності, що успішно пройшла відповідну апробацію за кордоном.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Cheng H. W. J., Parra M. The Fourth Industrial Revolution, Development and Intellectual Property – the World Economic and Social Survey 2018 and Beyond (June 6, 2020). In C. Heath, A. K. Sanders, & A. Moerland (Eds.), *Intellectual Property Law and the Fourth Industrial Revolution*. Wolters Kluwer. 2020. 29 p. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3687110>
2. Коваленко І. А. Актуальні проблеми захисту й охорони прав інтелектуальної власності в мережі Інтернет в умовах глобалізації суспільства та сучасних технологій. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2018. № 3. С. 52–55. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/UZTNU_law_2018_29\(68\)_3_11.pdf](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/UZTNU_law_2018_29(68)_3_11.pdf) (дата звернення: 22.09.2024).
3. Харитонов Є., Харитонova О. Деякі проблеми захисту прав інтелектуальної власності в Інтернеті в Україні. *ІТ-право: проблеми і перспективи розвитку в Україні* : зб. матеріалів III-ої Міжнародної наук.-практ. конф. ; НУ «Львівська політехніка» Львів, 2018. С. 132–138.
4. Terra A. Copyright Law and Digital Piracy: An Econometric Global Cross-National Study, 18 N. C. J. L. & Tech. 2016. №69. URL: <https://scholarship.law.unc.edu/ncjolt/vol18/iss1/3> (last accessed: 22.09.2024).
5. Nikoltchev S. (Ed.) The Influence of New Technologies on Copyright, IRIS plus 2014–4, European Audiovisual Observatory, Strasbourg, 2014. URL: <https://rm.coe.int/1680783da5> (last accessed: 20.09.2024).
6. Online Copyright Infringement In The European Union Films, Music, Publications, Software And TV (2017-2022). European Union Intellectual Property Office. URL: https://euipo.europa.eu/tunnel-web/secure/webdav/guest/document_library/observatory/documents/reports/2023_online_copyright_infringement_in_eu/2023_online_copyright_infringement_in_eu_FullR_en_en.pdf (last accessed: 21.09.2024).
7. Brown S. C, Holt T. J. Digital Piracy: A Global, Multidisciplinary Account. Routledge, Taylor & Francis Group, London, 2018. 272 p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=_yFWDwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_ViewAPI&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (last accessed: 22.09.2024).
8. Андросчук Г. Цифрове піратство та контрафакція в умовах цифрової трансформації: аналіз стану, тенденції, механізми протидії. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2022. №3. С. 97–108. <https://doi.org/10.33731/32023.282327>.
9. 2023 Review of Notorious Markets for Counterfeiting and Piracy. *The Office of the United States Trade Representative*. 2023. 58 p. URL: https://ustr.gov/sites/default/files/2023_Review_of_Notorious_Markets_for_Counterfeiting_and_Piracy_Notorious_Markets_List_final.pdf (last accessed: 20.09.2024).

10. Belk R., Humayun M., Brouard M. Money, possessions, and ownership in the Metaverse: NFTs, cryptocurrencies, Web3 and Wild Markets. *Journal of Business Research*. 2022. Vol. 153. Pp. 198–205. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2022.08.031>
11. Varadharajan V., Suri N. Security challenges when space merges with cyberspace. *Space Policy*. 2024. Vol. 67. <https://doi.org/10.1016/j.spacepol.2023.101600>.
12. Polański P. Cyberspace: A new branch of international customary law? *Computer Law & Security Review*, 2017. Vol. 33, Issue 3. Pp. 371–381. <https://doi.org/10.1016/j.clsr.2017.03.007>
13. Kohl U. Chris Reed and Andrew Murray, Rethinking the Jurisprudence of Cyberspace (EE, 2018). *Computer Law & Security Review*. 2019. Vol. 35, Issue 2. Pp. 239–240. <https://doi.org/10.1016/j.clsr.2019.02.001>
14. Думчиков М. О., Шевцов Я. А. До проблеми визначення поняття та ознак кіберзлочинів. *Журнал східноєвропейського права*. 2022. № 104. С. 12–22.
15. Bisi T., Risser A., Clavert P., Migaud H., Dartus J. Quel est le taux de texte généré par de l'intelligence artificielle sur une année de publication dans Orthopaedics & Traumatology: Surgery & Research ? Analyse de 425 articles avant versus après la mise en ligne de ChatGPT en novembre 2022. *Revue de Chirurgie Orthopédique et Traumatologique*. 2023. Vol. 109, Issue 8. Pp. 1096–1102. <https://doi.org/10.1016/j.rcot.2023.09.014>
16. Ma L., Montgomery A., Singh P., Smith M. An Empirical Analysis of the Impact of Pre-Release Movie Piracy on Box-Office Revenue. *Information Systems Research, Forthcoming*, 2014. 30 p. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1782924>
17. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Категорія «Інтернет речей» та цивільні правовідносини. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. Т. 20. С. 169–177. URL: <http://naukovipraci.nuoua.od.ua/eng/arhiv/tom20/20.pdf> (дата звернення: 17.09.2024).
18. Tolmachevska Yu. O., Tkalich M. O. Esport: Problems of The Legal Regulation. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2018. № 25 (7). Pp. 89–99. <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2018-25-4-89>
19. Petryshyn O. V., Hyliaka O. S. Human rights in the digital age: Challenges, threats and prospects. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2021. № 28(1). Pp. 15–23. [https://doi.org/10.37635/jnalsu.28\(1\).2021.15-23](https://doi.org/10.37635/jnalsu.28(1).2021.15-23)
20. Hyliaka O. S., Mernyk A. M. Some issues of implementation of the right to privacy and confidentiality in the conditions of modern digital technologies. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2023. № 30(3). Pp. 156–172. <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2023-30-3-156>
21. Noordt C., Tangi L. The dynamics of AI capability and its influence on public value creation of AI within public administration. *Government Information Quarterly*. 2023. Vol. 40, Issue 4. <https://doi.org/10.1016/j.giq.2023.101860>
22. Peng S., Li B., Wu S. Presence of piracy and legal protection: Decisions in the digital goods market under different contracts. *European Journal of Operational*

- Research*. 2023. Vol. 309, Issue 2. Pp. 578–596. <https://doi.org/10.1016/j.ejor.2023.01.050>.
23. Nie J., Zhong L., Li G., Cao K. Piracy as an entry deterrence strategy in software market. *European Journal of Operational Research*. 2022. Vol. 298, Issue 2. Pp. 560–572. <https://doi.org/10.1016/j.ejor.2021.06.006>
  24. Dey D., Kim A., Lahiri A. Online Piracy and the «Longer Arm» of Enforcement. *Management Science*, Vol. 65, № 3. 2019. Pp. 1173–1190. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2296116>
  25. Bender M., Gal-Or E., Geylani T. Attracting artists to music streaming platforms. *European Journal of Operational Research*, Vol. 290, Issue 3. 2021. Pp. 1083–1097. <https://doi.org/10.1016/j.ejor.2020.08.049>
  26. The Survey Of Global Collecting 2023: a report published by *Art Basel & UBS*. Prepared by Dr. Clare McAndrew, Arts Economics. URL: <https://theartmarket.artbasel.com/download/The-Art-Basel-and-UBS-Survey-of-Global-Collecting-in-2023.pdf> (last accessed: 20.09.2024)
  27. Manoylov M. K. A brief history of NFTs: From CryptoPunks to Bored Apes. *THE BLOCK*. 2023. URL: <https://www.theblock.co/learn/251477/a-brief-history-of-nfts#:~:text=The%20first%20NFT%2C%20%22Quantum%2C,platform%20for%20launching%20NFT%20projects> (last accessed: 20.09.2024).
  28. Думчиков М., Шевцов Я. Перспектива застосування технології «блокчейн» в контексті формування і розвитку держави. *Молодий вчений*. 2021. №3 (91). С. 267–271. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-3-91-56>
  29. Lee C. T., Ho T., Xie H. Building brand engagement in metaverse commerce: The role of branded non-fungible tokens (BNFTs). *Electronic Commerce Research and Applications*. 2023. Vol. 58. <https://doi.org/10.1016/j.elerap.2023.101248>
  30. Dwivedi Y. K., Hughes L., Baabdullah A. M. and others. Metaverse beyond the hype: Multidisciplinary perspectives on emerging challenges, opportunities, and agenda for research, practice and policy. *International Journal of Information Management*. 2022. Vol. 66. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2022.102542>
  31. Gucci Garden in Roblox. *Guccio Gucci S.p.A.* URL: <https://www.gucci.com/int/ru/st/stories/article/gucci-gaming-roblox> (дата звернення: 10.03.2024).
  32. Dypiangco S. Top 20 Roblox Brand Games Ranked by Monthly Traffic (November). *Metaverse Marcom*. 2020. URL: <https://www.metaversemarcom.io/post/top-20-roblox-brand-games-ranked-by-monthly-traffic-november> (last accessed: 20.09.2024)
  33. Mancuso I., Petruzzelli A. M., Panniello U. Digital business model innovation in metaverse: How to approach virtual economy opportunities. *Information Processing & Management*, Vol. 60, Issue 5. 2023. <https://doi.org/10.1016/j.ipm.2023.103457>.
  34. Hofstetter R., de Bellis E., Brandes L. and others. Crypto-marketing: How non-fungible tokens (NFTs) challenge traditional marketing. *Forthcoming, Marketing Letters*. 2022. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4055610>

35. Space Drip Forging – RTFKT Space Drip x Nike Air Force 1. OKX.COM. URL: <https://www.okx.com/ru/web3/marketplace/nft/collection/eth/space-drip-forging-rtfkt-space-drip-x-nike-air-force-1> (last accessed: 20.09.2024).
36. Вирок Амур-Нижньодніпровського районного суду м. Дніпропетровська від 13.12.2023 р. у справі №199/154/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115593912> (дата звернення: 17.09.2024).
37. Ухвала Новоград-Волинського міськрайонного суду Житомирської області від 11.05.2023 р. у справі №285/2853/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110822281> (дата звернення: 17.09.2024).
38. Майданик Л. NFT: приватноправовий погляд через зв'язок з авторським правом. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2022. №1. С. 16–27. <https://doi.org/10.33731/12022.258183>
39. Тарасенко Л. NFT – новітній цифровий об'єкт авторського права чи форма вираження твору. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2022. №2. С. 90–97. <https://doi.org/10.33731/22022.259748>.
40. Андросюк Г. Патентування криптовалютних і блокчейн-технологій: стан, тенденції, проблеми регулювання. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2023. №1–2. С. 53–63. <https://doi.org/10.33731/1-22023.277148>
41. WIPO PROOF (Discontinued). WIPO. URL: <https://www.wipo.int/wipoproof/> (last accessed: 20.09.2024).
42. What is a WIPO PROOF token and how is it verified? WIPO PROOF. 4 p. URL: https://www.wipo.int/export/sites/www/wipoproof/en/pdf/how_it_works.pdf (last accessed: 20.09.2024).

ЦИВІЛІСТИЧНІ ШКОЛИ

НАУКОВА ШКОЛА ПРИВАТНОГО ПРАВА ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Коссак Володимир
доктор юридичних наук, професор
завідувач кафедри цивільного права та процесу
Львівського національного університету
імені Івана Франка
volodymyr.kossak@lnu.edu.ua

Kossak Volodymyr
Doctor of Law, Professor
Head of the Department
of Civil Law and Procedure
Ivan Franko
National University of Lviv
volodymyr.kossak@lnu.edu.ua

Кафедра цивільного права та процесу юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка (далі – кафедра) створена на базі кафедри цивільного приватного права 1862 р. на юридичному Факультеті. Завідувачі кафедри: О. Лопушанський (1862–1882), О. Огоновський (1889–1891), С. Дністрянський (1899–1918), В. Вергановський (1940–1941), А. Пашук (1953–1968), Н. Титова (1968–1974), Р. Кондратьєв (1974–1976), В. Луць (1976–1996), З. Ромовська (1996–1998), В. Коссак (з 1998 і дотепер).

Кафедра готує фахівців за такими напрямками: здійснення і захист цивільних прав, правове забезпечення господарської діяльності, порівняльне міжнародне приватне право, судочинство, прокуратура, нотаріат, адвокатура. При кафедрі діє студентський цивілістичний клуб. У різні роки на кафедрі працювали Й. Вінівартер, Р. Льоншак де Бер'є, Є. Пушкар, М. Топольницький, А. Савицька, І. Груштинський.

Кафедра забезпечує викладання таких курсів: цивільне право України, сімейне право України, міжнародне приватне право, господарське право України, цивільне процесуальне право України, господарське процесуальне право України. У сучасний період сформувалися новітні школи міжнародного приватного права та інвестиційного права (проф. В. Коссак). Значний внесок у становлення сімейного права як самостійної галузі зроблено проф. З. Ромовською, проф. М. Дякович. Захисту прав споживачів присвячено дисертаційне дослідження д-ра юрид. наук Г. Яновицької.

Розвиваючи засадничі положення процесуального права в умовах новелізації нормативного регулювання, важливі питання розглянуті в працях викладачів-процесуалістів кафедри Й. Богдана, О. Угриновської, С. Сеник, Р. Лемик, М. Оприска. Теоретичні й практичні аспекти спадкування проаналізовані у працях доц. М. Кравчик, а спадкування в міжнародному приватному праві були предметом дослідження д-ра юрид. наук М. Михайлів.

Становленню нового напрямку в праві – відносинам інтелектуальної власності – присвячені наукові дослідження проф. І. Якубівського. Розвиток положень, започаткованих А. Савицькою у сфері медичного права, відображено в працях проф. А. Герц, проф. Н. Квіт та д-ра філософії з права Ю.-А. Зборівського.

Проблеми господарських відносин є об'єктом дослідження проф. Ю. Юркевича, д-ра юрид. наук В. Цікала, доц. О. Гнатів, доц. Ю. Бека та доц. У. Яримович.

Науковцями кафедри цивільного права і процесу підготовлено: два видання «Науково-практичного коментаря до Цивільного кодексу України» (2004; 2008), «Господарський кодекс України: науково-практичний коментар» (2010), «Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар». Викладачі кафедри є авторами підручників «Цивільне право України» (за ред. проф. В. Коссака, 2008), «Цивільне процесуальне право України» (проф. В. Коссака, доц. С. Сеник, Р. Лемик, Ю. Навроцька, 2020), «Правове регулювання іноземних інвестицій та міжнародної технічної допомоги» (проф. В. Коссака, д-р юрид. наук М. Михайлів, 2009), «Правовий захист економічної конкуренції» (проф. В. Коссака, проф. Ю. Юркевич, 2013), «Право інтелектуальної власності» (проф. В. Коссака, проф. І. Якубівський, 2007), «Сімейне право України» (проф. М. Дякович 2022) тощо.

Сьогодні на кафедрі працюють 11 д-рів юрид. наук, а саме: проф. В. Коссака, А. Герц, М. Дякович, З. Ромовська, Ю. Юркевич, І. Якубівський, Н. Квіт, В. Цікала, М. Михайлів, Т. Рим, Г. Яновицька. Науково-педагогічне забезпечення навчального процесу здійснюють також доц. та канд. юрид. наук: М. Батенчук, Ю. Бек, Й. Богдан, І. Верес, О. Гнатів, Н. Грущинська, Ю.-А. Я. Зборівський, С. Коссака, А. Ланкевич, Р. Лемик, А. Мельник, М. Оприско, А. Островський, І. Пасайлюк, С. Сеник, Х. Тарасенко, О. Тур, О. Угриновська, Н. Шама, У. Яримович.

У межах науково-дослідної тематики кафедри досліджуються такі питання: здійснення цивільних прав; способи захисту цивільних прав та інтересів; доступність правосуддя як форми захисту прав фізичних та юридичних осіб; правове регулювання сімейних відносин в Україні; надання міжнародної технічної допомоги; відносини власності та речові права; правове регулювання іноземних інвестицій; корпоративні відносини; проблеми міжнародного приватного права; проблеми зобов'язального права.

Викладачі кафедри поєднують науково-викладацьку роботу з нормотворчою та правозастосувальною практикою. Завідувач кафедри цивільного права та процесу проф. В. Коссака є членом Науково-консультативної ради при Верховному Суді, Головою постійно діючого Третейського суду при Львівській Торгово-промисловій

палаті, арбітром Варшавського міжнародного комерційного арбітражу при Торгово-промисловій палаті, членом консультаційної Ради при Голові Верховної Ради України. Д-р юрид. наук В. Цікало і доц. О. Угриновська є членами Науково-консультативної ради при Верховному Суді, більшість викладачів кафедри мають посвідчення адвоката та нотаріуса. Доц. Ю. Бек і проф. І. Якубівський є суддями постійно діючого Третейського суду при Львівській Торгово-промисловій палаті. Кафедра підтримує контакти з університетськими інститутами приватного права Варшави, Відня, Любліна, Мюнхена. Понад 90 наукових праць викладачів кафедри опубліковано в зарубіжних наукових виданнях.

ЦИВІЛІСТИЧНА ПЛАТФОРМА

Науковий юридичний журнал

№ 1 (4)
2025

Відповідає формату друкованого видання 70 × 100/16. Гарнітура Lazurski.
Обл.-вид. арк. 14.

Видавництво ГО «Цивілістична платформа»
Україна, 61002, Харків, вул. Дарвіна, 19
<https://clp.org.ua/>

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції – Серія ДК № 7942 від 21.09.2023 р.